

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

JOSEF ŠTOLBA (1846-1930) NOTÁŘ, DRAMATIK, CESTOVATEL A PŘÍSLUŠNÍK ČESKÉ KULTURNÍ ELITY

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Lucie Řezníčková**
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Řezníčková**
Osobní číslo: **P13000771**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství českého jazyka a literatury**
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl:

Cílem diplomové práce je vytvoření ucelené biografie JUDr. Josefa Štolby (1846-1930), který byl v průběhu svého života respektovanou a uznávanou osobností a dnes je téměř zapomenut. Notář, dramatik a cestovatel Josefa Štolba patřil mezi představitele české kultury a českého umění s mnoha kontakty a značným vlivem. Některé dílčí stránky a úseky činnosti J. Štolby byly již zpracovány, celková biografie posuzující význam Josefa Štolby v období vrcholící národní emancipace a velkého rozvoje české kultury však chybí.

Diplomová práce naváže na obhájenou bakalářskou práci, v níž se autorka věnovala J. Štolbovi - cestovateli. Bude analyzovat další stránky Štolbovy činnosti (literární a dramatickou tvorbu, účast na společenském a spolkovém životě) a jeho životní osudy (včetně profesní kariéry) v kontextu soudobého vývoje. Pokusí se odhalit pozadí jeho velké angažovanosti, míru a směry jeho vlivu a posoudit reflektování jeho osobnosti soudobou společností.

Metody:

Analýza, komparace, syntéza, interpretace závěrů.

Požadavky:

Autorka shromáždí soupis veškerých vydaných i nevydaných pramenů, stejně tak jako potřebné odborné literatury. Tvorba diplomové práce proběhne v souladu s tímto zadáním. Autorka se bude v průběhu příprav a vypracovávání řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

BENEŠOVÁ, Petra: Pardubické notářství v letech 1852-1929, Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Ústav historických věd, 126 s. Vedoucí práce Marie MACKOVÁ.

BOROVÍČKA, Michael a kol.: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XII. a, 1860-1890. Praha Litomyšl, Paseka 2012.

BOROVÍČKA, Michael a kol.: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XII. b, 1890-1918. Praha Litomyšl, Paseka 2013.

ČERNÝ, František: Dějiny českého divadla III. Činohra 1848-1918, Praha, Academia 1977.

POHORSKÝ, Miloš: Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny 19. století, Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1961.

ROZHONĚ, Vladimír: Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti, Praha,

Nakladatelství Aleš Skřivan ml. 2005.

ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: JUDr. Josef Štolba cestovatel, Liberec, 2013. Bakalářská práce. TU v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Katedra historie, 233 s. Vedoucí práce Miloslava MELANOVÁ.

SMRČKA, Jiří: Veseloherní tvorba Josefa Štolby, Karla Pippicha a Václava Štěcha, Ostrava 2007. Disertační práce. Ostravská univerzita. Filozofická fakulta. Katedra české literatury, literární vědy, 208 s. Vedoucí práce: Dagmar MOCNÁ. STICH, Alexander: Divadlo v české kultuře 19. století, Praha, Národní galerie 1985.

URBAN, Otto: Česká společnost 1848-1918, Praha, Svoboda 1982.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Miloslava Melanová

Katedra historie

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

4. května 2015

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

11. 6. 2015

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala PhDr. Miloslavě Melanové, odborné garantce a vedoucí mé diplomové práce, která svými cennými radami, přátelským a ohleduplným přístupem, bezmeznou podporou a soustavně poskytovanými konzultacemi nemálo přispěla ke zdárnému dokončení předkládané závěrečné práce.

ANOTACE

Předkládaná diplomové práce si klade za cíl sestavit ucelenou odbornou historickou biografii JUDr. Josefa Štolby (1846-1930), českého vlastence a buditele, který byl v průběhu svého života respektovanou a uznávanou osobností a který je dnes téměř zapomenut. Diplomová práce navazuje na již obhájenou bakalářskou práci, v níž se autorka věnovala Štolbově cestovatelské dráze. Nově jsou analyzovány další stránky Štolbovy činnosti, a to literární, dramatické, notářské, společenské, spolkové a osvětové. Štolbův životní osud včetně jeho profesní kariéry je nastíněn v kontextu soudobého vývoje. Práce dále představuje pozadí jeho velké angažovanosti, míru a směry jeho vlivu a posuzuje reflektování jeho osobnosti soudobou společností.

Klíčová slova: Josef Štolba, vlastenec, český cestovatel, dramatik, beletrista, divadlo, spolková činnost, osvěta, přátelské styky, životopis, notářská praxe, vzpomínky, paměti, odborná kritika

ANNOTATION

The goal of this diploma thesis is to assemble a compact expert historical biography of JUDr. Josef Štolba (1846-1930), the Czech patriot and awakener, who was a respectable and honoured personality in his life but nowadays he is almost forgotten. The diploma thesis concurs with the vindicated bachelor thesis which was aimed at Štolba's travelling. This thesis brings new analyses of his literary, drama, notarial, community and edifying work. Štolba's life including his career is described in the isochronal context. The paper further reveals background of his great involvement scale and tendencies of his influence. It also views reception of his personality by contemporary society.

Key words: Josef Štolba, patriot, Czech traveller, playwright, fictionist, theatre, fellowship activity, enlightenment, friendship relations, biography, notarial practice, memories, memoirs, professional criticism

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	11
1 ÚVOD	12
2 ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY	17
2.1 ROZBOR PRAMENŮ	17
2.1.1 ARCHIVNÍ PRAMENY	17
2.1.2 VYDANÉ PRAMENY	20
2.1.2.1 Paměti	21
2.1.2.2 Cestopisy	21
2.1.2.3 Dramata	23
2.1.2.4 Beletrie	23
2.1.2.5 Novinové a časopisecké příspěvky	24
2.2 ROZBOR LITERATURY	25
2.2.1 POUŽITÉ ZÁVĚREČNÉ PRÁCE	25
2.2.2 LITERATURA VZTAHUJÍCÍ SE K TEMATICKÝM KAPITOLÁM	27
2.2.3 PRÁCE VĚNOVANÉ ŠTOLBOVÝM SOUČASNÍKŮM A PŘÁTELŮM	32
3 ŽIVOTOPISNÝ MEDAILON JOSEFA ŠTOLBY	34
3.1 ŽIVOT JOSEFA ŠTOLBY	34
3.2 ZÁVĚR ŽIVOTA JOSEFA ŠTOLBY A JEHO „DRUHÝ ŽIVOT“	47
4 NOTÁŘSKÁ PRAXE JOSEFA ŠTOLBY	53
4.1 PRÁVNICKÁ STUDIA A POVINNÁ SOUDNÍ A ADVOKÁTNÍ PRAXE	53
4.2 NOTÁŘSKÁ PRAXE V NECHANICÍCH	54
4.3 NOTÁŘSKÁ PRAXE V PARDUBICÍCH	55
5 JOSEF ŠTOLBA CESTOVATEL	58
5.1 ČESKÉ CESTOVATELSTVÍ KONCEM 19. STOLETÍ	58
5.1.1 JOSEF ŠTOLBA V ZÁPADNÍ EVROPĚ A V AMERICĚ	62
5.1.2 JOSEF ŠTOLBA NA SEVERU	72
5.1.3 ŠTOLBOVY DROBNĚJŠÍ VÝLETY DO ZAHRANIČÍ	80
5.2 POHLED CESTOVATELE, JENŽ V SOBĚ NEZAPŘE ZNALCE DIVADLA	82
5.2.1 NĚMECKO, BELGIE, ANGLIE 1871	83
5.2.2 SEVERNÍ AMERIKA 1873	86
5.2.3 SKANDINÁVIE 1881	91
5.2.4 HOLANDSKO 1882	92
5.3 ZHODNOCENÍ ŠTOLBOVÝCH CESTOVATELSKÝCH A CESTOPISNÝCH POČINŮ	92
6 JOSEF ŠTOLBA A DIVADLO	96
6.1 ČESKÉ DIVADLO V 60. LETECH 19. STOLETÍ	96

6.1.1	ŠTOLBOVA CESTA K DIVADLU A AUTORŮV DRAMATICKÝ DEBUT	102
6.2	ČESKÉ DIVADLO V 70. LETECH 19. STOLETÍ	111
6.2.1	ŠTOLBOVA SPOLUPRÁCE S PROZATÍMNÍM DIVADLEM A SCÉNAMI ARÉNOVÉHO TYPU	114
6.3	ČESKÉ DIVADLO V 80. LETECH 19. STOLETÍ	123
6.3.1	ÉRA NEJÚSPĚŠNĚJŠÍCH ŠTOLBOVÝCH VESELOHER PRO NÁRODNÍ DIVADLO	126
6.4	ČESKÉ DIVADLO V 90. LETECH 19. STOLETÍ	139
6.4.1	POKUS O VÁŽNÉ DRAMA A NÁVRAT K OSVĚDČENÉMU ŽÁNRU VESELOHRY	139
6.5	ČESKÉ DIVADLO NA POČÁTKU 20. STOLETÍ	144
6.5.1	ŠTOLBOVY SITUAČNÍ KOMEDIE PRO NÁRODNÍ DIVADLO	145
6.6	ČESKÉ DIVADLO V POSLEDNÍCH LETECH RAKOUSKO-UHERSKÉ MONARCHIE	149
6.6.1	ŠTOLBOVA TVORBA PRO MĚSTSKÉ DIVADLO NA KRÁLOVSKÝCH VINOHRADECH	151
6.7	PROMĚNA ŠTOLBOVY DRAMATICKÉ POETIKY Z POHLEDU DNEŠNÍHO AUTORA	158
6.8	OHLASY A RECEPCE ŠTOLBOVY DRAMATICKÉ PRÁCE	161
7	<u>BELETRISTA JOSEF ŠTOLBA</u>	<u>172</u>
7.1	SEZNAMOVÁNÍ SE SVĚTEM LITERATURY	172
7.2	LITERÁRNÍ DEBUT	174
7.3	V REDAKCI HUMORISTICKÉHO LISTU PALEČEK	175
7.3.1	ŠTOLBOVY HUMORESKY PRO LIST PALEČEK	178
7.4	PRAŽSKÝ PRÁVNÍK PÍŠÍCI HUMORESKY	181
7.5	NOVELISTA A POVÍDKÁŘ Z NECHANIC	185
7.6	ŠTOLBOVY VZPOMÍNKY, PAMĚTI A JEHO BILANČNÍ PRÓZA Z PARDUBIC	193
7.7	DOBOVÁ KRITIKA ŠTOLBOVY PROZAICKÉ TVORBY	195
8	<u>SPOLEČENSKÁ, SPOLKOVÁ A OSVĚTOVÁ ČINNOST JOSEFA ŠTOLBY</u>	<u>199</u>
8.1	BEZPLATNÉ PŘEDNÁŠKY PRO VEŘEJNOST	199
8.2	SPOLKOVÁ ČINNOST	201
8.3	SPOLEČENSKÁ SETKÁVÁNÍ	207
8.4	ZALOŽENÍ KNIHOVNY	209
8.5	ZAPOJENÍ DO REGIONÁLNÍ SAMOSPRÁVY	210
9	<u>PŘÁTELÉ A SPOLUPRACOVNÍCI JOSEFA ŠTOLBY</u>	<u>212</u>
9.1	EMANUEL BOZDĚCH	212
9.2	JULIUS ZEYER	214
9.3	LADISLAV ŠTROUPEŽNICKÝ	215
9.4	VOJTA NÁPRSTEK	217
9.5	JOSEF KOŘENSKÝ	220
9.6	ANTONÍN CHITTUSI	222
10	<u>ZÁVĚR</u>	<u>225</u>
11	<u>SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY</u>	<u>233</u>
11.1	PRAMENY	233
11.1.1	PRAMENY ARCHIVNÍ	233
11.1.2	PRAMENY VYDANÉ	234
11.1.2.1	Primární prameny vydané	234
11.1.2.1.1	Cestopisy	234

11.1.2.1.2	Dramata	235
11.1.2.1.3	Knižně vydaná beletrie, vzpomínkové práce	237
11.1.2.2	Sekundární prameny vydané	238
11.2	LITERATURA	239
11.2.1	SLOVNÍKY A ENCYKLOPEDIE	239
11.2.2	ODBORNÁ LITERATURA, MONOGRAFIE	240
11.3	TIŠTĚNÉ NOVINY A ČASOPISY	244
11.3.1	AUTORSKÉ ČLÁNKY	244
11.3.2	ČLÁNKY BEZ UVEDENÍ KONKRÉTNÍHO AUTORA	254
11.4	INTERNETOVÉ ZDROJE	258
11.4.1	WEBOVÝ ZDROJ JEDNOHO AUTORA	258
11.4.2	WEBOVÝ ZDROJ BEZ UVEDENÉHO AUTORA	259
12	SEZNAM PŘÍLOH	263

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
RaDŠ	Rodinný archiv Dobroslava Štolby
SOkA	Státní okresní archiv
SOkA HK	Státní okresní archiv Hradec Králové
ŠMKN	Štolbova městská knihovna Nechanice

1 ÚVOD

„Jest to zvláštní, jak překvapujícím způsobem mění se duševní fysiognomie vynikajících lidí po smrti, když zmocní se jich literatura vzpomínková a kritická. Lidé, kteří nedávno ještě žili mezi námi, s nimiž stýkali jsme se snad každodenně, a do jichž duše nahlíželi jsme jako do křišťálově čisté studánky, nabývají pojednou tvářnosti, že s úžasem hledíme na ně jako na zjevy nám úplně cizí. Lidem, jichž názory, inklinace a duševní směry znali jsme co nejdůkladněji, připisují se pojednou náhledy, o nichž neměli v životě ani zdání, a z lidí, kteří brali se za živa určitou svou, každému jasnou cestou, vytlouká se kapitál pro ty neb ony zájmy, které jim byly ve skutečnosti třeba úplně cizí aneb při nejmenším aspoň lhostejny. Pro literární portret lidí takových, jsou-li spisovateli, skytají arci hlavní a spolehlivé obrysy spisy jejich, každému přístupné. Ale znalost ostatních stránek duše jejich jest více méně obmezena na užší kruhy, a proto tam, kde znalosti té z vlastních styků osobních se nedostává, pracuje z pravidla fantasie, která zabarvuje vše podle duševních směrů toho, jenž jimi právě se obírá. Jest to arci postup zcela přirozený. Zemře veliký člověk a nejprve zmocní se ho denní žurnalistika, která, poněvadž musí pracovati rychle, nemůže z pravidla také pracovati důkladně. Pak přispěchají lidé, kteří delší neb kratší styky své se zemřelým fruktifikují co nejlépe, hledíce při tom na jeho život a na jeho práci ne jeho, nýbrž svýma očima, a konečně dostaví se literární essayisté, kteří z velké většiny neposuzují dílo jeho se stanoviska jeho osudů a jeho doby, nýbrž s hlediště vlastního, s hlediště osobních svých názorů, s hlediště proudů nových, které jsou mnohdy zcela jiného rázu, nežli byly ony, za kterých on tvořil. Pak není arci divu, že takový portret posmrtný překvapuje mnohdy současníky a rostence zemřelého v míře nemalé, neboť vidí pojednou před sebou člověku zcela jiného, nežli byl onen, ježž znali za jeho života. A tu arci jest na současnicích těch, aby hleděli portret takový poopraviti a poukázati ku charakteristickým oněm rysům, jichž v portretu tom postrádejí, které v něm ale scházeti nesmí. Proti osobním vzpomínkám, proti osobním náhledům mohou sice činěny býti tytéž námitky, tytéž výtky. Avšak jsou svědkové klasičtí, jichž věrohodnost povznešena jest nade všechny pochybnosti, a to jsou vlastní slova takových zemřelých, vržená na papír v nejrůznějších dobách duševního vzrušení, v dobách, kdy ani ve snách nenadáli

*se toho, že ze slov těch stanou se dokumenty, osvětlující jasně nejrůznější stránky duševního jejich života.*¹

Výše vyřčená slova pramenící z osobních zkušeností Josefa Štolby dokládají, jak obtížným procesem je v jakékoli době vytvořit objektivní, plastický a zajímavý portrét osobnosti, jež již dávno není mezi živými, ale která i k současné generaci promlouvá prostřednictvím nejrůznějších odkazů. Právě nastíněný nelehký úkol si bere za cíl překládaná diplomová práce, jejímž smyslem je sestavit historickou biografii Josefa Štolby (1846 – 1930) postihující soukromý i veřejný život jeho osoby v patřičné interakci s důrazem na genezi jedince v historicko-sociálním a kulturním kontextu. Ke zdárnému dosažení zamýšleného cíle má přispět intenzivní studium materiálů archivní, pramenné i literární povahy. Ucelený pohled na Štolbovu osobu zajišťuje analyticko-syntetický, konfrontační a kompilační přístup. Při bádání jsou v potaz brány nejen vlastní texty zkoumané osobnosti, ale také práce Štolbových současníků (přátel, kolegů, sympatizantů, odborných kritiků, odpůrců) i následovníků. Materiály z archivně uložené osobní pozůstalosti pak chtějí podpořit komplexnost zamýšlené biografie. Odbornou historickou biografii zde chápeme primárně jako žánr vymezený narozením a úmrtím skutečné osoby. Při hlubším zkoumání však zjišťujeme, že toto zjednodušené pojetí nestačí, a tak historickou biografii dále rozumíme svébytný postup rekonstrukce nejen skutečného života, ale i tzv. druhého života ve vztahu s určitou dějinnou a kulturní epochou, jejími událostmi, zvraty, očekáváními a tendencemi.

K žánru životopisné literatury se v poslední době vyjadřuje i literární historička Dagmar Mocná, která konstatuje všeobecně známý fakt, že přestože se veřejnost o diskutovaný žánr zajímá i dnes, jsou často biografické práce zastíňovány komerční memoárovou produkcí.² Historička Milena Lenderová pak definuje tzv. *druhý život* zkoumané osobnosti, na jejímž životopise, který je vždy v lecčems odlišný od reálného života, participují obecné mechanismy tvorby příběhů. Podle autorky soudobá literární věda zpochybnila předstrukturalistickou víru v objektivitu životopisu poukazem na splývání historického a fikčního narativu a upozornila na tendenci lidské mysli

¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých paměti II*, s. 1 – 3.

² MOCNÁ, Dagmar: Příběhy Nerudových lásek. Životopis jako kulturní konstrukt, in: *Česká literatura*, roč. 59, 2011, č. 2, s. 149.

k pořádání objektivních informací do příběhových schémat. Lenderová dále konstatuje, že až donedávna byly předmětem zájmu autorů i čtenářů především životopisy slavných mužů, případně jejich žen. Také upozorňuje na to, že postavy byly často líčeny bez záporných vlastností a méně oblíbené osobnosti z jazykově českého prostředí se odborné české biografie dočkaly se zpožděním. Kulturní obrat v historiografii dle ní však způsobil, že i osudy lidí méně zasloužilých či méně známých byly shledány pozoruhodnými, zajímavými a především umožňujícími nahlédnout do jednotlivých historických epoch zevnitř. Za ony neznámé osobnosti pak považuje typické reprezentanty určité společenské či profesní vrstvy.³

I současné biografické bádání ukazuje, že každá dříve i dnes žijící osobnost formovala a formuje dějinný vývoj interakcí se svým okolím. Smyslem biografické metody je pak víc než rekonstrukce života zkoumané osoby. Na příkladu života a působení určitého jednotlivce, případně skupiny lidí, je možné charakterizovat danou historickou skutečnost, vztah či úsek historie. Zkoumaná a popisovaná osoba tedy napomáhá k porozumění struktury lidského bytí v určitém historickém a sociálním kontextu. Postava vybraná jako téma pojatého biografického bádání představuje sondu do života společnosti v daném období. Její přání, chování, názory, snahy i trápení pak vyjadřují obecnější tendence a vazby. Biografická metoda zohledňuje nejen objektivní faktory statistického rázu (majetkové poměry, rodinné poměry, vzdělání), ale také faktory subjektivní povahy (názory, vkus, emoce).

Struktura předkládané diplomové práce se odvíjí od jednotlivých oblastí působení zkoumané osobnosti. Základní a stěžejní kapitolou historické biografie Josefa Štolby je jeho životopisný medailon, který je posléze rozvíjen jednotlivými tematickými celky. Jak již bylo výše nastíněno, práce se pokouší nejen v širších souvislostech rekonstruovat a přiblížit Štolbův život ohraničený jeho narozením a úmrtím, také zkoumá i jeho tzv. druhý život. Navazující monotematické kapitoly jsou představovány v takovém pořadí, ve kterém se Štolba s danými oblastmi v chronologickém sledu sám setkával. Přesto, že se některé sféry jeho zájmů a činností

³ LENDEROVÁ, Milena: *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové*, 1. vydání. Praha a Litomyšl, Paseka s. r. o. 2013, s. 9 - 11, ISBN 978-80-7432-349-2.

značně prolínají, musel být pro účely diplomové práce zvolen jistý logický, přehledný a ucelený systém prezentace všech důležitých mylníků a informací. Kapitola o notariátu tedy následuje hned za životopisným medailonem z toho důvodu, že již po maturitě autor zvoleným typem vysokoškolského studia svůj profesní život směřoval k právnické praxi. Během studia na právnické fakultě podnikl svou první výpravu do zahraničí, kde se prvně setkal i s cizí divadelní scénou. Kapitola o cestovatelských počinech tedy následuje kapitola o divadle a vlastních dramatech. Protože se ruku v ruce s danou problematikou pojí i autorova beletristická činnost, následuje kapitola o jeho drobných, nejčastěji časopisecky publikovaných, prózách. Text odborné historické monografie pak zakončují kapitoly o Štolbově společenském a spolkovém působení a přátelských stycích s jeho současníky.

Při analýze života i tzv. druhého života Josefa Štolby (podporovatele vlasteneckých snah, zástupce české kulturní inteligence a představitele významné generace 40. let 19. století) a při tvorbě odborné monografie si klademe řadu výzkumných otázek, jež by měl následující text zodpovědět. Ptáme se tedy, co v životě Josefa Štolby charakterizuje dobu, v níž žil? Co v jeho životě dále charakterizuje kulturu a společnost, které ho obklopovaly? Poznáváme prostřednictvím Štolby vlastenecky aktivní českou společnost druhé poloviny 19. století? Přibližuje nám Štolbův životní příběh dobový společenský i každodenní život, případně i životy dalších lidí druhé poloviny 19. století? Čím přesně Josef Štolba charakterizuje svou dobu? Proč tak významná a výrazná osobnost své doby jako Štolba zůstává po své smrti pro publicisty a životopisce okrajovým tématem? Můžeme v souvislosti s Josefem Štolbou hovořit o určitých snahách a výdobytcích pro český národ? Proč k napsání jeho životopisu chyběl důvod a chybí i dnes? Který sociální typ Štolba představuje? Můžeme autora na základě všech doložených informací zařadit k určitému názorovému a politickému uskupení? Jak vlastně vypadá tzv. druhý život Josefa Štolby a jak autor promlouvá k dnešnímu světu, k lidem žijícím ve 21. století?

Zkoumáním Štolbových vydaných cestopisných, dramatických, beletristických a vzpomínkových děl se zároveň pouštíme do výzkumu autorovy proměňující se poetiky. U Štolbových textů tak sledujeme žánrový typ tvorby, užívané literární metody

a postupy, práci se zdroji a materiály, výrazové prostředky, charakteristická témata, zobrazované jevy a prvky, práci s postavami, schopnost kritického pohledu, užití pointy či poselství atd. Na druhé straně se zajímáme o to, jaký ohlas Štolbovy práce měly u veřejnosti i odborné kritiky a jak působily na autorovi současníky i nástupce. Při studiu Štolbových prací vždy pátráme po inspiračních zdrojích a možných předlohách. Také zkoumáme, do jaké míry měly kritika a ohlasy vliv na autorovu další tvorbu. Cílem takto zaměřené textové analýzy je důkladná charakteristika Štolbova osobitého uměleckého vyjadřování a pokud možno zařazení jeho poetického stylu do dobového kontextu české i evropské produkce. Následující text tedy budiž pokusem o odpověď na všechny nastíněné otázky.

2 ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

2.1 Rozbor pramenů

2.1.1 Archivní prameny

Pramenný materiál ke zpracování osobnosti Josefa Štolby je rozsáhlý. Nalézá se v sedmi archivech a jedné soukromé rodinné sbírce. Za stěžejní pramen pro příslušný výzkum lze považovat archivní fond *Josef Štolba*⁴, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Archivní soubor zahrnující roky 1846 – 1949 není doposud zpracovaný, inventarizovaný, ani přístupný k nahlížení. Pro studijní a výzkumné potřeby však archiv udělal výjimku a materiály autorce této diplomové práce zpřístupnil. Fond *Josef Štolba* o rozsahu 40 kartonů obsahuje osobní i jiné rodinné doklady, přijatou a odeslanou korespondenci, Štolbovy dopisní koncepty, vlastní poznámky a ručně psané dokumenty, novinové výtisky, výstřižky z tiskovin a periodik, skládací mapu Evropy s ručně vyznačenými trasami, vstupenky do nejrůznějších kulturních institucí, účtenky, divadelní programy a ohlasy, známky, bankovky, směnky, potravinové lístky, vizitky, fotografie, pohledy, blahopřání apod. Sekce s korespondencí, ať již odeslanou či přijatou, zabírá většinu fondu. Uložené fotografie jsou nepopsané a až na snímky ze Štolbova pohřbu a pohřebního průvodu nejsou pravděpodobně identifikovatelné. Vedle pozůstalosti Josefa Štolby je v několika kartonech chaoticky uskladněna i pozůstalost Jindřicha Siebera⁵ a jeho rodiny. Původcem tohoto fondu byl sám Josef Štolba. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví se také ve fondu *Velké formáty*⁶ nacházejí Štolbovy diplomy z Jednoty divadelních ochotníků v Nechanicích (1891), Ústřední matice divadelního ochotnictva československého v Praze (1916), Štolbova okrsku Ústřední matice divadelních ochotníků českých okresu českobrodského (1921), Spolku divadelních ochotníků Tyl v Doubravce (1924) a z Jednoty divadelních ochotníků Kollár v Nechanicích (1924). Josef Štolba byl totiž čestným členem všech těchto institucí.

⁴ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), 4,2 bm nezpracováno, 0 bm zpracováno, 0 bm inventarizováno. Archivní soubor není přístupný k nahlížení.

⁵ Jindřich Sieber, manžel Štolbovy nejstarší dcery Otylie. RaDŠ.

⁶ LA PNP, fond: Velké formáty: diplomy.

Ve Státním okresním archivu Hradec Králové lze dohledat zpracovaný a přístupný fond s názvem *Rodinný archiv Štolbů*⁷ o velikosti 0,31 bm s časovým rozsahem let 1787 – 1950, jehož původci byli Josef Štolba a jeho otec František Štolba. Fond uchovává pozůstalost nejrůznějších členů Štolbovy rodiny. Jsou zde uloženy dokumenty a osobní doklady Štolbů kovářů, rodinné památky, účetní knihy, záznamy o koupích a prodejích pozemků, poručnické spisy⁸, soukromá korespondence atd.

Štolbovu nechanickou notářskou praxi uchovává fond *Notářství Štolba Josef, JUDr., Nechanice*⁹ ve Státním okresním archivu Hradec Králové. Zdejší fond o velikosti 0,6 bm je zpracovaný, přístupný a obsahuje hlavní notářské knihy 1880 – 1890, volné listy z let 1890 – 1891, indexy 1880 – 1891, notářské spisy a smlouvy (darovací, dědické, svatební, trhové, legalizační protokoly, dlužní úpisy a jiné) z let 1880 – 1891. Pozůstalost z pardubické notářské praxe je uložena ve Státním okresním archivu Pardubice ve zpracovaném a přístupném fondu *Notářství Pardubice*¹⁰, který obsahuje dokumenty z let 1852 – 1952. Fond nabízí rejstříky, smlouvy, podací protokoly, indexy a spisy. Josef Štolba je zde zastoupen jako jeden z pardubických notářů a sbírka fondu zaznamenává činnost celého pardubického notářství jako instituce v uvedených letech. Nejedná se tedy pouze o pracovní pozůstalost jedné osoby.

Vedle těchto uvedených zásadních archivovaných pozůstalostí je ve Státním okresním archivu Hradec Králové uložen také fond *Štolbova knihovna Nechanice*¹¹. Časový rozsah sbírky zahrnuje roky 1894 – 1920. Původcem fondu byla Štolbova knihovna Nechanice jako instituce a fond obsahuje pokladní knihy z let 1904 – 1920, seznam přispěvatelů 1895 a knihovní řád z roku 1894. Ve Státním okresním archivu Pardubice lze ještě dohledat fond *Spolek divadelních ochotníků Štolba Rosice nad*

⁷ SOkA Hradec Králové, fond: Rodinný archiv Štolbů (1787 – 1950), inventář 2001, s. 21, ev. č. 1660.

⁸ Kovářská rodina Štolbů si v Hradci Králové získala úctu místních občanů a především František Štolba (1811 – 1900), otec cestovatele Josefa, si zde jako c. k. rada a praktikant krajského úřadu vydobyl značnou důvěryhodnost. Proto nebylo s podivem, že byli Františku a Marii Štolbovým (rodičům cestovatele Josefa) svěřováni do poručnické péče místní sirotci.

⁹ SOkA Hradec Králové, fond: Notářství Štolba Josef, JUDr., Nechanice, inventář 1999, s. 12, ev. č. 1549.

¹⁰ SOkA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, sdružený a soupisový inventář 1979, s. 10, ev. č. 182/2.

¹¹ SOkA Hradec Králové, fond: Štolbova knihovna Nechanice, inventář 1967, s. 2, ev. č. 63.

*Labem*¹² vymezený roky 1912 – 1961. Archivní soubor je částečně přístupný k nahlížení a obsahuje seznam divadelních her realizovaných ochotnickým spolkem v letech 1912 – 1961 a pozůstalost divadelníka Jaroslava Hegera. Pozůstalost inicioval jmenovaný divadelní spolek.

K velice důležitým pramenům patří i soukromý *Rodinný archiv MVDr. Dobroslava Štolby*¹³, který je v osobním držení a který obsahuje několik vydaných cestopisů a paměti Josefa Štolby. Dále jsou zde uloženy novinové výstřižky a tiskoviny pišící o Josefu Štolbovi, fotografie, korespondence, blahopřání, smuteční oznámení, parte a další. Veškeré tyto materiály týkající se osoby Josefa Štolby začal schraňovat Josefův synovec Karel Štolba¹⁴, který se s Josefem osobně znal.

Dalším archivem shromažďující dokumenty a informace o Josefu Štolbovi je sbírka uložená ve Štolbově městské knihovně Nechanice¹⁵. Zdejší fond založila roku 1997 místní knihovnice Hana Kramářová, která ho doposud spravuje a rozšiřuje. Hana Kramářová také iniciovala navrácení historického jména nechanické knihovně. Od roku 2008 tak místní knihovna opět nese název Štolbova městská knihovna Nechanice. Zdejší fond vztahující se k osobě Josefa Štolby nyní obsahuje rodinné fotografie, korespondenci, dokumenty, novinové články, památník Štolbovy dcery Otylie, písemný vzpomínkový záznam pravnuka Ladislava Siebera o setkáních s Josefem Štolbou, přepis rozhlasového vysílání *Divadelní dědeček. Malý portret Josefa Štolby* Eduarda Martina ze stanice Vltava z roku 1981, mnoho Štolbových vydaných dramát, divadelní programy a také materiály o tom, které divadelní spolky a společnosti Štolbova dramata reprodukovaly a reprodukují dodnes.

¹² SOkA Pardubice, fond: Spolek divadelních ochotníků Štolba Rosice nad Labem, prozatímní inventární seznam 1981, s. 2, ev. č. 770.

¹³ Dobroslav Štolba – prasnovec cestovatele Josefa Štolby, dědeček autorky této práce. Rodinný archiv Dobroslava Štolby (RaDŠ).

¹⁴ Karel Štolba (1888 – 1972), synovec cestovatele Josefa Štolby, otec Dobroslava Štolby. RaDŠ.

¹⁵ Štolbova městská knihovna Nechanice, archiv spravuje Hana Kramářová (ŠMKN). Roku 1919 došlo k sloučení Štolbovy knihovny s knihovnami místních spolků do Veřejné knihovny města Nechanice. ŠMKN.

2.1.2 Vydané prameny

Vzhledem k tomu, že převážnou část své písemné tvorby Josef Štolba knižně vydal či časopisecky publikoval, stávají se výchozími písemnými prameny k bádání jeho knihy a novinové příspěvky. Zmiňované materiály jsou dnes však obtížně dostupné. Knihovny Štolbovy knihy nabízejí pouze prezenční formou, často se jedná o trezorové záležitosti. V antikvariátech jsou pak skutečnou vzácností. S dohledáváním novinových a časopiseckých příspěvků je to ještě o mnoho těžší, chybí totiž jakékoli rešerše či seznamy s přehledem publikovaných příspěvků. Velikým přínosem v tomto ohledu je v současnosti skenování a zveřejňování digitalizovaných materiálů. Zde nese zásluhy především Národní knihovna České republiky se svou databází *Kramerius*¹⁶, která dnes nabízí nejen neskenované knihy, ale i periodika. Ve jmenované elektronické databázi tak lze dohledat Štolbovy vydané cestopisy, paměti, dramata a také množství novinově a časopisecky publikovaných beletristických příspěvků. Cestopisné knihy, které Národní knihovna ještě nedigitalizovala, jsou dostupné v *Elektronické knihovně cestopisů 19. a 20. století*¹⁷ Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity.

¹⁶ Digitální knihovna Kramerius obsahuje vzácné a ohrožené dokumenty, starší noviny, časopisy a další vzácné tituly tištěné na kyselém papíře. S podporou grantu z tzv. Norských fondů zveřejňuje významné monografie vydané v 19. století. V digitální knihovně NK ČR je k dispozici více než 8 milionů naskenovaných stran plných textů periodik a monografií. Vedle dokumentů v češtině obsahuje Kramerius také dokumenty v němčině, ruštině, latině a dalších jazycích. Knihovna využívá formátu DjVu, který umožňuje mohutné snížení velikosti obrázku při zachování uchazející kvality, zoomování obrázku, přepínání mezi jednotlivými vrstvami a možnost úpravy jasu, kontrastu a barev. Kramerius, in: *NK ČR* [online], [vid. 20. 4. 2015],

dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcome.do>.

¹⁷ Elektronická knihovna cestopisů 19. a 20. století vznikla v rámci projektu FRVŠ 1048/2009. Obsahuje cestopisné texty 19. a první třetiny 20. století a je volně přístupná všem zájemcům o cestopisnou literaturu. Umožňuje snadný přístup k dílům, z nichž mnohá jsou dnes jen velmi obtížně dostupná. Zahnuje cestopisné knihy 19. století, které nebyly digitalizovány v projektu Kramerius. Zároveň jsou sem zařazeny, ve shodě s autorským zákonem, cestopisné knihy vydané do roku 1938. Jsou tu i výběrově zastoupeny méně známé cestopisné časopisecké články. Cestopisy, in: *Elektronická knihovna cestopisů 19. a 20. století* [online], [vid. 20. 4. 2015], dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/clit/ekc19a20s/>.

2.1.2.1 Paměti

Oba díly *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a literárních styků*¹⁸ jsou výsledkem několikaletých Štolbových příprav. Soubor svých vzpomínek sepsal a pořádal pomocí korespondence, novinových článků a vlastní tvorby již od konce 90. let 19. století, což dosvědčil Eduard Güttling ve svém časopiseckém příspěvku.¹⁹ Nesporně nejcennější kapitolu představuje ta názvem *Z mého života*, kde Štolba čtenáře seznamuje se svým životem od dětství až po stáří. Vzhledem k tomu, že reflektuje a zmiňuje jen události a momenty, jež se mu zdály důležité, vzhledem k tomu, že se již nikdy k vyprávění o svém životě nevrátil, a také vzhledem k tomu, že se doposud nikdo osobou Josefa Štolby výrazněji nezaobíral, leží před námi tato část jako stěžejní pramen a pravděpodobně každý, kdo bude chtít Josefa Štolbu studovat, bude muset začít právě prvním dílem jeho pamětí. I zde však narážíme na limity. Protože oba díly Štolbových pamětí sahají jen do roku 1905, autor je vydal za svého pardubického působení, nedozvídáme se z nich tedy nic o posledních třech desetiletích jeho života. Štolba dále nereflektuje téměř žádné dobové politické otázky či problémy doby, čímž nám tyto ani jiné prameny neodkrývají podrobnější informace o jeho politickém smýšlení a názorové orientaci. Jeho pozornost směřuje k poetičtějším oblastem. Řeší umění, hlavně literární, novinářské a dramatické. Jeho paměti jsou čtivé a poutavé. Štolbou uváděná data, fakta, jména apod. se shodují i s jinými zdroji, a tak se dají považovat oba díly *Z mých pamětí* za věrohodný pramen.

2.1.2.2 Cestopisy

Během svého života Štolba vydal hned několik cestopisných knih, v nichž reflektoval své dojmy a zážitky z výprav do zahraničí. V chronologické posloupnosti se jedná o *Klepy z cest*²⁰, trilogii samostatně vydaných a na sebe navazujících cestopisných

¹⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, 276 s.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků II*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1905, 374 s.

¹⁹ GÜTTLING, Eduard: U dra. J. Štolby v Pardubicích, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 526.

²⁰ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*. Praha, J. Otto 1873, 234 s.

črtů *Za oceánem* z let 1874²¹, 1875²² a 1876²³, *Americké povídky*²⁴ a *Prales: obraz ze života mexických indiánů*²⁵ představující několik vybraných, upravených a částečně rozšířených vyprávění, o kterých Štolba psal již v cestopisech *Za oceánem*. Roku 1920 a 1922 mu vyšly ještě dva díly přepracovaných a ilustrovaných příběhů z amerického pobytu pod názvy *Ze Západní Indie a Mexika. Černošská republika Haiti*²⁶ a *Ze Západní Indie a Mexika. Jamajka a mexické pobřeží*²⁷. Svůj první severský cestopis nesoucí název *Na skandinávském severu. Črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska*²⁸ Štolba vydal roku 1884. Další cestopis o severských dálkách *Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska*²⁹ Štolbovi vyšel roku 1890. Cestopis *Na půdě moři urvané. Črty z výletu do Holandska*³⁰ Štolba vydal roku 1896 a svůj poslední cestopis, vlastně soubor tří kratších cestopisných črtů, *Ze slunných koutů Evropy. Vzpomínky z menších cest*³¹ vydal roku 1918. Štolbovy cestopisné práce jsou většinou záznamem osobních dojmů a zážitků. Autor se věnuje popisu prostředí, lidí, přírody, měst, památek a nejrůznějších zajímavých míst. Při komplexnější analýze cestopisů je patrné, že autorův styl psaní se zdokonaloval a systematizoval. Ve srovnání s jeho prvotinami mají později vydané práce ucelenější a logičtější strukturu. Na textech také stále zřetelněji sledujeme Štolbovu osobní linii zájmu. Pozornost Štolba věnuje především divadlům, hotelům a hostincům, dopravě, stravě a nápojům, památkám, kostelům a hřbitovům, celníkům, obyvatelům apod. Cestopisy lze také číst ve dvou rovinách. Vedle toho, že můžeme sledovat načrtnutou trasu a seznamovat se s autorovými zážitky, můžeme také knihu reflektovat jako populárně naučný spis k doplnění vlastních vědomostí. Ve Štolbových cestopisech také bývají odkazy na dobovou odbornou a naučnou literaturu, která nabízela o zahraničních destinacích hlubší a specifičtější informace.

²¹ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem I. V Západní Indii*. Praha, Grégr a F. Dattel 1874, 218 s.

²² ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem II. V Mexiku*. Praha: Grégr a F. Dattel 1875, 200 s.

²³ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III. V Severní Americe*. Praha: Grégr a F. Dattel 1876, 181 s.

²⁴ ŠTOLBA, Josef: *Americké povídky*. Praha, J. Otto 1882, 383 s. Z našich i cizích vlastí.

²⁵ ŠTOLBA, Josef: *Prales. Obraz ze života mexických indiánů*, 2. vydání. Praha, J. Otto 1892, 103 s.

²⁶ ŠTOLBA, Josef: *Ze Západní Indie a Mexika. Černošská republika Haiti*. Praha, Česká grafická Unie 1920, 85 s. Země a lidé.

²⁷ ŠTOLBA, JOSEF: *Ze Západní Indie a Mexika. Jamajka a mexické pobřeží*. Praha, Česká grafická Unie 1920, 118 s. Země a lidé.

²⁸ ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu. Črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska*. Praha, J. Otto 1884, 314 s. Z našich i cizích vlastí, č. 3.

²⁹ ŠTOLBA, Josef: *Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska*. Praha, J. Otto 1890, 226 s. Z našich i cizích vlastí, č. 8.

³⁰ ŠTOLBA, Josef: *Na půdě moři urvané. Črty z výletu do Holandska*. Praha, F. Bačovský 1896, 240 s. Všeobecná zajímavě poučná knihovna, č. 12.

³¹ ŠTOLBA, Josef: *Ze slunných koutů Evropy. Vzpomínky z menších cest*. Praha, Česká grafická akc. společnost Unie 1918, 244 s.

2.1.2.3 Dramata

V souhrnu Josef Štolba knižně vydal téměř třicet vlastních dramatických kusů (vedle toho má autor na svém kontě řadu dramatických překladů a dalších nevydaných her). První z nich se dočkaly premiéry již na přelomu 60. a 70. let 19. století. V chronologickém výčtu tak, jak hry Štolbovi postupně knižně vyšly, uvádíme jejich přehled. *Krejčí a švec* (1870); *Bratranec* (1870); *Spiknutí v Podmazově* (1871); *Únos* (1872); *Zapovězené ovoce* (1872); *Matčino dílo* (1873); *Tak je to na tom světě!* (1873); *Jenom ne písemně!* (1876); *Vodní družstvo* (1887); *All right* (1888); *Maloměstští diplomati* (1888); *Závěť* (1889); *Křivé cesty* (1891); *Starí blázni* (1893); *Peníze* (1895); *Mezi umělci* (1896); *Zloděj* (1896); *Mořská panna* (1901); *Její systém* (1905); *Ach, ta láska!* (1907); *1774: Episoda z těžkých dob města Pardubic* (1909); *Za šlechtickým erbem* (1909); *Staré hříchky* (1913); *Na letním bytě* (1918); *Zlatá rybka* (1918); *Zločin v horské boudě* (1920); *Po letech* (1924); *O tom velkém boji se ženami* (1925). Autorka této diplomové práce provedla vlastní rozbor i textovou analýzu většiny výše jmenovaných her, přičemž se opírala o závěrečnou práci Jiřího Smrčky, jenž pod vedením literární historičky Dagmar Mocné v nedávné době Štolbovu dramatickou poetiku zkoumal detailněji. Zvláštní pozornost badatelka dále věnovala především dobovým literárnědramatickým kritikám a článkům pojednávající Štolbovy hry. Materiály této pramenné povahy autorka pečlivě vyhledávala, systematicky třídila, kriticky nahlížela a cíleně využívala.

2.1.2.4 Beletrie

V sesbírané a ucelené knižní podobě Štolbovy humoresky, novely a povídky nikdy nevyšly. Dnešnímu čtenáři je z autorovy beletristické tvorby k dispozici jen kniha *Humoresek*³², výběr jeho několika kratších i delších humorných próz napsaných v 70. letech 19. století. Práce vyšla podruhé v přepracované verzi ještě roku 1919.³³ Po souborném vydání drobnějších humoresek Štolba později zamýšlel knižně vydat i některé své rozsáhlejší povídkové práce. Tento záměr však skončil u vydání jednoho

³² ŠTOLBA, Josef: *Humoresky*. Praha, J. Otto 1875, 403 s.

³³ ŠTOLBA, Josef: *Humoresky*. Praha, Unie 1919, 259 s.

sešitu, jenž obsahoval jen dvě povídky. V polovině 80. let 19. století tak vyšly jeho *Novelly I*,³⁴ které se nikdy nedočkaly dalšího pokračování. Poetika Štolbových drobných próz vydávaných v českých periodikách se nese v obdobném duchu, jenž byl nastíněn již u jeho dramát. Štolbovy prozaické prvotiny opět splývají s běžnou dobovou produkcí, u které jsou patrné zahraniční inspirační zdroje. Se silící vlnou realismu a realistických tendencí se proměňuje i Štolbova literární poetika. Autor začíná zobrazovat dobře odpozorované prostředí českého maloměsta a venkova s detailně vykreslenými a typizujícími postavami a situacemi. Autorský subjekt také často dává vyniknout vlastním zkušenostem a zážitkům. Ve Štolbových beletristických textech tedy můžeme sledovat autobiografické rysy. Nejčastějším tématem Štolbových pozdějších próz je měšťáctví. Při jeho zobrazování autor kladl důraz na prvky, které dávaly vyniknout mravnímu rozporu mezi prospěchářským pragmatismem a nezištným zájmem o veřejné blaho. Za komickými situacemi se v pohledu na střední vrstvy skrýval sociálně kritický podtext, jenž demaskoval negativní stránky veřejného života českých měst a obcí. Štolbovy humoresky, novely i povídky nabízely pravidelným čtenářům zábavu a mravní poučení. Zpravidla fungovaly jako zrcadlový odraz pro pohled měšťáků na vlastní slabiny a neřesti. Přesto, že je v autorových textech někdy patrný výchovný až didaktický aspekt, nenabízí Štolba recept na nápravu společnosti ani řešení vedoucí k lepšímu konci.

2.1.2.5 Novinové a časopisecké příspěvky

Stěžejními zdroji pramenné povahy byly autorce této diplomové práce také články, zprávy, příspěvky a kritiky z dobových periodik. Velice detailní a rozsáhou rešerši novinových a časopiseckých příspěvků o Štolbovi a od samotného Štolby nabízí několikastránkový seznam ve čtvrtém díle *Lexikonu české literatury*.³⁵ Za velice efektivní způsob vyhledávání dalších článků se ukázalo zadávání klíčových slov do elektronické databáze Národní knihovny Kramerius. Při této mravenčí a zdlouhavé práci se nakonec podařilo dohledat obrovské množství příspěvků, které se vztahovaly k nejrůznějším aspektům Štolbova života a k jeho tvorbě. K nejčastěji citovaným

³⁴ ŠTOLBA, Josef: *Novelly I*. Praha, Josef R. Vilímek 1885, 207 s.

³⁵ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, Svazek 4 I S-T. Praha, Academia 2008, s. 771 – 774.

novinám a časopisům pak patří *Beseda učitelská*, *Český deník*, *Květy*, *Lidové noviny*, *Literární listy*, *Lumír*, *Národní listy*, *Národní politika*, *Nový Paleček*, *Ohlas z Nežárky*, *Paleček*, *Právo lidu*, *Světobzor*, *Zlatá Praha*. Všechny níže citované novinové a časopisecké příspěvky byly autorkou této diplomové práce v konkrétních periodikách vyhledány a cíleně v kontextu použity. Za nejcennější pak považujeme odborné literární a dramatické kritiky, které významně dotváří podobu celého Štolbova díla a přináší dobovou reflexi a obrázek o ohlasech na Štolbovu tvorbu. Časovým rozsahem pak dohledané články spadají do období od konce 60. let 19. století do 30. až 40. let 20. století. Časopiseckými příspěvky pak myslíme i všechny Štolbou publikované prozaické útvary, které prvně v tisku vycházely na pokračování a z nichž se jen některé později dočkaly knižní adaptace. Dále pak i ty články, které vyšly pod Štolbovými pseudonymy a šiframi (dr. Pepé, dr. Pepé Jobek, J. Hradecký, Jobek, Š. Jozip, Jocasissus, J. Š., (J, Š.), <J. Š.>)³⁶.

2.2 Rozbor literatury

2.2.1 Použité závěrečné práce

I když bylo konstatováno, že je dnes Josef Štolba pozapomenutou osobností, je zřejmé, že se jeho postava stává v poslední době předmětem zájmu vysokoškolských studentů historie. Jednou z klíčových studentských závěrečných prací, na kterou je v této diplomové práci odkazováno, je bakalářská práce Lucie Řezníčkové *JUDr. Josef Štolba – cestovatel*³⁷. Bakalářská práce z roku 2013 se věnuje všestranné a dříve populární osobnosti Josefa Štolby z hlediska jeho cestovatelských zkušeností. Štolba je představen a charakterizován především jako český cestovatel druhé poloviny 19. století. Práce poodhaluje doposud neznámé informace v souvislosti s jeho postavou, přibližuje Josefa Štolbu jako zástupce předních českých osobností a zařazuje ho do skupiny českých cestovatelů, kteří náleželi do cestovatelského klubu Vojty Náprstka v domě U Halánků. Bakalářská práce dále řeší otázku, proč ve své době Josef Štolba náležející k české umělecké a cestovatelské elitě je dnes opomíjen a pozapomenut.

³⁶ Výčet Štolbových uměleckých pseudonymů a šifer zmiňuje *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, svazek 4 I S-T, s. 772.

³⁷ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie: *JUDr. Josef Štolba – cestovatel*. Liberec, 2013. Bakalářská práce. TU v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Katedra historie, 233 s. Vedoucí práce Miloslava MELANOVÁ.

Štolbova cestovatelská činnost, která nebyla zatím nikde jinde hlouběji zpracována, je ve zmiňované bakalářské práci reflektována z pohledu autorových cestopisů. Práce dále cestovatele Josefa Štolbu analyzuje v mnohem podrobnějších a širších souvislostech.

Při zkoumání Štolbova profesního života byla využita diplomová práce Petry Benešové *Pardubické notářství v letech 1852 – 1929*³⁸, jež vycházela z detailní analýzy archivního fondu *Notářství Pardubice*³⁹, který obsahuje dokumenty úřadu z let 1852 – 1952. Benešová se vedle samotného vývoje pardubického notářského úřadu obecně věnovala i ostatním místním právním institucím, tedy soudům, advokacii a státním zastupitelstvím. Na konkrétních příkladech pak demonstrovala chod notářské kanceláře a povinnosti jejích úředníků. Práci pak uzavřela kapitolou o dvou vybraných významných pardubických notářích. Popisovala poslance zemského sněmu Jan Žáka a spisovatele a cestovatele Josefa Štolbu. V diplomové práci pak Josefa Štolbu hodnotí jako člověka patřícího k elitě městské společnosti, jenž se výrazně podílel na kulturním rozvoji Pardubic. Také zdůrazňuje, že úcta, kterou Štolba notář ve městě požíval, nepramenila pouze z jeho společenských aktivit, ale hlavně z úřadu, který zde vykonával. Díky své profesi se totiž jako notář setkával s nespočtelným množstvím lidí různého věku i stavu, který k němu přicházel s nejrůznějšími požadavky a záležitostmi.

Poslední studentskou závěrečnou prací, ze které bylo pro účely této diplomové práce čerpáno, je disertační práce Jiřího Smrčky *Veseloherní tvorba Josefa Štolby, Karla Pippicha a Václava Štecha*⁴⁰. Smrčka sleduje vývoj poetik tří dramatických autorů, které v závěru 19. století pojil podobný pohled na svět a kteří využívali podobné výrazové prostředky. Žánrem příznačným pro tvorbu Štolby, Pippicha i Štecha se stala veselohra tematizující měšťáctví. Vzhledem k tomu, že hry zmiňovaných autorů nikdy nenáležely k hlavním tématům české literatury, nepodněcovaly badatele k hlubšímu zkoumání a nestaly se zdrojem odborných diskusí, vykračuje Smrčka jejich zkoumáním

³⁸ BENEŠOVÁ, Petra: *Pardubické notářství v letech 1852 – 1929*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Ústav historických věd, 126 s. Vedoucí práce Marie MACKOVÁ.

³⁹ SOkA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, sružený a soupisový inventář 1979, s. 10. ev. č. 182/2.

⁴⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby, Karla Pippicha a Václava Štecha*. Ostrava, 2007. Disertační práce (Ph.D.). Ostravská univerzita v Ostravě. Filozofická fakulta. Katedra české literatury a literární vědy, 208 s. Vedoucí práce Dagmar MOCNÁ.

a komparací z tradiční sféry literárněvědného a literárněhistorického zájmu. Smrčka se v chronologické posloupnosti věnuje rozboru nejvýznamnějších vydaných dramát všech tří autorů. Na základě analýzy dramatických děl pak přichází s vlastní charakteristikou jejich her, celkovým hodnocením autorských poetik a zasazením autorů i jejich prací do kontextu národní tvorby. Disertační práce se snaží napomoci k poznání Štolbových, Pippichových a Štechových veseloher, usiluje o odhalení dosud hlouběji nezkoumaných jevů a souvislostí a o přispění k lepšímu poznání české literární historie, kterou chápe jako historii textů v rozsahu celé škály národního písemnictví. Zvláštní důraz je v práci kladen na zohlednění čtyř konkrétních souvislostí: a) genologické hledisko, které umožňuje nahlížet na Štolbovy, Pippichovy a Štechovy texty prostřednictvím konstitutivních znaků žánru (charakteristických prvků pro komedii) a jeho vývojových proměn; b) recepční hledisko; c) vývojové hledisko a d) hledisko vzájemné komunikace mezi literaturou uměleckou a populární. Ve vlastním výkladu Smrčka postupuje chronologicky v souladu s tvorbou jednotlivých autorů. Zatímco o Pippichovi a Štechovi se pojednává, vzhledem k relativní časové ucelenosti jejich díla, v rámci samostatných kapitol uceleně, tvorba Štolby je rozdělena do tří částí, které odpovídají jednak třem rozdílným obdobím jeho života, ale především třem etapám v proměnách jeho komediální tvorby, z nichž každá si drží svou specifickou poetiku. Rané období autor spojuje s jeho pražským působením na konci 60. a počátku 70. let 19. století, vrcholné období vymezuje polovinou 80. let 19. století, kdy se Štolba vrátil na jeviště jako realistický dramatik, a závěrem jeho pardubického pobytu v prvním desetiletí 20. století a pozdní období pojí s pěti komediálními texty, které měly v letech 1909 - 1921 premiéru v Městském divadle na Královských Vinohradech.

2.2.2 Literatura vztahující se k tematickým kapitolám

Všeobecně se odborná literatura o Josefu Štolbovi zmiňuje spíše sporadicky. Často se jedná jen o několik odstavců textu, ne-li méně. Stručné informace o Štolbovi potom nabízí nejčastěji literatura věnující se dramatické, prozaické a cestovatelské tvorbě. Žádnou z uváděných publikací však nelze považovat za stěžejní či výchozí zdroj, protože literatura se o Josefu Štolbovi zmiňuje skutečně jen ve zkratce a kuse. Celé osobnosti a činnosti Josefa Štolby se doposud nikdo komplexněji a podrobněji nevěnoval.

K podrobnějšímu studiu Štolbových cestovatelských počinů se mezi nejstaršími pracemi nabízí prvorepubliková třináctisvazková encyklopedie *Československé vlastivědy*⁴¹. Desátý oddíl nazvaný *Osvěta* přináší kapitolu *Cestovatelství a cestopisy*. Autor Josef Štěhule zde v druhé podkapitole zmiňuje cesty Josefa Štolby v Severní a Střední Americe. Za velice významné dílo o vývoji českého cestovatelství lze považovat dvoudílnou odbornou publikaci Josefa Kanského *Čeští cestovatelé I a Čeští cestovatelé II*⁴². V závěru druhého dílu v kapitole *Spisovatelé na cestách* je stručně zmíněn Josef Štolba jako pozapomenutý autor oblíbených cestopisných fejetonů a causerií, které mu vydávali hlavně Neruda a Hálek. Největší pozornost Štolbově osobě cestovatele věnuje Josef Rodr ve své knize *Příběhy z dalekých krajín*⁴³. Štolbovi zde patří celá kapitola se třemi podkapitolami v rozsahu necelých čtyřiceti stran. I přes to, že autor vychází především ze Štolbových publikovaných vzpomínek a cestopisů, musíme vyzdvihnout fakt, že jako první zařadil Štolbu mezi významné a známější české cestovatele. Věnoval mu totiž ve své knize přibližně stejný prostor jako ostatním třiadvaceti zmiňovaným cestovatelům, čímž ho uznal za plnohodnotného reprezentanta českého cestovatelství. Otto Janka sestavil obdobnou práci nesoucí název *Příběhy českých cestovatelů zapomenutých i nezapomenutých*⁴⁴. Josefa Štolbu zde autor přibližuje na necelých třech stránkách jako českého dramatika, spisovatele a cestovatele. Mezi nejnovější publikace pojednávající Josefa Štolbu jako cestovatele patří i encyklopedické dílo Jiřího Martínka a Miloslava Martínka *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*⁴⁵. V abecedním řazení zde lze pod písmenem „Š“ dohledat i Josefa Štolbu s přehledem míst, která navštívil v Americe. Na jeho další cestovatelské mimoamerické počiny je odkázáno jen několika uvedenými cestopisy. Další novou kolektivní prací je kniha *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*⁴⁶. Josef Štolba je jako český právník, spisovatel a cestovatel stručně uváděn pod písmenem „Š“. O českých cestovatelích se v současné době vyjadřuje

⁴¹ *Československá vlastivěda*, Díl X. OSVĚTA. Praha, Sfinx Bohumil Janda 1931, s. 538, 550.

⁴² KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé*, Díl I. Praha, Orbis 1961, 421 s.

KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé*, Díl II. Praha, Orbis 1961, 492 s.

⁴³ RODR, Josef: *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové, Kruh 1986, s. 279 – 320. ISBN 46-006-86.

⁴⁴ JANKA, Otto: *Příběhy českých cestovatelů zapomenutých i nezapomenutých*. Třebíč, Akcent 2001, s. 117 – 119. ISBN 80-7268-122-2.

⁴⁵ MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha, Libri 1998, s. 425 – 427. ISBN 80-85983-50-8.

⁴⁶ FILIPSKÝ, Jan, et al.: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha, Libri 1999, s. 481. ISBN 80-85983-59-1.

především Vladimír Rozhoň v publikaci *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*⁴⁷. Josef Štolba je v knize Vladimíra Rozhoně zmiňován ve třetí kapitole *Po cestě* v sekci *Cestopisy*. Jedná se o odstavec textu, který informuje o Štolbových cestovatelských dobrodružstvích a knihách, které Štolba na základě svých cest sepsal. Další zmínka o Štolbovi je v poznámkovém aparátu, kde se čtenář dozvídá, že Štolba patřil k nejvíce scestovalým spisovatelům, který se osobně stýkal s Náprstkem, Holubem a Kořenským. Fenomén českého cestovatelství pojednává i samostatně vydaný díl z tematické řady *Velké dějiny zemí Koruny české - Cestovatelství*⁴⁸ od Michaela Borovičky. Z rozsáhlé práce se o Štolbovi dozvídáme jen základní informace v souvislosti s jeho výpravami do zahraničí. Českého cestovatelství se dotkly také některé příspěvky na plzeňském sympoziu k problematice 19. století. Sborník z 27. ročníku symposia, *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*⁴⁹, pak v kapitole *Evropská exotika* přináší studii Zdeňka Hojdy o českých návštěvnicích skandinávských zemí na sklonku 19. století. Hojda se zde věnuje třem českým cestovatelům, kteří v rozmezí let 1874 – 1902 navštívili skandinávské země. Mezi pojednávány osobnosti patří Josef Wunsch, Josef Štolba a Jiří Guth-Jarkovský. Autor stručně informuje o místech, která Štolba na severu navštívil. Detailněji pak přibližuje jeho setkání s Laponci a vysvětluje, v čem český cestovatel pravděpodobně spatřoval onu severskou exotiku. Aniž by se Hojda dostatečně odkazoval na Štolbovy severské cestopisy, je patrné, že do značné míry vycházel právě z nich.

Hledáme-li literaturu věnující se Štolbovi jako dramatikovi a literátovi, narážíme opět na řadu limitů. Štolbovo jméno v této souvislosti totiž není doposud nikde pojednáno komplexně a v souvislostech. Často dokonce není v odborných publikacích zmiňováno vůbec. Ukazuje se tak, že literární historie a kritika texty spisovatele Štolby vytlačila z exkluzivní sféry literatury již na prahu jejich vzniku. Práce zamýšlené pro široké publikum se tak pro literární historii staly záležitostí jen velmi okrajovou. Tato skutečnost byla dána dominantním zájmem literární historie

⁴⁷ ROZHOŇ, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha, Nakladatelství Aleš Skřivan ml. 2005, 317 s. ISBN 80-86493-18-0.

⁴⁸ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české – Cestovatelství*. Praha, Litomyšl, Paseka 2010, 757 s. ISBN 978-80-7432-000-2.

⁴⁹ HOJDA, Zdeněk: Na exotickém severu? Čeští návštěvníci skandinávských zemí na sklonku 19. století, in: *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 27. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 22. – 24. února 2007*, BLÁHOVÁ, Kateřina; PETRBOK, Václav (edd.), Praha, Academia KLP 2008, 137 - 155 s., ISBN 978-80-200-1584-6, 978-80-86791-56-2.

o prestižní tvorbu. Jiný typ literární produkce se pak zpravidla do sféry sledovaného materiálu nedostával. Následkem odklonu od populární literatury, která se ovšem podílela na dobové kulturní komunikaci, docházelo k vytváření zkresleného rámce s ustálenými a opakovanými výklady. Tak tomu bylo alespoň až do nedávné doby. Některé současné přístupy v bádání již vykazují zájem o výzkum nejen populární tvorby, což zasazuje do nových souvislostí a vztahů literaturu známou i tu pozapomenutou. Mezi odborně zaměřené publikace, které se věnují dramatickému a literárnímu umění a které současně představují Josefa Štolbu jako spisovatele, řadíme následující práce. *Kritika. Výbor úvah J. Durdíka o zjevech literárních a uměleckých*⁵⁰ z roku 1874 představuje v jednotlivých kapitolách kritické úvahy autora nad vybranými dramaty a naučnými pracemi dobových českých spisovatelů a překladatelů. V samostatné kapitole pak Durdík analyzuje Štolbovu veselohru o osmi jednáních *Zapovězené ovoce*. Roku 1930 vydal Petr Fingal třístránkovou brožuru *Český spisovatel JUDr. Josef Štolba*⁵¹, kde ve zkratce shrnuje Štolbovy celoživotní literární počiny. Dvousvazková kniha *České umění dramatické*⁵² zmiňuje Štolbu v obou dílech. Do prvního přispěl Jan Sajic samostatnou kapitolou rozebírající Štolbovy hry *Peníze a Vodní družstvo*.⁵³ V druhém svazku je Štolba uváděn jako libretista hry *Tvrdé palice* v kapitole *Antonín Dvořák*.⁵⁴ Čtvrtý svazek práce *Nástin dějin českého divadla od odchodu J. K. Tyla z Prahy až po počátky kritického realismu (1851 – 1887)*⁵⁵ představuje ucelené období části naší divadelní historie. Josef Štolba je zde uváděn ve čtvrté kapitole *Dramatická tvorba Prozatímního divadla* v sekci *Veselohra a fraška*, kde jsou rozebírány jeho veselohry. O libretu k Dvořákově hře *Tvrdé palice* opět píše Anna Hostomská ve své knize *Opera. Průvodce operní tvorbou*⁵⁶. Třetí díl encyklopedie *Dějiny českého divadla*⁵⁷ analyzuje podrobněji Štolbovu dramatickou tvorbu vždy

⁵⁰ DURDÍK, Josef: *Kritika. Výbor úvah J. Durdíka o zjevech literárních a uměleckých*. Praha, Fr. A. Urbánek 1874, 359 s.

⁵¹ FINGAL, Petr: *Český spisovatel JUDr. Josef Štolba*. Praha, Spolek českých spisovatelů belletristů Máj 1930, 3 s.

⁵² GÖTZ, František - TETAUER, Frank: *České umění dramatické. Činohra*, Díl 1. Praha, Šolc a Šimáček 1941, 371 s.

HUTTER, Josef - CHALABABA, Zdeněk: *České umění dramatické. Zpěvohra*, Díl 2. Praha, Šolc a Šimáček 1941, 384 s.

⁵³ GÖTZ, František - TETAUER, Frank: *České umění dramatické. Činohra...*, s. 124 – 128.

⁵⁴ HUTTER, Josef - CHALABABA, Zdeněk: *České umění dramatické. Zpěvohra...*, s. 98 – 129.

⁵⁵ KLOSOVÁ, Ljuba: *Nástin dějin českého divadla od odchodu J. K. Tyla z Prahy až po počátky kritického realismu (1851 – 1887)*. Praha, SPN 1957, 135 s.

⁵⁶ HOSTOMSKÁ, Anna: *Opera. Průvodce operní tvorbou*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1958, s. 601 – 602.

⁵⁷ ČERNÝ, František - KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla. Činohra*, Svazek 3. Praha, Academia 1977, 657 s.

v příslušné tematické kapitole. Zmínky jsou však roztržštěné a jeho osoba ani zde není z hlediska dramatické tvorby komplexně zpracována. Vědecká monografie o Marii Hübnerové *Život za divadlo*⁵⁸ několikrát zmiňuje Josefa Štolbu v textu jako její vrstevníka, se kterým se pracovně setkávala. Heslo Josef Štolba lze dále najít i ve třetím díle encyklopedie osobností *Lidé hradeckého spektra*⁵⁹. O Štolbovi pojednávají i *Přehledné dějiny literatury české*⁶⁰, které představují Štolbu jako autora realistických veseloher a maloměstských frašek. Jméno Josef Štolba lze dohledat i ve výboru z celoživotní divadelní publicistiky Václava Tilleho *Kouzelná moc divadla*⁶¹, kterou uspořádal František Knopp. Výbor přibližuje obraz českého divadla od posledních desetiletí 19. století do druhé poloviny 30. let 20. století. K Josefu Štolbovi zde stručně poukazuje dvanáct bibliografických odkazů Tilleho časopisecky a knižně publikovaných textů hovořících o divadelní tvorbě. Pravděpodobně nejvýraznější pozornost ze všech encyklopedických a monografických děl Josefu Štolbovi věnuje *Lexikon české literatury*⁶². Vedle rozsáhlejšího biogramu, který kopíruje autorovy osobní paměti, totiž přináší přehled všech jeho knižně vydaných prací, publikovaných článků a také nabízí rešerši publicistických příspěvků, které se Josefu Štolbovi a jeho dílu jakkoli věnovaly. K novějším publikacím, které informují o Josefu Štolbovi, patří i práce Jitky Ludvové *Hudební divadlo v českých zemích*⁶³. Kniha přináší stručný životopisný medailon a jen nástin autorovy tvorby. Přehled Štolbových děl je zde neúplný a volen pravděpodobně namátkově, jen jako příklad. Autorka také bohužel necituje prameny, které dokládají její originální a nová tvrzení. Stručný a přehledný biogram o Štolbovi také nabízí *Slovník českých spisovatelů*⁶⁴, který vychází z textu *Lexikonu české literatury*.

⁵⁸ KLOSOVÁ, Ljuba: *Život za divadlo*. Praha, Odeon 1986, 283 s.

⁵⁹ RODR, Josef - ŠKOPEK, Jiří: *Lidé hradeckého spektra*, Díl 3. Hradec Králové, TOPS 1995.

⁶⁰ NOVÁK, Arne: *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*, 5. vydání. Brno, Atlantis 1995, s. 740 – 741, ISBN 80-7108-105-1.

⁶¹ TILLE, Václav: *Kouzelná moc divadla*. Praha, Divadelní ústav 2007, 671 s.

⁶² *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, Svazek 4 I S-T. Praha, Academia 2008, s. 771 – 774.

⁶³ LUDVOVÁ, Jitka a kol., *Hudební divadlo v českých zemích*. Praha, Divadelní ústav, Academia 2006, 549 - 550 s., ISBN 80-7008-188-0, 80-200-1346-6.

⁶⁴ MENCLOVÁ, Věra; VANĚK, Václav a kol.: *Slovník českých spisovatelů*. Praha, Libri 2005, s. 664, ISBN 80-7277-179-5.

2.2.3 Práce věnované Štolbovým současníkům a přátelům

Jméno Josefa Štolby lze vedle již zmíněného často dohledat i v odborných biografických monografiích pojednávajících o jeho současníkách, popř. ve vzpomínkách či pamětech Štolbových vrstevníků a současníků. Příkladem zdroje pramenné povahy, kde je Štolbovo jméno rozváděno v širších souvislostech, jsou například paměti Štolbova přítele Jaromíra Čelakovského *Moje zápisky 1871 – 1914*⁶⁵. Zde je Štolba zmiňován nejen jako spolužák z akademického gymnázia a právnické fakulty, ale také jako kolega z notářské a právnické praxe. Jako příklad biografických publikací z posledních let uveďme práce Zdeňka Šolleho *Vojta Náprstek a jeho doba*⁶⁶, Mileny Secké *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*⁶⁷ či Jaroslava Švehly *Jan Otto. Kus historie české knihy*⁶⁸. Důležité jsou i práce vzpomínkového charakteru jako je dílo Maryši Radoňové-Šárecké *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*⁶⁹ či Stanislava Kodyma *Dům U Halánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*⁷⁰.

Josefu Štolbovi se také stručně věnují některé místopisné biografické práce. Kniha Josefa Peška *Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti*⁷¹ zmiňuje Štolbu jako místní významnou autoritu, která v Nechanicích rozproudila kulturní a společenský život. Na toto dílo navázal roku 2003 historik Václav Pražák publikací *Nechanice. Obrázky z historie a života města*.⁷² Přesto, že v knize Štolbovi věnuje samostatnou kapitolu, nepřináší o jeho osobně nové informace. Autor se drží Štolbových vzpomínek *Z mých pamětí*, které parafrázuje. Stejně tak jako v knihách věnovaných Nechanicím, se

⁶⁵ ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Moje zápisky 1871 – 1914*. Praha, Skriptorium 2004, 440 s.

⁶⁶ ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha, Felis 1994, 255 s.

⁶⁷ SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha, Vyšehrad: Národní muzeum 2011, 301 s.

⁶⁸ ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*. Jinočany, H&H 2002, 318 s. ISBN 80-7319-010-9.

⁶⁹ RADOŇOVÁ – ŠÁRECKÁ, Maryša: *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*. Praha, Dělnické nakladatelství 1945, 494 s.

⁷⁰ KODYM, Stanislav: *Dům U Halánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha, ČS 1955, 237 s.

⁷¹ PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti*. Praha, Nakladatelství Al. Bohdaneckého 1916.

⁷² PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové, GARAMON 2003, 190 s.

o Štolbovi můžeme dočíst v odborných monografiích o Pardubicích. Pozornost mu věnuje například Dagmar Broncová v *Knize o městě Pardubice*.⁷³

⁷³ BRONCOVÁ, Dagmar, et al.: *Kniha o městě Pardubice*. Pardubice, MILPO 1999, 238 s.

3 ŽIVOTOPISNÝ MEDAILON JOSEFA ŠTOLBY

3.1 Život Josefa Štolby

K nejstarším přímým doloženým předkům JUDr. Josefa Štolby patří královéhradecký kovář František Štolba⁷⁴, Josefův pradědeček. S manželkou Annou přivedl na svět syna, který pokračoval v otcově řemesle. Rodokmen a dokumenty v rodinném archivu Dobroslava Štolby pak dokládají existenci dalších příbuzných Josefa Štolby, o kterých píše například autor *Kraje Královehradeckého*. „Na konci Svatojanského, nyní Československého náměstí a Rokytanského ulice v Hradci Králové bývala ke konci 18. a počátkem 19. stol. v domě s barokní fasádou č. p. 69 kovárna Františka Štolby⁷⁵. Před ní stála dřevěná kolna, jak ji viděti lze ještě na zachované fotografii v hradeckém historickém museu a na kresbě K. Liebschera v Ottových Čechách. Dnes dům onen nemá již barokní fasády, jakou míval a není v něm více kovárny, která dávno zmizela i se svou kolnou. Kovář Štolba, který obstarával též všechny práce kovářské pro pevnost⁷⁶, měl syny Františka a Antonína a dceru Marii. Syn Antonín⁷⁷, který zemřel r. 1897 ve věku 81 léta, převzal živnost kovářskou po svém otci a byl cechmistrem cechu kovářského, pokud nebyl zrušen. (Syn jeho byl Josef Štolba⁷⁸, obchodník v domě č. p. 84 v Palackého ulici v Hradci Králové a syn jeho Karel Štolba⁷⁹ odborný učitel měšťanské školy v Kostelci nad Orlicí.) Syn František⁸⁰ studoval tu léta práva v Praze a pak vstoupil do praxe u krajského úřadu v Hradci Králové. Tehdejší

⁷⁴ Kovář František Štolba (1774 – 1. 9. 1800), zatím nejstarší dohledaný přímý předek JUDr. Josefa Štolby, konkrétně jeho pradědeček z otcovy strany. Oženil se s Annou, u které neznáme její rodné příjmení. RaDŠ, rodokmen.

⁷⁵ Kovář František Štolba (4. 11. 1778 - 15. 10. 1847), syn Františka Štolby (1774 – 1. 9. 1800), dědeček JUDr. Josefa Štolby. RaDŠ, rodokmen.

⁷⁶ „V polovině 18. století byl Hradec Králové postupně přestavěn na vojenskou pevnost. Druhým přelomovým okamžikem se stala porážka Rakušanů v bitvě na Chlumu v červenci 1866, která otevřela cestu nejen ke zrušení a postupnému bourání pevnosti, ale i pozdějšímu unikátnímu rozvoji města v moderní urbanistický celek“ (Historická expozice „Od pevnosti k salonu republiky“ přístupná od 18. 5. 2008 do 31. 12. 2015 v Muzeu východních Čech v Hradci Králové).

⁷⁷ Kovář Antonín Štolba (9. 8. 1816 – 11. 4. 1897), syn Františka Štolby (4. 11. 1778 - 15. 10. 1847), se oženil s Annou Červinkovskou (18. 5. 1817 – 2. 2. 1883) a měl s ní pět dětí. RaDŠ, rodokmen.

⁷⁸ Lékař a obchodník Josef Štolba (24. 12. 1848 – 13. 1. 1900), jeden z pěti dětí Antonína Štolby (9. 8. 1816 – 11. 4. 1897) se oženil s Barborou Švástovou (3. 12. 1845 – 24. 10. 1928). RaDŠ, rodokmen.

⁷⁹ Odborný učitel Karel Štolba (14. 8. 1888 – 29. 8. 1972), synovec JUDr. Josefa Štolby, pradědeček autorky této práce, jediný potomek Josefa Štolby (24. 12. 1848 – 13. 1. 1900), oženil se s Marií Popelkovou

(5. 4. 1895 – 19. 3. 1968), prababičkou autorky této práce, se kterou měl tři syny – Jiřího, Karla a Dobroslava (dědeček autorky této práce). RaDŠ, rodokmen.

⁸⁰ C. k. rada František Štolba (29. 10. 1811 – 19. 3. 1900), syn Františka Štolby (4. 11. 1778 - 15. 10. 1847), se oženil s Marií Klarnerovou (1815 – 23. 11. 1885). Společně vychovali čtyři děti – Františka, Antonína, cestovatele Josefa a Janu. RaDŠ, rodokmen.

krajský hejtman hradecký baron Meczery tak si jej oblíbil, že si ho zvolil za vychovatele svých dětí, a když funkce ta se skončila, jmenoval jej praktikantem krajského úřadu. Záhy postoupil na kancelistu. Jako kancelista oženil se s Marií⁸¹ roz. Klarnerovou. Dcera Marie⁸² zůstala svobodná“.⁸³ Po uzavření sňatku Františka Štolby (1811 – 1900) s Marií Klarnerovou (1815 – 1885) se manželům narodily čtyři děti. Nejstarší syn získal jméno František⁸⁴, po něm následoval druhorozený Antonín⁸⁵, třetí v pořadí se narodil Josef⁸⁶ a nejmladším potomkem byla dcera Jana⁸⁷.

V noci 3. května 1846 v domě č. p. 5 na Malém náměstí v Hradci Králové⁸⁸ se tedy manželům Štolbovým narodilo třetí ze čtyř dětí. Dali mu jméno Josef. V tomtéž domě se narodili i Josefovi starší bratři, sestra Jana přišla na svět v Praze. Josef Štolba v prvním dílu svých pamětí zmiňuje historku, kterou si rodinní příslušníci v souvislosti s jeho narozením rádi připomínali. Šlo o kuriózní městskou oslavu 1. máje ztvárňující odchod zimy a příchod jara, která začala časně z rána 3. května 1846 střelbou a bujarou hudbou na Malém náměstí. Den oslavy přesunula městská rada z 1. na 3. května, protože zamýšlený den veselí, původně 1. května, připadal na pátek, což se všeobecně považovalo za nešťastný den. Všichni příbuzní si den narození v termínu přesunuté oslavy vykládali jako dobré znamení a věřili, že novorozenec je předurčen k velkým činům.⁸⁹

⁸¹ Marie Štolbová, rozená Klarnerová (1815 – 23. 11. 1885), manželka Františka Štolby (29. 10. 1811 – 19. 3. 1900) a matka JUDr. Josefa Štolby (3. 5. 1846 – 12. 5. 1930). RaDŠ, rodokmen.

⁸² Marie Štolbová (27. 3. 1808 – 15. 3. 1889), dcera Františka Štolby (4. 11. 1778 - 15. 10. 1847), nikdy se neprovdala a neměla potomky. RaDŠ, rodokmen.

⁸³ DOMEČKA, L.: Rodák královéhradecký – Dr. Jos. Štolba, in: *KRAJ KRÁLOVÉHRADECKÝ, Organ republikánské strany zeměd. a maloroln. lidu*, roč. XVII., 1. 5. 1926, č. 33, s. 1.

⁸⁴ C. k. profesor ČVÚT v Praze František Štolba (24. 3. 1839 – 4. 4. 1910), nejstarší bratr cestovatele Josefa, oženil se s Karolinou Vodvářkovou (1844 – 7. 7. 1888), se kterou měl čtyři děti. RaDŠ, rodokmen.

⁸⁵ Soukromý úředník Antonín Štolba (10. 1. 1841 – 30. 5. 1892), starší bratr cestovatele Josefa, nikdy se neoženil a neměl potomky. RaDŠ, rodokmen.

⁸⁶ JUDr. Josef Štolba, notář a cestovatel (3. 5. 1846 – 12. 5. 1930), oženil se s Hedvikou Čerychovou (1854 – 1936), s níž měl tři dcery. RaDŠ, rodokmen.

⁸⁷ Jana Štolbová (1850 – 1932) se provdala za berního inspektora Arnošta Vytáska, se kterým měla dvě dcery. RaDŠ, rodokmen.

⁸⁸ Na rodný dům Josefa Štolby byla dne 17. 10. 1935 umístěna jeho pamětní deska od akademického sochaře J. Škody. Oznámení přineslo periodikum, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 23. 10. 1935, č. 38, s. 2.

⁸⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 1 – 3.

Josefův otec byl pracovně často překládán do různých českých měst, což pro celou rodinu vždy znamenalo veliké stěhování. To Josef prvně zažil ve svých dvou letech. Rodina se roku 1848 přesunula z Hradce Králové do Prahy, kam byl jeho otec František dosazen na místodržitelství. V Praze se stal dvouletý Josef svědkem událostí roku 1848. Ve svých pamětech Štolba zmiňuje některá matčina vyprávění, kterými ilustrovala zážitky z oné doby (stavění barikád v ulicích, střílení z domů na procházející vojska, rabování vojáků v náhodně vybraných domech a bytech, Windischgrätzovo bombardování Starého Města, schovávání celé rodiny ve sklepě jejich domu či verbování národní gardy).⁹⁰ V roce 1850 se celá rodina stěhovala znovu, tentokrát do Plzně. Na žádost nového prezidenta místodržitelství byl František Štolba vyžádán na post zástupce místodržitele právě v Plzni. Ve městě žila rodina celé dva roky. V tomto období se Josefovi přihodily dva vážné úrazy. Vždy si je přivodil při hře s bratry. První se stal pádem na kamenné koryto v domovním dvoře, z čehož mu navždy zůstala na čele jizva. Druhý úraz byl vážnější, protože šlo o otevřenou ránu hlavy. Ostré dřevo Josefovi prorazilo lebku a lékařskou péči mu tehdy poskytoval dr. Škoda. Přesto, že rodina po nějakém čase západočeské město opět opustila, Štolba zdůrazňuje, že naskytla-li se mu kdykoli příležitost, neváhal Plzeň navštívit.⁹¹ Po dvou letech plzeňského pobytu se tedy Štolbovi stěhovali zpět do Prahy, kde od roku 1852 Josefův otec pracoval jako oficiál pomocných úřadů při místodržitelství. „*Ale než dosáhl této hodnosti, musela rodina důkladně počítat, a Štolba s něžnou láskou vzpomíná na svou matku, která dovedla svou neúpornou obětavostí udržovat tak časté tenkrát jako dnes zdání úřednického blahobytu za cenu vlastní úporné práce. V domácnosti vládl opravdový český vlastenecký duch. Otec, který studoval kdysi práva a z důvodů sociálních je nedokončil, měl z té doby mnoho přátel a známých mezi českými vlastenci a také své děti vychovával uvědomělým duchem vlasteneckým, předčítaje jim často básně vlasteneckého obsahu, zvláště Vocelovy Přemyslovce, Meč a kalich a básně Jablonského*“.⁹² Štolba sám při vzpomínce na dětská léta konstatuje, že celá společnost žila v poněmčeném duchu. Také podotýká, že čeština v občanských rodinách nebyla na příliš dobré úrovni. V paměti mu uvízlo například groteskní oslovení jeho matky *Frau von Štolba*, která si takovéto označení vysloužila hlavně v dámských kruzích. Otec Josefa byl však přesvědčený český vlastenec udržující kontakty s jinými národně

⁹⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 8 – 9.

⁹¹ Tamtéž, s. 9 – 13.

⁹² TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 22. 11. 1935, č. 82, s. 5.

smýšlejícími vrstevníky. Právě otec naučil všechny syny kvalitní češtině a přivedl je k česky psané literatuře. Štolbovi tak byli příkladnou českou rodinou, která dbala na český jazyk, národní myšlenky a české tradice. „*Otec, jenž za svých pražských studií spřátelil se skoro se všemi tehdejšími vynikajícími vlastenci, byl hlubokým vlastenectvím prodchnut, s nímž však za pozdějších persekucních dob tajiti se musel. Kladl nám národnost naši vždy na srdce, předčítal nám dějiny a básně české (...).*“⁹³ V Praze rodina bydlela v Dlouhé ulici. Její finanční poměry však nebyly valné, a proto ve svém domě pronajímala jeden pokoj studentům. U Štolbů v podnájmu tak například bydlel student medicíny Edvard Grégr⁹⁴, příbuzný babičky z matčiny strany. O příbuzenském vztahu Štolbů s Grégrovými hovoří i autorka *Ozářených krbů*. „*Z příbuzenstva přicházel (do redakce Národních listů za bratrem Juliem) (...) a rád býval též viděn, zejména když se vrátil ze sedmiměsíční cesty, kterou podnikl s hrabětem Arturem Desfoursem do Západní Indie, Mexika a Severní Ameriky, vzdálený příbuzný Josef Štolba, jehož rodiče, u nichž Edvard bydlil v prvních letech svých lékařských studií, stýkali se přátelsky s rodiči obou Grégrů již v Březhradě a navštěvovali je i v Nových dvorech, takže mladý právník Štolba neměl pro Julia a jeho choť jiné oslovení než „strýče“ a „teto“.*“⁹⁵ Dalším nájemníkem u Štolbů byl Emil Škoda⁹⁶, pozdější zakladatel plzeňských závodů. Emil byl zároveň spolužákem staršího Josefova bratra Františka při studiu techniky. Marie Štolbová se pak v pražském domě o všechny nájemníky starala jako o vlastní syny.⁹⁷

Roku 1853 začal Josef ve věku šesti let navštěvovat normální školu u sv. Jakuba na Starém městě pražském. Škola byla německá a pouze v první a druhé třídě se učilo v českém jazyce jen náboženství, ostatní výuka probíhala v němčině. „*Tam bylo mimo náboženství všecko zase německé. I modliti jsme se museli německy a o mši vždy zpívat >Wir werfen uns darnieder<. A jak se s námi zacházelo. Učitelé (...) neučinili v třídě bez rákosky kroku, a každé sebe menší provinění trestalo se několika ranami přes dlaně*

⁹³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 14.

⁹⁴ Politik a lékař Edvard Grégr (4. 3. 1827 – 1. 4. 1907), který roku 1848 přestoupil z filozofie ve Vídni na lékařskou fakultu v Praze, jeho bratry byli Josef a Julius. *Diderot...*, Svazek 3 g-j, s. 91.

⁹⁵ RADOŇOVÁ – ŠÁRECKÁ, Maryša: *Ozářené krbý. Vlastenecké rodiny české*. Praha, Dělnické nakladatelství 1945, s. 457.

⁹⁶ Průmyslník Emil Škoda (19. 11. 1839 – 8. 8. 1900), roku 1868 se stal majitelem strojírný v Plzni, později nejvýznamnější zbrojovka R-U, od roku 1890 se Škodovy závody staly akciovou společností a Škoda jejím generálním ředitelem. *Diderot...* Svazek 7 ř-š, s. 389-390.

⁹⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 19 – 20.

nebo výplatou, již umožnilo přehnutí delikventa přes koleno. (...) Ale co německá škola usilovala potlačit, to pěstováno s láskou doma“.⁹⁸ To, že mnohem větší důraz byl kladen na znalosti němčiny než češtiny už od druhé třídy, dokládají i Josefova vysvědčení⁹⁹. Struktura vysvědčení z první třídy¹⁰⁰ ukazuje, že při hodnocení především čtení, psaní a mluvení byl brán stejný zřetel jak na češtinu, tak na němčinu. Ve svých vzpomínkách Štolba uvádí, že to se však ve druhé třídě změnilo. Strukturovaně a podrobněji byla hodnocená již jen němčina, český jazyk byl zmíněn pouze jednou poznámkou.¹⁰¹ Toto tvrzení si však nemůžeme ověřit, protože Štolbou zmiňované vysvědčení v archivní pozůstalosti jako jediné chybí. Informace je potvrzena až vysvědčením ze třetí a čtvrté třídy.¹⁰² Po čtyřech letech na normální škole nastoupil Josef roku 1857 na prestižní akademické gymnázium¹⁰³, kde probíhala veškerá výuka v němčině i přesto, že zde působili i čeští profesori. Také až do roku 1862 se udělovala pouze německá vysvědčení, české Josef obdržel poprvé až v sextě.¹⁰⁴ Na svá studentská léta Štolba vzpomíná kladně a láskyplně.¹⁰⁵ Přiznává, že největší problémy mu činila matematika, naopak největší radost mu dělaly předměty jako dějepis, zeměpis a literatura. Pro velké nedostatky v matematice ho chtěl otec jeden čas dokonce odvolat ze studia, avšak díky matčině přímluvě na gymnáziu zůstal. Naopak jeho starší bratr František¹⁰⁶, pozdější věhlasný profesor chemie na Zemském polytechnickém ústavu v Praze, v matematice vynikal, ale potýkal se s humanitními obory.¹⁰⁷ Během Josefových gymnaziálních let se musela rodina přestěhovat do Černé ulice k Prettnerům

⁹⁸ Tamtéž, s. 14.

⁹⁹ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní).

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 15.

¹⁰² LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní).

¹⁰³ Akademické gymnázium – historický název pro ústav středního vzdělávacího stupně, který byl připojen k univerzitě či akademii. Do roku 1848 umožňovalo studujícím humanitních oborů postup na univerzitu, od 1848 byl název ponechán pouze čtyřem gymnáziím: A. g. na Starém městě v Praze (Klementinum), ve Vídni, ve Lvově a v Pešti. A. g. na Starém městě v Praze bylo nejstarší mezi ústavy toho jména v Rakousku, založeno 1556 jezuitským řádem. Šestileté, žáci byli svými vědomostmi na úrovni vysokoškolských studentů. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Svazek I. A – Alpy. Praha, J. Otto 1888, s. 567 – 569.

¹⁰⁴ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní).

¹⁰⁵ SOKA Hradec Králové, fond: Rodinný archiv Štolbů 1787 – 1950, inv. č. 34, krat. č. 1, Články o Dr. Josefu Štolbovi.

¹⁰⁶ Nejprve navštěvoval ještě v Plzni nižší reálku a od roku 1853 vyšší reálku v Praze. Poté šel studovat techniku a chemii, tzv. „*lučbu*“ (Zemský polytechnický ústav, 1920 přeorganizováno v ČVÚT). Právě „*lučba*“ se v mládí stala Františkovým koníčkem a touha po bádání a objevování ho přivedla k samotářskému a izolovanému životu. Po intenzivním nátlaku matky začal chodit do společnosti a také navštěvovat taneční zábavy, kde se zamiloval a taneční hodiny mu přinesly známost na deset let. V roce 1867, kdy již působil jako asistent profesora Balinga, se oženil s Karolinou Vodvářkovou (1844-1888). V roce 1868 se sám stal profesorem „*lučby*“ na České technice. RaDŠ.

¹⁰⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 15 – 17.

a vzhledem k nevalným rodinným finančním poměrům si i všechny děti musely přivydělávat jak jen to šlo. Josef při studiu na gymnáziu nejčastěji doučoval jiné žáky, ve vzpomínkách zmiňuje hlavně Matěje A. Šimáčka¹⁰⁸, vnuka pana Prettnera, u kterého Štolbovi bydleli.¹⁰⁹ V době, kdy Josef navštěvoval tercii, proběhlo 26. května 1860 jeho biřmování v kostele sv. Klimenta, o čemž svědčí i písemná Památka Svátosti svatého biřmování.¹¹⁰ V roce 1865 Josef složil maturitu s následujícím prospěchem: náboženství – chvalitebný, latina – dostatečný, řečtina – dobrý, dějepis a zeměpis – dobrý, matematika – dostatečný, silozpyt – dostatečný, němčina – dostatečný, čeština – chvalitebný, přírodopis – dobrý, filosofie - dostatečný.¹¹¹

Po maturitě v roce 1865 nastoupil Josef na právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze¹¹². Univerzita pak představovala jedno z míst, kde panovaly zjevné vyostřené národnostní poměry. „*Národnostní poměry byly tenkrát tak rozdrážděné, že seděli jsme při přednáškách od německých kolegů úplně odloučení. My na levé a oni na pravé straně. A kolegiálních styků mezi námi vůbec nebylo. Jen s některými, s nimiž znali jsme se z dob dřívějších, vyměnili jsme tu a tam několik slov*“¹¹³. Proti českým národním snahám studentů stála německá trojice Beust¹¹⁴, Giskra¹¹⁵ a Herbst¹¹⁶. Ve svých pamětech Štolba také komentuje perzekuci redaktorů a novinářů českého tisku za politické články, jež byla velice výrazná a často končila i vězením. Jako příklad za všechny pak uvádí případ spolužáka Bedřicha Pacáka. V době hlasitých českých projevů nespokojenosti a tzv. táborů lidu na konci 60. let totiž

¹⁰⁸ Matěj Anastazia Šimáček (5. 2. 1860 – 12. 2. 1913), český prozaik a dramatik, autor realistických próz z prostředí cukrovaru a románů z měšťanského či uměleckého prostředí. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 385.

¹⁰⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 26 – 32.

¹¹⁰ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní).

¹¹¹ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní - maturitní vysvědčení).

¹¹² LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní – VŠ index).

¹¹³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 71.

¹¹⁴ Friedrich Ferdinand von Beust (13. 1. 1809 – 23. 10. 1886), 1868 povýšen na hraběte, saský diplomat a později rakouský politik, 1866 – 1871 ministr zahraničí a kancléř habsburské monarchie, 1871 – 1878 velvyslanec v Paříži a v letech 1878 – 1882 v Londýně. URBAN, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha, Svoboda 1982, s. 669.

¹¹⁵ JUDr. Karl von Giskra (29. 1. 1820 – 1. 6. 1879), rakouský politik a státník, 1848 člen frankfurtského ústavodárného sněmu, 1858 advokát a 1866 purkmistr v Brně, od 1861 poslanec moravského sněmu a říšské rady, 1868 – 1870 ministr vnitra. URBAN, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918*, s. 673.

¹¹⁶ JUDr. Eduard Herbst (9. 12. 1820 – 25. 6. 1892), českoněmecký politik a rakouský státník, profesor univerzity ve Lvově od 1847 a v Praze od 1857, od 1861 poslanec českého sněmu a říšské rady jako jeden z vůdců německých liberálů, 1868 – 1870 ministr spravedlnosti. URBAN, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918*, s. 675.

proběhlo mnoho soudních procesů s politickými odpůrci, což roku 1868 rozbourilo pražskou společnost. Dne 10. května 1868¹¹⁷ se v Šárce v hostinci Na Žežulce konala utajená beseda o politických poměrech, které byl však přítomen člen tajné policie. Následky této diskuse nesl nejhůře Štolbův spolužák Bedřich Pacák, který byl později pronásledovaný za veřejnou řeč na obranu českého národa. Byl odsouzen na pět let žaláře a umístěn do Svatováclavské trestnice. Zde si odpykával trest společně s Barákem. Po třech letech získal Pacák amnestii a vrátil se ke studiu, které ani ve vězení nezanedbával a rychle dostudoval. Štolba společně s dalšími studenty Pacáka ve vězení občas navštěvoval.¹¹⁸ Po absolvování práv se Josef připravoval na rigorózní zkoušky. V letech 1870 - 1872 navíc působil u rodiny hraběte Albrechta Kounice¹¹⁹ jako vychovatel Albrechtova syna Viléma¹²⁰. To vše díky popudu a přičinění přítele Ferdinanda Schulze¹²¹, který dříve působil jako vychovatel u Albrechtova nejmladšího bratra Dr. Václava hraběte Kounice¹²². Václav hrabě Kounic byl zároveň Štolbovým spolužákem z akademického gymnázia a také člen Ruchu, stejně tak jako dalších studentských spolků. Hraběcí rodina Kouniců¹²³ znamenala pro Štolbu nový svět. Seznámil se s naprosto rozdílnými poměry, v nichž rodina žila, avšak pojícím prvkem mezi Štolbou a šlechtickou rodinou byla otevřenost k národnímu vlasteneckému smýšlení. Hrabě Albrecht s chotí Eliškou měli dvě dcery, starší komtesu Maricu a mladší komtesu Elišku. O ty pečovaly dvě guvernanky, anglická a francouzská.

¹¹⁷ 10. 5. 1868 se na 15 000 lidí zúčastnilo demonstrativního setkání na české hoře Říp (tzv. tábor lidu na Řípu). Poté pokračovaly další tábory na řadě míst v Čechách a na Moravě. Tato setkání měla posílit státoprávní snahy českých politiků, organizovali je místní politici či veřejně činné osoby. Rozvinul se žánr táborového řečnictví. Protivládní veřejné mínění rozdmýchané v novinách znamenalo pro novináře obvykle stíhání pro zločin urážky veličenstva, rušení veřejného pokoje a přečin pobuřování. Noviny také byly konfiskovány. BĚLINA, Pavel, et al.: *Kronika Českých zemí*, 2. vydání. Praha, Fortuna Print 2003, s. 520. 521. ISBN 80-7321-071-1.

¹¹⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 70 – 76.

¹¹⁹ Albrecht Kounic (1829 – 1897), majitel Slavkova, Uherského Brodu, Nového Zámku, Housky a Března, byl c. k. komisař, čestný rytíř maltézskeho řádu a dědičný člene panské sněmovny. S manželkou Eliškou hraběnkou z Thunu měl dvě dcery a syna Viléma, který roku 1888 zemřel. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XIV, Kartel – Kraj, 1899, s. 1000 – 1001.

¹²⁰ Karel Vilém Kounic (1861 – 1888), syn Albrechta Kounice a jeho ženy Elišky. Jeho sourozenci byli Vilém Michal Leopold Kounic (1859 – 1860), Marie Hohenlohe-Waldenburg-Schillingfuerst Kounicová (1855 – 1918) a Eleonora Andrassy Kounicová (1862 – 1936). Osobnosti, in: *Encyklopedie dějin města Brna* [online], [vid. 20. 3. 2015], dostupné z:

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=13612.

¹²¹ Ferdinand Schulz (17. 1. 1835 – 16. 2. 1905), český prozaik a literární historik, psal prózy s historickými náměty a ze šlechtického prostředí. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 120.

¹²² Václav Kounic (26. 9. 1848 - 1913), nejmladší bratr Albrechta Kounice, studoval práva na pražské a vídeňské univerzitě, 1873 povýšen na pražské univerzitě na doktora práv. Vlivem své matky a vedením svého vychovatele, spisovatele Ferdinanda Schulze, přilnul v mládí k českému národu, věnoval se politice. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XIV. Kartel – Kraj, 1899, s. 1000 – 1001.

¹²³ Český šlechtický rod Kouniců doložený z 1. poloviny 13. století. Původ odvozují od moravského hradu Dolní Kounice. Rodový majetek je především na jižní Moravě (Slavkov, Uherský Brod, Nový Rousínov). Roku 1532 povýšení do panského stavu, 1642 do hraběcího. *Diderot...*, Svazek 4 k-1, s. 204.

Hraběcí rodina byla velice přívětivá a vřelá, udržovala přátelské vztahy i s personálem a služebnictvem a Štolba si v rodině po čase připadal jako doma. Přiučil se zde i angličtině a francouzštině, které ovládal však již předtím vcelku obstojně. V obou jazycích se hovořilo běžně během obědů a večeří. Angličtinu ho také doučoval přítel a bývalý spolužák Josef Václav Sládek. Štolba se v rodině rozmluvil a naučil se užívat cizí jazyky v praxi. S rodinou také absolvoval svou první cestu do zahraničí. Zimní měsíce trávila rodina v Praze, kde měl Štolba volnější režim. Hrabě Kounic si díky vlivu Štolby vedle lóže v německém divadle pronajal i lóže v divadle Prozatímním. To měl Štolba stále k dispozici pro sebe i své přátele. Josef Štolba budil v rodině hlubší a aktivní zájem o české národní věci, protože v čele politických zápasů byla důležitá také pozice české historické šlechty jevící zájem o české hnutí (vedle Kouniců také Martiniců, Lobkoviců, Schönbornů, Schwarzenbergů). Obě hraběcí komtesy se učily recitaci, starší Marica hlavně kvůli herectví. Na žádost hraběnky Elišky našel Štolba Marice učitelku herectví, herečku Otýlii Sklenářovou-Malou¹²⁴. Josef Štolba se však po čase začal cítit v rodině příliš spoután a skvělá práce na plný úvazek ho již nenaplňovala. Neměl čas na své vlastní záliby a aktivity. Chtěl být opět nezávislý, a proto po dvou letech u Kouniců skončil a přátelsky se s nimi rozešel. *„Žil jsem v poměrech skvělých a cítil jsem se velice spokojeným, ale jednu věc nesl jsem velice těžce: že byl jsem přece jen příliš vázán. Dříve byl jsem neobmezeným pánem svého času i svého konání, (...) nyní byl jsem spoután na ruku i na nohou. Byla to sice pouta zlatá, neboť plat můj byl skvělý a bylo postaráno i o mou budoucnost, ale byla to přece jen pouta. (...) A tu byl jsem ku konci druhého ruku zapleten zvláštní náhodou do tak neobyčejných ba přímo románových okolností, že mohl jsem jich směle použítí za záminku k tomu, abych požádal hraběte za své propuštění. (...) Jedním a sice nejhlavnějším důvodem, proč ku kroku tomu jsem se odhodlal, bylo také poznání, že kdybych v pohodlném ba sybaritském životě tom měl zůstat po celou tu dobu, na kterou jsem byl vázán, byl bych v něm snad ztratil veškerou svou životní energii, že bych byl – krátce řečeno – zlenil, jak poznal jsem to u nejednoho ze starších kolegů, kteří jako věční vychovatelé přecházeli z jedné rodiny do druhé, nemajíce více žádné síly vydobyti si ve světě nové, neodvislé postavení.“*¹²⁵ V říjnu 1872 se Štolba tedy

¹²⁴ Otýlie Sklenářová-Malá (12. 12. 1844 – 23. 2. 1912), česká herečka a představitelka deklamačního herectví. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 150.

¹²⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 80 - 82.

vychovatelského úřadu vzdal. Jako svého nástupce hraběnce doporučil Sobičku, pozdějšího ředitele akademického gymnázia.¹²⁶

Štolba opět pokračoval v přípravách na rigorózní zkoušky, ovšem jeho plány změnil návrh hraběte Artura Desfours Walderode¹²⁷. Obdržel nepřímo nabídku na delší zámořskou cestu. Mladý šlechtic Artur Desfours Walderode pocházející z bohaté rodiny toužil cestovat a poznávat nové kraje. K tomu nutně sháněl druha. Uveřejnil proto anonymní inzerát, ve kterém hledal společníka na cestu do zámoří, jenž by ovládal angličtinu a francouzštinu. Nikdo tehdy nevěděl, že jde o Desfoursovi¹²⁸. Díky velké náhodě a štěstí byl k výpravě nakonec přizván právě Štolba. K cestovatelské dvojici se přidal i pražský soukromník Vilém Bečvář¹²⁹. Trasa byla předem naplánovaná a cesta, která započala 16. dubna 1873 směrem přes Paříž, skončila za sedm měsíců opět v Evropě na podzim téhož roku.¹³⁰ Po návratu domů se Štolba opět pustil do příprav na rigorózní zkoušky. Zakrátko dokončil právnická studia, získal doktorský titul¹³¹ a oženil se s Hedvikou Čerychovou¹³², s níž se seznámil ještě před svým odjezdem do zámoří. Svatba se konala roku 1875 v jeho devětadvaceti letech v kostele sv. Ducha v Hradci Králové před stejným oltářem, u něhož byl kdysi křtěn.¹³³ „*Náš bývalý „kurátor“ dr. Štolba se oženil a sice v Králové Hradci. Nu dej mu pán bůh štěstí a chraň ho vši patálie!*“¹³⁴

¹²⁶ KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 521.

¹²⁷ Artur Maxmilián František Desfours Walderode (1852 – 1917), majitel Podstaty, Dřinova a Vrchoslavic na Moravě, jeho starší bratr Theodor Gabriel držel Hrubý Rohozec, Smržovku a Křetín. *Ottův slovník naučný...*, Svazek VII. Dánsko – Dřevce, 1893, s. 351.

¹²⁸ Desfoursové – český šlechtický rod původem z Lotrinska. Českou větev založil císařský generál Mikuláš Desfours, který získal panství Hrubý Rohozec a Smržovku. Pokrevně se spojili s mnoha českými rody. Díky sňatku Františka Václava s Antoníí, hraběnkou Walderode z Eckhausen zdědil jejich syn Josef erb i titul Desfours-Walderode. *Diderot...*, Svazek 2 c-f, s. 221.

¹²⁹ V dostupné literatuře o Vilému Bečvářovi nebyly nalezeny bližší informace.

¹³⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 82 – 90.

¹³¹ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní – absolutorium, titul, vysvědčení o státních zkouškách, oznámení o získaném titulu).

¹³² Hedvika Čerychová (16. 10. 1854 – 22. 9. 1936), manželka Josefa Štolby, dcera podnikatele staveb Antonína Čerycha, rodáka z Nechanic a později známého továrníka. Antonín Čerych přesídlil s rodinou z Prahy do Kuklen. Hedvika měla deset sourozenců, a to sedm z prvního a tři z druhého manželství svého otce. RaDŠ, rodokmen.

¹³³ DOMEČKA, L.: Rodák královéhradecký – Dr. Jos. Štolba, in: *KRAJ KRÁLOVÉHRADECKÝ, Organ republikánské strany zeměd. a maloroln. lidu*, roč. XVII., 1. 5. 1926, č. 33, s. 1.

¹³⁴ Z Palečkovy tobolky, in: *Paleček*, roč. 3, 11. 9. 1875, č. 50, s. 400.

V Praze si Štolba odbyl i povinnou soudní a advokátní praxi. Pracoval jako koncipient v advokátní kanceláři, později působil v soukromém notářství. Roku 1872 založil s mladým nakladatelem Janem Ottou¹³⁵ humoristický časopis *Paleček*¹³⁶, který sám redigoval. Ve stejném roce se na čas ujal i redigování knižnice *Divadelní svět*¹³⁷ a knižnice *Bibliotéka operních a operetních textův*.¹³⁸ V listopadu 1877 Štolba složil notářské zkoušky, což mu umožňovalo stát se samostatným notářem.¹³⁹ Vzhledem k tomu, že ve městě již působil mnoho zaběhlých notářů, odešel roku 1879 do Nechanic, kam byl také jmenován. Nechanice, rodiště svého tchána a své ženy, si nakonec oblíbil a strávil v nich jedenáct let. S rodinou žil v domě manželčina otce v Lubenské ulici, kde si zřídil i kancelář. Nové prostředí ho ovlivnilo natolik, že psal novely z venkovského života, spolupracoval s místními divadelními ochotníky a Prahu navštěvoval méně často. „*Jednou ho sem přiláká premiéra v Národním divadle, jindy schůze v Akademii, velmi často revisorská funkce jeho v Nakladatelském Družstvu Máje.*“¹⁴⁰ Redaktor Teršl píšící do *Osvěty lidu* Štolbův nechanický pobyt zhodnotil takto: „*Životní povolání jej zaneslo na pól úplně opačný celému jeho dosavadnímu životu, do malého venkovského hnízda, zastrčeného, beze spojení se světem, do úplného zátíší. Ale tu se právě ukázala celá znamenitá jadrnost Štolbova, jeho úžasná životní energie a prošlo vítězně zkouškou jeho spisovatelské nadání. V tomto prostředí nezapadl, jako mnozí jiní, nýbrž právě ono mu poskytlo ještě větší pole působnosti, tam se teprve řádně soustředil a našel své pravé prostředí pro literární divadelní tvorbu (...), ono mu také dalo bohatě látek pro jeho veselohry (...), tam rozvinul také bohatou*

¹³⁵ Jan Otto (8. 11. 1841 – 29. 5. 1916), český knihkupec a nakladatel, od roku 1871 byl majitelem knihtiskárny a nakladatelství v Praze, od 1874 též knihkupectví. ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*, 318 s.

¹³⁶ *Paleček* (1872 – 1887): humoristický a satirický obrázkový týdeník, snaha vydávat český časopis srovnatelný s německými humoristickými listy, v redakci J. Štolba, několikrát změnil svůj podtitul. (1841 – 1847 vycházel jako první český humoristický časopis pro široké vrstvy). Vyhýbal se politickým vtípům. V polovině šestého ročníku ho Otto za výhodných podmínek prodal firmě Slavík a Borový. Redigování humoristického listu *Paleček* se Štolba s odmlkami a načas také společně s A. V. Nevšímalem věnoval v letech 1872 – 1875. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, Svazek 3 II P-Ř. Praha, Academia 2008, s. 757 – 761.

¹³⁷ Naše vyobrazení. J. U. Dr. Josef Štolba, in: *Světlozor*, roč. 19, 24. 7. 1885, č. 32, s. 508.

(Redigování knižnice *Divadelní svět* se Štolba aktivně věnoval v letech 1872 – 1876.)

¹³⁸ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, Svazek 4 I S-T. Praha, Academia 2008, s. 771 – 774.

(Redigování knižnice *Bibliotéka operních a operetních textův* se Štolba věnoval v letech 1872 – 1873.)

¹³⁹ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní – vysvědčení z notářských zkoušek).

¹⁴⁰ KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 519.

činnost kulturní (...).¹⁴¹ Roku 1924 adresoval Štolba Nechanicím dopis, ve kterém shrnoval své tamní působení a městečku děkoval za to, že mu zachovává přízeň: „*Nechanice – Vy roztomilé a čistounké a též neobyčejně půvabné, ve svěžích nekonečných lukách a v bohatých lesích jak ve vzácném smaragdovém rámci zapuštěné Nechanice, s jakou láskou, s jakou ochotou na Vás vzpomínám. (...) ve zdech Vašich narodila se má nejmladší dcerka a ostatní prožily tam nejkrásnější svůj věk, ve Vás započal jsem svou životní samostatnou činnosti, ve Vás nabyt jsem nejlepší své přátele a ve Vás zažil jsem nejšťastnější dobu svého rodinného a občanského života. (...) Já byl tehda mlád, byl jsem přímo zuřiv do práce, kypěl jsem silou a odvahou, a co zdá se mi dnes odvážným, bývalo mi tehdy hračkou. (...) Vy pojmenovali jste svou župu ochotnickou župou Štolbovou. Cítím se tím velice poctěn a děkuji Vám zároveň za poctu, za kterou ve svém, vysokém věku nemohu se Vám bohužel žádnou další literární prací odvděčiti, ale vždy budu na Vás a Vaši práci vděčně vzpomínati, pokud mne osud ještě žití dopřeje. A proto buďtež požehnány.*“¹⁴²

Koncem osmdesátých let 19. století, tedy v době, kdy Štolbovy dcery dorůstaly do staršího školního věku, jel Josef Štolba žádat do Vídně k ministru spravedlnosti Bedřichu Schönbornovi¹⁴³ o místo notáře v Pardubicích. Ministr mu žádost na místě zamítl, ale při Štolbově odchodu se ho dotázal, zda není příbuzný známého spisovatele Štolby. Když Josef Štolba vysvětlil, že to je právě on, obdržel okamžitě dokonce dvě nabídky volných notářských postů v Praze. Ty Štolba odmítl kvůli tomu, že už nemá v Praze tak velké osobní styky jako dříve a preferoval místo v Pardubicích. Toto město považoval za strategické, protože mělo dobré dopravní spojení s Prahou, ale přesto nešlo o divoké velkoměsto. Po několika dnech přišlo jmenování Josefa Štolby notářem v Pardubicích a v ten samý den, kdy Štolba telegrafickou zprávu o jmenování obdržel, byla vytištěna i oznámení ve *Wiener Zeitung*.¹⁴⁴ A tak se krátce na to roku 1890 Štolba s rodinou stěhoval do Pardubic a byl nesmírně nadšen z celého města i okolí. „*Ta rozkošná Zelená brána, již není rovno v celém království; to nádherné náměstí, plné*

¹⁴¹ TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXIX., 8. 1. 1936, č. 3, s. 3.

¹⁴² Štolbova městská knihovna Nechanice, archiv spravuje Hana Kramářová. Dopis Josefa Štolby z července 1924.

¹⁴³ Bedřich Schönborn (11. 9. 1841 – 21. 12. 1907), hrabě a moravský politik, 1881 – 1888 místodržící v Brně, 1888 – 1895 ministr spravedlnosti, od roku 1881 v panské sněmovně. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 118.

¹⁴⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 122 – 126.

starobylých domů se silhouetou štítů, že ji musí pohledati; ten zajímavý vstup perštýnskou a zámeckou ulicí, pak gotickou brankou ve vysoké zdi se střílnami a předhradím k mohutnému, pitoresknímu zámku starých Pernštýnů (...) věru málo je v Čechách měst, jež co do patiny rozkošného, starobylého zevnějšku rovnati by se mohly vnitřnímu městu pardubickému¹⁴⁵. Při psaní vzpomínek také popisoval, jak se město od doby, kdy se Štolbovi nastěhovali, změnilo a zmodernizovalo. „Vzrostlo americkou téměř rychlostí a muselo v příhodné době tak vzrůsti, poněvadž Pardubice těší se takovým podmínkám existenčním, jako snad žádné druhé město v Čechách. (...) Pardubice vyvinuli se znenáhla v středisko, které neodolatelně přitažlivou silou působí daleko široko a právem za příští Plzeň českého východu považováno býti musí, kterou by snadno mohlo ještě předčítí, kdyby došlo i na zamýšlenou stavbu průplavu od Přerova, jenž by byl pak městu zase branou do Východu Evropského.“¹⁴⁶ V Pardubicích Štolbu navštěvoval Julius Zeyer¹⁴⁷, který novou zástavbu a přestavbu celého města spíše kritizoval. Byl zastáncem zachování barokních a gotických domů a modernizaci považoval za nepovedenou českou renesanci. Štolba si také liboval v tom, že vyměnil nechanický klid malého městečka za bohatý život a ruch města většího. „Život, do kterého mne povolání mé ze zátiší Nechanického bylo přeneslo, byl také zcela rozdílný od mého života posavadního. Tam klid malého městečka, ježž sebe nepatrnější událost dovedla, třeba i jen na okamžik pobouřiti, a obmezený kroužek stále stejných prožitků. Zde pak bujný, kalejdoskopicky pestrý ruch bohatého ale také stále neklidného, ano nervosního života, jakému těší se jen města velká aneb taková, která mají všechny podmínky, aby se jimi stala. Neschází ani jistá neskromnost obyvatelstva v nárocích na život, jistá požívačnost, do kterých postupem doby se bylo vžilo.“¹⁴⁸ Místní šlechta zde navíc oživila honební společnost a koňské dostihy, což obohatilo městský rozpočet. Dle Štolby žila pardubická společnost ve srovnání s ostatními českými městy vesměs na vysoké úrovni. Město mělo vojenskou jízdní posádku, konaly se tu zábavy všeho druhu. Nejoblíbenější byly koncerty, šantány, divadla, plesy a cirkusy. Jediné, co Štolba na Pardubicích kritizoval, byla údajně výrazná ziskuchtivost a ješitnost tamních obyvatel. V roce 1903 se ve městě angažoval při pořádání Východočeské výstavy. I přes to, že stále pracoval, cestoval a žil bohatým kulturním

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 126 – 127.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 128.

¹⁴⁷ Julius Zeyer (26. 4. 1841 – 29. 1. 1901), český básník, dramatik a prozaik. Pro svou tvorbu hledal inspiraci v evropské i národní historii, mytologii, orientu. *Diderot...*, Svazek 8 t-ž, s. 445.

¹⁴⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 134.

životem, začínal pociťovat zdravotní problémy. „*Mého železného kdysi zdraví chytá se rez, a proto čím dále tím více zavírám se do těch svých milých čtyř stěn, a buď s knihou nebo s pérem v ruce hledím zapomenouti zvláště nepříjemných výstřelků jeho. Ob tu chvíli zapadám do Prahy, každoročně vylétám do světa, a poněvadž ta léta plynou tak rychle, jako ta voda v proudech labských, není snad již více pochyby o tom, že složím tu jednou také kosti své.*“¹⁴⁹

Štolbova předpověď o tom, že v Pardubicích stráví zbytek svého života, se nenaplnila. Ve východočeském městě nakonec zůstal přibližně jednadvacet let a svůj pardubický úřad předal k 1. březnu 1912 nově nastupujícímu notáři Eduardu Jelenovi.¹⁵⁰ Ve stejné době se Štolba stěhoval zpět do Prahy, protože byl roku 1911 úředně jmenován do notářství na Vinohradech¹⁵¹. S manželkou Hedvikou žil ve vinohradském bytě v objektu nazývaném Valdek¹⁵², kde často pořádal společenské obědy pro pozvanou společnost.¹⁵³ Horlivě se účastnil tamního divadelního ruchu, obzvláště v Městském vinohradském divadle, kde byly uváděny jeho nejúspěšnější dramatické hry. Zde také spolupracoval v družstevní divadelní správě. „*Na Vinohradech dožíval svůj dlouhý život, tak bohatý, milován a vážen všemi, kdož znali tohoto usměvavého starého pána bohatýrské postavy a bohatýrského mohutného plnovousu, s tváří mladistvou a s jiskrnými, usměvavými očima.*“¹⁵⁴ Během letních měsíců vyjížděl na několikátýdenní pobyty do zahradních výletních středisek mimo Prahu, například do Černošic či Všenor, kde se mimo jiné rád stýkal s rodinnými příslušníky.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 140.

¹⁵⁰ SOKA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, inv. č. 44, kn. č. 38, Rejstřík jednací 1911 – 1912.

¹⁵¹ SOKA Pardubice, fond: Rukopisy, kn. č. 27, Memorabilien der Stadt Pardubitz gesammelt und gewidmet der Vaterstadt vom Vincenz Kablik pens. Magistratssekretair im Jahre 1850, s. 696.

¹⁵² Dům Valdek č. p. 620 – Dnes mohutný objekt sedmipodlažního domu palácového charakteru je dominantou na rohu ulic Anglické a Jugoslávské, průčelím je obrácen do prostoru Náměstí Míru. Dříve zde stával stejnojmenný rohový dům, který vybudoval v roce 1877 stavitel František Novotný (1835 – 1881). Byla to solidní rozložitá stavba se třemi fasádami v novorenesančním slohu. V rámci obrovského stavebního rozmachu Prahy a tedy i Královských Vinohrad musel dům ustoupit novostavbě. Uvádí se, že byl v dobrém statickém i stavebním stavu a mohl ještě dále sloužit. Roku 1928 se dům rozhodla přestavět jeho majitelka H. Staňková, dcera F. Novotného. Ve skutečnosti byl objekt stržen a následujícího roku vystavěn nový, na který přešlo nejen původní číslo popisné, ale i název. Vinohrady – dům Valdek čp. 620 – Odkud vzal Valdek své jméno, in: *Oficiální webový portál Prahy 2* [online], [vid. 17. 1. 2015], dostupné z: http://www.praha2.cz/2315_Vinohrady-dum-Valdek-cp-620-Odkud-vzal-Valdek-sve-jmeno.

¹⁵³ ŠMKN. Písemné svědectví pana Ladislava Siebera (1923 – 2009), pravnuka Josefa Štolby, z 8. listopadu 2007 v Praze.

¹⁵⁴ TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXIX., 8. 1. 1936, č. 3, s. 3.

¹⁵⁵ ŠMKN. Písemné svědectví pana Ladislava Siebera (1923 – 2009), pravnuka Josefa Štolby, z 8. listopadu 2007 v Praze.

Ve šťastném a spokojeném manželství prožil Josef Štolba pětapadesát let. V posledních letech života byl obklopen vedle tří dcer i sedmi vnoučaty a několika pravnuky.¹⁵⁶ První dcera Otylie¹⁵⁷ se manželům Štolbových narodila krátce po svatbě. Druhorozená dcera byla Marie¹⁵⁸ a třetí v pořadí Olga¹⁵⁹. Vzdělání Štolbových dcer zajišťoval docházející učitel, děti pak každoročně skládaly veřejné zkoušky. S výchovou i domácností rodině pomáhala francouzská vychovatelka, která děti učila i cizím jazykům. Později v rodině působila také anglická vychovatelka, jež děti učila angličtině a anglickým mravům a zvyklostem.¹⁶⁰ Nejstarší Otylie se provdala za advokáta v Lounech JUDr. Jindřicha Siebera¹⁶¹, Marie si vzala pardubického advokáta JUDr. Leonidase Lhotu¹⁶² a nejmladší Olga byla provdána za Jana Caivase¹⁶³, královéhradeckého rodáka a pražského místodržitelského radu.¹⁶⁴

3.2 Závěr života Josefa Štolby a jeho „druhý život“

V posledních letech života se Štolbův zdravotní stav silně zhoršoval. Zhoršovala se jeho pohyblivost a při chůzi po bytě musel být z obou stran podpírán dalšími osobami. Pro pobyt venku měl k dispozici dvoukolový invalidní vozík, který mu umožňoval i vyjížděky do přírody.¹⁶⁵ Vzhledem k tomu, že byl dům Valdek, ve kterém Štolba s manželkou žil, roku 1928 stržen, musel ještě dva roky před svou smrtí absolvovat stěhování. Opis jeho úmrtního listu dokládá, že naposledy vydechl v nedalekém bytě v dnešní Jugoslávské ulici č. p. 236.¹⁶⁶ Poté, co 12. května 1930 zemřel, objevila se

¹⁵⁶ Manželství trvalo od svatby (1875) do Josefovy smrti (1930) necelých 55 let. Josefova žena přežila manžela o pět let. RaDŠ, rodokmen.

¹⁵⁷ Otylie Štolbová (9. 7. 1876 – 28. 12. 1949), nejstarší dcera cestovatele Josefa Štolby. RaDŠ, rodokmen.

¹⁵⁸ Marie Štolbová (7. 10. 1877 – 19. 1. 1919), dcera cestovatele Josefa Štolby. RaDŠ, rodokmen.

¹⁵⁹ Olga Štolbová (12. 4. 1880 - ?), nejmladší dcera cestovatele Josefa Štolby. RaDŠ, rodokmen.

¹⁶⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 358 – 366.

¹⁶¹ JUDr. Jindřich Sieber (9. 5. 1867 – 8. 2. 1919), s manželkou Otylíí měl tři potomky. Většina jeho pozůstalosti je uložena a nezpracována v LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracované kartony 2 - B2 D 2 a, 2 – B2 D 2 b, 2 – B2 D 2 c, 2 – B2 D 2, 2 – B1 D 1.

¹⁶² JuDr. Leonidas Lhota (28. 5. 1863 – 27. 9. 1912), s manželkou Marií Štolbovou měl dva potomky. RaDŠ, rodokmen.

¹⁶³ Jan Caivas (5. 5. 1863 – 16. 6. 1925), s manželkou Olgou měl dva potomky. RaDŠ, rodokmen.

¹⁶⁴ RaDŠ.

¹⁶⁵ ŠMKN. Písemné svědectví pana Ladislava Siebera (1923 – 2009), pravnuka Josefa Štolby, z 8. 11. 2007 v Praze.

¹⁶⁶ ŠMKN. Opis úmrtního listu Josefa Štolby.

v mnoha novinách zpráva o jeho úmrtí¹⁶⁷. Největší pozornost Štolbovu odchodu věnovaly *Lidové noviny*. „Dnes ráno o 8. hod. 30. min. zemřel ve svém bytě na Král. Vinohradech spisovatel – notář dr. Josef Štolba. Poslední tři roky ztrávil Štolba téměř nepřetržitě ve svém bytě, churav těžkou arteriosklerosou. V pátek zhoršil se jeho stav měrou nebezpečnou. Včera dopoledne pozbyl vědomí. Od časného jitra dnešního dne dlel u nemocného lékaře, jenž skoro po 20 let o doktora Štolbu pečoval, dr. Josef Červenka. Tentokrát byla jakákoliv lékařská pomoc marná. Josef Štolba se z bezvědomí neprobíral.¹⁶⁸ S velice pochvalnou vzpomínkou na Štolbu přišel Karel Čapek. (...) Už těžko, velmi těžko vystoupil na ty dva nebo tři schůdky, vedoucí na jeviště, když se před několika lety posledně děkoval za potlesk svého uznalého obecnstva; ale v jeho pokloně byl ještě důstojný šarm starého divadelníka, který se rád a dobromyslně sklání před svým publikem a jeho vkusem. Nebylo na Vinohradech premiéry, aby Štolbova běloučká, stařecky pěkná hlava nevyhlížela z levé lóže; a nebylo autora, kterému by rád netleskal vlídnými rukama dědečka a nekýval mu povzbudivě na jeviště. Miloval divadlo neomrzelou a pozornou láskou milence, jací se dnes nerodí: beze stínu hořkostí, tiše a věrně, jaksi potěšeně, že mu ještě kolem hlavy šumí divné a vzrušující opojení divadla, i když ty úspěchy nebo nezdary nesla jiná a zase jiná generace divadelníků. „Panu notáři se to líbí“, říkalo se vždy mezi domácím lidem divadla; ale pan notář našel pokaždé nějaké vlídné slovo; nepřicházel soudit, nýbrž polaskat divadlo, herce, publikum, šum hlediště, potlesk a rychle vadnoucí vavříny toho horečného a zářivého života na prknech. Jeho dílo bylo již dávno uzavřeno a dopsána poslední tečka; ale člověk, jenž odchází, nechá mezi lidmi bolestnou mezeru.“¹⁶⁹ O Štolbově smrti ještě 13. května napsaly deníky *Večer*¹⁷⁰ a *Polední list*¹⁷¹, později se stejnému tématu věnovaly i v *Osvětě lidu* či *Národních listech*. „Jeden z nejstarších českých spisovatelů, senior našich humoristův a zároveň spisovatelů dramatických, zemřel včera, v pondělí 12. máje po ránu na Král. Vinohradech ve věku 84 let. Dožije-li se někdo tak úctyhodného výjimečného stáří nelze mluvit o smrti předčasné a nenadálé. Pan notář Štolba, jak mu říkali přečetní jeho ctitelé a jak ho titulovalo půl Vinohrad, kde byl tak populární, již několik let vážně churavěl, ale ještě při své osmdesátce, když vinohradské Městské divadlo na jeho počest vypravilo cyklus 8 jeho vybraných her, byl

¹⁶⁷ JUDr. Josef Štolba (3. 5. 1946 – 12. 5. 1930). RaDŠ.

¹⁶⁸ Josef Štolba zemřel, in: *Lidové noviny*, roč. 38, 13. 5. 1930, č. 240, s. 2.

¹⁶⁹ ČAPEK, Karel: Dědeček divadelník, in: *Lidové noviny*, roč. 38, 13. 5. 1930, č. 240, s. 2.

¹⁷⁰ Nestor českých dramatických spisovatelů – mrtev. Josefa Štolby není více!, in: *Večer*, roč. 30, 13. 5. 1930, č. 147, s. 1

¹⁷¹ Spisovatel Josef Štolba, in: *Polední list*, roč. IV., 13. 5. 1930, č. 133, s. 3.

pln humoru a nevynechal ani jediný z těch večerů. Tehdy již přece těžce chodil, brzy na to vypověděly mu nohy službu docela a byl nucen tento tak pohyblivý a plný radosti ze života muž a stařec výrazné tváře, jiskrného oka a bohatýrské brady, dáti se vozit na kočárku na procházku. Tak ho vidali za slunných dnů ještě loni na podzim chodci na Mírovém náměstí v parku. Ale od počátku zimy ani na kočárku nemohl již z domu. Je tomu sotva týden, co mi při setkání povídal ředitel Josef Kořenský, (...) jenž pravidelně aspoň jednou do měsíce Štolbu navštěvoval, aby ho trochu povyrazil a něco novinek mu pověděl: - Nelíbí se mi nějak Štolba, jeho humor je ten tam, silně mrzutí... Musil jsem mu posledně domluviti!... Kdo znal blíže pana notáře Štolbu, nemohl nerozpoznati, že tohle jest opravdu zlé znamení. A skutečně – dnes tedy klademe jeho jméno do černého rámečku. Zbývá po něm čestná literární i osobní památka.¹⁷² V pátek 16. května psal o pohřbu spisovatele Štolby list A – Zet České slovo: „Včera odpoledne o třetí hodině konal se z vestibulu Vinohradského městského divadla pohřeb spisovatele Dra Štolby. Nad katafalkem, ozdobeným spoustou květin, rozloučili se se zesnulým spisovatelem prof. Sekanina za spolek spisovatelů Máj, Dr. Čulík za notářskou komoru, F. X. Svoboda za správní výbor Vinohradského městského divadla, Antonín Klášterský za Českou akademii věd a umění. Četná účast obecnstva, zástupců kruhů parlamentních, senátoři Pichl a Hubka, členstva pražských divadel a literárních spolků dokázala sympatie, kterým se zesnulý těšil. Kremace Dra Štolby koná se dnes dopoledne o půl desáté na Olšanech.“¹⁷³ O úmrtí i samotném pohřbu psalo nespočetně mnoho dalších novin, ke spisovatelovu pohřbu vydal spolek českých spisovatelů beletristů Máj speciální pamětní brožuru¹⁷⁴, smuteční oznámení vydala i Česká akademie věd a umění¹⁷⁵ a z oficiálního parte lze vyčíst, které další instituce¹⁷⁶ se k smutečním oznámením připojily.

Ještě za Štolbova života se začalo roku 1928 jednat o instalaci pamětní desky na jeho rodný dům na Malém náměstí č. p. 5 v Hradci Králové. Štolba byl s tímto úmyslem obeznámen a celá věc ho velice potěšila. Vyskytly se však průtahy a k zasazení a odhalení desky došlo až roku 1935, tedy pět let po Štolbově smrti. Autorem reliéfního

¹⁷² Č: Josef Štolba, in: *Národní listy*, roč. 70, 13. 5. 1930, č. 110, večerní vydání, s. 1.

¹⁷³ Pohřeb spisovatele dr. Štolby, in: *A – Zet České slovo*, 16. 5. 1930, č. 114, s. 4.

¹⁷⁴ RaDŠ.

¹⁷⁵ RaDŠ. Josef Štolba byl člen IV. třídy československé Akademie věd a umění.

¹⁷⁶ Jedná se o instituce, jejichž členem Štolba byl: Ústřední matice divadelní, správní výbor Městského divadla na Královských Vinohradech, Záložny Vinohradské, ochotnické korporace a další. RaDŠ.

portrétu Josefa Štolby byl hradecký akademický sochař Josef Škoda¹⁷⁷, umělecké dílo posléze odborně odlila státní průmyslová škola pod vedením mistra Šimka. „17. října t. r. zasazena byla nad středním piliřem dvou oblouků podsíně domu č. 5 na Malém náměstí – rodném to domě spisovatele, notáře JUDr. Josefa Štolby (...) pamětní deska. V jejím oválu je v bronzu vytepena zdařilá jeho kmetská podoba (...), zeleným vavřínem ověšená, a pod ní čteme kovové písmo, určující zde jeho kolébku. (...) Z nejbližšího příbuzenstva spisovatele byla přítomna jeho staříčká manželka, paní Hedvika Štolbová, dcery, paní O. Sieberová, vdova po advokátu v Praze, paní Caivasová, vdova po místodrž. radovi v Praze, vnučka paní Wiesenbergerová¹⁷⁸, manželka advokáta v Praze, se svým bratrem škpt. Sieberem¹⁷⁹, několik pravníků a pravnuček, synovec Karel Štolba¹⁸⁰, odbor. učitel v Kostelci n. O., prorektor pražské české techniky prof. dr. Milbauer se svým synem inženýrem a jiní (...).“¹⁸¹ Pamětní deska je v poměrně zachovaném stavu na zmiňovaném domě č. p. 21/5 umístěna dodnes.¹⁸² Po Josefu Štolbovi bylo v Čechách také pojmenováno několik ulic. Štolbovou ulicí se tak můžeme projít například v Hradci Králové, Pardubicích, Praze či Nechanicích.

Jméno Josefa Štolby zapomenuto rozhodně není. Vedle toho, že řada menších divadelních společností stále uvádí některé Štolbovy divadelní hry, čas od času je jeho osobnost připomenuta i v rozhlasu, tisku či internetových příspěvcích. Stanice Český rozhlas – Pardubice v pořadu *Pardubická ohlédnutí*¹⁸³, jehož moderátorem byl v letech

¹⁷⁷ Josef Škoda (1. 5. 1901 – 15. 8. 1949), český sochař ovlivněn svým učitelem J. Štursou, pak O. Gutfreudem, později dospěl k expresivní deformaci (Soutok Labe s Orlicí, 1930 – 34, HK aj.). *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 390.

¹⁷⁸ Marie Wiesenbergerová (21. 3. 1905 - ?), vnučka cestovatel Josefa Štolby, dcera Otylie (Štolbové) Sieberové, provdala se za JuDr. Josefa Wiesenbergera. RaDŠ, rodokmen.

¹⁷⁹ Josef Štolba – Sieber (8. 7. 1897 – 1953), vojenský štábní kapitán, úctu ke svému dědovi vyjádřil přijetím jeho příjmení, které zdědil po matce. Syn Otylie (Štolbové) Sieberové, starší bratr Marie Wiesenbergerové. RaDŠ, rodokmen.

¹⁸⁰ Odborný učitel Karel Štolba (14. 8. 1888 – 29. 8. 1972), synovec cestovatele Josefa Štolby, pradědeček autorky této práce, oženil se s Marií Popelkovou (5. 4. 1895 – 19. 3. 1968), prababičkou autorky této práce, se kterou měl tři syny – Jiřího, Karla a Dobroslava (dědeček autorky této práce). RaDŠ, rodokmen.

¹⁸¹ Odhalení pamětní desky spisovateli Jos. Štolbovi, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 23. října 1935, č. 74, s. 2.

¹⁸² Město zpracovává pasport uměleckých děl, in: *Hradec Králové. Oficiální stránky statutárního města* [online], [vid. 10. 4. 2015], dostupné z:

<http://www.hradeckralove.org/noviny-a-novinky/mesto-zpracovava-pasport-umeleckych-del>.

¹⁸³ *Pardubická ohlédnutí* je pořad představující známé i méně známé okamžiky z dějin Pardubic a okolí. Svě posluchače má pobavit, ale také v nich podnítit zvědavost. Na pořadu spolupracují Tomáš Klement, bývalý ředitel Východočeského muzea v Pardubicích František Šebek a jeho kolegové z Univerzity Pardubice a Východočeského muzea Jan Tetřev, Petr Vorel a Pavel Panoch. Mezi autory nechybí ani profesor František Musil z hradecké univerzity. K pořadu neodmyslitelně patří i hlas herečky

2010 až 2013 Vladimír Čech, uvedla 16. listopadu 2011 v 17:10 přibližně třicetiminutový profil Josefa Štolby jako významného pardubického obyvatele. Záznam vysílání je dostupný v audio archivu zmíněného pořadu. Z vyprávění historika Františka Šebka se posluchač dozví, čím vším se Josef Štolba do pardubické historie zapsal, co za sebou zanechal a jaký měl pro město význam. Ne všechny prezentované informace jsou přesné, ale v zásadě pořad přináší velice zajímavý profil jednadvaceti let Štolbova zdejšího působení.¹⁸⁴ V roce 2012 připravil Český rozhlas Vltava pro svůj pravidelný magazín o životním stylu Vltavský poledník¹⁸⁵ šestidílný cyklus nazvaný *Sever jako „exotický“ cíl českých cestovatelů a témata v české literatuře*, ve kterém postupně tematicky každou sobotu před polednem představovali tři české cestovatele, kteří se zajímali o severské oblasti, navštívili je a o svých cestách později podali zprávy určitou literární formou. Jednalo se o Josefa Kořenského, Josefa Štolbu a Karla Vrátného. Jednotlivé díly byly odvysílány 21. července 2012, 28. července 2012, 4. srpna 2012, 11. srpna 2012, 18. srpna 2012 a 25. srpna 2012 vždy v čase od 11:30 – 12:00. V současné době jsou všechny díly dostupné k poslechnutí v audio archivu iRadio Český rozhlas. Cyklus byl koncipován především jako předčítání vybraných pasáží z vydaných cestopisů cestovatelů. Josefu Kořenskému byly věnovány první tři díly, Josefu Štolbovi další dva a prvorepublikovému cestovateli Karlu Vrátnému ten poslední. Z vybraných a citovaných částí si pak posluchač mohl o daném cestovateli udělat pouze částečný obrázek. V odvysílaných dílech také posluchač postrádal kritické zamyšlení a kontextové propojení. Také nikde nebylo blíže vysvětleno, co chtějí autoři pořadu reflektovat, co přesně chtějí posluchači přiblížit a zda je v jejich výběru z cestopisů určitý systém.¹⁸⁶ O třetím dílu zmiňovaného cyklu psal také *Týdeník Rozhlas*. V rubrice *Rozhlasové téma týdne* uvedl článek *Od Halánků na sever*, kde stručně zmiňoval severská dobrodružství Josefa Kořenského i Josefa Štolby. Autorka

Východočeského divadla Dagmar Novotné. Pardubická ohlédnutí. O pořadu, in: *Český rozhlas Pardubice* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohljedniti>.

¹⁸⁴ Díl 68: Pardubický notář a dramatik Josef Štolba, in: *Český rozhlas Pardubice* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohljedniti/_zprava/dil-68-pardubicky-notar-a-dramatik-josef-stolba--974433.

¹⁸⁵ Vltavský poledník vysílaný od roku 2008 do dnes. Reportáže, rozhovory, literárně-dokumentární kompozice, glosy na nejrůznější témata jako „Centropa“, regionální kontakty v sousedních zemích, životní styl našich sousedů, cesty a cestování jako forma poznávání či každodenní kultura. Pořad připravuje a uvádí Eliška Závodná spolu s tvůrci, teoretiky a se zajímavými osobnostmi z nejrůznějších zemí a profesí. Vltavský poledník. Magazín o životním stylu, in: *Vltava*. [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: http://www.rozhlas.cz/vltava/porady/_porad/4478.

¹⁸⁶ ČRo Vltava. Vltavský poledník, in: *iRadio Český rozhlas* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?defaultNavigation=&query=&from=10.7.2012&to=1.9.2012&porad=4478x_Vltavsk%C3%BD+poledn%C3%ADk.

článku vycházela především ze dvou Štolbových severských cestopisů, které nejčastěji doslovně citovala, a částečně i z jeho pamětí. Článek také sloužil jako upoutávka na sobotní vysílání uvedeného cyklu.¹⁸⁷ Jméno Josef Štolba lze v současné době dohledat i na internetu. Jednotlivé webové stránky však nabízejí o Štolbovi spíše kusé informace v rámci určitých tematických celků. Josefa Štolbu nejčastěji zmiňují stránky některých divadel a divadelních společností, knihoven, databáze knih, internetových časopisů či cestovatelských portálů. Internetová *Databáze českého amatérského divadla*¹⁸⁸ reflektuje Štolbu hned v několika profilech (texty Josefa Štolby, osobnost Josef Štolba, texty města Pardubice apod.) a uvádí řadu odkazů na prameny, literaturu i archivní fondy související s Josefem Štolbou. Tím, že se profil Josefa Štolby objevil už i na populárních webových stránkách *Otevřená encyklopedie Wikipedie*¹⁸⁹, se ukazuje, že nejde zas o tak pozapomenutou osobnost. Tato webová stránka byla již několikrát aktualizována a nabízí seznam všech Štolbových cestopisů a některých divadelních her. Poměrně zajímavý a propracovanější profil Štolby nabízí i internetový cestovatelský portál *Hedvábná stezka*¹⁹⁰ v sekci českých cestovatelů. Jiří Martínek zde zveřejnil text obdobný tomu, který kdysi publikoval v encyklopedickém slovníku českých cestovatelů.¹⁹¹

¹⁸⁷ ZÁVODNÁ, Eliška. Od Halánků na sever. *Týdeník Rozhlas*, roč. 22, 30. 7. – 5. 8. 2012, č. 31, s. 8.

¹⁸⁸ *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/>.

¹⁸⁹ Josef Štolba, in: *Otevřená encyklopedie Wikipedie* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_%C5%A0tolba.

¹⁹⁰ Cestovatelé, in: *Hedvábná stezka. Cestovatelský portál* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: <http://www.hedvabnastezka.cz/>.

¹⁹¹ MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha, Libri 1998, s. 425 – 427. ISBN 80-85983-50-8.

4 NOTÁŘSKÁ PRAXE JOSEFA ŠTOLBY

4.1 Právnícká studia a povinná soudní a advokátní praxe

V roce 1865 po maturitě nastoupil Josef na právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze¹⁹². Po absolvování práv se Josef připravoval na rigorózní zkoušky. V této době stihl působit jako vychovatel v hraběcí rodině Kouniců a také vycestovat na několikaměsíční pouť do Ameriky. Po svém návratu z cest získal doktorský titul.¹⁹³ Po ukončení studií na právnické fakultě nastoupil Štolba povinnou soudní a advokátní praxi. Tu započal roku 1876 jako koncipient v advokátní kanceláři Dr. Hausschilda v Praze. V roce 1877 nastoupil do notářské kanceláře Dr. Strakatého. Právě praxe v notářství Jana Strakatého¹⁹⁴, divadelního nadšence a dobrovolného režiséra v Mikulášském divadle pod vedením Pavla Švandy ze Semčic¹⁹⁵, ho oslovila natolik, že se Štolba rozhodl pro notářskou kariéru. V listopadu 1877 Štolba úspěšně složil notářské zkoušky nezbytné pro výkon zvoleného povolání. Právě ty mu otevřely dveře k provozování vlastní a samostatné notářské praxe. Než tak učinil, setrval ještě následující rok 1878 v pražské kanceláři Dr. Fortwänglera na pozici koncipienta. Jako pražský samostatný notář pak působil jen krátce roku 1879 ve své kanceláři na Václavském náměstí.¹⁹⁶ Zde také zastupoval nespokojeného dramatika Josefa Otakara Veselého, kterému ve svých pamětech věnoval celou kapitolu, ve sporu s divadelním ředitelem Maýrem¹⁹⁷.¹⁹⁸ Štolba toužil vlastní notářství provozovat v Praze,

¹⁹² LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní – VŠ index).

¹⁹³ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 - B2 D 2 d (dokumenty vlastní – absolutorium, titul, vysvědčení o státních zkouškách, oznámení o získaném titulu).

¹⁹⁴ Jan Strakatý (22. 10. 1935 – 10. 6. 1891), syn české pěvce Karla Strakatého (1804 – 1868), který byl v letech 1827 – 1857 členem Stavovského divadla a který roku 1834 při premiéře Tylovy Fidlovačky zpíval jako první píseň Kde domov můj. Syn Jan studoval práva z popudu otce, který znal vrtkavost divadelní kariéry a pro syna chtěl řádné zázemí. Jako mladík Jan hrával v ochotnických představeních, později je sám pořádal. Pod vedením Pavla Švandy ze Smiřic se stal dobrovolným režisérem v Mikulášském divadle. Veselohry a frašky často překládal. V letech 1870 - 1872 byl Jan Strakatý artistický ředitel Zemského Divadla. Mimo jiné byl dlouholetý předsedou Umělecké besedy. ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 92.

¹⁹⁵ Pavel Švanda ze Semčic (27. 11. 1825 – 5. 1. 1891), český režisér, dramaturg a publicista. Významně ovlivnil vývoj českého divadla svým pochopením pro nové proudy evropské dramaticky, ovlivnil vývoj řady hereckých osobností. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 420.

¹⁹⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 176.

¹⁹⁷ Jan Nepomuk Maýr (17. 2. 1818 – 25. 10. 1888), český operní pěvec, pedagog a skladatel, ředitel kůru v několika pražských chrámech, kapelník Stavovského divadla. Posléze působil jako ředitel Prozatímního divadla, kde se opět vrátil k dirigování operních představení, a Národního divadla. LUDVOVÁ, Jitka a kol., *Hudební divadlo v českých zemích*. Praha, Divadelní ústav, Academia 2006, 698 s., ISBN 80-7008-188-0, 80-200-1346-6.

ovšem ve městě působilo již mnoho zaběhlých notářů, a proto odešel koncem roku 1879 do Nechanic, kam byl také oficiálně jmenován. Svou nechanickou kancelář otevřel začátkem roku 1880.

4.2 Notářská praxe v Nechanicích

Nechanice byly rodištěm Štolbovy manželky Hedviky, jejíž otec, Štolbův tchán a bohatý podnikatel, zde vlastnil budovu mlýna s hospodářstvím. „(...) měl jsem skvostný byt, jenž tchán můj, když počal jsem se ucházeti o Nechanice, pro všechny případy ve veliké budově svého někdejšího amerického mlýna nám byl připravil (...).“¹⁹⁹ A tak se Štolba počátkem roku 1880 s rodinou stěhoval do připraveného zázemí. „Dům, který jsem obýval, byl velice rozsáhlý. V prvním poschodí sedm velikých pokojů s bohatým příslušenstvím, v přízemí po pravici kancelář, a po levici krám s bytem, pronajatý kupci (...), a za velikým dvorem s četnými hospodářskými staveními úpravná zahrada s nejušlechtlejším ovocným stromovím, s bohatým včelínem, s úrodnými šparglovkami a s jinými potřebami, k příjemnému venkovskému pobytu.“²⁰⁰ Dle Štolby se všichni rychle szili s novým klidnějším prostředím. On sám zde záhy navázal úzké přátelství s nechanickým advokátem Dr. Cyrilem Horáčkem. Společně každý den přesně o páté hodině odpoledne vyráželi z města na vycházku a vraceli se kolem osmé večer. Hovořivali o literatuře, umění i cizích jazycích.²⁰¹ Za nejzávažnější případ své nechanické praxe Štolba považoval kauzu výměnného obchodu s dospívajícími dětmi. Autor uvádí, že tento trend se rozmohl v mnoha českých vesnicích. Vše se navíc vždy odehrávalo dle stejného scénáře. S neznámým podnikatelem uzavřela rodina z vesnice smlouvu o tom, že jejich dítě vyjede na několik let do zahraničí. Dítě se většinou mělo jet učit hrát na hudební nástroje. Za to pak rodina dostala zapláceno. Problém byl v tom, že po několika letech, třeba i bez žádných zpráv, se jejich potomek vrátil domů v ubohém stavu. Ve skutečnosti se jednalo o prodej dospívajících dětí na práci všeho druhu hlavně na Balkán či do severní Afriky. Rodičům se obchod vyplatil, protože mohli několik let žít ze stálých příjmů a děti se na cestu do

¹⁹⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II. Zapomenutý dramatik*, s. 138 – 203.

¹⁹⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 318.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 357 – 358.

²⁰¹ Tamtéž, s. 319 – 331.

zahraničí těšily, protože si od toho slibovaly lepší budoucnost a mnoho zkušeností.²⁰² Štolba řešil v této souvislosti několik případů. Často šlo o to, že rodiče neměli o dětech žádné zprávy. Štolba několikrát intervenoval u hejtmana, aby nevydával cestovní pasy tohoto typu. Dále navrhoval, aby poplatky za děti byly vypláceny až s jejich zletilostí a s návratem, aby se předešlo zbytečnému kuplířství. Také požadoval podrobnou evidenci všech smluv a výjezdů. „*Nejednou dostavili se rodiče do mé kanceláře, stěžující si, že nemají zpráv o svých dětech, které se na př. o vánocích vrátiti měly, a že nedostali již po celý rok ujednaných poplatků. A kdykoliv tázal jsem se, oč jde jim více, zda o děti neb o poplatky ty, odvětili vždy s odpornou pravidelností, že nejdříve o poplatky, poněvadž děti vrátí se svým časem jistě. (...) Intervenoval jsem sám osobně několikráte u tehdejšího okresního hejtmana barona Malovce, aby nevydával >společnostem< takovým cestovní pasy. Ale ačkoliv baron Malovec uznával nemravnost podniků těch a snažil se upřímně, dle možnosti je zameziti, dovedli si podnikatelé potřebné listiny přece vždy jen nejrůznějšími oklikami opatřiti. Úředník kancelářský, jenž tehdá záležitosti tyto u hejtmanství měl v referátě, vykonával nevysvětlitelný vliv na okresního hejtmana, jehož byl takřka pravou rukou, a dovedl to vždy tak zaonačit, že hejtman, ačkoliv bránil se ze všech sil, na konec přece vždy jen povolil. A když někdy povoliti nechtěl, vylákal úředník onen podpis jeho způsobem, že hejtman ani nevěděl, že listiny podepsal.*“²⁰³

4.3 Notářská praxe v Pardubicích

Po jedenácti letech strávených v Nechanicích se Štolbovi stěhovali do Pardubic. Zde bydleli ve Smilově ulici č. 307 a Štolbova kancelář se nacházela v Zelenobranské ulici č. 77. V novém městě Štolba obsadil uprázdněné místo po notáři Juliu z Kotowitz a jeho náměstkovi Josefu Lepšíkovi. Do funkce byl jmenován ministrem spravedlnosti, hrabětem Bedřichem Schönbornem.²⁰⁴ Štolbovo pardubické notářské působení máme na rozdíl od ostatních jeho pracovních etap v jiných městech zpracované.²⁰⁵ Důkladná

²⁰² GEBAUER, Bohuslav: *Východočeské otrokářství*, Praha, Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské 1906, 84 s.

²⁰³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 351 – 357.

²⁰⁴ SOKA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, inv. č. 26, kn. č. 20, Index abecední.

²⁰⁵ Štolbovu notářskou praxi v Pardubicích podrobně sledovala Petra Benešová ve své diplomové práci. Autorka se zaměřuje na vývoj instituce notářství v Pardubicích obecně. Podrobně přibližuje problematiku

analýza pardubického notariátu pak zprostředkovává podrobnější informace i o Štolbově zaměstnání. Do pardubické kanceláře tedy Štolba nastoupil 30. dubna 1891. Jeho písemná agenda z jednadvaceti let působení v pardubickém notářství se v archivních fondech dochovala zřejmě celá, je ve velmi dobrém stavu a také ve velkém množství – skládá se z osmnácti knih jednacích rejstříků a jednoho abecedního seznamu. Veškeré písemnosti ze Štolbovy pardubické praxe celkově zabírají patnáct kartonů.²⁰⁶ Nahlédneme-li do jednacího rejstříku, zjistíme, že ročně učinil Štolba přes 1 300 jednání. Při takovém počtu připadá v průměru 110 úkonů na jeden měsíc. Nejmenší počet úkonů se pak pohybuje kolem 70 – 80 měsíčně, nejvyšší hodnoty ukazují čísla až kolem 170 – 180, což už jsou spíše výjimky. Nejčtenější počet úkonů provedených za jeden den se pohybuje kolem 30. Nelze však s určitostí tvrdit, že pravidelně v některých měsících prováděl méně či více úkonů. Dokumenty také hovoří o tom, že Josef Štolba úřadoval každý den v týdnu včetně sobot a nedělí. V prvních letech jeho notářské praxe se počet Štolbových dnů volna, tedy dnů, kdy není nikde registrována jeho pracovní činnost, pohyboval kolem 30 v roce. Postupně však vzrůstal a roku 1900 se vyšplhal na 65 volných dnů za rok. Také se dozvídáme, že Štolbovi klienti pocházeli především z řad rolníků, obchodníků a majitelů nemovitostí. Mezi dalšími také nalezneme továrníky a různé finanční instituce.²⁰⁷ Přestože Štolba působil ve svém úřadu i na počátku 20. století, zjišťujeme, že k němu stále docházeli klienti, kteří neuměli číst a psát. Řešení takové situace spočívalo v tom, že daná osoba na konci listiny nahradila svůj podpis třemi křížky a jeden z přítomných svědků pod toto značení napsal například: „*toto jest znamení ruky Anny Novákové*“. Je nutné poznamenat, že většinu negramotných osob tvořily ženy.²⁰⁸ Nebylo také výjimkou, že Štolbu jeho kolegové i zákazníci navštěvovali v pracovních záležitostech u něho doma. O tom podrobně píše například jeho kolega JUDr. Güttling.²⁰⁹ Ve východočeském

právního a notářského života v období od poloviny 19. století, kdy došlo k znovuoobnovení notářství, a sleduje vývoj úřadu a jeho jednotlivých úředníků až do roku 1929. Snaží se reflektovat i osobní životy některých notářů, kteří se díky svému povolání a vzdělání stali váženými občany a často se podíleli na politickém i kulturním rozvoji města. Štolbovi jsou v její práci věnovány dvě podkapitoly, první analyzuje jeho notářskou praxi a s ní související pozůstalost, druhá se snaží na necelých devíti stránkách stručně nastínit Štolbu v kulturním kontextu. V této sekci nebyly nalezeny žádné nové informace, které by v textu právě předkládané diplomové práce nebyly zmiňovány. BENEŠOVÁ, Petra: *Pardubické notářství v letech 1852 – 1929*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Ústav historických věd, 126 s. Vedoucí práce Marie MACKOVÁ.

²⁰⁶ SOKA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, Inventární soupis Notářství Holice, Pardubice, Přelouč, s. 15, 16.

²⁰⁷ SOKA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, inv. č. 27 – 44, kn. č. 21 – 38, Rejstřík jednacích.

²⁰⁸ SOKA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, inv. č. 45, kn. č. 39, Abecední index.

²⁰⁹ GÜTTLING, Eduard: U dra. J. Štolby v Pardubicích, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 526.

městě Štolba nakonec žil přibližně jednadvacet let. Svůj pardubický úřad předal k 1. březnu 1912 nově nastupujícímu notáři Eduardu Jelenovi.²¹⁰ Ve stejné době se Štolba stěhoval zpět do Prahy, protože byl roku 1911 úředně jmenován do notářství na Vinohradech.²¹¹ Štolbův dlouholetý přítel a důvěrník, také dramatik a umělecký současník, zhodnotil, do jaké míry ovlivnila Štolbova profese jeho uměleckou činnost. „(...) vzpomeňme, že Štolba je v prose života notářem. U smrtelných loží, v přístěncích obchodů, v rodinných poradách, u prodejů a koupí, při svatebních úmluvách, v podnicích živnostenských, v továrnách, dvorcích a panských sídlech dívá se notář vždy tak hluboko do lidských srdcí, pronikne tolíkerá tajemství, musí poraditi v nejdůležitějších často okamžicích života, pronésti slovo, na němž visívá osud celých rodin. Jaké to působiště pro dramatika, jaká žatva figur, povah, konfliktů a rozuzlení.“²¹²

²¹⁰ SOKA Pardubice, fond: Notářství Pardubice, inv. č. 44, kn. č. 38, Rejstřík jednací 1911 – 1912.

²¹¹ SOKA Pardubice, fond: Rukopisy, kn. č. 27, Memorabilien der Stadt Pardubitz gesammelt und gewidmet der Vaterstadt vom Vincenz Kablik pens. Magistratssekretair im Jahre 1850, s. 696.

²¹² ŠTECH, Václav: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 515.

5 JOSEF ŠTOLBA CESTOVATEL

5.1 České cestovatelství koncem 19. století

Druhá polovina 19. století znamenala téměř nepřetržitý sled emancipačních jazykových, kulturních, národnostních, hospodářských i politických bojů. I česká společnost věnovala velkou pozornost především domácím otázkám. Přesto, že geografická poloha českých zemí a nevýrazné koloniální zájmy habsburské monarchie příliš nenabádaly k výjezdům do vzdálenějších zahraničních lokalit, našli se u nás tací, kteří se na poznávání a cestování v cizině zaměřili a své poznatky následně české společnosti zprostředkovali. Až na výjimky se tak dělo bez oficiální podpory, což zasluhuje o to větší pozornost.²¹³ V druhé polovině 19. století českým čtenářům přinášela zahraniční látku nastupující generace literátů (Jaroslav Vrchlický, Vítězslav Hálek, Svatopluk Čech, Josef Václav Sládek, Adolf Heyduk, Julius Zeyer a další). Cestopisné příběhy pak zprostředkovávali hlavně navracející se cestovatelé z neznámých nebo jen málo prozkoumaných oblastí. Byli to hlavně Čeněk Paclt²¹⁴, Emil Holub²¹⁵ a Enrique Stanko Vráz²¹⁶. Nesmíme také zapomenout na Josefa Kořenského²¹⁷, který podnikl cestu kolem světa, jihoamerického nadšence Alberto Vojtěcha Friče²¹⁸, arabistu Aloise Musila²¹⁹, severského a polárního dobrodruha Jana

²¹³ ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*, s. 5.

²¹⁴ Čeněk Paclt (14. 7. 1813 – červen 1887), český cestovatel, pět let sloužil v armádě USA. Vedle USA navštívil Brazílii, Austrálii, Indii, od roku 1871 žil v jižní Africe, kde také zemřel. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 253 – 255.

²¹⁵ Emil Holub (7. 10. 1847 – 21. 2. 1902), český lékař a cestovatel, v letech 1872 – 1879 a 1883 – 1887 podnikl tři výpravy do středu afrického kontinentu, došel až na sever od Zambezi, záměr dojít až k východoafrickému pobřeží zmařil roku 1886 kmen Mašukulumbů. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 236 – 239.

²¹⁶ Enrique Stanko Vráz (18. 4. 1860 – 20. 2. 1932), český cestovatel, který navštívil oblasti v Africe, Asii a Střední a Jižní Americe. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 239 – 241.

²¹⁷ Josef Kořenský (26. 7. 1847 – 8. 10. 1938), spisovatel, cestovatel, propagátor cestování, učitel a přírodovědec. Podnikal cesty po Evropě, procestoval Rusko až k Bajkalu. Se svým přítelem Karlem Řezníčkem z Hrubé Skály vykonal v letech 1893 – 1904 cestu kolem světa. Navštívil Austrálii a Oceánii, Singapur, Japonsko, Koreu, Vladivostok. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 241 – 244.

²¹⁸ Alberto Vojtěch Frič (8. 9. 1882 – 4. 12. 1944), český botanik, etnograf a cestovatel po Jižní Americe. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 250 – 253.

²¹⁹ Alois Musil (30. 6. 1868 – 12. 4. 1944), český arabista, teolog. Projel Palestinu a Blízký Východ, sžil se s místními obyvateli, kterými byl přijat. V letech 1919 – 1938 působil jako profesor pomocných věd orientálních a moderní arabštiny na FF UK. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 248 – 250.

Welzla²²⁰ či Josefa Wünsche²²¹ se zájmem pro východ a řadu dalších, mezi které patří i cestovatel Josef Štolba.

České cestovatele druhé poloviny 19. století zároveň pojil fakt, že u nás neexistoval rozvinutý vědecký zeměpis, což zapříčinilo, že české cestovatelství neorganizoval odborný zeměpisec či přírodopisec, ale laik, byť to byla zkušená a pozoruhodná osoba formátu Vojty Náprstka²²². Cestovatelské snahy vycházející z českého prostředí tak zůstávaly dlouhou dobu na úrovni národního buditelství. Výjimečnost Vojty Náprstka spočívala v tom, že kolem sebe dokázal soustředit nejpřednější osobnosti českého veřejného života, politiky a kultury. V salónu u Náprstků se tak pravidelně scházela společnost, která reprezentovala český výkvět a projednávala závažné problémy českého národa. V místnostech domu se salónem Náprstek vybudoval i knihovnu a pro vznikající prostředí razil název *dychánek*.²²³ Mezi významnými jmény z nejrůznějších oborů lze dohledat, že častým návštěvníkem domu U Halánků byl i notář a dramatický spisovatel Josef Štolba, který se zde setkával s nejbližšími přáteli. Mezi ně patřili Vojta Náprstek, Julius Zeyer, Antonín Chittussi a Josef Kořenský.²²⁴ Vedle toho se zde Štolba potkával i s populárními cestovateli své doby, s dr. Emilem Holubem, dr. Antonínem Steckerem²²⁵, dr. Otakarem Feistmantelem²²⁶, dr. Františkem Čurdou²²⁷,

²²⁰ Jan Welzl (15. 8. 1868 – 15. 8. 1951), český polární lovec, zlatokop a cestovatel. V letech 1892 – 1928 žil v arktických končinách. Jeho vyprávění literárně zpracovali Těsnohlídek, Valenta a Golombek. Roku 1929 se usadil v Kanadě, kde zemřel. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 256 – 259.

²²¹ Josef Wunsch (29. 6. 1842 – 20. 11. 1907), učitel, profesor českého a německého jazyka, spisovatel a cestovatel. Cesty po severní i jihovýchodní Evropě bral jako přípravu na výzkumnou pouť po tureckém Kurdistánu, objevil prameny Eufratu a Tigridu. Dále projel Arménii a Černou Horu. ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé...*, s. 259 – 261.

²²² Vojta Náprstek (17. 4. 1826 – 2. 9. 1894), český podnikatel a mecenáš, vyvíjel osvětovou činnost, propagoval emancipaci žen, do svého domu zval českou vlasteneckou společnost a založil pozdější národopisné muzeum. Jako pražský gymnazista procestoval český venkov, v době vysokoškolských studií se zajímal o orientalistiku a Dálný východ. Jeho život výrazně ovlivnila spolupráce s Karlem Havlíčkem Borovským, se kterým se zařadil mezi průkopníky českého novinářství. Po revolučních událostech roku 1848, kterých se sám aktivně účastnil, odplul do Ameriky, kde strávil téměř deset let. V prosinci 1857 se s americkým pasem vracel do Čech. ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba*, 255 s. (Nejnovější monografickou prací pojednávající o osobě Vojty Náprstka je kniha Mileny Secké *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš* z roku 2011).

²²³ ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba*, s. 137 – 139.

²²⁴ Tamtéž, s. 193 – 195.

²²⁵ Antonín Stecker (19. 5. 1855 – 15. 4. 1888), český přírodovědec a cestovatel, opakovaně navštívil Afriku, zmapoval jezero Tana, zabýval se studiem pavouků a štírů. MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo...*, s. 387 – 389.

²²⁶ Otakar Feistmantel (20. 11. 1848 – 10. 2. 1891), český cestovatel, geolog, znalec mineralogických a geologických poměrů indického subkontinentu, profesor geologie a mineralogie na ČVUT. Strávil osm let v Indii, kde působil v Geologickém ústavu. MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo...*, s. 145 – 146.

dr. Pavlem Durdíkem²²⁸, Josefem Wünschem, Enrique Stanko Vrázem, Benediktem Roetzlem²²⁹ či již zmiňovaným Josefem Kořenským. Neoficiálně byl Náprstkův dům označován za *český zahraniční úřad* nebo *soukromý český konzulát*. Cestovatelům se zde vždy dostávalo vřelého a přátelského přijetí, hmotné finanční podpory i množství studijního materiálu k dalším cestám. Avšak nejen cestovatelé odjíždějící na čas do exotických a těžko přístupných končin byli předmětem Náprstkovy péče. V Náprstkově pozornosti byli také krajané, kteří se v cizině trvale usadili. Čechům v cizině často zasílal časopisy, zprávy a vůbec vše, co žádali. Podporoval rozvoj českého života v cizině a také usiloval o stálé spojení s českými krajany.²³⁰

Období 70. let 19. století ještě příliš cestovatelským aktivitám nepřálo. Teprve rozšíření technického pokroku a modernizace především v dopravě přispěly k realizaci delších a nákladnějších výprav. Z tohoto hlediska sehrávaly železniční doprava a námořní plavba nezanedbatelnou roli, stejně tak jako nejrůznější parostroje a elektrifikace městské dopravy. Poměrně bohatá síť železnic v monarchii a také tratě v celé Evropě dokázaly už v této době zajistit celkem plynulý pohyb. Nejrůznější drožky, dostavníky a povozy pak umožňovaly spojení tam, kde dosud železnice nevedly. Také několik velikých vln migrantů směřujících na západ či na východ avizovalo rostoucí zájem o cizí kraje. Skutečných českých cestovatelů však ještě v druhé třetině 19. století byla jen hrstka. Počátkem 70. let 19. století, kdy Štolba odjížděl do zámoří, nenabízela česká literatura žádné cestopisné publikace ani tištěné průvodce píšící o zámořských regionech. To se záhy rychle měnilo. Když však Štolba ve vzpomínkách zpětně uvažoval nad svým americkým dobrodružstvím, uváděl, že byl možná sám prvním českým literátem a beletristou, kterému se naskytla zmiňovaná cestovatelská zkušenost. Cesty na americký kontinent byly již na konci století zcela běžné, ovšem o dvě až tři desetiletí předtím šlo o věc neobvyklou a záviděníhodnou.

²²⁷ František Čurda (20. 8. 1844 – 2. 12. 1886), český lékař a cestovatel. Sloužil v nizozemské koloniální armádě, šest let působil v Holandské východní Indii (dnes Indonésie), jako lékař zde působil mezi domorodými kmeny, v Čechách se necítil dobře, proto znovu odjel do Indonésie, jako lékař se usadil na Jávě, kde později zemřel. MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo...*, s. 97 – 98.

²²⁸ Pavel Durdík (23. 5. 1843 – 16. 8. 1903), český vojenský lékař a cestovatel, deset let strávil v Rusku, působil jako lékař v Holandské východní Indii. Po návratu do Čech se věnoval jen ruské literatuře a překladům. MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo...*, s. 127 – 128.

²²⁹ Benedikt Roetzl (12. 8. 1824 – 14. 10. 1885), český zahradník a cestovatel, lovec orchidejí. Žil v Mexiku, do Ameriky přivezl semena asijské rostliny ramie a doufal, že jí nahradí zničené bavlníkové plantáže v jižních státech USA. Poté působil v Latinské Americe, zemřel v Praze. MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo...*, s. 366 – 368.

²³⁰ ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba*, s. 197 – 198.

Také výpravy, Štolbou konané v 80. let 19. století, do severských končin Evropanům téměř neznámých nebyly úplně běžnou záležitostí. Postupně se však ledový sever stával atraktivní destinací a módní záležitostí pro dobrodruhy, kteří již byli znuděni známými a probádanými oblastmi. Ani v 80. letech 19. století však střední a pak hlavně severní Skandinávie ještě nenabízely dostatečnou síť železnic. Tamní spojení tak nahrazovaly nejrůznější povozy, které jezdily po neudržovaných cestách. Takovéto dobrodružství si pak mohl dovolit pouze silný a zdravý jedinec, připravený na nejrůznější nečekané a zátěžové situace. „*Starí Islandčané již za věků dávných radívali mladým lidem putovati jarem svého života do ciziny, a člověk v tom nezkušeného více než nevědomým nazývali, říkajíce: heimskt er keimalit barn t. j. kdo doma zůstává, hloupým se stává. Dobrou naši mnoho se cestuje. Komunikace sblížily země i národy dálné a touha podívati se do světa, do krajů s cizím jazykem, s jinými mravy a obyčeji, láká nás ven jako tažné ptáky. (...) K severu obracejí se teď vážně tlupy cestovatelů, zaměňujíce palčivý jih za mořské ovzduší s chladnými sférami norských fjeldů a nové zprávy přinášejí o zemích, v nichž štěstí vyrůstá ze zlaté svobody. Sporé bývaly jindy noviny tlumočené českým slovem o skandinávském severu, a čtenář český pohlížel v nordické ty země jako ve kraj temný. Zesnulý dr. Pečírka poprvé trochu vylíčil švédskou zemi, když před třiceti lety vydal se tam na cestu, chtěje prohledati archivy a knihovny, ve kterých nejedna česká kniha chována byla po drahnou dobu. Potom Jireček mladší nastoupil pouť do švédských krajů a stručným perem vypsál zkušenosti své, též Wunsch na cestách svých do Švédska zabočil a v literárních úryvcích ukázal k vábným končinám. Pisatel této zprávy (myšleno Josef Kořenský) také psal o Švédsku a Norsku v různých listech českých, meškaje touže dobou ve Skandinavii, kdy spisovatel díla Na skandinávském severu dlel uprostřed švédského lidu a mezi pokrevnými jeho bratry na půdě norské a dánské.*“²³¹

Jediné, co na přelomu století ještě budilo výraznější pozornost, byly nákladné a sporadické cesty kolem světa. Žádné takové se však Štolba nikdy neúčastnil.

²³¹ KOŘENSKÝ, Josef: Rozhledy. Česká literatura, in: *Květy*, roč. 5. 11. 1883, č. 11, s. 774.

5.1.1 Josef Štolba v západní Evropě a v Americe

Velice podrobnou analýzu Štolbových cest a rozbor jeho vydaných cestopisů přinesla již bakalářská práce²³² autorky této diplomové práce. V několika následujících kapitolách je jen ve stručnosti nastíněn přehled nejdůležitějších Štolbových cestovatelských počinů a s nimi souvisejících okolností. „*S rodinou Kounicovou konal jsem první svou cestu do světa. Ach, jak mi bylo, když vyjeli jsme nejprve do Německa a odtud do Belgie, kdež zejména v Ostende trávili jsme po delší dobu, a když vylétl jsem si odtud dokonce i do Londýna. Jak cítil jsme se tenkrát šťastným, jak uchvacovalo mne vše, co jsem kolem sebe viděl a jak nutkalo mne to, abych dojmy své vrhl na papír. Celá řada feuilletonů z Emže, z Brussele, z Ostende a z Londýna – prvních mým feuilletonů z cest – ocitla se rázem v >Národních Listech< a našla takového přijetí, že náležitě doplněna, vyšla brzy po návratu mém pod titulem >Klepy z cest< v úhledné knize.*“²³³ Štolbovy fejetony z první cesty do zahraničí se na titulní stránce Národních listů objevovaly již v roce 1871. Od roku 1872 již měly Štolbovy fejetony jednotnou strukturu, vycházely na pokračování a jednalo se o téměř tytéž texty, které Štolba v krátké době uspořádal pro knižní vydání známé jako *Klepy z cest*²³⁴. „*Byla to smutná chvíle, když jsem pořádal malá svá zavazadla k – odjezdu z Londýna. Zamiloval jsem si kamenného obra toho tak, že ne snadné mi bylo s ním loučení, že s těžkým srdcem dával jsem mu s bohem. Ale železná nutnost kázala a mně nezbyvalo než před polednem zaměřiti k přístavišti belgických parníků. Vážně rozhlížel jsem se ještě po ulicích, jimiž jsem kráčet, poslední pohledy ještě věnoval jsem věcem, jež mně byly tolik příjemných chvíl způsobily, ale brzy byl jsem na místě v tom velikém houfu, jenž se mnou opouštěl anglickou residenci. (...) Vytáhl jsem knížku a psal jsem tužkou na zábradlí lodi, sedě na ohromném kotouči lána pro kotvici následující řádky.*“²³⁵ Po vydání prvního cestopisu se v tisku začaly objevovat i první recenze na Štolbovu knihu. Souhrn několika z nich přinesl na svých stránkách humoristický list *Paleček*. „*O spise tomto zmínily se veškeré časopisy naše velmi pochvalně a my uvádíme, pokud místa stačí, některé z těchto úvah: Čtenářové Narod. Listů zajisté v dobré paměti mají pěkné a zajímavé cestopisné*

²³² ŘEZNIČKOVÁ, Lucie: *JUDr. Josef Štolba – cestovatel*. Liberec, 2013. Bakalářská práce. TU v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Katedra historie, 233 s. Vedoucí práce Miloslava MELANOVÁ.

²³³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 78.

²³⁴ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, Praha, J. Otto 1873, 234 s.

²³⁵ ŠTOLBA, Josef: Feuilleton (na pokračování), *Klepy z cest XXXIX.*, Ukončení *Klepů z cest: Loučení se s Londýnem a odjezd*, in: *Národní listy*, roč. 12, 27. 3. 1872, č. 85, s. 1.

náčrty, jež uveřejnil ve feuilletonistické části Josef Štolba pod úhrnným titulem: *Klepy z cest. Pestré a zábavně poučné ty obrazy vydal nyní nakladatel J. Otto v pěkné úpravě tiskem a obohatil tím cestopisnou literaturu naši novým dobrým a původním spisem. (...) S potěšením shledáváme, že cestopisná literatura naše již několika pěknými spisy jest zastoupena. Adámkova Paříž²³⁶ a nyní opět Klepy z cest. Nepochybujeme o tom, že všude budou vítány. (in. Říp, č. 1, 1873); Jsou to roztomile psané náčrty cestopisné z Němec, Belgie a Londýna, v nichž p. cestovatel čtenáře nejen s důležitými znamenitostmi jednotlivých míst seznamuje, ale líče ty které místní společenské poměry jej velmi pěknými obrázky ze života baví. Takové poučné a zábavné knize třeba vždy dáti před mnohým přehnaným nezáživným románem přednost. (in. Hradečan, č. 1, 1873); Čtenářové naši mají zajisté ještě v milé paměti Klepy z cest, jež byly uveřejňovány ve feuilletonu našeho časopisu. Spisovatel jich pan Josef Štolba, i jinak již v písemnictví našem chvalně známý, vydal je nyní poopravené a rozmnožené co zvláštní, velmi elegantní knihu, jež nově dosvědčuje krasochuť nakladatelstva Ottova. Kniha je na půl třetího sta stran mocna. Literatura cestopisná je opět a platně jí rozmnožena – odporučujem ji kruhům širším. Zvlášť pilný zřetel obrácen ve spise Štolbově k Londýnu, v tom rozměru posud u nás nepopsanému. (in. Národní listy, č. 336). (...) Cena (240 str.) brož. v pěkné obálce (barvotisk) 1 zl. 20 kr. v tuhých deskách (karton.) 1 zl. 40 kr., ve skvostné lipské vazbě se zlatou ořízkou 2 zl. 10 kr. Klepy z cest lze dostati ve všech knihkupectvích, zejména však u nakladatele v knihtiskárně J. Otty v Praze, Václavské náměstí č. 24.²³⁷ Se zajímavou recenzí přišel například i Světozor. „Jsme věru povděční podnikavé firmě p. J. Otty, že vydala obrázky z cest s názvem výše uvedeným. Národ český tj. mnozí jeho členové, vykonali mnohé a daleké cesty křížem krážem, viděli mnoho zajímavých a podivných věcí, přiučili se mnohému a poznali národy cizí a jejich mravy; však navzdor tomu máme od nejstarších dob až na naše časy poměrně hrozně málo cestopisů. V ohledu tom nemůžeme se porovnat ani s národy literatury chudší, s národy, jejichž členové mnohem méně cest vykonali nežli Čechové. Nechceme tím ovšem říci, že by každý měl do podrobnosti popsati, co viděl a zkusil, když se byl třeba za humna podíval, jisto je ale, že mnozí našinci umí výtečně vypravovati o svých cestách, že dovedou také kloudně psáti, že ale zkušenosti své pro sebe podrží. To na př. Němci počínají si zcela jináče. (...) Osvědčený spisovatel p. J. Štolba zachoval se podle přání našeho a můžeme tuto dosvědčiti, že posloužil sobě i obecnstvu českému obrázky, ze*

²³⁶ ADÁMEK, Karel: *Paříž: cestopisný úryvek*, Praha, J. Otto 1872, 147 s.

²³⁷ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest. Zábavné cestopisné obrázky*, in: *Paleček*, roč. 1, č. 20, příloha, s. 2.

svých cest, kterým dal název svrchu psaný. Klepy jeho seznamují nás nejprve s lidem rozličných tříd a národností, s jejich směšnými a vážnými vlastnostmi; seznamují nás s rázem a některými památnostmi rozličných míst aj. v., řekněme to zkrátka seznamují nás s mnohým, co je u nás méně známo nebo naprosto neznámo. To všecko popisuje a vypravuje p. Štolba duchaplně slohem dosti lehkým, skoro feuilletonním. Z příčin těchto můžeme obrázky tyto co nejvřeleji doporučiti.“²³⁸

Klepy z cest jsou Štolbovou cestopisnou povídkovou prvotinou. Jde o záznam jeho dojmů a emocí z první větší cesty do zahraničí, do německých zemí, Belgie a Anglie, resp. pouze Londýna. Jeho prvně vydaná práce tohoto typu se od ostatních pozdějších liší především v tom, že se zde zdržuje podrobnějšího historického výkladu souvisejícího s danými lokalitami a že neuvádí faktografické údaje jako v pozdějších knihách. Štolba předpokládá, že jeho čtenář je s prezentovanými lokalitami obeznámen a především u německých a belgických oblastí nevyužívá žádného vzletného a dech beroucího popisu. To se mění v okamžiku, kdy poprvé vidí moře, pluje na lodi přes La Manche a vstupuje do rušného Londýna. Tehdy začíná být všim kolem sebe překvapen, vyveden z míry. Jeho téměř dětskou radost, nadšení i obavy ze všeho nového a doposud nepoznaného čtenář v textu okamžitě rozpozná. Autor se věnuje popisu prostředí, přírody, měst, památek a nejrůznějších zajímavých míst. Už zde se rýsuje linie jeho zájmu, kterou bude v dalších cestopisných knihách rozvíjet. Zajímá se hlavně o divadla, kostely, architekturu, dopravu, stravu a nápoje, způsob trávení večerů apod.

Svou první cestopisnou knihu *Klepy z cest* Štolba věnoval „*Vysoce urozenému pánu, panu Albrechtu hraběti z Kounic, pánu na Novém Zámku, Housce, Březně, Slavkově a Uherském Brodě, čestnému rytíři řádu Johanitův, c. k. komořímu atd. atd., šlechtici českému, připisuje tento výsledek svých cest, jež byl s rodinou Jeho konal, u vděčné upomínce spisovatel.*“²³⁹ Hned v úvodní části také zdůrazňuje, že nepůjde o cestopis v pravém slova smyslu, ale spíše o mladický záznam dojmů z ciziny. Je vidět, že Štolba si svým počínáním ještě nebyl úplně jist a práci si za cestopis zatím netroufal označit. „*Musím hned při této příležitosti podotknouti stanovisko, s jakéhož hodlám cestopisné své obrázky psáti. Kdo bude v nich hledati podrobné popisy všech*

²³⁸ ŠTOLBA, Josef: Literatura a umění. *Klepy z cest*, in: *Světozor*, roč. 6 – 7, 27. 12. 1872, č. 52, s. 619.

²³⁹ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*. Praha, J. Otto 1873, 234 s.

znamení, které si přece i dle nejlepšího popisu představit nemůže, ten ať raději nečte dál; kdo ale chce zvědětí dojmy, jakéž svět – smím-li krajinu, kterouž jsem již procestoval aneb ještě procestovati hodlám, tak nazývati – a hlavně lidé v něm na mladého člověka, jenž lehkým ještě okem na vše pohlíží, učinili, toho snad budou tyto řádky, jež ne bez příčiny nazval jsem „Klepy z cest“, trochu zajímat.“²⁴⁰

Štolba nikde explicitně nepřibližuje okolnosti, za nichž se na cestu do západní Evropy vydal. Z jiných zdrojů však víme, že roku 1871 do zahraničí doprovázel hraběcí rodinu Kouniců, ve které působil dva roky jako vychovatel. Z cestopisu také nelze vyčíst, kdy se cesta konala, kdo se jí vedle Štolby účastnil, kdo ji financoval, z jakého důvodu se hraběcí rodina k cestě odhodlala a nevíme ani to, zda Štolba vedle svého vychovatelského poslání neplnil ještě jiné úkoly. Z textu je patrné, že Štolba trasu ani finance příliš neřešil, takže se dá předpokládat, že se výprava až k belgickému pobřeží odehrávala čistě v režii jeho zaměstnavatele. Výlet z belgického Ostende do Londýna byl Štolbovou privátní záležitostí, ke které hraběcí rodina svolila, ovšem ani zde není jasné, zda jel přes La Manche skutečně sám, nebo zda ho nedoprovázel například jeho chovanec.

„Pružný Štolba však nezpohodlněl a neuvázl v tomto uspávajícím blahobytu, jako tak mnozí jiní šlechtičtí vychovatelé. Jeho energie jej pudila ven, do světa, aby viděl, prožil, aby hledal pastvu pro lačné smysly. Jeho znalost řečí a uhlazené společenské chování mu dopomohlo k tomu, že se stal společníkem mladému hraběti Desfoursovi Walderodovi na jeho cestě kolem světa.“²⁴¹ „Oddychl jsem si a nějaký čas jsem si hověl. Jednou četl jsem v >Politik< inserát tohoto znění: >Reisebegleiter nach Amerika gesucht. Französisch erwünscht – englisch nothwendig.< Zamyslíl jsem se a pravím ku své matce: >Kdybych se tak mohl dostat do té Ameriky.. tady by byla k tomu krásná příležitost.< Večer přišel k nám na návštěvu ženich mé sestry Vitásek, jenž byl tajemníkem hraběnky Desfoursové. Začnu zase o tom inserátu a zatoužím po lákavém cestovním dobrodružství. >Víš-li pak,< praví Vitásek, >od koho ten inserát je?< >Kdybych to věděl,< odpovím... >na mou duši, hned bych se k tomu člověku

²⁴⁰ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, s. 1 – 2.

²⁴¹ TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXIX., 8. 1. 1936, č. 3, s. 3.

rozběhl.< >Povím ti to.. je to náš mladý pán, hrabě Arthur Desfours-Walderode.< >Pro pána krále,< vykřiknu.. >promluv s ním..doporuč mě...do nejdější smrti budu ti za to vděčen.< >S radostí...hrabě tě ostatně zná...možná, že se mu budeš zamlouvat.< Třetí den na to dostal jsem od hraběte lístek s vyzváním, abych ho navštívil. Hrabě mne roztomile přivítal, přinesl mapy.. komorník postavil před ás ohromný globus a za půl hodiny jsme měli projekt cesty, jež trvala plných osm měsíců smluvených. Když jsme se rozcházeli, stiskl mně hrabě ruku a poznamenal: >A teď vám řeknu, proč jsem se rozhodl pro vás. Doufám, že získám si tímto způsobem o českou literaturu jakousi zásluhu... Těším se na cestu, ale ještě více těším se na chvíle, až budu čísti vaše cestopisné kapitoly.< Začátkem dubna 1873 jsme se domluvili... za týden na to už jsme byli na cestě.“²⁴² Právě v rodině hraběte Kounice Štolba navázal četné styky s mnohými mladými šlechtici, a to především na večírcích, které se v hraběcím domě konaly. Tak se seznámil i s Arturem Desfours Walderode, mladým hrabětem z bohaté rodiny, jenž hořel touhou poznávat cizí kraje. Sám a bez podpory rodičů se do nich však vydat nemohl. „Ale přece nezůstali jsme sami dva. Mezi oferenty byl také soukromník pražský Vilém Bečvář, jenž však prohlásil ihned výslovně, že jel by s sebou jen na své vlastní útraty. Na takového společníka se však hrabě obmeziti nechtěl, poněvadž se obával, že kdyby se mu něco znelíbilo, mohl by jej u prostřed cesty prostě opustiti. Když pak učinil ujednání se mnou, nabídl Bečvářovi, aby chce-li jeti s námi, tak učinil, avšak s tou podmínkou, že musí se naprosto podrobiti cestovnímu plánu, který byl již předem v hlavních rysech svých sestaven.“²⁴³

Po ujednání všech podrobností se skupina tří dobrodruhů vydala 16. dubna 1873 z Paříže a St. Nazaire přes oceán na několikaměsíční výpravu. O dni odjezdu z Prahy máme dokonce Štolbovo svědectví. „Bozděch mi tu cestu – záviděl. (...) Připil si se mnou při intimním večírku na bratrství a doprovázel mne s hloučkem přátel za nepříznivého dubnového večera na smíchovské nádraží, odkudž za chvíli unášel mne vlak do temného neznáma. A při posledním loučení zašeptal ještě: >Šťastnou cestu a šťastný návrat. (...).<“²⁴⁴ Jak víme, trasa byla již předem obrysově naplánována, tím českých cestovatelů byl ustanovený a termín odjezdu také dohodnut. Otázkou

²⁴² KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 521 – 522.

²⁴³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 83.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 206.

financování se mladý hrabě ani Štolba nemuseli zabývat, vše hradila pokladna Desfoursů.

Po návratu z Ameriky Štolba knižně vydal cestopisnou trilogii věnovanou „*Vysoce urozenému pánu Panu Arthurovi, říšskému hraběti Desfours-Walderode z Mont Athienville a Eckhausen, Pánu na Dřínově a Potštatu spis tento co upomínku na společně vykonané cesty připisuje spisovatel.*“ Soubor tří samostatně vydaných a na sebe navazujících cestopisných črtů z let 1874²⁴⁵, 1875²⁴⁶ a 1876²⁴⁷ o Štolbově cestě na americký kontinent přináší souhrnný obraz jeho dojmů a nejkrásnějších vzpomínek z cesty, což sám dokládá doslovem z května 1876. V něm opět upozorňuje na to, že nejde o cestopis ve vědeckém slova smyslu, ale o souhrn subjektivních dojmů složený z toho, co se mu zdálo důležité a co ho zajímalo. K jeho úmyslům patřilo pobavit čtenáře, seznámit s cizím krajem ty, kdo se nikdy do amerických končin nevydají a povzbudit k cestě ty, kteří zemi za oceánem touží poznat. Přesto, že nejde o naučnou práci, encyklopedický atlas ani učební pomůcku pojednávající komplexně o navštívených místech, cizích kulturách a tamních lidech, ale spíše o populárně cestopisnou práci, jedná se o trilogii přinášející ve své době naprosto nové a zásadní informace čtivou a zábavnou formou.

Štolba se snažil co nejcelistvěji postihnout jednotlivé země a navštívená místa. Ne vždy se mu to však vydařilo, což v zásadě nemusí být na škodu. Přesto, že svá vyprávění koncipoval chronologicky a v logickém sletu tak, jak za sebou jednotlivá dobrodružství následovala, pozastavoval se občas včleněnými kapitolami nad všeobecnými tématy jako jsou historie, státní správa a státní zřízení, politika, státní úřednický aparát, soudnictví, vojenský systém, náboženství a církev, školství, obchod a průmysl, zemědělství, sociální poměry, zdravotnictví, kultura, umění, literatura, architektura apod. Vytyčená témata však v jednotné koncepci nerozvíjí u všech navštívených zemí, takže celkově mohou cestopisy z tohoto hlediska občas působit roztříštěně. Jak sám Štolba avizoval, zaznamenával jen to, co ho skutečně zaujalo nebo ovlivnilo. Aniž by sám v úvodu či závěru svých textů poznamenal, vrací se opakovaně

²⁴⁵ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem I. V Západní Indii*. Praha, Grégr a F. Dattel 1874, 218 s.

²⁴⁶ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem II. V Mexiku*. Praha: Grégr a F. Dattel 1875, 200 s.

²⁴⁷ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III. V Severní Americe*. Praha: Grégr a F. Dattel 1876, 181 s.

ke stejným oblastem zájmu, tedy hlavně k divadlům, novinám a časopisům, hotelům a hostincům, stravě a nápojům, ke způsobu trávení večerů, urbanistickému řešení měst, památkám, kostelům a hřbitovům, dopravě, celníci, k popisům přírodních scenérií a hlavně potom k vnitřní i vnější charakteristice obyvatel, popř. domorodců. Čtenář ve Štolbových amerických cestopisech nenajde vždy ucelené informace o daných zemích, jak by tomu bylo v učebnicích či atlasech. Jeho práce mohou posloužit jako rádci či vodítka pro další zájemce o cestu do zámoří, nebo jen jako zajímavá populárně naučná a zábavná četba.

Štolbovy americké cestopisy čtenáře uvádí do prostředí karibských ostrovů (ostrov Svatého Tomáše, Portoriko, Haiti, Jamajka, Kuba), Mexika (Verakruz, Bocca del Rio, Tuxtula, Orizaba, Puebla) a východní části Spojených států amerických (New York, Philadelphie, Washington D. C., Cincinnati, Chicago, Racine, Milwaukee, Manitowoc, Niagarské vodopády). Štolba při zpracování svých cestopisů nevycházel pouze z vlastních vzpomínek a poznámek. V cestopisech často odkazuje na odbornou literaturu, ze které čerpal hlubší faktografické informace. Z nejnověji vydaných publikací, průvodců či tištěných bedekrů pak vypisoval data o počtu obyvatel, hustotě zalidnění, rozloze zemí apod. Seznamuje tak zároveň čtenáře s pracemi, které evropští cestovatelé jeho doby měli k dispozici.

Vedle samotné vydané cestopisné trilogie vycházely Štolbovi opakovaně i drobné fejetony²⁴⁸, pojednávající o jeho amerických zážitcích, v nejrůznějších časopisech a novinách, především pak v Národních listech tehdy vedených Janem Nerudou. V dobových časopisech se dále objevovaly i Štolbovy drobné cestopisné povídky²⁴⁹ vycházející z jeho amerického dobrodružství. Klíčové je však ucelené

²⁴⁸ ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Zápasy s býky v Mexiku I., in: *Národní listy*, roč. 14, 4. 3. 1874, č. 61, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Zápasy s býky v Mexiku III., in: *Národní listy*, roč. 14, 9. 3. 1874, č. 66, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Hlavní město republiky mexické II., in: *Národní listy*, roč. 14, 18. 4. 1874, č. 105, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Hlavní město republiky mexické III., in: *Národní listy*, roč. 14, 8. 5. 1874, č. 125, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Za kajmany, in: *Národní listy*, roč. 14, 25. 3. 1874, č. 82, s. 1.

²⁴⁹ ŠTOLBA, Josef: V stínu Modrých Hor. Obrázek ze života mexických Indiánů, in: *Květy*, roč. 1, 2/1879, č. 2, s. 175 – 196.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek z ostrova Jamajky, in: *Květy*, roč. 1, 2/1879, č. 2, s. 175 – 196.

vydání cestopisů v renomovaném nakladatelství Julia Grégra a Ferdinanda Dattla²⁵⁰. Po prvním vydání již Štolbovy cestopisy *Za oceánem* ve stejné podobě nikdy nevyšly. „*Za oceánem nazval Josef Štolba své cestopisné obrázky, které vznikly cestou, vykonanou v loni společně s hrabětem Arthurem Desfours-Walderodem po Západní Indii, Mexiku a Spojených Obcích severoamerických. Štolba jest bystrý pozorovatel, jenž neposuzuje země i lidi z okna toho kterého hostince, nýbrž jenž vnikaje mezi lidi, pokud možná bedlivě pozoruje jeho poměry veřejné i domácí. Rodinný život zajímá jej touže měrou jako rozčilený zápas politický, přihlíží k dějinám a statistice států, které navštíví, právě jako k jejich státnímu, vojenskému, soudnímu i správnímu zřízení, jest rozechvěn čarokrásou tropické noci i plamenným okem a půvabnými formami ohnivé balleriny, zkrátka: velická rozmanitost' látky jest to, která cestopis Štolbův stejně zajímavým i poučným činí a již ovšem není na újmu, že Štolba při svém vypravování nezasedl na kathedru, nýbrž věci pozoruje nejvíce okem humoristy.*“²⁵¹ Štolba později knižně vydal jen zkrácené verze amerických cestopisů. Roku 1882 prvně v nakladatelství Jana Otty²⁵² vyšly Štolbovy *Americké povídky*²⁵³ ilustrované Karlem Liebscherem²⁵⁴ a věnované „*Milované tchyni své paní Otilii Čerychové,*

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek ze života mexických Indiánů, in: *Květy*, roč. 1, 7/1879, č. 7, s. 1 – 19.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek ze života mexických Indiánů in: *Květy*, roč. 1, 8/1879, č. 8, s. 127 – 140.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek ze života mexických Indiánů, in: *Květy*, roč. 1, 9/1879, č. 9, s. 255 – 270.

ŠTOLBA, Josef: Zoë. Scéna z hospůdky námořníkův na ostrově Sv. Tomáše, in. *Květy*, roč. 1, 11/1879, č. 11, s. 610 – 617.

ŠTOLBA, Josef: Alfonso Perez. Obrázek z ostrova Cuby, in. *Květy*, roč. 2, 1/1880, č. 1, s. 57 – 70.

²⁵⁰ Grégr & Dattel - Julius Grégr a František Šimáček založili 30. června 1862 tiskárnu a nakladatelství. Dalším podílníkem firmy byl Juliův bratr Eduard. Šimáček ve firmě vydržel nakonec jen jeden rok, ale byl to právě on, kdo 1. října 1862 přijímal jednadvacetiletého Jana Ottu jako účetního podniku. Po několika letech si Eduard Grégr za společníka pro vzorné knihkupectví, které k závodu připojil, vybral Ferdinanda Dattla. Za nedlouho se z Jana Otty stal i tichý společník. ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*, s. 32 – 34.

²⁵¹ Literatura a umění, in: *Světlozor*, roč. 8, 9. 10. 1874, č. 41, s. 488.

²⁵² Nakladatelství Jan Otto - Koncem roku 1870 se Jan Otto rozloučil po devítileté spolupráci s Grégrovými a od svého tchána Jaroslava Pospíšila odkoupil jeho tiskárnu, kterou Jan Otto oficiálně převzal 27. února 1871. Začínal tedy s vlastními prostředky bez cizí pomoci. Otto založil vlastní nakladatelství a vedení závodu se formálně ujal 1. března 1871. V tomtéž roce začalo ve stejném oboru podnikat dalších 12 závodů. Roku 1899 dal podnět k vytvoření České grafické Unie, s níž Ottova tiskárna splynula, a kde od té doby tiskl veškerý svůj náklad. Hlavními podílníky byli Jan Otto, Jan Vilím a František Šimáček. Protože jeho velkou láskou byly cestopisy, rozhodl se od roku 1881 vydávat knižnici ilustrovaných novel a cestopisů a přál si, aby se jejím redaktorem stal František Adolf Šubert, který ji dal edici jméno *Z našich i cizích vlastí*, ale neredigoval ji. Zastoupil ho Ferdinand Schulz, který do edice umístil řadu prací Josefa Štolby, Františka Slámy, Justina Václava Práška, Pavla Albieriho i jednu vlastní knížku. ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*, s. 39 – 40, 51, 92.

²⁵³ ŠTOLBA, Josef: *Americké povídky*. Praha, J. Otto 1882, 383 s. *Z našich i cizích vlastí*.

²⁵⁴ Karel Liebscher (24. 2. 1851 – 20. 4. 1906), český malíř, krajinář a ilustrátor. WEITENWEBER, Vilém: Karel Liebscher, in: *Zlatá Praha*, roč. 2, 5/1885, č. 19, s. 258.

*místopředsedkyni spolku přátel české literatury a českého školství v Jaroměři, nad jiné horlivé podporovatele krásného našeho písemnictví, připisuje knihu tuto spisovatel. “ Americké povídky jsou poutavě převyprávěné zážitky, o kterých již Štolba psal ve svých cestopisech Za oceánem. Jde o upravená a částečně rozšířená vyprávění o mexickém pralesi a tamních indiánech, o Haiti a místním černém obyvatelstvu, o Modrých horách na Jamajce, o námořnících ze Svatého Tomáše, o krajanovi donu Vencovi, o detektivovi ze Severní Ameriky či o Alfonsi Perezovi z Kuby. „Americké povídky Štolbovy jsou jenom rozběhem, ale rozběh ten jest jistý, smělý a ve valné části zdařilý. Jednak básnická povaha spisovatelova, jednak spisovatelská jeho zručnost, jednak i bohatá zkušenost z autopsie vážená jsou příčiny, že se pokus Štolbův jeví býti tak zdařilým. Všecky obrazy, které nám Štolba v Amerických povídkách předvádí, nejsou stopy těchto příčin. A byť ne každý z nich plnou měrou uchvátil a získal mysl naši, je přece zas každý z nich neklamným argumentem, že se tak stane brzy; některé z obrazů těch skutečně dostihují výše pravého umění, a z ostatních jsou všechny takové, že jim k tomu schází jenom několik nepatrných črt. Ale přistupme již blíže. Jest jich celkem devět. Všecky uvádějí nás v atmosféru neznámou, v níž lidé i příroda jeví se jinak, než jak jsme ji tu v evropském ovzduší uvykli. Majíť tedy obrazové ti značnou měrou i důležitost ethnografickou a ta vysvětlí a omluví nejednu věc, která k evropským a hlavně k západoevropským názvům méně přiléhajíc menší sympathie v nás budí. (...) Úhrnem vzato, kniha jest skutkem velice záslužným: uvádí nás ve formě ušlechtilé a vybroušené do světa nám neznámého, jež dovede Štolba nakresliti barvami sytými a volenými. (...) Forma těchto povídek vybízí nás důtklivě, abychom pověděli o ní to, co speciálně na Štolbu adresujeme: dramatický živel, který jest zajisté tomuto spisovateli nejvlastnější, přihlásil se zde hlučně a se vším důrazem.“²⁵⁵ Americké povídky byly vydány ještě podruhé (neznáme rok) a potřetí v roce 1920. Vzhledem k čtenářskému zájmu a poutavému exotickému námětu vyšly příběhy z mexického pralesa ještě jednou koncem 80. či začátkem 90. let 19. století (přesný rok se nepodařilo dohledat) jako *Prales: obraz ze života mexických indiánů*.²⁵⁶ Stejnojmenné druhé vydání z roku 1892 bylo opatřeno ilustracemi Viktora Olivy²⁵⁷. V edici *Země a lidé*²⁵⁸ roku 1920 a opět*

²⁵⁵ MIŘIOVSKÝ, E.: Feuilleton. Americké povídky. Napsal dr. Josef Štolba, in: *Lumír*, roč. 10, 10. 11. 1882, č. 32, s. 512.

²⁵⁶ ŠTOLBA, Josef: *Prales. Obraz ze života mexických indiánů*, 2. vydání. Praha, J. Otto 1892, 103 s.

²⁵⁷ Viktor Oliva (24. 4. 1861 – 24. 4. 1928), pražský malíř, portrétista a ilustrátor děl J. Nerudy, S. Čecha, J. Vrchlického. Řídil obrazovou část Zlaté Prahy, věnoval se dekorativní a plakátové tvorbě, vytvořil nástropní malby ve velkém sále na Žofíně. *Diderot...*, Svazek 5 m-o, s. 455.

roku 1922 vyšly dva díly Štolbových přepracovaných a ilustrovaných příběhů z amerického pobytu pod názvy *Ze Západní Indie a Mexika. Černošská republika Haiti*²⁵⁹ a druhý díl *Ze Západní Indie a Mexika. Jamajka a mexické pobřeží*²⁶⁰.

Vedle mnoha zážitků, zkušeností a podnětů k literární tvorbě si cestovatel Štolba z Ameriky přivezl i několik hmotných suvenýrů. Na to se často vzpomínalo u příbuzensky spřízněných Grégrů. „*Jak zajímavě dovedl vyprávěti o mexických pralesech, odkud přivezl nádherné exempláře vlastnoručně nachytných exotických motýlů, překrásné drahokamy, kůži z obrovského aligátora a kůže tygří, z nichž dvě daroval strýci Julkovi! Ale Štolba přivezl též krásného, kovově zeleného papouška, o němž tvrdil, že by se dobře hodil do Juliovy jasné, přívětivé pracovny, vyložené na všech stranách skleněnými příhradami s knihami. Julius Grégr, od dětství přítel zvířat, nepohrdl nabízeným ptákem, a tak se stalo, že se jednoho dne přistěhovala zelená Lora z jihoamerického pralesa v své mosazné kleci do druhého patra zadního traktu „U zlaté lodi“ (...). Julius byl nadšen její krásou a chtěl jí dopřáti svobody, aby se spíše ochočila. Jakmile však směl divoký papoušek volně poletovati, vrhl se na krajkové záclony, které rozerval na cáry, okousal knihy ležící na stole, usadil se na římsu, odkud ho nebylo možno zahnat do klece, a pokloval každého, kdo se k němu přiblížil. Za krátký čas byl Štolba pozván k „Zlaté lodi“, kde musil vyslechnouti trpké Juliovy stesky na tu „potvoru“, jejíž řev mu nedovolí pracovati a jejíž zobák zasadil jemu i jeho sluhovi citelné rány. Nejvíce však litoval svých knih, které ten protivný pták „přímo žere“. Ale Štolba neměl mnoho chuti vzíti křiklavou a rvavou Loru zpátky, poněvadž ji daroval „strýci Julkovi“ právě proto, že znal její nectnosti a chtěl se jí zbavit. Konečně se dohodli, že ji nechají uletěti otevřeným oknem do přírody a nebudou se již o ni starati. Za několik dnů se objevil sice v „Národních listech“ inserát o zeleném papouškovi s modrým temenem, který přiletěl do jednoho pražského domu a bude vrácen svému majiteli, až se přihlásí, ale Julius Grégr se chránil tak učiniti a Štolba mu*

²⁵⁸ Země a lidé – edice České grafické Unie, poučná a zábavná knihovna zeměpisných prací, cestopisů, vědeckých a dobrodružných cest a povídek z cizích krajů. Roku 1899 došlo ke spojení tiskáren J. Otty a J. R. Vilímka do podniku Unie. Později se k nim přidal i majitel závodu F. Šimáček. Společně pak nabídli spojení závodu i Janu Vilímovi, který souhlasil. Podnik byl roku 1900 převeden na akciovou společnost (Česká grafická Unie, a.s.). Štolbovy práce redigoval Dr. Stanislav Nikolau. ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*, s. 51.

²⁵⁹ ŠTOLBA, Josef: *Ze Západní Indie a Mexika. Černošská republika Haiti*. Praha, Česká grafická Unie 1920, 85 s. Země a lidé.

²⁶⁰ ŠTOLBA, JOSEF: *Ze Západní Indie a Mexika. Jamajka a mexické pobřeží*. Praha, Česká grafická Unie 1920, 118 s. Země a lidé.

musil přísahat, že neprozradí nikomu, kdo byl posledním majitelem ztraceného papouška. “²⁶¹

5.1.2 Josef Štolba na severu

„Vrátili jsme se (na podzim roku 1873 z cesty po Americe) a hned po mé promoci projektovali jsme druhou cestu. Tentokrát jsme se připravovali na ni mnohem důkladněji. Hodiny proseděli jsme spolu (Josef Štolba a Arthur Desfours Walderode) nad cestovním plánem, jehož hlavními body byla Persie – Přední a Zadní Indie – pak Japonsko a Čína. Závěrečným odstavcem programu byla cesta v kbitkách přes Sibiř. Počítali jsme, jak dlouho budeme v cizině a zjistili jsme, že nás Evropa plná dvě léta neuvidí. Zůstala mi na tento projekt jenom památka v podobě důkladného cestovního programu, na který se často a často s povzdechnutím zadívám. Vše bylo připraveno – vše ujednáno – vše smluveno...jenom z Prahy vyrazit. Bylo stanoveno datum...finanční rozpočty zrevidovány – připraveny peníze, zavazadla, nakoupeno množství knih, cestovních potřeb, map, zaopatřena příruční lékárnička, dali jsme se ještě na památku vyfotografovat...vždyť nebylo vyloučeno, že se už nevrátíme...s mnohými známými jsme se už rozloučili...ale na cestu jsme se nevydali. Zamiloval jsem se – půvaby Persie, Indie, Číny a Japonska přestaly mne lákat. Oženil jsem se a místo do Persie putoval jsem jako koncipient k advokátu dru Hauschildovi, kde jsem měl tolik práce, že jsem na svoje turistické choutky docela zapomněl. S cestováním byl konec...“²⁶² Na další velkou výpravu do zahraničí se Štolba vydal až za osm let, tedy roku 1881. Mezi tím se oženil, dokončil právnická studia a odpromoval, absolvoval povinnou advokátní praxi, složil notářské zkoušky a získal vlastní praxi. Za dobrodružstvím se vydal znovu až rok poté, co se usadil v Nechanicích. Tentokrát Štolba zamířil do severní Evropy. Svůj první severský cestopis nesoucí název *Na skandinávském severu. Črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska*²⁶³ Štolba vydal tři roky po svém návratu, tedy roku 1884 v nakladatelství a vydavatelství Jana Otty v edici *Z našich a cizích vlastí*. První a zatím

²⁶¹ RADOŇOVÁ – ŠÁRECKÁ, Maryša: *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*. Praha, Dělnické nakladatelství 1945, s. 457 – 458.

²⁶² KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 522.

²⁶³ ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu. Črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska*. Praha, J. Otto 1884, 314 s. *Z našich i cizích vlastí*, č. 3.

poslední vydání z uvedeného roku bylo opatřeno téměř šedesáti ilustracemi Vojtěcha Brechlera²⁶⁴.

„V knížce Na skandinávském severu nevypráví Štolba jen o své první velké výpravě k půlnočnímu slunci, ale o pohybech celých národů. Nelistuje přitom jen v jízdnicích řádech, ale i v Eddě a Kalevale, v starých slovanských písemnostech, taky v novinách a v soudních spisech, pozastavuje se přitom nad přetrvávající církevní kontrolou veřejné činnosti, nahlédne do panteónů a najde si v okurkové sezóně i několik divadel, pochválí Nora Henrika Ibsena, ale připomene i rozpustilého a dojemného anakreontského písničkáře 18. století Karla Michala Bellmana, kolem jehož památečního dubu na ostrově Djurgardenu se chladní Švédí každoročně sejdou a řádně sobě – i v sobě – zatopí. Na zpáteční cestě si Štolba bezděky zasoutěží s Nerudou²⁶⁵ v líčení výkladních skříní hamburské prostitutky i novomanželských loží helgolandských (která vždy nevychládají tak předčasně jako v Nerudově Romanci helgolandské), popásá se na barvách podvečerů a těší se z příjezdu na českou hranici, kde „poprvé zas slyší sladké zvuky mateřštiny“.²⁶⁶

Na rozdíl od předchozích Štolbových cestopisných prací je spis o jeho první skandinávské výpravě mnohem více faktografický, oproštěn o emotivní prožitky či expresivní vyjadřování a zaměřuje se spíše na hlubší a komplexnější poznání dané lokality. Štolba se pohyboval na území civilizované Evropy, o které už z nejrůznějších úhlů napsali mnozí před ním. Ani kulturní či jazyková bariéra zde nebyla tak nepřekonatelná, čímž se pohled na navštívená místa a následný styl psaní logicky odlišovaly od záznamů dojmů např. z amerického pralesa či o indiánských domorodcích. O to více je zde čtenář v očekávání z toho, co Štolbu na cestě po severní Evropě překvapí a vyvede z míry. Právě takové pasáže se pak stávají kořením jeho zdlouhavě popisných pasáží a v množství fakt a dat i odlehčením.

²⁶⁴ Vojtěch Brechler (1. 4. 1826 – 27. 11. 1890), český malíř, krajinář a ilustrátor. Žák Antonína Mánesa a pozdější učitel kreslení korunního prince Rudolfa. Jeho ilustrace se objevovaly v nejrůznějších časopisech. Spolupracoval s Karlem Liebscherem na ilustracích Šubrtových Čech, kde v díle Šumava zachytil řadu regionů. Významná osobnost jižních Čech (oblast Netolicka). Slavné osobnosti regionu, in: *Blanský les – Netolicko* [online], [vid. 17. 3. 2015], dostupné z: <http://www.blanet.cz/?artid=124&lang=cz&mode=normal>.

²⁶⁵ NERUDA, Jan: *Menší cesty*. Praha, Grégr a F. Dattel 1877, 233 s. Feuilletony Jana Nerudy, sv. 4.

²⁶⁶ RODR, Josef: *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové, Kruh 1986, s. 288 – 289.

Cestopis *Na skandinávském severu* má již mnohem ucelenější strukturu, což je možné sledovat i v obsahu. Kniha nabízí vedle chronologicky řazených kapitol o postupu cesty také vložené kapitoly, které o jednotlivých zemích, popř. různých správních lokalitách, přinášejí informace o státním zřízení a zemském uspořádání, zákonodárné, výkonné a soudní moci, školství, náboženství, armádě, veřejném životě, hospodářství, průmyslu, obchodu, státních příjmech, umění, literatuře a národním písemnictví, novinářině, mytologii a případně i o krojích a místních zvycích. Přibližně této kompozice se Štolba držel a ke všem těmto bodům se v každé nově navštívené destinaci snažil vyjádřit. Cestopis lze číst minimálně ve dvou rovinách. V jedné můžeme sledovat postup jeho cesty, reflektovat nové poznatky a zážitky, v té druhé lze knihu využít jako odborný spis k doplnění znalostí, ve kterém si čtenář může nalistovat pouze příslušnou kapitolu, např. o mytologii, severské literatuře či školství a vzdělanosti, zaměřit se pouze na danou část a rozšířit si vlastní povědomí. Cestopis však nemá charakter učebnice. Text spisu je jednoduchý, členěný pouze na kapitoly a má hutný popisný a vyprávěcí ráz. Velice přínosná jsou doprovodná vyobrazení, která přinášejí plastičtější zážitek z četby. I přes vše výše zmíněné, lze v textu sledovat Štolbovu osobní linii zájmu, která byla načrtnuta již v jeho prvních cestopisech. Pozornost stále věnuje především divadlům, hotelům a hostincům, dopravě, stravě a nápojům, památkám, kostelům a hřbitovům, méně celnicím, kde nyní vše neprobíhalo s takovými obtížemi jako dříve, dále způsobu trávení večerů, obyvatelům a přírodě. Vzhledem k rozsahu a hloubce témat, která Štolba sledoval, je jasné, že nemohl vycházet pouze z vlastních znalostí, k čemuž se sám přiznal. Odborné pasáže o historii, faktografii, literatuře atd. doplnil bibliografií ukazující, z kterých publikací a děl čerpal.

Po vydání nového cestopisu na sebe literární kritici nenechali dlouho čekat. Štolbu pak jistě těšil fakt, že vycházející recenze pěly na dílo pojednávajícím o severu samou chválu. *„Dr. Josef Štolba dospěl na cestopisce první třídy. Nejnovější jeho objemné dílo Na skandinávském severu, vydané v Ottově illustrované bibliotéce novel a cestopisův, svědčí už o dosažené dokonalosti v tomto druhu literárního umění. To nejsou, jak spisovatel skromně praví, toliko črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska, ale hluboké prozkoumání přírody i lidstva v oněch končinách evropských. Máme před sebou výborný obraz skandinávského severu plný nejzajímavějších zpráv o životě*

tamějšího obyvatelstva, minulém i přítomném, duchovním i hmotným, plný zvláštností a krás přírodních. Josef Štolba svými předešlými cestami po Evropě i v Americe zbystril a vycvičil svůj přirozený pozorovatelský talent tou měrou, že mu neujde už nic, co v cizím kraji a v cizím národě jest charakteristického, zajímavého a poutavého. (...) A cestujeme se Štolbou v oněch vzdálených krajích severních napařád jako Čechové. Kdekoliv jen jaká příležitost se naskytne, abychom tamější poměry porovnávali s domácími, Štolba nikde nenechá jí minouti. Tímto způsobem jeho cestopis o Švédsku, Norsku a Dánsku stává se praktickou knihou pro českého čtenáře zvláště v ohledu politickém, obchodním a uměleckém.²⁶⁷ „Rozmanité ty zkušenosti, jichž dr. Štolba dovede nastrádati hojnou měrou a pronikavým duchem, uloženy jsou v úhledné knize jeho, slušné pak ilustrace Brechlerovy vízí se k lahodnému slovu v pěknou památku dálného severu, že v mysli čtenářově utkví jasný obraz o všech poměrech skandinávského kontinentu, plastický svou pravdivostí a životem, každému milý pro rozmarnou koncepci. Že pak spisovatel díla toho, chtěje vylíčiti kulturní vztahy zevrubněji, docelil pozorování vlastní odbornými prameny literárními, jest jenom s prospěchem knize a čtenářstvu, jemuž dr. Štolba uchystal ve Skandinávském severu lekturu zábavnou i poučnou. (...) Milý spis dra Štolby bude znamenitou pobídkou, že ne jeden krajan zatouže po severních zemích skandinávských, nastoupí tam pouť v duchu spisovatelově, až vyváženy budou zprávy ještě podrobnější, zvláště Norska se týkající. Ti pak, kdož nemohou té a podobné cesty se odvážiti, najdou ve Štolbově spisu náhradu nejlepší.“²⁶⁸

Svou první knihu o severských dálkách Štolba věnoval „*Vysoce ctěnému příteli svému panu Aloisu Karešovi v Brémách na důkaz hluboké úcty a v upomínku na rok 1881 připisuje knihu tuto J. Š.*“, u kterého se Štolba v Brémách v začátku své výpravy zastavil na doporučení Josefa Kořenského. Z cestopisu ani jiných pramenů se však nedozvídáme, s kým Štolba na skandinávský sever cestoval. Cestopis *Na skandinávském severu* také mlčí o tom, kdy k výpravě došlo, do jaké míry byla předem naplánována, jak byla financována a co všechno nápadu vydat se na sever předcházelo. Ze sekundární literatury sice víme, že cestu Štolba započal v létě 1881, ovšem nedozvídáme se, jak dlouho výprava trvala a kdy se vrátil. Text cestopisu je povětšinou

²⁶⁷ Literatura, in: *Národní listy*, roč. 23, 2. 12. 1883, č. 287, s. 2 – 3.

²⁶⁸ KOŘENSKÝ, Josef: Rozhledy. Česká literatura, in: *Květy*, roč. 5, 11/1883, č. 11, s. 774 – 775.

psán v množném čísle, takže je jasné, že Štolba necestoval sám, ale pravděpodobně s pánským doprovodem. Vzhledem k tomu, že už měl zaběhlou notářskou praxi a vydělával, předpokládáme, že veškeré náklady spojené s cestou si hradil sám. Vedle severského cestopisu vznikla i řada drobných povídek, ke kterým Štolba načerpal látku právě na cestě po severní Evropě.²⁶⁹

„Z nechanického prostředí vytěžil rozličné novely i hříčky, řídil zde čilou ochotnickou družinu, kořenil si živobytí pěknými výlety, zbrousil přitom zejména severní evropské břehy – a zase přednášel po českém východě o světě divadla a o divadle světa.“²⁷⁰ Štolba se během svého působení v Nechanicích v letech 1880 až 1891 zaměřil vedle dramatické a literární tvorby také na cestování, což mu umožňovalo především poklidné prostředí tamního maloměsta. Cesty a tvorba mu pak byly zajisté dostatečným rozptýlením. Mezi další Štolbovy cestovatelské počiny, ze kterých vzešel knižně publikovaný cestopis, patří výlet do Nizozemska. Ten absolvoval roku 1882. „R. 1881 cestoval Štolba přes Německo do Dánska, Norska a Švédska, r. 1882 do Holandska, loni (r. 1884) opět do Švédska společně s prof. Kořenským, kdež věnoval zejména pozornost východnímu pobřeží (...).“²⁷¹ Po nizozemské výpravě nejprve vzniklo jen několik drobných cestopisných črt pro časopis *Květy*²⁷². Teprve o mnoho let později své vzpomínky a poznámky Štolba doplnil, upravil a uspořádal. Cestopis *Na půdě moři urvané. Črty z výletu do Holandska*²⁷³ Štolba vydal až roku 1896 u Františka Bačovského²⁷⁴ v edici *Všeobecná zajímavě poučná knihovna*²⁷⁵, tisk zajišťovala knihtiskárna B. Grunda a V. Svatoně.

²⁶⁹ ŠTOLBA, Josef: Helgoland. Cestopisný obrázek, in: *Květy*, roč. 3, 10/1881, č. 10, s. 433 – 461.

²⁷⁰ RODR, Josef: *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové, Kruh 1986, s. 285.

²⁷¹ Naše vyobrazení. Dr. Josef Štolba, in: *Světlozor*, roč. 19, 24. 7. 1885, č. 32, s. 507 – 509.

²⁷² ŠTOLBA, Josef: Amsterdam. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 5, 1/1883, č. 1, str. 53 – 64.

ŠTOLBA, Josef: Amsterdam. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 5, 2/1883, č. 2, str. 157 – 178.

ŠTOLBA, Josef: V hollandské residenci. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 6, 2/1884, č. 2, s. 158 – 170.

²⁷³ ŠTOLBA, Josef: *Na půdě moři urvané. Črty z výletu do Holandska*. Praha, F. Bačovský 1896, 240 s. Všeobecná zajímavě poučná knihovna, č. 12.

²⁷⁴ Dr. František Bačovský (1854 – 1908), nejprve působil jako gymnaziální profesor v Německém Brodě, poté se v Praze živil jako redaktor, korektor a nezávislý spisovatel. Roku 1881 neuspěl s žádostí o knihkupeckou koncesi, praktikoval tedy v knihkupectvích, zakládal a redigoval vzdělávací a zábavné časopisy a jako soukromý nakladatel pod vlastním jménem nebo nákladem časopisu *Studentské listy* vydával knihy a brožury. Roku 1889 si otevřel vlastní podnik s programem vybudovat jazykově český antikvariát spojený s knihkupectvím a nakladatelstvím. Dr. František Bačovský zemřel, in: *Knihkupecký oznamovatel*, roč. 16, 1909, č. 25, s. 109 – 110.

²⁷⁵ Profesionální nakladatelství F. Bačovského otevřela popularizační edice *Všeobecná zajímavě poučná knihovna* (1890 – 1897), která shromažďovala cestopisné črty a reportáže (Josef Wunsch, Pavel Durdík, Josef Štolba, Jiří Stanislav Guth-Jarkovský), národopisné studie (Zikmund Winter, František Vladimír

Dílo není opatřeno věnováním ani ilustracemi. Charakterem a stylem psaní se jedná o tištěného průvodce českého autora po holandských městech (Dortrecht, Rotterdam, Haag, Schewening, Lejda, Haarlem, Amsterdam, Zaandam, Utrecht). Vzhledem k tomu, že cestoval pouze s ženami, s manželkou Hedvikou a tchýní²⁷⁶, musela být trasa předem vytyčena tak, aby vyhovovala především jim, což je patrné z toho, že se na této cestě Štolba pohyboval pouze ve větších, známějších a vzájemně propojených lokalitách. Cestopis sestává z kapitol, které vyprávějí o jednotlivých holandských městech. Štolba se důkladně zabývá popisem památek a památných míst, věnuje se historii měst, uvádí životopisné medailonky rodáků a významných holandských osobností, popisuje navštívené umělecké sbírky a zmiňuje kuriozity a zajímavosti jednotlivých měst. Protože se pohyboval na holandském území, všiml si opakovaně lidské důmyslnosti, která vyžrála nad přírodními živly. Obdivoval technické postupy, nejrůznější přístroje a konstrukce regulující vodní hladiny. Štolba také uděluje rady dalším případným zájemcům o cestu do Holandska. Zmiňuje, kam a čím jet, co navštívit, čeho si všimnout, co očekávat a na co se připravit. I v tomto textu Štolba odkazuje na odborné práce, ze kterých čerpal podrobnější faktografické informace.

„Črty z druhé skandinávské cesty (vykonané s Josefem Kořenským) shrnul v roce 1890 do knížky Za polární kruh. Honbu na blechy a na lumíky podává stejně napínavě jako lov losů a lososů. Nezapře v sobě divadelníka. Ocení amfiteatrálně vystupující horská pásma a zaostřuje se i na drobné lidské komedie. Pobaví ho i novopečení manželé plující s ním ve vyhlídkové restauraci ze Stralsundu do Malmö. (...) Ale Štolba nás přec nevede pouze do Malmö. Jedem až k Laponcům, jak se ostatně za chvíli sami přesvědčíme...“²⁷⁷ Díky věnování, kterým je kniha opatřena se dozvídáme, s kým vlastně vedle Kořenského Štolba cestoval. *„Milému příteli JUDru Františku Horáčkovi advokátu v Nechanicích. V upomínku na nezapomenutelný tento, z velké části společně vykonaný výlet.“* Šlo o jeho nechanického kolegu Františka Horáčka. Bez jakéhokoli

Vykoukal, přírodovědné stati (František Josef Studnička), vzpomínky (Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský) a životopis Antonína Marka (Jan Jakubec). Dr. Frant. Bačovský, in: *Slovník českých nakladatelství 1849 – 1949* [online], [vid. 20. 3. 2015], dostupné z:

http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/dr-frant-backovsky.html?index_group=all.

²⁷⁶ Antonín Čerych (otec Hedviky) byl ženatý dvakrát. Z prvního manželství s Annou Stejskalovou měl sedm dětí, s druhou ženou Otílií pak tři. Hedvika je dcerou z prvního manželství. ŠMKN.

²⁷⁷ RODR, Josef: *Příběhy z dalekých krajín*, s. 289.

úvodu či komentáře Štolba začíná své vyprávění v okamžiku, kdy stanul v severoněmeckém Stralsundu. V textu cestopisu se Štolba opakovaně vrací k tomu, že v severských oblastech není poprvé a že některá zdejší místa navštívil již při své první cestě do Skandinávie roku 1881. Tentokrát cestoval během letních měsíců a svůj výlet ukončil kolem 7. srpna 1884 ve Stockholmu, o čemž píše sám v závěru svého cestopisu. Domů do Čech pak dorazil po několika dnech, konkrétně v druhém srpnovém týdnu roku 1884. V doprovodu obou přátel však Štolba neprojel celou trasu. Jeho spolucestující se postupně oddělovali. Poté, co Štolba s Kořenským panu Horáčkovi ukázali celé jižní Švédsko, vrátil se Horáček ze Stockholmu 17. července 1884 kvůli pracovním povinnostem domů. Štolba s Kořenským pak pokračovali dále na sever a rozloučili se až počátkem srpna 1884 po prohlídce západního a severního Švédska na finských hranicích. Kořenský dále pokračoval přes Finsko do Ruska, Štolba se sám vrátil přes Stockholm domů. Vzhledem k tomu, že Štolba navštívil evropský sever podruhé, byla tomu také trasa výletu uzpůsobená. V jižním Švédsku se zastavil jen v těch nejdůležitějších městech, která znal již z předchozích návštěv a která s Kořenským ukazoval jejich společnému příteli Horáčkovi. Jeho nynějším cílem byly nové lokality na západě a obzvláště pak téměř neznámá místa severně od Upsaly.

Další severský cestopis *Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska*²⁷⁸ o druhé cestě po Skandinávii Štolba vydal šest let po svém návratu, tedy roku 1890 u Jana Otty v edici *Z našich a cizích vlastí*, ilustrované bibliotéce novel a cestopisů. Štolbův druhý severský cestopis se stylem psaní a reflektovanými jevy výrazně liší od prvního. Cestopis *Za polární kruh* má charakter téměř deníkových záznamů. Štolba poctivě skoro každý den zaznamenával postup své cesty se všemi peripetemi a poznatky. Jde také o jeho první knihu, ve které se čtenář v několika pasážích setkává s přesnou datací konkrétního dne, měsíce a roku. Na to Štolba totiž nikdy předtím nedbal. Dozvídáme se tak, že cesta byla realizována během července a začátkem srpna roku 1884. Cestopis však jako skutečný deník číst nelze, protože přesná datace je sporadická. Štolba text rozdělil na jednotlivé kapitoly, které v chronologické řadě vyprávějí jeho zážitky. V některých pasážích se však chronologický sled ztrácí a není jasné, o který den přesně se jedná. Jde také o knihu, ve které prvně mnohem důkladněji

²⁷⁸ ŠTOLBA, Josef: *Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska*. Praha, J. Otto 1890, 226 s. *Z našich i cizích vlastí*, č. 8.

reflekoval své spolucestující. Sice v žádných částech textu nikoho nejmenuje, bystrý čtenář je ale schopen z charakteristik postav a znalostí ze sekundární literatury jednotlivé společníky identifikovat. Uvedený cestopis není rozhodně psán jako naučné dílo představující místopis, faktografická data či hlubší historii. Jedná se spíše o populární četbu. Štolba zde zaznamenal to, co ho oslovilo a co ho zajímalo. V knize se čtenář nejčastěji setká s popisem přírody, počasí a podnebí, obyvatel, měst, ubytování, dopravy a stravy. V některých navštívených lokalitách se sice Štolba zajímal také o historii, školství, hospodářství či průmysl, ale kompozice publikace je z tohoto hlediska roztržštěná, daným oborům se věnuje jen někde a také do různé hloubky.

S jednou z mála recenzí na knihu přišla příloha Národních listů. „*Norsko přichází novější dobou do módy, jak v literatuře, tak u turistů. Pan Štolba podnikl výlet do Švédska už v létě r. 1884. Cílem si vytknul, seznati poměry na severu za Upsalou, tedy dál, než kam obyčejně interes cestujících sahá. Jel z Malmö přes Lund do Jönköpingu, znáte? (...) pak na lodi po jezeře Vetternském a průplavem Gotajským ke světoznámým patnácti splavům Bernským. Sestup lodi s jezera Borenského do Roxenského (...). Přes Norrköping dal se na Mälar a do Stockholmu. (...) Ze Stockholmu s kratšími či delšími odchytkami, ze kterých zvláště zajímala jej zajiždka na Gotland a železné doly Dannemorské, pustil se spisovatel podél východního pobřeží do Haparandy. (...) V Lulea autor psal dne 25. července o půl dvanácté v noci své poznámky ještě za soumraku a o půl jedné již svítalo. Z této stanice podnikl poslední odbočný výlet po Luleelfu do Storbackenu a odtud do Jokkomokku, městečka již laponského ležícího as 10 km. nad polárním kruhem. (...) Pan Štolba je rozhodně nejhorlivějším z českých turistů. Líčí lehce, anebo lépe zběžně, skoro povrchně. Jeho kniha čte se spíše jako příruční spis pro výletníky, kteří se chtějí vydat za jeho stopou, než jako vypravování subjektivních dojmů z cest. Přirozený humor, který se jen místy poněkud opakuje, přichází čtenáři jinak vhod. Titul knihy není vhodně zvolen, slibuje víc, než spis podává. Za polárním kruhem ocituje se čtenář zrovna na dvou, třech stránkách knihy. Smutné vzpomínky kapitol prvých mohly odpadnouti. Kdo by chtěl bráti se v šlépějích autorových, nalezne rejstřík doporučitelných hotelů, s dotýčnými dojmy, příznivými či naopak, jimž věnováno snad příliš místa.*“²⁷⁹ V několika

²⁷⁹ Cestopisná literatura. Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska. Napsal dr. Jos. Štolba. V Praze nákladem J. Otty, in: *Národní listy*, roč. 31, 21. 3. 1891, č. 79, s. 5.

časopisech Štolba opět vydal i řadu drobných cestopisných povídek²⁸⁰. Tematikou se vztahují právě k jeho druhé severské cestě.

Z korespondence s Juliem Zeyerem je patrné, že se Josef Štolba s rodinou ještě chystal roku 1888 na cestu do Slavonie. O cestě však nic nevíme. Není ani jasné, zda byla výprava nakonec realizována. „*Do Slavonie se tedy chystáte, to bych Vám věru záviděti mohl, kdybych Vám to tak nepřál. Rád bych také poznal slovanský jih, ostatní Slovanstvo už znám. Naučil bych se rád srbsky rozumět, abych z epických zpěvů čerpati mohl někdy později, až ten svůj staroruský epos dokončím, který je už v hlavě hotový a který ještě v tomto roce bych rád napsal. Budete tam míti také příležitosti kupovati a velmi lacino k tomu, různé výrobky domácí industrie. Viděl jsem tak krásné předměty na výstavě v Pešti, pocházející z těch krajin.*“²⁸¹

5.1.3 Štolbovy drobnější výlety do zahraničí

Svůj poslední cestopis, vlastně soubor tří cestopisných črtů z různých let *Ze slunných koutů Evropy. Vzpomínky z menších cest*²⁸², Štolba vydal roku 1918 v České grafické akc. společnosti „Unie“. „*Obsáhlý svazek cestopisných črt (...) Ze slunných koutů Evropy přináší nám celý roj bodře zbarvených poznámek a reminiscencí z jižních i východních zákoutíček Evropy, jak vypadala ještě před válkou, odlesk delších i kratších výletů, podnikaných hlavně za potěšením a pro chvílkové rozptýlení unaveného mozku. Turecký Cařihrad, rumunská Bukurešť, Sinaja s královským letohradem Peleší a konečně ostrovy Briony poblíže Pulje – toť vnější rámec těch causerií. Zejména Cařihrad s Bukureští jsou popsány do všech typických podrobností a výrazných zjevů v řadě drobných a barvitých kapitolok feuilletonního rázu. A jistě že budou zajímati právě dnes, kdy obrazy všech těchto krajů mocně změnila válka, některé jistě až do základu (Sinaja, Bukurešť, Briony...).* Štolba má péro živé a veselé; jsou tu

²⁸⁰ ŠTOLBA, Josef: Visby. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 7, 1/1885, č. 1, s. 31 – 39.

ŠTOLBA, Josef: Můj výlet do Laponska. Z cest Josefa Štolby. Prof. J. Kořenskému v upomínku na tento společně vykonaný výlet, in: *Lumír*, roč. 13, 1. 7. 1885, č. 19, s. 289 – 295.

ŠTOLBA, Josef: Skelleftea. Z cest Josefa Štolby, in: *Lumír*, roč. 13, 20. 2. 1885, č. 6, s. 81 – 83.

²⁸¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II, dopis z 8. května 1888 z Vodňan pro Hedviku Štolbovou*, s. 26 – 27.

²⁸² ŠTOLBA, Josef: *Ze slunných koutů Evropy. Vzpomínky z menších cest*. Praha, Česká grafická akc. společnost Unie 1918, 244 s.

*mezi vážnými rozpravami a statěmi i momentky, jakoby zachycované pro humoresku z cest... Českého čtenáře budou dvojnásob poutati i proto, že nezapomínají příležitostných vztahů mezi popisovanými poměry a naší domovinou. Zejména táčky o Bukurešti jsou toho intimnějšího rázu.*²⁸³

Přesto, že Štolba vybrané cesty vykonal koncem 19. a začátkem 20. století, vydal je knižně teprve koncem války. Jeho poslední knižní cestopisná práce má charakter kratších črty, o klasickém cestopisu se zde již nedá hovořit. To je dané i tím, že již nepodnikal dlouhé výpravy. Naopak se spokojil i s jednodušší a pohodlnější návštěvou. V záznamu dojmů a vzpomínek ze tří navštívených lokalit, tedy z dvou měst a ostrovů, už nešlo o popis dlouhé trasy, na které autor zažíval nejrůznější dobrodružství. Tím však hodnota črtů neklesá. Jde o nový pohled a ukázkou toho, jak se Štolbova prozaická poetika měnila. I v této práci se Štolba snažil zachovat svůj styl nahlížení a vyprávění. Drobnější výjezdy do zahraničí podnikal s přáteli i s rodinnými příslušníky nejčastěji v letních měsících do vybraného města či určité lokality. Jeho několikaměsíčním dobrodružným výpravám i do méně civilizovanějších oblastí byl konec.

Roku 1899 vznikly jeho zápisky z Cařihradu, který navštívil s přáteli, manželkou a jednou z dcer roku 1898.²⁸⁴ Také jeho společníci si vezli dámský doprovod, takže výprava z Čech musela být početná. Jmenovitě se však Štolba o nikom nezmiňuje. Cestopisné črty z Cařihradu jsou záznamem všech míst (Černé moře, Bospor, Cařihrad, Therapie, Böjükdere, Stambul, Skutari, Bulgurluköi, hora Bulguru), které Štolba s rodinou navštívil. Důkladně vyjmenoval veškeré památky, městské čtvrti a zajímavá místa, které při návštěvě nevynechal. Nevšímal si zde však již tak důkladně svých oblíbených témat. Nedožíváme se nic o ubytování, dopravě, stravě ani obyvatelích. Stručně se pozastavil jen u celnice, urbanistického uspořádání města

²⁸³ SEKANINA, František: Písemnictví. Z dalekých krajů. Cestopisy a novelly Štolbovy, Havlasovy, Jack Londonovy, in: *Národní politika*, roč. 36, 20. 1. 1918, č. 18, příloha, s. 2.

²⁸⁴ „A v prosinci r. 98 po mém návratu z Cařihradu, když zvěděl o nemoci, která stihla mou ženu na zpáteční cestě, píše (Julius Zeyer): „To jsi chudáku měl krásné nadělení na té zpáteční cestě. A ubohá ta paní. Vím, co je to stonat v cizině. V Tunisu jsem měl dissenterii a už jsem byl na to odevzdán, že budu zahrabán tam v tom horkém písku. Trvalo ještě šest měsíců v Čechách, než jsem byl zdrav.“ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 52.

a okolní přírody. V těchto črtách se Štolba tedy poprvé značně odchýlil od svého předchozího způsobu pozorování a stylu vyprávění.

Další výlet zařazený do cestopisu byl do rumunského hlavního města. Sem se Štolba vydal s manželkou Hedvikou roku 1898. Zde se Štolba opět vrátil ke svému typickému pohledu. Reflektoval všechny vrstvy místních obyvatel, zaměřil se na jejich zvyky a způsob života, popisoval pohostinství města, stejně tak jako jeho architektonické řešení. Povšiml si také okolní přírody a věnoval se historii i současnosti celého Rumunska. Z textu vyplývá, že zde zažil skutečně parné léto.

Poslední zvolenou lokalitou pro jeho soubor cestopisných črtů byly západoistrijské Brionské ostrovy. V této části se bohužel nedozvídáme, kdy ani s kým jejich návštěvu uskutečnil. Víme však, že črty o ostrovech Štolba sepsal roku 1909. Tento třetí soubor črtů oproti ostatním postrádá hlubší cestopisný charakter. Jedná se spíše o popis ostrovů z geografického a historického hlediska. To je možná dáno tím, že ostrovy byly turisty objeveny teprve v době, kdy o nich Štolba psal. Zároveň šlo o omezenou lokalitu, která až na panenskou přírodu a hotelový komplex nenabízela nic zajímavějšího. Pravděpodobně souhrn všech těchto faktorů vedl Štolbu k popisu ostrovů trochu jiným způsobem. Vylíčil jejich historii i současnost, důkladně přiblížil vše, co ostrovy současným turistům nabízejí a vybídl čtenáře, aby dané místo také neváhali navštívit.

5.2 Pohled cestovatele, jenž v sobě nezapře znalce divadla

Ani na cestách do zahraničí Štolba nezapomínal na svou vášeň pro dramatické umění. To dokládají rozsáhlé pasáže ve všech autorových cestopisech. Štolba ve svých knihách vždy věnoval zahraničním divadlům a divadelním scénám velkou pozornost. Záznamy však nejsou psány z pohledu divadelního kritika. Jde spíše o dojmy českého dramatika, který v sobě divadelního znalce nezapřel. Na návštěvy divadel se na svých výpravách vždy těšil a subjektivní zážitky ze shlédnutých představení podrobně zaznamenával. Právě takové pasáže jsou pro jeho cestopisy kořením a čtenáři přinášejí

zábavné rozptýlení. Vzhledem k tomu, že Štolba často cestoval v letních měsících, tedy mimo hlavní divadelní sezónu, narážel na uzavřené divadelní domy. Divadla, která mívala v létě přesto otevřeno, nabízela obvykle svá jeviště hostujícím či kočujícím společnostem, které nedosahovaly odpovídající profesionální úrovně. Na to si Štolba často stýskal. Některá setkání se zahraničním dramatem tak pro něho představovala spíše hrůzostrašný zážitek. Nemůžeme s jistotou tvrdit, zda je autorovo hodnocení amerických divadelních vystoupení či jiných společenských zábav dostatečně objektivní. Štolba totiž často srovnával navštívená divadla s pražskými, stejně tak tamní publikum i herecké osazenstvo s českým. Byl si sice vědom, že srovnává nesrovnatelné, přesto tak činil a ve svých kritikách nebyl příliš vlídný. Autor neustále vzpomínal na milované pražské scény a na ty rozhodně nikdy nedal dopustit. Pro lepší ilustraci jsou dále prezentovány výňatky ze Štolbových cestopisných děl.

5.2.1 Německo, Belgie, Anglie 1871

Drážďany:

„Když člověk chce cestovat a nemá ani groše v kapse, jest to malheur. Když ale skutečně cestuje, nemůže však pro ohromný liják z hotelu ani se hnouti, jest to skoro již neštěstí, a pak neschází leč aby v divadle dávali nějaký otřepaný kus. Dám se tam dovézt, chci si pochutnati na výborné hře personálu drážďanského dvorního divadla, jež tak dobré pověsti požívá, a tu máš, hrají jako naschvál prastarou veselohru. (...) A tu především musím říci, jak příjemně působila na mne výtečná, vybroušená souhra. Herci hráli s takovou chutí, znali tak důkladně své úlohy a vpadali tak přesně, že otřepaný onen kus nabyl pro mne nového půvabu a já teprv na vlastní oči se přesvědčil, co mohou udělat herci i z kusu slabšího. (...) Divadlo samo, zřízeno prozatímně po vyhoření dřívějšího, budí zevnějškem svým hrůzu. Tak as vypadal nebožtík cirkus na dobytčím trhu v Praze, když byl ještě mladým. Jest to nízká z holých prken stlučená bouda, do níž vchází člověk s tajnou úzkostí. Ale proto překvapí vnitřkem tím příjemněji. (...) Celé divadlo jest nízké, což ale nevádí, a od srdce přál bych nám takového letního krytého divadla.“²⁸⁵

²⁸⁵ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, s. 6 – 8.

Emže:

„Divadlo! Kde jsou rohy pražských ulic s tou strakatinou divadelních cedulí, kde naše „letní“ na hradbách, novoměstské a to naše malé sice, ale přece příjemné divadélko, v němž je člověk tak jako doma! Malé jest to zdejší také, ale co pravím: malé! Myslete si emžský kursál – na samostatnou budovu se zde Thalie posud nezmohla (...). Nu a má-li se hráti divadlo, postaví se do jednoho ze čtyř koutů na přič malé jeviště, na němž má několik jen málo osob místa a více méně dobří zpěváci a herci předvádějí operety a veselohry pečlivě vybrané, čemuž se musí rozuměti tak, že jsou pečlivě vybrány ne dle vnitřní ceny, nýbrž dle počtu osob, které pořadatelům byly k dispozici. Vloni hrálo se obyčejně francouzsky, letos se hraje jen německy. Návštěva je pravidelně velmi četná, a horko tam panující připomíná živě výtečnou ventilaci našeho divadla prozatímního.“²⁸⁶

Brusel:

„Letní doba, kterážto se k cestování používá, jest velmi nepraktická vzhledem k divadlům, a jen proto snad musím, mluvě o divadlech, jež jsem cestou seznal, mluvit o nich nepříliš pochlebně. Brusselská divadla nutno dělit na dvě třídy: na divadla pořádná a na taková, do kterých solidní dáma vejíti nemůže. K prvnějším náleží královské divadlo (...); pak Théâtre des Galerie St. Hubert (...) a konečně Théâtre du cirque. (...) Do třídy druhé náleží ta rozličná divadla pro lid. Byl jsem ve dvou: v jednom solidním a v jednom nesolidním. Prvnější Théâtre des Galerie St. Hubert, jest divadlo pěkné a velké; dávali dosti bídně Frou-Frou od Sardou, a obecenstva bylo asi 80 osob. Druhé, nevelké sice ale slušné, se zařízením tím, že možno otevřítí strop: Aleazar royal má nevalnou pověst svou co děkovati jen obecenstvu. Na programu byla operata Kachna o třech zobácích, zakládající se na jakési nizozemské pověsti, a provedení bylo poměrně ucházející; za to ale tím hroznější publikum. (...) Lóži o sobě dostati nelze; prodávají se jen lóžová sedadla, a na těch seděli pánové s kloboukem na hlavě a s doutníkem v ústech, pijící v meziaktí – pivo. Dam bylo dosti, ale ukážu na jedné, jaké asi druhu. V lóži vedle mne seděly dvě elegantního zevnějšku, ve společnosti mladého muže, dámy to, z nichž jedna byla velmi hezká. Ta zpívala všechny pěkné melodie polohlasitě se zpěvákem, vyplázla na jakéhos pána, jenž v přízemku sedě velmi

²⁸⁶ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, s. 24 – 25.

*prátelsky ji byl pozdravil, zcela bez okolků jazyk, a když s ním chvíli pomocí všelijakých znamení korespondovala, ukončila sdělení svá posuňkem, jimž odpovídají obyčejně rozpustilí hoši na napomínání lidí, kterýmž po nich nic není, v ten způsob, že položivše palec pravice na špičku nosu svého, ostatními prsty ve vzduchu třepetají. (...) Jediná věc, která se mi na brusselských divadlech líbila, jsou jejich programy.*²⁸⁷

Londýn:

„Řeknu-li, že je v Londýně 37 divadel, bude se to leckomu asi zdáti počtem velikým. Není to mnoho. Máť Paříž jen polovici obyvatelstva a divadel skoro právě tolik. A nemusím ani tak daleko. V Praze máme v létě divadel šest, v zimě dvě, kdežto v Londýně přijde jedno divadlo teprv na 100.000 obyvatelů, kterýžto poměr v létě ještě křiklavějším se stává, poněvadž mnohá divadla v horkých měsících stánky své zavírají. (...) Musím říci, že celkem divadla londýnská příliš dobrý dojem na mne neučinila, a sice hlavně ohledem dvou nejdůležitějších faktorů, totiž ohledem na předvedené věci a na obecenstvo. Prvnější byly mnohdy tak naivní, že jsem se obdivoval nestydatosti ředitelstva, že odváží se, obecenstvu něco takového předložit. A obecenstvo samo chovalo se tak neslušně a sprostě, že mně, zvyklému na nábožnou pozornost našeho národního, věru až vlasy vstávaly. (...) Co se mi zdá navzdor krátkosti pozorování mých jisto býti, jest, že veškerým divadlům bez rozdílu jedná se v první řadě o prospěchy hmotné. Umění jest u některých otázkou zcela vedlejší, u větší části pak věci, o které nezdaří se míti ani poněti.²⁸⁸ V Londýně pak Štolba navštívil Royal Adelphi Theatre, Royal Alhambra Palace a ještě Gaiety Theatre, na které vzpomínal skutečně nedobře. „Nebudu se zdržovat popisováním představení toho, ale to musím podotknouti, že tak sprostého, v pravdě jen komediantského provedení jsem posud neviděl. (...) A obecenstvo? (...) přivítalo každého jednotlivce hlučným potleskem, dům se neustále otrásal bouřlivým aplausem, a čím sprostěji si který počínal, tím většího uznání docházel. Což divu tedy, že se všichni stále víc a víc rozpalovali. První jednání jsem ještě snesl (...), a když pak druhé jednání bylo stále horší a horší, vzal jsem nohy na ramena a utekl jsem. Ó jak vzpomínal jsem našeho divadélka a toho pozorného, takřka

²⁸⁷ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, s. 103 – 105.

²⁸⁸ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, s. 155 – 157.

nábožného obecnstva, jež v meziaktí chová se vždy skoro až příliš pokojně, netroufajíc si než šeptati. ²⁸⁹

5.2.2 Severní Amerika 1873

Jamajka, Kingstown:

„Jsou v Kingstonu divadla dvě: jedno pěkné, městské, tou dobou ale zavřené, a druhé privátní, malý to sál s malinkým jevištěm, v němž provozují se ob čas malé kousky. Hra byla slabá, kusy také, ale přítomní nigrové sledovali hru přece s velkým intereseem. ²⁹⁰

Kuba, Havana:

Havana nabízela hned několik divadel. Místní však raději navštěvovali otevřená a vzdušná cirkusová šapita, aby co nejvíce eliminovali šíření všudypřítomné žluté zimnice. Přestože tedy navštěvovat uzavřené prostory, kde se nalézalo mnoho lidí, nebylo příliš bezpečné, nenechal se Štolba žádnou hrozbou odradit a divadla navštívil. *„Gran teatro de Tacon a Teatro de Albisu jsou dva chrámy, jež Thalie habanská s dobrým svědomím co stánky své přijmout mohla (...) Gran teatro de Tacon nazývají mnozí nejkrásnějším divadlem celého světa. Tomu arci není tak, jsouť zajisté mnohá divadla i větší i krásnější, avšak upřít nelze, že operní dům habanský je skutečně veliký a pěkný. (...) V osm hodin vešel jsem (...), opatřiv se dříve vkusným papírovým vějířem, jež prodávají za halěr před divadlem i v něm. Nebyla sesona, nedávali tudíž operu. Orkestr spustil hanebnou hudbu, jejíž tóny české mé uši rozdíraly jako hřebičky, až konečně se vyhrnula milosrdná opona, aby tomuto mučení nástrojů a lidí konec učinila. Kus, velmi prost'ounká to báchorka pro velké i malé děti, jejíž název mi odpadl, nevyznamenával se ničím zvláštním. (...) Některé síly herecké byly dobré, ale celek byl náramně mdlý. (...) Teatro de Albisu poskytlo mi požitek již zcela jiný. Není tak velké jako prvnější jeho soudruh a mnohem jednodušší, přes to však elegantní a čistotné a zejména tím zajímavé, že strop vybíhá v krásnou kopuli. (...) Děj prvního tohoto španělského dramatu, jež bylo mi přáno seznati ve formě původní, je dosti zajímavý (...)*

²⁸⁹ ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*, s. 170 – 171.

²⁹⁰ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem I.*, s. 132.

ač ne nový, je poutavý a stavba kusu velmi účinná, tak že posluchač takřka z napnutí ani nevychází. Provedení však nebylo příliš valné. (...) Z habanských divadel nemáme daleko k cirkusům. (...) Stavba takého habanského cirkusu nedělá velké starosti. Na velikém prostoru zarazí pan principál vysoký, čtyřhranný stožár do země, zatluče v ohromném kruhu okolo něho as půldruhého sáhu vysoké kůly, zavěsí na špičku stožáru špinavou plátěnou střechu, jejíž konce na ony koly se připevní, okolo těchto pak natáhne se plátěná zeď, uvnitř ohradí se kolo, v jehož středu stojí stožár, pak stlukou se sedadla, lože a lavice, a cirkus je hotov.“ Štolbu zde pobavily originální hudební nástroje (struhadla a hřebíky), klaunové zpívající *nigerské chamsíny* i samotné obecenstvo.²⁹¹

Mexiko, Ciudad de México:

V centru Štolba napočítal šest divadel, která patřila stejnému majiteli, jenž je pronajímal hlavně zahraničním společnostem. Prostřednictvím divadla se i zde snažil poznat povahu místních lidí, zajímalo ho, co je lidem předkládáno a jak reagují. „Účel, nahlédnouti kdekoliv jen možno v zrcadlo to, vedl mne na cestách mých vždy do divadel, necht' byly sebe primitivnější, sebe nepříjemnější. Bohužel nenalezl jsem jich tam, kde bych si byl nejvíce přál, je poznati, totiž v Západní Indii mimo Kubu; teprve v Mexiku bylo mi popřáno seznati jich několik. Zajímaly mne tím více, poněvadž je Mexiko v duševním ohledu zemí takřka ještě polobarbarskou. (...) Divadla jsou, rozumí se, zařízena zcela po evropsku a přední z nich velká a upravena velmi slušně. Avšak stálých společností v nich není. Dramatické i operní společnosti cestují po celé zemi z města do města, z divadla do divadla a takž se stává, že málo kdy hraje se ve více divadlech najednou. Za mého pobytu v Mexiku hráli jen ve dvou, v *Gran teatro nacional* a v *Teatro principal*, mimo to ještě jen přes den a v obou v tentýž večer. Žádné divadlo, žádný hostinec večer otevřený – o radostné cestování! (...) Arci hráli hrozně, chvílemi tak falešně, že by se byl mnohý náš posvácký šumař začervenal, ale já byl šťasten, že sedím zase v divadle a proto jsem jim to odpustil. (...) Tři jednání a představení trvalo od půl deváté přes dvanáctou. Ubozí komponisté, ubozí zpěváci, ubohé publikum!“²⁹²

²⁹¹ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem I.*, s. 170 – 178.

²⁹² ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem II.*, s. 156 – 160.

Během své návštěvy Štolba stihl i benefici jistého Romea Dionisiho, *záračného dětského umělce*. Lóže toho večera byla naplněna krásnými dámami a bohatými pány. Prvním číslem večera byl zpěv dětského sboru, následoval zpěv Romea a velký aplaus. Romeo obdržel diplom mexické filharmonické společnosti a pokračovalo se zpěvohrou. Tu završilo ohromné burácení a publikum jávalo nadšením. „*Ale teď jsem toho měl již dost; nejdřív týrá uši celá kumpanie dětí, jež patří ještě do dětské zahrádky, nebo v tak pozdní hodinu aspoň do postele, a ku konci opovází se takové písčce s hláskem jako písťalka zpívati basovou partii – to ať kuň vydrží, má-li k tomu chuti a může-li, řekl jsem konečně sám sobě a spěchal jsem z divadla. Byl to večer, o jakém u nás nemáme ani ponětí, zápal a nadšení, jež jsou nám v té míře takřka neznámy. Ubohé obecnstvo, jak naivní, jak vděčné je za každou hloupost! Ale odpouštím mu; vždyť v dětských letech líbil se nám také kašpárek s morčetem, a já doufám, že obecnstvo mexické časem také doroste.*“²⁹³

„*Ještě krátká zmínka o Teatro principal. Mizerné, špinavé divadlo na spadnutí, se sedadly, jimž lezly slaměné vnitřnosti z červeného těla (...). Zapálíš si doutník, vedle sedící dáma požádá tě třeba za oheň, opona se vyhrne a teď máš požitek, totiž z doutníku, nikoliv z divadla. Neboť je-li budova mizerná, jest společnost a představení ještě mizernější. (...) Že by byl Offenbach psal své operety pro dřevěné panáky bez hlasu a bez humoru, v podezření takovém nemá ho zajisté ani největší z jeho nepřátel, a proto může každý snadno si pomyslet, jaké as bylo provedení, povím-li, že neměl žádný ze spoluúčinkujících kusa hlasu, že zpívali jako naschvál falešně, že hráli jako by hráli tragedii, a že to nejlepší na nich byl ještě veliký nedostatek šatstva, jenž jevil se u některých dam způsobem až trochu nápadným.*“²⁹⁴

Spojené státy americké, New York:

„*Mám-li především vysloviti se o umělecké ceně divadel amerických, nemohu jinak nežli říci, že cena ta jest pramalá. (...) Repertoire jejich jest jídelním lístkem všech možných, jen smysly dráždících, nikoliv však ducha povzbuzujících požitků, a obecnstvo přijímá požitky ty s takovou chutí, že není pak divu, když s podivením*

²⁹³ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem II.*, s. 160 – 164.

²⁹⁴ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem II.*, s. 164 – 165.

rozhlíží se cizinec nevěda, je-li v divadle či v stánku praobyčejných komediantů. Bezhlavé, ba pitomé feerie jsou ještě to nejlepší, co divadla poskytují, avšak ony otvírají brány své i věcem, jež my uvykli vidati jen v cirku a v jarmarečních boudách; ony předvádějí sceny, jež patří jen do nejsprostších nigershopů, hospůdek to, v nichž hospodní zpěváci častují hosty blbými výjevy ze života nigrů; (...) a obecenstvo baví se výborně a jásá při věcech, jež každého, kdo má smysl pro divadlo, naplňují odporem. Jsem skoro v pokušení, upřít Američanům veškerý smysl pro pravé umění dramatické. (...) Poukázal jsem již několikrát k tomu, že Američané hledí si prozatím ve všem jen hmotných prospěchů, že pro snahu po dobrém živobytí neměli posud času, obrátiti pozornost svou také k poetickým stránkám života. Možná, že jest obecenstvo americké teprv dítětem v ohledu tom, že nutno je teprv vychovati. Avšak bojím se, že směr nynějšího vychování nemůže nésti nikdy dobrého ovoce.“ V New Yorku pak Štolba navštívil Boothovo divadlo, Daly's Broadway Theatre, Theatre Comique, Olympic Theatre, Niblo's Garden, Bowery Theatre, Metropolitan Theatre, Opera House, Wallack's Theatre, Tony Pastor's Opera House, Union Square Theatre a Wood's Museum.²⁹⁵

Spojené státy americké, Washington, D. C.:

„Doufal jsem, že Washington u mne napraví, co Nový York zkazil. Avšak nejlépe, když člověk neočekává nic, když se na nic netěší. Já se těšil na divadla washingtonská – ale o hrůza! Nový Yorku, klesám před tvými divadly v prach! Neodprošuji sice americkou Thálii pro úsudek, jež jsem o ní pronesl, avšak odprošuji tebe vzhledem k divadlům tvým. „Máme zde tři divadla,“ řekli mi (...) „Jděte do kteréhokoliv a pobavíte se.“ A pobavil jsem se ve všech skutečně. Wall's New Opera House, myslil jsem si, bude co operní dům nejlepší. První večer platil tedy jemu. (...) Udiveně rozhlížel jsem se po divadle; ale jak dovede trestati osud nespokojence! Netaž se nikdo, co jsem viděl. Byl to sice kus, ale kus strašný, byla to sice hra, ale hra strašná. (...) Ale co se dělo mezi obecenstvem, to bylo ještě strašnější. Obecenstvo řvalo, pískalo a pištělo tak, že chvílemi jsem si musel uši zacpávat. Nemohl jsem se dočkati konce. Když posléz přece nastal, spěchal jsem s takovou radostí ven, jako z divadla snad ještě nikdy. (...) Washington Theatre Comique bylo divadlo, do něhož jsem zavítal druhého večera, a od něhož jsem doufal, že mi nahradí večer předešlý. (...) Myslil jsem, že

²⁹⁵ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III.*, s. 39 – 55.

horšího divadla již ani nemůže býti, než jsou ty dvě, o nichž jsem byl právě mluvil. Avšak všechno to překonal Metropolitan Theatre, to nejstrašnější divadlo, které jsem vůbec kdy viděl. (...) Prazvláštní to kapela; (...) Hudba ta měla lákati, zdá se mi však, že spíše odstrašovala. (...) Pak počalo konečně představení. (...) Hlavní silou divadla byla dáma, jež pro – souchotiny sotva mluvíti mohla, tak že budila každým slovem nejhlubší útrpnost, a mezi vystupujícími nalézal se také – mrzák, jenž maje obě nohy zkomolené, přijel na jeviště na vozíku, jež sám pohyboval. (...) Sud' každý sám, jak to as na mne působilo.²⁹⁶

Spojené státy americké, Chicago:

„Ve společnosti našich krajanů poznali jsme také některá divadla chicagská. Těch chová Chicago poměrně velmi málo, totiž pouze šest. V šesti aspoň hrálo se za mého pobytu v Chicagu. Jsou to: Mc. Vicker's Theatre, Hooley's Theatre, Aiken's Theatre, Academy of Music, Globe Theatre a Myer's Opera House. Nejkrásnější a nejlepší z nich jest Mc. Vickers Theatre. (...) Společnost byla velmi dobrá. (...) Velmi slušné jest také Hooley's Theatre a společnost jeho. Ostatních divadel chicagských však jsem nepoznal. Nenáleželyť večery naše nám, náležely našim krajanům, jichž společnosti rádi dali jsme přednost.“²⁹⁷

Spojené státy americké, Milwaukee:

„Divadel jest v Milwaukee několik a všechna jsou pěkná, ano některá z nich krásná. Poznal jsem arci jen dvě, a z těchto dvou jedno pouze co do vnitřního zařízení; avšak z nich možno souditi velmi dobře na ostatní. „Academy of Music (...) náleží k nejpěknějším divadlům, jež jsem v Americe vůbec viděl. (...) A nejen že zevnějšek vyniká takou měrou ale i společnost, jež v něm hrála, byla z lepších. Kus, jež právě provozovali, Man and Wife od Wilkie Collinse, náležel sice mezi slabé, avšak píše, s jakou byl proveden, dala slabost tu trochu zapomenouti.“ V Opera House byl pak Štolba přítomen odpolední politické schůzi místní radikální demokracie.²⁹⁸

²⁹⁶ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III.*, s. 64 – 74.

²⁹⁷ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III.*, s. 118 – 119.

²⁹⁸ ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III.*, s. 135 – 136.

Švédsko, Göteborg:

„Lorenzberg jest velká, pěkná zahrada mimo město, kdež možno pobaviti se též velmi příjemně. V restauraci slušný koncert, a ve zvláštním, primitivním sice, avšak slušném divadélku hraje slušná společnost herecká každoročně. Arci nemohu o prvním švédském divadle mnoho říci, a to z jednoduchého důvodu, poněvadž jsem pranic nerozuměl; avšak nečetné obecenstvo bavilo se velmi dobře a odměňovalo bouřlivým potleskem zvláště herečky, jež byly vesměs hezké a tudíž po nehezkých těch Švédkách, kteréž jsme posud byli viděli, pravými oasami pro ubohé oči naše. Je večer. Městská divadla, v nichž hraje se jen v zimě, jsou zavřena, a nezbývá tudíž než jíti do hostince.“²⁹⁹

„Že Göteborgští opravdu ctí umění, vidno také z budovy divadelní. Nya Teatern jest sice jednoduchá, však elegantní velká budova a vypadá tím pěkněji, poněvadž stojí na volném prostoru nedaleko rozsáhlých stromořadí (...).“³⁰⁰

Švédsko, Stockholm:

„S divadly byl jsem na svém skandinávském výletu velmi nešťasten. Bylat' vesměs po dobu letní zavřena, a kde šťastně přišel jsem přece do divadla, bylo to vždy divadlo nejvýše třídy druhé. Divadlo djurgardenské vypadá dosti slušně, ale vstoupíš-li do něho, ulekneš se téměř malých jeho rozměrů. Jest asi za půl našeho prozatímního co do objemu a sahá asi do třetiny jeho výše. (...) Napnutě hleděl jsem na malé jeviště, když vyhrnula se opona. Název kusu zněl tak prapodivně a co spisovatel byl jmenován Švéda s jménem, že švédštějšího jména snad ani není. Však jak popíšu své překvapení, když po prvních scénách poznal Nestroyova Lumpaci-Vagabunda, věrně do Švédska přeneseného, a za švédský originál vydávaného? Ale přál jsem to Nestroyovi. Ten Švéd zajisté jen od něho se tomu naučil. Provedení bylo celkem velmi slabé až na úlohu ševce.“³⁰¹

²⁹⁹ ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu...*, s. 12.

³⁰⁰ ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu...*, s. 19.

³⁰¹ ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu...*, s. 143.

5.2.4 Holandsko 1882

Amsterdam:

„Amsterdam má přese všechnu svoji rozsáhlost a bohatost vlastně jen dvě divadla, jež možno tak právem jmenovati: Stads-Schouwburg, v němž hrají se hlavně původní hry a jednou v týdnu zpěvohra, a Grand Theatre, jenž pěstuje více zpěvohru, kdežto Salon des Variétés mezi divadla počítati nelze, poněvadž se při dramatických produkcích jeho kouří, pije a jí. Stads-Schouwburg je divadlo slušné a prostranné. (...) Na jevišti bylo viděti výborně a i sluchu nic neušlo. (...) Byl jsem velice napnut, jak bude zníti Hollandština čistá a veršovaná. Posud se mi nelíbila – vyslovuji slova ta nerad, neboť vím, jak bolně dotýká se to tuzemce, když slyší od cizince, že mateřština jeho není řečí krásnou – znít' hollandština úplně tak, jako náš pražský židovský jargon, čemuž napomáhá zejména časté to ch, jež Holland'an prázvláštne a plným krkem vyslovuje. Na jevišti znělo to sice lépe, ale přese vše to nemohli jsme se zhostiti onoho prvního dojmu. Holland'ané počínají si v divadle velmi živě a nenuceně. Místa zdařilá rozohní je ku potlesku bouřlivému, že bys nikdy neočekával od synů národa, jež za flegmatického prohlašují. Avšak co se mi rozhodně nelíbilo: na první i druhé galerii seděli bez kabátů a pili v meziaktí pivo a čaj.“³⁰²

5.3 Zhodnocení Štolbových cestovatelských a cestopisných počínů

„Cestopisná literatura byla Štolbou obohacena články, jež se zamlouvaly zvláště humorem, kterým veselý autor svá pozorování kořenil. Štolbův způsob cestopisů měl pečť originality. První jeho kniha Klepy z cest upozornila již roku 1873 šťastně na mladého autora, a od těch dob nalézal Štolba pro své cestovní glossy otevřené dvéře nejen ve všech redakcích, ale i u nakladatelů a – což hlavní věci – též u čtenářů! Štolbovy cestopisy jsou plny žertů, anekdot, zajímavých episod, a svědčí vesměs o vzácném umění pozorovatelském. Zdravý optimista nemá však jen růžová skla ve svých okulárech – ručej jeho líčení časem rozpění se ostrou poznámkou satirickou, hořkou

³⁰² ŠTOLBA, Josef: *Na půdě moři urvané...*, s. 206 – 207.

úvahou člověka v okovech českých smutků otuženého – Štolba humorista a causeur vyrůstá tu na filosofa jasné úvahy a britkého rozsudku.“³⁰³ „*Slušno čítati Štolbu právem mezi přední pěstitele (...) českých humoristův a cestopiscův. Tu řadí se jméno jeho důstojně k Nerudovu, Čechovu a Wünschovu. Vzpomínáme v té příčině jen na jeho redigování Palečka 1872 – 1873, na jeho rozkošné Klepy z cest, Humoresky, Americké povídky a na speciální díla cestopisná Za oceánem, Na skandinávském severu, Líčení cesty po Holandsku (ve Květech r. 1882)*³⁰⁴ *a překlad cestopisného díla korunního prince Rudolfa. Na poli cestopisu zejména není činnost Štolbova dávno ještě ukončena, máť za lubem ještě celou řadu cest, i lze se těšiti, že jim v tom směru česká literatura ještě nejedním dílem trvalé ceny obohacena bude. Jeť Štolbovo líčení neobyčejně šťavnaté, poutavé, proplítané charakteristickými episodkami, svědčícími o znamenitém talentu pozorovacím.*“³⁰⁵

Štolbovy cestopisy byly a stále jsou pro recipienty s nejrůznějšími požadavky a odlišnými čtenářskými zkušenostmi atraktivní a zajímavou četbou. Své čtenáře baví osobitým humorem, nekonvenčním hodnocením i expresivním vyjadřováním. Jeho cestopisy jsou čtivé a zábavné. Autor se jeví jako skutečně znamenitý vypravěč. Ví, co je pro čtenáře poutavé a atraktivní. Dokáže zaujmout již prvními řádky textu. Každý, kdo pročítá jeho cestopisná díla, se záhy ocitá v dalekých krajích společně s vypravěčem. Štolbovy cestopisy jsou výrazně popisné a právě autorův detailní drobnohled přináší čtenářům velice plastický, živý a jedinečný obraz z jeho cest. Faktografická a aktuálnější data Štolba v textech cestopisů podkládá odbornou literaturou, odkazuje na tištěné průvodce, brožury či bedekry. Štolbovy cestopisy pojednávají o cestách nejrůznějšího charakteru, rozsahu a přibližují jeho zážitky a dojmy z nejrůznějších koutů světa. V jeho cestopisných textech lze sledovat rozvíjející se osobitý styl psaní a způsob uvažování. Vzhledem ke Štolbovu vzdělání, výchově, založení a způsobu života je dobře patrné, čeho si na svých cestách všímal nejvíce. Zachycoval to, co ho skutečně zaujalo a co pro něj mělo význam. Čtenář tedy může vypořádat řadu společných rysů a prvků.

³⁰³ ŠTECH, V.: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. dubna 1906, č. 33, s. 514.

³⁰⁴ Uváděný text nebyl v *Květech* ani v jiných časopisech dohledán.

³⁰⁵ Naše vyobrazení J. U. Dr. Josef Štolba, in: *Světlozor*, 24. července 1885, roč. 19, č. 32, s. 507 – 509.

Štolba své cestopisy píše výhradně ze svého pohledu, v textu reflektuje většinou jen sám sebe. Obvykle se tedy nedozvídáme nic o jeho spolucestujících. Autor si nepotrpí ani na dataci. Raději sleduje podnebí, roční období a počasí. V nově navštívených místech se zajímá o zeměpis a historii dané lokality, popisuje architekturu, urbanistické řešení měst, zaměřuje se na významné historické budovy, kulturní a umělecké sbírky, hřbitovy, největší pozornost věnuje vždy divadlům a divadelním společnostem, zajímá se o dopravní spojení s okolními destinacemi, všímá si rozdílů v kulturách a v mezilidském jednání a chování a nezapomíná ani na popis přírody. V neposlední řadě stále důkladně zaznamenává trasu cesty a vedle navštívených lokalit zmiňuje i okolní prostředí, sousední města a veškeré poblíž se nacházející významnosti. Často přejíždí nejrůznější hranice, a proto se věnuje důkladněji i popisu celnic a obzvláště pak chování celníků. Vedle dopravních spojů a vlakové obslužnosti ho zajímá vybavení vlakových kupé, porovnává standardy lodí a také při ubytování v hotelech, hostincích či v privátu si všímá, pro jakou třídu je nabízený servis určený. Od dopravy i ubytování požaduje čistotu, elegantnost a esteticky příjemný dojem. Během cest si všímá ostatních pasažérů, spolubydlících i personálu. Rád popisuje rozdíly mezi různými národnostmi v chování i vzhledu. Často u Štolby spatřujeme spíše konzervativní chování, což odpovídá jeho postavení i době. I přes to, že se snaží podat objektivní obraz svého pozorování, uchyluje se i k expresivnímu vyjadřování a osobnímu hodnocení, což může dnešního čtenáře pobavit, někdy pobouřit. Velice zajímavé jsou pasáže věnující se stravování a stravovacím návykům či zvyklostem v různých zemích vůbec. Štolba také často řeší neobvyklé otvírací hodiny nejrůznějších institucí a podniků, všímá si svátků a obzvláště, jak lidé tráví neděle.

Přestože se Štolba v zahraničí snažil poznat místní obyvatele a obzvláště ho pak zajímali domorodci, nedokázal všechny lidské bytosti považovat za sobě rovné. Na jednu stranu kritizoval důsledky evropské kolonizace, především v ohledu zániku starých kultur a civilizací, na druhou zastával vychovatelský přístup a byl přesvědčen o tom, že bílí a vzdělaní kolonizátoři mají *barbarským* a někdy i přírodním národům co nabídnout. S americkými domorodými Indiány sice dokázal sympatizovat, nedokázal však pochopit způsob jejich života ani uvažování a neochotu přizpůsobit se nově příchozím. Stejně tak nedocenil dějinnou příčinu a rozsah celé indiánské tragédie. Trochu jinak vnímal původní obyvatele severní Skandinávie. Sice se mu tamní způsob

života zdál bídny, jednotvárný a chudý, ovšem dokázal ocenit jejich propracovaný vzdělávací systém a vyzdvihl jejich úmornou práci, bez které by zde nemohli lidé přežít. Evropský sever nepovažoval za tak divokou a necivilizovanou část světa, jako středoamerické lokality. S místními obyvateli v Západní Indii, Střední Americe ani Laponsku nedokázal navázat hlubší vztahy, na rozdíl od krajanů usazených v Severní Americe. Přestože se s domorodci seznamoval a následně je důkladně popisoval, udržoval si od nich odstup a považoval je za ne úplně sobě rovné. Od tohoto postoje se naopak oprostil ve všech navštívených civilizovaných evropských lokalitách, stejně tak jako na tureckém území, kde se mísil evropský a asijský živel.

Josefa Štolbu musíme vnímat jako silnou a odvážnou osobnost. Za svého amerického pobytu se vyléčil ze zimničné nákazy, ve skandinávském studeném podnebí zase přetrpěl dentální obtíže. Ovládal jízdu na koni i v obtížně schůdném terénu a uměl používat střelné zbraně. Vzhledem k tomu, že hojně navštěvoval mořské lázně a nebál se nasednout ani do nestabilní loďky, předpokládáme, že byl i plavcem. Jeho fyzická zdatnost mu umožňovala několikadenní jízdu v sedle či putování lesem. Dokázal pěšky vystoupat na vyvýšené vrcholky či rozhledny a také zvládl pěší celodenní procházku městskými ulicemi. I přes častá psychická vypětí při komunikaci s cizími úředníky, celníky či obchodníky, neměl problém diplomaticky vyjednávat, k čemuž mu také dopomáhala jeho jazyková vybavenost.

6 JOSEF ŠTOLBA A DIVADLO

6.1 České divadlo v 60. letech 19. století

O českých divadelních poměrech a tendencích se Štolba ve svých pamětech vyjadřuje opakovaně. Často přináší i osobité hodnocení stávající kulturní a umělecké situace. „*Na konci let padesátých, tedy v době, kdy v Praze arci za protestu uvědomělé mládeže, byla ještě možná veliká oslava Schillerova s německým i českým slavnostním představením divadelním, s velikým průvodem pochodňovým k paláci Valdštyňově, kde zpívány sbory německé i české, a s banquetem, při němž sám slavný Purkyně připil památce Schillerově po česku, vládlo u nás divadlo německé. Veliký dům na Ovocném trhu*³⁰⁶, *českými kavalíry r. 1799 od hraběte Nostice ukoupeny*³⁰⁷ *a Patriae et Musis věnovaný, byl stále pln německého a němčícího světa, a divadlo samo slynilo po celé Evropě jako jedno z nejlepších. Arci národní vědomí české, znenáhla elementární silou propukající, domohlo se záhy nedělních odpoledních představení a později dokonce i večerních čtvrtečních v domě tom. Ale jaká byla to přec jen představení, pokud paměť moje sahá. Až na několik málo sil, z nichž nejedna stala se později ozdobou divadla prozatímního, vystupovali v nich herci, kteří češtiny jen částečně aneb ani vůbec mocni nebyli, výprava kusů byla z pravidla ubohá, a kusy samy, ano i hry Shakespearovy, jimž věnována byla zásluhou starého Kolára zvláštní pozornost, musely býti tak upraveny,*

³⁰⁶ Stavovské divadlo, nejstarší divadelní budova v Praze s téměř nepřetržitým dvousetletým provozem, bylo postaveno v roce 1783 hrabětem Františkem Antonínem Nosticem-Rieneckem. Poté, co hrabě získal povolení vybudovat pražské veřejné divadlo, rozhodl se postavit velkou reprezentační budovu pod názvem „národní divadlo“ na rušné Královské třídě (Ovocný trh). Stavbu divadla hrabě svěřil dvornímu staviteli Antonínu Haffeneckerovi, který vycházel z odborných podnětů hraběte Kašpara Heřmana z Küniglu. Budova výrazně barokního palácového charakteru byla situovaná průčelím na západ. Do hlediště se vešlo více než 1000 návštěvníků. Jevišť odpovídala dobovému standardu – bylo 12 m vysoké, 13 m široké a 20 – 28 m hluboké. Hraběcí Nostické Národní divadlo bylo otevřeno 21. dubna 1783 občanskou tragédií G. E. Lessinga *Emilia Galotti*. Stavba stála Nostice 83 000 zlatých. Heslo nad průčelím „*Patriae et Musis*“ – „*Vlasti a Múzám*“ jasně sděluje Nosticovy úmysly: chtěl vybudovat divadlo pro vlast, Múzy měly především přinášet německou činohru a italskou operu. Zpočátku se v divadle hrálo třikrát týdně, v zimní sezoně pětkrát týdně. V dějinách českého divadla se stal významným 20. leden 1785, kdy se na scéně konalo první představení v české řeči – byla uvedena veselohra Gottlieba Stephanie ml. *Odběhlec z lásky synovské* v překladu Karla Bully. BENEŠOVÁ, Zdeňka; SOUČKOVÁ, Taťána; FLÍDROVÁ, Dana: *Stavovské divadlo. Historie a současnost*. Praha, Národní divadlo 2000, s. 10 – 11.

³⁰⁷ Hrabě Nostic záhy po vybudování divadla zjistil, že problémy a starosti s divadelním provozem jsou větší, než předpokládal. Začal se tedy zabývat myšlenkou o prodeji divadla. Roku 1798 bylo divadlo prodáno českým stavům (právní jednání ukončena 28. března 1799). Divadlo se tak dostalo pod veřejnou správu nejvyšších orgánů České země. Čeština se na jevišti Stavovského divadla začala objevovat v letech 1804 – 1806, poté opět od roku 1811. Teprve od roku 1824 se zde hrávalo české divadlo pravidelně vždy v odpoledních termínech o nedělích a svátcích od podzimu do jara. BENEŠOVÁ, Zdeňka; SOUČKOVÁ, Taťána; FLÍDROVÁ, Dana: *Stavovské divadlo. Historie a současnost*. Praha, Národní divadlo 2000, s. 42 – 44.

aby za největšího chvatu končily najisto před 6. hodinou a umožnily tak řádné provětrání divadla po těch zástupech prostého českého lidu, jehož tam bývalo v neděli odpoledne z pravidla namačkáno, a jenž německému panstvu již tehda nevoněl. Však o tom nadšení, s jakým hrnuli jsme se tehda do představení těch, nemá dnes snad mimo nejmladší generaci, která jest vždy a všude stejná, nikdo ani zdání.³⁰⁸ V roce 1861 přešlo Stavovské divadlo do majetku české země a získalo úřední název Královské zemské divadlo (od roku 1862 Královské zemské německé divadlo – Königliches Deutsches Landestheater). Kromě dosavadních odpoledních českých představení se česky nyní mohlo hrát několikrát i večer, neboť zájem o česká představení sílil. Povoleno bylo také osmnáct večerních provedení v zimním období, a to vždy ve čtvrtek. Prvním večerním představením byl 5. prosince 1861 Tylův Slepý mládenec. Poslední české představení (Goethův *Götz z Berlichingu*) se zde konalo 16. listopadu 1862. Po dostavbě českého Prozatímního divadla se soubor rozdělil a většina českých herců odešla do nové české scény.³⁰⁹

Štolba také vzpomíná na divadelní obecnost Stavovského divadla dané doby. „Lože bývaly z pravidla jen dosti slabě obsazeny zámožnými měšťanskými rodinami, mezi nimiž arci první místo zaujímali naši vždy osvědčení sládkové, pekaři a uzenáři, za to však přímo natlačeny velikým i malým jejich dorostem. A v přízemí bodrý náš lid, z veliké části se šátky neb čepci na hlavách, jenž v meziaktích, tak jako my v tom nadsvětí, zcela nežinýrovaně posilňoval se preclíky a jablky a louskal k tomu dokonce i ořechy. A nám zdálo se to zcela v pořádku, zcela milé a příjemné, neboť jsme byli mezi svými, byli jsme tu na chvíli doma.“³¹⁰

Po obnovení ústavnosti, kterou si roku 1861 vynutil politický i hospodářský vývoj v Rakousku, prožíval český národ optimistické období. Bachovský policejní režim byl vystřídán konstitučními svobodami a uvolněným veřejným životem. V této době byl obnoven známý Akademický čtenářský spolek, umělci a vědci se sdružili v Umělecké besedě. Češi se začali hojně scházet na ochotnických představeních, což

³⁰⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.* S. 142 – 144.

³⁰⁹ 70. léta byla obtížná a Stavovské divadlo muselo čelit české konkurenci. Roku 1883 divadlo oslavilo sté výročí. BENEŠOVÁ, Zdeňka; SOUČKOVÁ, Taťána; FLÍDROVÁ, Dana: *Stavovské divadlo. Historie a současnost.* Praha, Národní divadlo 2000, s. 74.

³¹⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.* S. 147 – 148.

dokumentuje i několikanásobný vzrůst počtu ochotnických spolků i profesionálních společností v českých zemích. V roce 1862 bylo v Praze slavnostně otevřeno Královské české zemské prozatímní divadlo³¹¹. Jeho otevření bylo výrazem dlouhodobých snah české společnosti o samostatné stálé české divadlo i nespokojenosti s postavením českých představení ve Stavovském divadle. Mělo provizorně sloužit až do postavení reprezentativní budovy Národního divadla. Do Prozatímního divadla přešla z německé scény řada významných českých herců, začala se zde formovat režie a divadlo též podnítilo zájem o tvorbu původních českých her. Půldruhého roku po otevření Prozatímního divadla, spadala ještě jeho správa i provoz pod divadlo německé, než došla smluvní lhůta německému řediteli Františku Thoméovi³¹². Teprve v dubnu 1864 dostalo české divadlo vlastního ředitele (Františka Liegerta) a od té chvíle začala definitivně éra samostatného českého divadla. Zpočátku se v Prozatímním divadle hrálo třikrát týdně, teprve s nástupem ředitele Liegerta na jaře 1864 byla zavedena každodenní představení.³¹³ Obě zemská divadla, české i německé, šla od roku 1864 každé svou vlastní cestou, ale vzájemně se až do zániku německé pražské scény v roce 1945 ovlivňovala.³¹⁴

„A naplnili se dnové, a my domohli se přese všechny překážky konečně vlastního, třeba i skromného přístřeší pro Thalii svou. Mohutná oposice povstala sice proti Riegrovu projektu Prozatímního divadla, oposice, již v čele stál princ Rudolf Taxis, kterého sňatek s učitelovou dcerou vyloučil z kruhů šlechtických. Ale projekt se uskutečnil, a dne 18. listopadu 1862 bylo prozatímní divadlo otevřeno Hálkovým Králem Vakušínem. S takovým nadšením, s jakým chystala se stavba samostatné budovy naší, setkáváme se za našich dnů jen zřídka. Jak vítali a skládali jsme první cihly, jež

³¹¹ Prozatímní divadlo bylo postaveno roku 1862 v Praze architektem V. I. Ullmannem na jižní části staveniště Národního divadla. Zcela zásadní význam mělo divadlo pro rozvoj české opery (v letech 1866 – 1874 byl kapelníkem Národního divadla a uměleckým šéfem Bedřich Smetana. *Diderot...*, Svazek 6 p-r. S. 274.

³¹² Franz Thomé (24. 11. 1807 – 22./23. 5. 1872), německý divadelní ředitel. Řídil divadla v Terstu, Štýrském Hradci, Lvově. V letech 1858 – 1864 byl ředitelem Stavovského divadla v Praze. Stavěl se kladně k myšlence samostatného českého divadelního souboru. V roce 1859 vybudoval druhou pražskou scénu, dřevěné Novoměstské divadlo, v letech 1862 – 1864 řídil též Prozatímní divadlo za spolupráce P. Švandy ze Semčic, J. N. Maýra aj. Připravil půdu pro osamostatnění českého souboru a české divadelní tvorby. SZABO, Miloš: Olšanské hřbitovy, Římskokatolická farnost u kostela sv. Prokopa Praha 3 – Žižkov, in: *Prokopské listy* [online], 16. 10. 2006 [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: http://www.farnost-zizkov.cz/index-tisk.php?id_clanek=1271&tisk=tisk.

³¹³ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*. Praha, Academia 1977, s. 45.

³¹⁴ Tamtéž, s. 47.

slavnostně byly přivezeny, s jakou nedočkavostí viděli jsme vyrůstati jeho zdi a s jakou pýchou hleděli jsme na dokončenou budovu! A což když konány přípravy k otevření, když sestaven personál, když započaly zkoušky v divadle, jež souviselo s dosavadním německým jen osobu společného ředitele Thoméa, tedy pouhou personální unií, a bylo nyní naše, pouze naše!“³¹⁵ Všeobecné nadšení stoupalo a nejvíce byli jsme jím arci prodchnuti my, ohnivá mládež, když sešli jsme se poprvé v budově, jež byla naše a jen naše.“³¹⁶

Roku 1865 vznikla druhá česká stálá scéna, a to v Plzni³¹⁷. V uvolněných podmínkách bylo nyní možno daleko lépe než dříve pokračovat v přípravných fázích ke stavbě Národního divadla v Praze, které byly zahájeny už v roce 1850 pod vedením Sboru pro zřízení Národního divadla. Demokraticky cítící inteligence soustřeďovala k této akci pozornost všech vrstev české společnosti a budování Národního divadla se tak stávalo i významnou politickou událostí³¹⁸. Dne 16. května 1868 se v Praze konala velkolepá slavnost u příležitosti kladení základního kamene k Národnímu divadlu. Slavnostním položením sedmi základních kamenů vyvrcholilo mnohaleté úsilí Sboru

³¹⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 150.

³¹⁶ Tamtéž, s. 52.

³¹⁷ Česká představení se kočovnou formou hrála v Plzni již před založením prvního českého kamenného divadla. To bylo založeno roku 1865. Vzniku však předcházela debata o jeho založení. 7. března 1865 plzeňské zastupitelstvo přijalo návrh intendanta městského divadla Jana Kleisla, aby sezóna 1865/1866 byla zadána českému řediteli Pavlu Švandovi ze Semčic, který však nové divadlo řídil z Prahy skrze artistického ředitele Josefa Baráka a Edmunda Chvalovského. Jako první byla na prknech uvedena hra *Romeo a Julie* Williama Shakespeara. Hospodářské záležitosti zpočátku přenechal Švanda Ignáci Schieblovi, dokud se roku 1867 nechopil vedení sám. Jako ředitel vynikl uváděním náročných her. Z českých her se výrazně zaměřil na Josefa Kajetána Tyla. Stejně tak uváděl hry svých současníků, např. Josefa Jiřího Kolára, či Františka Věnceslava Jeřábka. Co se týká méně náročných kusů, tj. veseloher a frašek, prosazoval zejména hry Ferdinanda Františka Šamberka. *Sto let českého divadla v Plzni: 1865 – 1965*, Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1965, s. 29 – 33.

³¹⁸ Staročeši podporovali kompromisní a provizorní řešení, které bylo přijatelnější i jejich tehdejšími politickým spojencům z řad české šlechty. František Ladislav Rieger proto přišel s návrhem intimního prozatímního divadla lóžového typu. Argumentoval finančními důvody a poukazyval na nepřipravenost publika, herců i repertoáru. Zastánci myšlenky velkého Národního divadla sice některé Riegerovy důvody uznávali a neodmítali se podílet na osudech provizorní scény, zároveň však dále připravovali podmínky pro realizaci vysněného plánu ve velkém formátu. ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 47.

Samotná realizace stavby Národního divadla však byla ještě v polovině 60. let 19. století v nedohlednu. Vedení Sboru pro zřízení Národního divadla měli v rukou staročeši, jejichž schůze přirovnávaly dobové satirické časopisy k „*seancím blanických rytířů*“. K obratu došlo teprve v roce 1866. Zvláště po rakousko-uherském vyrovnání roku 1867, se vystupňovala aktivita národa. V druhé polovině 60. let 19. století tak na denním pořádku byly schůze, protestní tábory a manifestace za obnovení historického českého státního práva v moderní demokratické formě. Tyto iniciativy začali přebírat mladočeši, kteří chtěli skoncovat s pasivitou ve všech oblastech veřejného života. Zásluhou Karla Sladkovského, pozdějšího vůdce mladočechů, který se stal roku 1865 místopředsedou Sboru pro zřízení Národního divadla, byl v této době přijat honosný divadelní projekt architekta Josefa Zítka. ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 54.

pro zřízení Národního divadla. Základní kameny byly přivezeny z památných míst Čech a Moravy (mj. z Řípu, Blaníka, Vítkova, Radhoště). Jako první z řady osobností poklepal na jeden základní kámen František Palacký. Vlna oslav se poté šířila po celé zemi.³¹⁹ Událost se stala jednou z největších politických manifestací Čechů v 19. století. Květnovými slavnostmi pak vstoupil boj o stavbu českého Národního divadla v Praze do druhé etapy. Po dlouhém období sbírek se totiž přistoupilo k samotné realizaci. Česká divadelní kultura se tak začlenila do celoevropského procesu budování kamenných národních divadel pro nejšířší vrstvy obyvatel.³²⁰ Akce pro vybudování Národního divadla byly organizovány pod heslem „*Národ sobě*“, který byl později vytesán i do hlavního divadelního portálu.³²¹

Obecenstvo první české stálé divadelní scény bylo v 60. letech 19. století velice rozmanité a pod dojmem novosti sem zpočátku chodili i tací, kteří běžně divadlo nevyhledávali. To se však záhy měnilo a už roku 1865 si Vítězslav Hálek stěžoval na to, že český městský živel na kultuře a umění šetří a divadlo rozhodně neuživí. „*Život náš národní ještě velmi mnohou prací podnikne, než bude moci říci, že jest životem skutečným. Neškodí mu tak ani zápas s živly nepřátelskými, jako netečnost vnitřní. Na půdě této neroste sice bejlí škodlivé, ale neroste tam také nic, co by bylo k potěšení. Nemůžeme říci, že měšťané naši jsou odpůrci národního života, ale našim také nejsou. (...) Divadlo bývá a má býti v každém hlavním městě středem vši ušlechtilé činnosti duševní; v Paříži může se jeden kus opakovati stokrát a účastenství obecnstva jest ustavičně živé. Ptejte se našeho měšťana po divadle, musíte ho ale hledat u džbánu piva, a pak uslyšíte, že hrozně málo vám toho poví. Náš měšťan jest ve svém životě tak patriarchálně konservativní a copatý, že s uhozením sedmé hodiny stůj co stůj musí býti v hostinci, musí seděti právě u toho a toho stolu, musí píti právě z té a ne z jiné sklenice, jinak jest po celý večer nešťasten. Kdyby měl jít do divadla, považoval by ten večer za vymazaný ze svého života. Není pravda, že jest nouze v měšťanstvu příčinou, že málo kdy navštíví divadlo. Tu pustí noviny, tu neodobírá knihy, tam vynechá divadlo. Že by ale počal šetřiti při svých večerních zvycích, o tom dočista ničeho se nedovíš.*“³²² Značný zájem o divadlo však jevila česká inteligence, hlavně studenti. „*Náš student zajisté*

³¹⁹ BĚLINA, Pavel, et al.: *Kronika Českých zemí*, 2. vydání. Praha, Fortuna Print 2003, s. 519.

³²⁰ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 54.

³²¹ Tamtéž, s. 47 a 54.

³²² HÁLEK, Vítězslav: Pražský feuilleton, Naši měšťané a návštěva divadelní, in: *Květy*, roč. 1, 18. 1. 1866, č. 8, s. 94 – 95.

*nemá jmění nazbyt, a ačkoliv nemůžeme si při nynějším studentstvu stěžovati na přílišnou horlivost, účastní se přece divadla desetkrát hojněji, než naše měšťanstvo. Studentské spolky naše jsou pravidelnými abonenty divadelními (...).*³²³

„Ku konci let šedesátých obvyklé koncerty ve prospěch Akademického čtenářského spolku vystřídala divadelní představení, ve kterých tehdejší akademikové vlastními silami tlumočili vlastenecká dramata našich básníků. R. 1866 započato Klicperovým Soběslavem, r. 1867 a 1868 pokračováno Turinského Pražany a Tylovým Čestmírem, a roku následujícího studentstvo, povzbuzeno úspěchy docílenými, odvážilo se na Kolárovu Žižkovu smrt. (V roce 1866, v době pruské okupace Prahy, se české divadlo dočasně zbavilo cenzurního dohledu. Veškeré rakouské úřady totiž byly z Prahy evakuovány a ředitel divadla Thomé uprchl. Pod vedením hereckého kolektivu byly pak inscenovány při plných prostorách najatého Novoměstského divadla dvě zakázané hry, Kolárova Žižkova smrt a Tylův Jan Hus. Ve zmiňovaném roce 1869 byla již Kolárova Žižkova smrt povolena a hlavní roli Jana Žižky tehdy ztvárnil mladý Josef Štolba.)³²⁴ Byla to doba, kdy studentstvo české stálo ještě plně ve službách eruptivního rozmachu vlasteneckého vědomí. Ať šlo o agitaci volební, ať o demonstrace politické, ať o cokoliv jiného, co zdálo se býti na prospěch národního našeho postupu nutným, studentstvo bylo vždy v řadách prvních a strhlo svým mladickým nadšením vše ostatní za sebou. A nelekalo se ničeho. Ani mysliveckých bodáků, jež blyštěly se na meetingu pankráckém, ani husarských škadron, jež s kuráží snadno pochopitelnou hnaly nás za herbstovských demonstrací po nábřeží, ba ani dělostřeleckých chocholů, jež hájily kdysi tak uzkostlivě německé kasino, tehdá ještě v Široké ulici, v místech nynějšího Hlavákova paláce usídlené. Však bylo to snad naše štěstí, že vše bylo tenkrát tak svorně proti nám, že obloha nad námi byla stále jen plna blesků a hromů. Vždyť kdykoliv začlo a začíná politické sluníčko na nás jen trochu se usmívati, umdlévají až ku podivu síly naše. Neprošli jsme patrně ani doposud ještě tou pravou školou.³²⁵

³²³ HÁLEK, Vítězslav: Pražský feuilleton, Naši měšťané a návštěva divadelní, in: *Květy*, roč. 1, 18. 1. 1866, č. 8, s. 94 – 95.

Obdobně si i o celých dvacet let později na české divadelní publikum stěžoval i Julius Zeyer. ZEYER, Julius (Trut), Listy z Prahy XVIII, in: *Lumír*, roč. 13, 20. 9. 1885, č. 27, s. 431 – 432.

³²⁴ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 54.

³²⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 156 – 158.

Dodejme ještě, že v 60. letech 19. století vstoupilo české romantické divadlo do další vývojové etapy, v níž se postupně rozkládaly a překonávaly základní principy tohoto divadelního stylu. Romantický způsob zobrazování na scéně se začínal jevit jako nedostačující, proto můžeme 60. léta, pokud jde o stylové směřování českého divadla, považovat za počátek přechodu od romantismu k realismu, který se plně v českém divadle prosadil koncem 80. let 19. století.³²⁶

6.1.1 Štolbova cesta k divadlu a autorův dramatický debut

Josef měl k divadlu blízko už od dětství. Poté, co se celá rodina žijící v Praze přestěhovala z Dlouhé do Černé ulice, začal Josef (v době nižších gymnaziálních studií) se svou mladší sestrou Janou navštěvovat místního hokynáře, který ve svém krámku o nedělích a svátcích provozoval loutkové divadlo. „*A některé neděle vyseděli jsme v brlohu tom až i dvě hodiny. Na více arci kapitály naše nestačily.*“³²⁷ Díky projevenému nadšení dostal Josef od rodičů zakrátko vlastní divadélko s loutkami a figurkami. Od tohoto okamžiku začaly vznikat Josefovy první dramatické kusy. V době svých gymnaziálních studií Josef propadl divadlu úplně. „*Osudový pro celý život Štolbův se stala známost s česky uvědomělou rodinou továrníka Barthelmusa v Novém Jáchymově, do níž byl pozván synem, svým spolužákem, na prázdniny. Pan Barthelmus byl vášnivý ochotník a zřídil si blízko své vily pěknou scénku divadelní, na níž také mladý Štolba jako ochotník s úspěchem účinkoval. Tak se probudila dramatická vášně v něm dřímající a určila celý ráz jeho pozdější spisovatelské činnosti.*“³²⁸ „*A sotva, že jsem na divadélku tom poprvé jako Staváček v >Řemeslnické merendě< byl vystoupil, posedl mne divadelní d'ábel takovou měrou, že nebylo mi více pomoci.*“³²⁹ „*Ale čím dále, tím bylo se mnou hůře. Divadelní hry jsem nyní takořka hltal, nedělní odpolední představení v stavovském divadle bych nebyl za zimní doby opomněl za nic na světě, a v dějinách literatury měli pro mne cenu jen spisovatelé dramatičtí.*“³³⁰ Při hodinách němčiny se Josef seznámil s četbou, přednesem, provedením i rozbořem klasických německých dramát. Dále se orientoval v klasickém řeckém dramatu,

³²⁶ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 57.

³²⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 47.

³²⁸ TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 22. 11. 1935, č. 3, s. 5.

³²⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 46.

³³⁰ Tamtéž, s. 48.

Shakespearovi či Molièrovi. Divadelní vášeň v něm podporovala i vzdálená teta, matčina sestřenice, divadelní klíčnice a tzv. *lůžnmajistrová* z německého Stavovského divadla, ve kterém si Češi postupně vymohli nejprve sobotní, později i nedělní a čtvrteční představení v češtině. Ta ho tajně pouštěla na představení do prázdných šlechtických lůží Auerspergů, Kinských, Kouniců, Lobkoviců, Nosticů, Valdštejnů. Tak mohl nadšený Josef chodit zdarma na představení a jevištní vystoupení sledovat skryt za záclonou v některé prázdné lůži. Zpočátku do divadla chodil Josef pouze o sobotních večerech, neděle byly vyhrazeny učení a přípravě do školy. Poté, co začalo divadlo uvádět hry v češtině i v neděli odpoledne, vyhledával Štolba i tato představení. „*A tím otevřel se mi nový svět. Poznal jsem takto nejslavnější herce a zpěváky doby tehdejší, poznal jsem nejlepší hry tehdejšího repertoaru, a po každém představení v hlavě mi to vždy vířilo a v prsou burácelo, že těžko jsem vždy usínal.*“³³¹ V době Josefova gymnaziálního působení započaly také sbírky na Národní divadlo, což ho zajisté významně zasáhlo.

Jako starší gymnazista navštěvoval Štolba s ostatní mládeží ve Stavovském divadle nejvyšší galerii. Vstupné na nedělní představení činilo dva šestáky. „*Celý týden kladli jsme krejcar ku krejcaru, nedělní oběd odbyli jsme s rychlostí největší a poklusem brali jsme se ku kase. Neboť kdo dříve přišel, byl jist lepším místem, kdo se opozdil, musel vzít za vděk s tím, co zbylo. A sotva že otevřelo se okénko u kasy, rvali jsme se o lístky, a vypracovavše se pak s největší námahou a za nekonečných štulců z klubka těch, kteří tísnili se za námi, a jimž žádná železná bariera nepředepisovala, kudy přicházeti a kudy odcházeti, letěli jsme takřka po nespočetných schodech do nejvyššího poschodí.*“³³² S několika známými chodil mladý Štolba do divadla prostřednictvím domovníka. Tudy se muselo vždy s předstihem, když ještě v divadle byla tma. I přes veškeré nepohodlí v nejvyšší zamřížované galerii, kde se muselo stát, přes chudé divadelní poměry a špatné herecké výkony, znamenaly pro Štolbu neděle divadelní svátky.³³³ Až později Štolba zjistil, že tutéž galerii tajně přes byt domovníka

³³¹ Tamtéž, s. 50 – 51.

³³² Tamtéž, s. 144.

³³³ Tamtéž., s. 142 – 149.

navštěvoval i Emanuel Bozděch³³⁴, který právě zde navázal styky a přátelství s nejrůznějšími divadelními nadšenci.³³⁵

18. listopadu 1862, když slavnostně zahajovalo činnost Prozatímní divadlo³³⁶ uvedením Hálkova Krále Vukašina, nemohl si Josef jako kvintán nechat ujít právě první představení. O vstupenky byl mimořádně velký zájem, ovšem lóže zůstávala prázdná. Proto se skupina čtyř nerozlučných kamarádů, včetně Štolby, chopila myšlenky koupit si celé lóže pro sebe. Cena činila pět zlatých. Na tyto okamžiky vzpomíná Štolba velice nostalgicky také proto, že musel ještě nějakou dobu po představení splácet vstupenku bohatším přátelům. *„Byla to přece jen krásná ta doba našeho národního dětství. Kdo se nám mohl tehdá rovnati! Divadélko bylo sice malé a příliš vysoké, ale za to velice přívětivé. A pak hlavní věc: my byli tu doma, byli jsme ve svém, byli jsme pod vlastní střechou. A to elegantní publikum jeho, jež pojednou jako ze země vydupáno, v ničem nezadalo publiku německému.“*³³⁷

V době, kdy Josef Štolba nastupoval na univerzitu, začal intenzivně navštěvovat divadlo se svými nejlepšími přáteli a spolužáky z práv Karlem Komersem a J. Zalužanem. *„A nyní nastala mi doba nejdokonalejších divadelních požitků, neboť akademikové měli již tehdá do parteru proti vykázaní se legitimačním lístkem akadem. čtenářského spolku snížené vstupné (...) a já výhody té přes přišernou hubenost své kapsy co nejvíce využíval.“*³³⁸ Všichni tři žili jen divadlem a toužili také psát, nejlépe hry pro Národní divadlo. Právě tehdy trojice přátel navázala bližší vztahy s Emanuelem Bozděchem a jeho známými, kteří také navštěvovali horní galerii Prozatímního divadla. *„My vyplňovali a ovládali onen kurník, jemuž se říkalo v prozatímním divadle parter k stání, a jenž byl původně skoro úplně skryt pod prvním pořadím loží. Byla to místnost*

³³⁴ Emanuel Bozděch (21. 7. 1841 – po 10. 2. 1889), český dramatik a prozaik, působil jako vychovatel v rodině rytíře Ledvinky z Adlersfelsů, vystudoval práva a historii na filozofii v Praze. V letech 1869 – 1876 dramaturg Prozatímního divadla, autor komedií a historických her. Zajímal se o francouzštinu a francouzské drama. *Diderot...*, Svazek 1 a-b. S. 450.

³³⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 182.

³³⁶ Prozatímní divadlo – divadlo postavení v Praze roku 1862 architektem V. I. Ullmannem na jižní části staveniště Národního divadla. Jeho otevření bylo výrazem dlouhodobých snah české společnosti o samostatné stálé české divadlo i nespokojenosti s postavením českých představení ve Stavovském divadle. Mělo provizorně sloužit až do doby postavení reprezentativní budovy Národního divadla. *Diderot...*, Svazek 6 p-r, s. 274.

³³⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 153 – 154.

³³⁸ Tamtéž, s. 187.

*příšerná, beze všeho vzduchu, a nejhorší při ní bylo to, že zdvihajíc se amfiteatrálně, opatřena byla šikmou podlahou bez stupánků, což působilo navštěvovatelům nesnesitelnou trýzeň, poněvadž noha sesouvala se stále do špiček bot. Ale my nesli veškeré tyto nepříjemnosti hrdinně. Od nás vycházel vždy první smích a první potlesk, a potlesk ten neb ticho po ukončení aktu a celého kusu, aneb dokonce sykové zakřiknutí applausu galerie znamenalo úspěch nebo neúspěch hry. Neboť publikum, zejména dámské v lóžích a na sedadlech již tenkrát přenechávalo applaus navštěvovatelům parteru a galerií.*³³⁹ Štolba byl Bozděchovi představen a od tohoto okamžiku ho začal pravidelně vyhledávat v jeho bytě ve Spálené ulici. Dal mu také posoudit vlastní dramatickou prvotinu.

Po nástupu na univerzitu roku 1865 se mladý Josef setkával i s ochotnickým divadlem. Bylo to hlavně ve Velkém Újezdě u Rakovníka, kam jezdil Josef na prázdniny k strýci Ullmannovi, který pravidelně ochotnická divadelní představení pořádal. Štolba se svou divadelní zkušeností z pražských divadlech byl ochotníkům přínosem a sám v hrách také pravidelně účinkoval.³⁴⁰

Štolbův divadelní debut sahá k jaru roku 1869. Tehdy se mladý spisovatel osmělil a dal rukopis své dramatické prvotiny k posouzení svému příteli, v té době již dramaturgovi Prozatímního divadla, Bozděchovi. Ten poté Štolbovi v dopise z 23. března 1869 napsal, že nová hra byla zařazena do repertoáru a bude uvedena 31. března 1869. Z dopisu se Štolba také dozvěděl, že jeho veselohru o jednom jednání bude režírovat Kolár³⁴¹ mladší, který ji částečně upraví a herecké úlohy obsadí slečny Horská a Čermáková.³⁴² „*První má aktovka >A přece< byla šťastně ku provozování přijata, a nebylo blaženějšího člověka nade mne. Můj kus se bude hráti, já ocitnu se za kulisami, já budu mluvit s herci, ku kterým vzhlížel jsem s posvátnou úctou – hlava mi šla z toho kolem. A jak záviděli mi to moji přátelé.*“³⁴³ Štolba se pak s nadšením účastnil

³³⁹ Tamtéž, s. 167.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 58 – 59.

³⁴¹ František Karel Kolár (29. 1. 1829 – 4. 12. 1895), někdy uváděný i jako Kolář, český herec, režisér a kostýmní výtvarník. Synovec Josefa Jiřího Kolára (9. 2. 1812 – 31. 1. 1896). V roce 1852 angažován ve Stavovském divadle, od 1862 člen Prozatímního divadla, od 1881 vrchní režisér Národního divadla v Praze. *Diderot*...Svazek 4 k-1, s. 133.

³⁴² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 192.

³⁴³ Tamtéž, s. 272.

první ohlášené zkoušky. Již tehdy však odhalil i odvrácenou tvář divadelního světa, která ho od té doby soužila a rozhořčovala. Režisér Kolár ml. sice Štolbu přijal velice srdečně a dovolil mu během zkoušek sedět za první kulisu, ovšem obtížnější pořízení bylo s herci. Ti se ke zkoušce dostavovali s výrazným zpožděním, některé režisér musel nechat hledat i po blízkých kavárnách. Dále Štolbu trápily uštěpačné řeči herců. „>Kdo je to ten Štolba?< >Bude to nějaký takový zkažený student,< odpověděl hlas v pozadí. >Řekněte mu, ať toho nechá – beztoho že nic po tom nebude,< pokračoval >starý gardista,< jenž po chvalném zvyku svém svou úlohu nebyl dosud ani četl, a laskavý čtenář dovede si zajisté představit, jak mi při slovech těch bylo. Slzy draly se mi do očí, a já zacházeje studem, slyšel jsem jen jako ve snách, jak odpovídá onen hlas šeptem mohutným: >Mlč, vždyť sedí tamhle,< jak >starý gardista< odsekl nevrlym >aťsi,< a jak po chvíli počíná zkouška na mou prvotinu, v níž ostatně mimo dámy ani jediný z herců úlohy své mocen nebyl. Seděl jsem jako na řeřavém uhlí, a jakmile blížil se konec, zdvihl jsem se tiše, a nedav nikomu s Bohem, ubíhal jsem pryč, jako by za mnou hořelo. (...) Na další zkoušku, jak zajisté pochopitelně, jsem více nešel.“³⁴⁴ Na premiéru své jednoaktovky Štolba v pamětech poté vzpomínal přívětivěji. „Představení dopadlo dosti slušně. Publikum přijalo můj kousek přívětivě, a referáty listů byly dosti povzbuzující. Vrhł jsem se tedy s vášní do další práce.“³⁴⁵ Jiří Smrčka ve své disertační práci také uvažuje, proč tato Štolbova prvotina nikdy nevyšla tiskem a dochází k závěru, že to bylo možná i tím, že se soudobý specializovaný čtrnáctidenník Česká Thalia na místo obvyklé recenze omezila na stručné konstatování, že hra „celkem nepronikla“. Možná i proto zůstalo jen u jediného scénického provedení v Prozatímním divadle.³⁴⁶ Pravidelná rubrika Literatura a umění v Našich listech přinesla asi nejobjektivnější recenzi. „Jednoaktovou veselohru A přece uvedl se na jeviště naše nový spisovatel, p. J. Štolba, jevíci jisté nadání pro lehkou veselohru. První tento pokus jeho prozatím podal nám jen důkaz, že má již dosti velkou znalosti jeviště a technické části dramatických prací, jakož i jakousi lehkost dialogu. Až tento dialog bude také na myšlenky bohatější a celkem úsečnější, až spisovatel i co do jednotlivých charakterů a situací vybaví se z reminiscencí posud ho patrně ovládajících, dovede zajisté napsati veselohru ceny trvalé. Obecenstvo přijalo první tuto práci jeho bez hlučnějšího potlesku

³⁴⁴ Tamtéž, s. 274 – 275.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 193.

³⁴⁶ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, S. 10.

sice, ale celkem vlídně. Účinkující sehráli kousek ten lehce a čile, jak toho žádá, a přivedli jednotlivá zdařilá místa k dobré platnosti.“³⁴⁷

V průběhu doby se stal Josef účastníkem akademických představení (koncem šedesátých let vystřídala koncerty Akademického čtenářského spolku divadelní činnost, prostřednictvím které studenti tlumočili vlastenecká témata) v Praze a v červnu 1869 za hlavní roli Žižky v Kolárově³⁴⁸ hře *Žižkova smrt* sklídl veliký úspěch, o čemž psal i dobový tisk. „*Z mladých těch mužů, kteří vesměs s největší horlivostí a pilí provedení úloh svých se byli ujali, jmenujeme jen právníka pana Štolbu, kterýžto hrál titulní úlohu, a již loňského roku při téže příležitosti jako kníže Vlastislav v Tylově <Čestmíru> zvláštní naši pozornost upoutal jako neobyčejně nadaný myslící umělec-ochotník.*“³⁴⁹ Z příspěvku je tedy zřejmé, že ho oficiální divadelní kritika zaznamenala již o něco dříve, minimálně v roce 1868. Přestože byl hodnocen pozitivně, otec Josefa nutil ke studiu a myšlence, že by se jeho syn stal hercem, nebyl nakloněn. Dodejme, že ve zmiňované hře si Štolba zahrál po boku všemi obdivované a milované paní Otilie Sklenářové-Malé.³⁵⁰

Poté, co debut jednoaktovkou *A přece* otevřel mladému Štolbovi brány divadelního světa, do širšího povědomí literární obce se zapsal až svým druhým kusem, celovečerní veselohrou *Krejčí a švec*. Premiérově byla fraška uvedena v aréně Letního divadla Na Hradbách³⁵¹ 4. srpna 1869 a nejenže na rozdíl od prvního kusu prorazila, ale získala i neobvyklou pozornost kritiků a diváků. Tento nevídaný ohlas však vzešel z nechtěné reklamy, kterou hře po premiéře přinesla ostrá výměna názorů a urážlivých výpadů mezi Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem na straně jedné a Viktorem

³⁴⁷ Divadlo, in: *Naše listy*, 2. 4. 1869, č. 91, s. 2.

³⁴⁸ Josef Jiří Kolár (9. 2. 1812 – 31. 1. 1896), Kolár starší; český herec, režisér, překladatel a dramatik. Roku 1842 angažován do Stavovského divadla, od 1859 hlavní režisér činoherního souboru. Od 1866 režisér a umělecký ředitel Prozatímního divadla, 1881 dramaturg Národního divadla v Praze. *Diderot*...Svazek 4 k-1, s. 133.

³⁴⁹ Příspěvek bez označení, český překlad, in: *Politik*, roč. III., 18. 6. 1869, č. 166, s. 3.

³⁵⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 156 – 165.

³⁵¹ Letní divadlo Na Hradbách - Družstvo českého zemského divadla nechalo vystavět divadlo v roce 1869 podle plánů Josefa Niklase. V budově Prozatímního divadla bylo totiž v letních měsících k nevydržení, a tak se přistoupilo k výstavbě dřevěné a otevřené arény. Návštěvníky zde vábily nižší ceny a odlehčený repertoár veselejšího ladění. Aréna byla slavnostně otevřena 17. června 1869 Kolárovými *Mravenci*. Tato velmi populární aréna byla přenesena při bourání hradeb v roce 1876 na jiné místo. Divadelní arény, in: *Databáze divadel* [online], [vid. 6. 3. 2015], dostupné z: <http://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=518>.

Guthem³⁵² na straně druhé. „*Nové trní květů divadelní slávy, kterých však já bláhový nedbal!*“³⁵³ Spor se odvíjel od soutěže vypsané 8. ledna 1869 ředitelstvím Prozatímního divadla, které chtělo z obdržných příspěvků vybrat tři nejlepší původní české veselohry a ocenit je nejen finanční odměnou, ale také uvedením v aréně Na Hradbách. Z osmi doručených prací se pak v trojlístku nejúspěšnějších soutěžících na třetím místě ocitl Josef Štolba právě s fraškou *Krejčí a švec*. „*Jak známo, bylo národní naše družstvo divadelní k zvelebení her v letním divadle na hradbách vypsalo ceny na původní frašky, z nichž tři cenou byly poctěny. Ježto k fraškám těmto i původní hudba musela se skládati, pozdrželo se posud jejich provozování, k němuž teprv dnes jednou z těchto frašek se přikročuje. Dávat se totiž dnes poprvé původní fraška Krejčí a švec od J. Štolby se zpěvy a tanci, k níž hudbu složil pan V. Hřímaly, ředitel okrestu u zemsk. českého divadla. Páně Štolbova fraška byla obdržela třetí cenu. Ve frašce této jsou přední síly našeho divadla zaměstnány.*“³⁵⁴ Nečekaný slovní a názorový boj se strhl záhy na stránkách Národních listů, Pokroku a Politika, když divadelní recenzent a kritik Viktor Guth po jevištním provedení oceněných kusů prohlásil celou soutěž za zmanipulovanou a porotce za předpojaté. Argumentoval především tím, že Štolbova hra měla na rozdíl od zbylých oceněných největší ohlas u publika. Na Guthovy recenze reagovali obvinění porotci Neruda s Hálkem, načež se celý spor přenesl do roviny osobních útoků týkajících se jejich osobní politické minulosti, chabé literární úrovně vlastních prací, neoriginálnosti při psaní či dřívějšího působení v provládních listech. Celý spor dokládá Štolba ve vzpomínkách sesbíranými a přiloženými útočnými výňatky z jmenovaných novin.³⁵⁵ „*Nebylo snad šťastnějšího člověka v Praze nade mne, když ceny, vyvoleným fraškám udělené, byly prohlášeny. (...) Směšná zajisté cena tří dukátů zdála se mi tehdá přímo značnou, neboť znal jsem dukáty jen ze zasklených výkladů bankovních závodů, a honorář 40 zl., pravím čtyřiceti zlatých, který mi byl za provedení mé frašky vyplacen, zcela slušným, poněvadž se tehdá jiných honorářů vůbec neplatilo. A ke všemu ještě tantiémy! O těch nebylo až do té doby u nás slechu, a přes to, že měly počítí až čtvrtým představením, znamenaly přece jen ohromný pokrok v hmotném odměňování spisovatelů dramatických, arci bohužel pokrok, od něhož po fraškách těch zase upuštěno. (...) A když pak v den premiéry divadlo bylo jako by nabil, nálada od*

³⁵² Viktor Guth (1841 – 1911), právník, český novinář, kritik a spisovatel. Od roku 1879 dramaturg Královského českého zemského divadla. *Masarykův slovník naučný*, ...Svazek II D-G, 1926, s. 1092.

³⁵³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 193.

³⁵⁴ Letní divadlo na hradbách, in: *Národní Listy*, roč. 9, 4. 8. 1869, č. 213.

³⁵⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 57 – 134.

počátku výborná, když první aplaus zaburácel divadlem, a když konečně vyvedli mne herci ven, před rampu, a já před sebou poprvé spatřil tolik rozjařených tváří, tolik pohybujících se ruk a slyšel tolik povzbuzujícího volání – ach, jak mi tenkrát bylo! Nezažil jsem v divadelní své minulosti snad okamžiku šťastnějšího. Arci byl jsem tehda pouhý mladíček, něco málo přes dvacet let, jenž věřil ještě, že prkna divadelní vystlána jsou samými růžemi – bez trní. (...) Arci Krejčí a švec byl opět a opět opakován, a já bral několik tantiém, jež kolísaly asi mezi 13 až 18 zlatými. Ale radost má z dramatického tvoření byla – aspoň na nějaký čas – tatam, neboť jsem byl rázem poznal divadelní život zbavený všeho pozlátka, holý, nahý, poznal jsem, že poskytuje sice někdy okamžiky stkvělé, ale že přece jen jest – k politování, kdo ocitl se na divadelních prknech, z nichž není více návratu - - -.³⁵⁶ Jan Neruda se o Štolbově veselohře vyjádřil fejetonem v Národních listech. „Bylo i přísné kritice gusto tam posedět, v mateřské srdce její vracela se dávno ztracená víra v lidstvo, chcem říct v svědomité a poctivé zacházení s původními novinkami českými. (...) Každá episodka rozhodně dobře obsazena, mnohá z nich provedena i výtečně (...) Je jistý pokrok v kuse tom naproti dřívějším Štolbovým pracím, volnější totiž rozmar. Štolba zvolil předmět frašky své z prostých, jednoduchých událostí měšťanského života a prokreslil jej také jednoduše – v třetím jednání, jemuž by trochu zkracování prospělo, poněkud příliš jednoduše. Povede-li se Štolbovi budoucně lesklejší invence, má již divadelní obratnosti dost, aby podal něco zcela dobrého. Pomalu musí zrát u každého spisovatele dílo první, ač hledí-li k opravdu národní a cele původní frašce; (...).³⁵⁷ V Pokroku se ke hře vyjádřil zmiňovaný Viktor Guth v rubrice Pražské divadlo. „Dovoleno-li v tomto případě souditi a minori ad majus, můžeme si věru slibovati o ostatních, prvními dvěma cenami poctěných pracích pp. Vlčka a Züngla skutečné obohacení původního repertoiru, v tomto směru dosti zanedbatelného. P. Štolba odbyl si již svůj dramaturgický noviciát jednou jednoaktovou veselohrou >A přece<, kteráž, jak známo, v březnu t. r. na zemském divadle provozována byla, i netřeba teda pohlížeti více na tuto novinku jakožto na práci úplného začátečníka, do divadelního aparátu ještě docela nezaspěčeného. (...) Bohužel nevládne však touto fraškou ještě docela onen vytoužený, výhradně český duch, abychom ji mohli bez rozpaků nazvati také fraškou národní. (...) Několik vlasteneckých průpovědí netvoří ještě vlastenecké srdce a také ne národní hru. (...) P. Štolba přezývá nám na novo opět tu starou banální látku o těch dvou

³⁵⁶ Tamtéž, s. 135 – 137.

³⁵⁷ NERUDA, Jan: Na baště – Feuilleton, in: *Národní Listy*, roč. 9, 6. 8. 1869, č. 215, s. 1.

*milencích, kteří se nemohou dostat, konečně ale per variol casus per tot discrimina retum přece se dostanou. (...) Chudobný děj ozdobil pan spisovatel několika kouplety, které však pro své příliš všeobecné látky nezajímají. (...) Jinak jest fraška tato technicky zcela obratně propacována; že poslední akt ztrácí zajímavosti, leží v naznačené již prostotě děje.*³⁵⁸ Ve stejný den jako v listu Pokrok vydal Guth navíc recenzi i v Politiku. „Spisovatel, který již jednou s aktovou veselohrou >A přece< na našem divadle byl vystoupil, opírá se sice v nejnovější práci této silně na vídeňskou fraškovou šablonu, dovedl však přece propůjčiti celku samostatný, specifický místní ráz, kterémuž novinka právem za úspěch svůj děkuje, a jenž i nejpodařenějšímu lokalisování cizích originálů jen velice zřídka do krve přechází. Činitelé jednoduchého trochu děje sestávají, jak již řečeno, většinou ze starých, dobrých známých.“³⁵⁹

V létě 1869, během divadelních zkoušek Štolbovy frašky *Krejčí a švec*, se v Letním divadle Na Hradbách mladý Štolba seznámil s Bedřichem Smetanou, který chtěl uvést na českou hudební scénu národní veselohru. K tomu hledal nejen příhodnou látku, ale také spisovatele, který by dle vybrané předlohy napsal libreto obsahující i prózu. Na podzim roku 1870 navázali oba užší spolupráci. Nejprve Štolba pracoval na libretu ke hře *Zakletý princ*, později na libretu k operní veselohře *Sebastián a Viola* od Shakespeara. Komickou operu *Zakletý princ* se nakonec Smetana rozhodl nezkomponovat, a tak ani Štolba libreto nedopsal. Není známo, jak široce na libretu k opeře *Sebastián a Viola* Štolba později pracoval. Dnes však víme, že oficiální libreto k nedokončené opeře *Viola* Smetanovi dodala Eliška Krásnohorská, která ho zpracovala dle známé komedie *Večer tříkrálový* od Shakespeara.³⁶⁰

Po zažitém divadelním úspěchu tvořil Štolba bez odpočinku dále. Zakrátko již dával opět k posouzení Bozděchovi svůj nový dramatický rukopis *Staří blázni*, frašku z venkovského života. Tu však Bozděch Štolbovi nepochválil a doporučil mu, aby ji neuváděl a psal raději nanovo.³⁶¹ Netrvalo to však dlouho a ještě na podzim roku 1869 měla premiéru další Štolbova hra. Jednalo se o jednoaktovou veselohru *Bratranec*. „*Od Štolby dáván v krátké době třetí již kus divadelní, nejnověji jednoaktová hra Bratranec.*

³⁵⁸ GUTH, Viktor: Pražské divadlo, in: *Pokrok*, 6. 8. 1869, č. 102.

³⁵⁹ GUTH, Viktor: České divadlo, in: *Politik*, 6. 8. 1869, č. 215.

³⁶⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 243 – 259.

³⁶¹ Tamtéž, s. 193 – 194.

*Je to nové spracování známé, několikrát již užitá idey, avšak spracování dle našich poměrů divadelních, id est hereckých dobře vypočtené. Známa idea vdavekchtivosti několika ženštin pohromadě žijících, mladé, starší, nejstarší, jichž srdce či vlastně chtivosti dobude sobě zakrátko muž jediný, zde šibal místo sekretářské hledající. (...) Štolba má patrně talent pro vyhledávání divadelně působivého, snad se záhy vyšine také výš a bude i v invenci děje i o vynalezení charakterů brzy samostatnější a bohatší. Co se stavby jeho prací týče, mají již nyní jednotlivé části pravou svou míru, a dialog, třeba se neskvel, je aspoň přirozený. Sahrán byl Bratranec výtečně.*³⁶² I recenze z České Thalie opakovala stále stejně znějící slova. „S novou fraškou Bratranec vystoupil tentokráte pilný p. Štolba s rozhodným úspěchem. Byť by látka, kterouž k spracování si obral, nehonosila se přílišnou novostí, neboť heslo „řekni každému, co si přeje, a ke všemu přisvědčí“ mnohonásobně již bylo upotřebeno k dramatickému spracování. (...), tož jeví se v nejnovější práci p. Štolbově talent nepopíratelný, jemuž jen více ustálenosti zapotřebí, by úplně proniknul. Pan Štolba zná divadlo, - p. Š. má dostatečnou zásobu vtipu, vlastnosti to, jimiž každý veseloherní spisovatel má býti ozbrojen, jen více originalnosti a půjde to.“³⁶³ Recenzenti i kritici se tedy shodovali na tom, že Štolba je jistě jako veseloherní dramatik talentovaný, oplývá i humorem a vtipem, ovšem chybí mu smysl pro nalezení původního námětu. Právě kvůli nedostatku námětové originality ho kritici nechtěli řadit k autorům původního národního repertoáru.

6.2 České divadlo v 70. letech 19. století

Budova Prozatímního divadla, která umožňovala českému profesionálnímu souboru v Praze pracovat v lepších podmínkách, než jaké měl soubor předtím ve Stavovském divadle, vyhovovala dobře inscenacím konverzačního a veseloherního typu. Na malé scéně mohl soubor v těchto žánrech usilovat o jemnou hru. Naproti tomu malé jeviště omezovalo inscenátory dramát v práci s komparesem. Také bylo překážkou v rozvoji českého operního repertoáru.³⁶⁴

³⁶² NERUDA, Jan: Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 9, 6. 10. 1869, č. 276 s. 3.

³⁶³ Činohra, in: *Česká Thalia*, roč. 3, 15. 10. 1869, č. 20, s. 156.

³⁶⁴ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 93.

„První divadelní družstvo, jemuž zemský výbor svěřil prozatímní divadlo (...) od 26. září 1866 do květné neděle 1870, pracovalo stále s deficitem, a došlo konečně náhledu, že obmezené prostory Prozatímního divadla, jež za léta byly učiněnou výhni, deficitu tomu odpomoci nemohou, i kdyby návštěva byla sebe stkvělejší, a že tudíž třeba postaviti divadlo letní, jež by obecenstvo nejen vzdušnější místnostní a nižšími cenami, ale i lehčím, veselým repertoirem k návštěvě více vábilo. Věc tato vzata počátkem roku 1869 tak rázně do rukou, že dne 17. června téhož roku zahájena již představení v útulném, arci ale prozatím úplně otevřeném, a v dešti stejně jako slunci na milost a nemilost vydaném Letním divadle na hradbách Kolárovými Mravenci.“³⁶⁵

Prozatímní divadlo mělo postupně celkem tři letní filiálky arénového typu (dřevěná otevřená letní divadla v předměstských veřejných zahradách). Byla to *Aréna na hradbách*, jež stála v letech 1869 – 1875 v místech dnešních Čelakovského sadů nad Národním muzeem, dále *Národní aréna* postavená na křižovatce dnešní Vinohradské a Italské třídy. V této tzv. trucaréně hrálo staročeské družstvo v letech 1876 – 1880. Na svou dobu velmi moderní a prostorné *Nové české divadlo*, opatřené pro případ špatného počasí dokonce posuvnou skleněnou střechou, stálo na Vinohradech a hrálo od roku 1876 do roku 1883.³⁶⁶

Zhruba od poloviny 70. let, kdy již bylo romantické divadlo v otevřeně krizovém stavu a nové divadelní tendence nebyly ještě schopny se plně prosadit, ztrácelo české divadelní umění kontakt s národními a sociálními zápasy. Význam divadla v české společnosti tak v této době dočasně ustoupil. V těchto letech probíhal také boj o vedení Družstva Královského českého zemského divadla v Praze mezi staročechy a mladočechy, který vyústil v kompromis a vznik Spojeného družstva roku 1877. Tyto zápasy probíhaly bez větší participace zájmu středních a nižších vrstev. Lidové obecenstvo hledalo nová kulturní střediska na obvodu Prahy ve vznikajících divadelních arénách, kde pro ně hráli v letních měsících nejen venkovské kočující společnosti, ale i umělci ze souboru zemské scény. Mimo oficiální divadelní život zůstávalo spíše dělnictvo, které k návštěvě divadel nemělo většinou čas ani peníze.³⁶⁷

³⁶⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 57.

³⁶⁶ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 127.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 96.

O obecnstvu Prozatímního divadla, o tamních poměrech a o dramatu 70. let 19. století vůbec se Štolba ve svých vzpomínkách vyjádřil hned několikrát. „Návštěva prozatímního divadla nebyvala z pravidla valna. Otcové a matky nynějších navštěvovatelů nádherné naší divadelní budovy na nábřeží, generace to v nárocích svých sice mnohem skromnější, ale pro umění dramatické a důležitost jeho pro rozvoj našeho života národního přímo hořící a k jedinému našemu divadlu s láskou příkladnou lnoucí, shromažďovali se tu ve dny abonentní v nevelkém sice počtu, ale za to se svědomitostí až pohnutlivou, a tvoříce takřka jednu velikou rodinu, vyměňovali přátelsky náhledy své o divadelních věcech, jež jako všude jinde zajímaly i je se všech stránek svých. Foyeru nebylo. Utvořily se tedy z nenáhla kroužky, kteréž, jako by již k sobě náležely, debatovaly v meziaktích na svých sedadlech o divadelních událostech (...). Ale jen pološeptem. Prozatímní divadlo bylo přímo pověstno tichem v něm vládnoucím. To obecnstvo jako by si nebylo troufalo promluvit hlasitěji. A stalo-li se tak tu neb tam mimovolně, celé divadlo obracelo se udiveně v stranu tu. Byloť patrno, že tehdejší publikum české přeneslo nesmělost svou z odpoledních představení v divadle stavovském, kdež bylo jen trpěným zlem, do nové, prozatímní budovy, že nebylo ještě uvyklo samostatnosti její, že necítilo se v ní posud úplně doma. Nejvíce mezer jevívaly vždy lože. Přízemek i obě poschodí byly jimi vyplněny – balkonů nebylo – a těch českých abonentů ložových bylo dosti pořádku. Ze šlechty hrabata Schönborn, Harrach, Kounic a knížata Schwarzenberg a Lobkovic, pak několik málo bohatých rodin měšťanských, a – dost. Ze šlechty nejpilnějším navštěvovatelem byl starý hrabě Schönborn, jenž dostavuje se z pravidla sám a sám do své lože, nevynechal snad ani jediného představení, nikdy před koncem kusu neodešel a ve své přízemní prvníčce v pravo u jeviště takřka k divadelnímu inventáři náležel. Ostatní pak kavaliři, s malými jen výminkami, posílali za sebe do loží svých někdy své dívky s vychovatelským personálem, častěji však své úředníky, a ob čas dokonce i své služebné. Sedadla bývala již hustěji obsazena, ale parter k stání, učiněný to kurník za přízemními sedadly a pod ložemi nízkého prvního pořadí, a pak nebetyčné galerie byly při premiérách neb beneficích oblíbených herců, hlavně ale v neděli, přímo nabity. Že při premiérách, zejména kusů původních, jež byly následkem celé řady nešťastných novinek úplně diskreditovány, zely lože a sedadla často prázdnotou, nebylo arci divu. Důvěru do nich ztratila znenáhla správa, která následkem toho při hrách, od nichž z toho neb onoho důvodu neočekávala

*žádného úspěchu, nevěnovala výpravě nižádné péče, obmezujíc se na odřené své dekorace, na chudičké kostymy a na komparserii téměř ubohou. Nedůvěra ta přešla, rozumí se, pak také na herce, kteří z pravidla novinkám nejistým, jež snad po prvním, druhém představení zapadly navždy v orkus divadelního zapomenutí, nevěnovali náležitou péči, a okolnosti tyto, jako i mnohé smutné zkušenosti disgustovaly obecenstvo tak, že chodívalo na premiéry kusů původních jen se strachem, a že čekávalo z pravidla, až co řeknou o nich recense. Tak podmiňovalo jedno zlo druhé, a konec konců byl posléze přímo odpor proti původní produkci, která za poměrů takových nijak rozvinouti se nemohla.*³⁶⁸

*„V letech sedmdesátých předešlého století bylo v literární naší domácnosti jinak nežli dnes. Celá literatura naše, a zejména literatura dramatická byla ještě v plenkách, a poněvadž soustřeďovala se skoro úplně v Praze, bylo zajisté zcela přirozeno, že spisovatelstvo, jehož nejhlavnějším a snad jediným střediskem byl literární odbor Umělecké besedy, znalo se vzájemně co nejlépe. A když vyskytl se nový člověk, nový pracovník literární, šel, abych tak řekl, takorůzka z ruky do ruky. A zejména nový spisovatel dramatický, jenž vystoupil s úspěchem na jediné naší scéně, ocitl se vždy rázem v středu celé literární společnosti.*³⁶⁹

6.2.1 Štolbova spolupráce s Prozatímním divadlem a scénami arénového typu

Po absolvování práv nastoupil mladý Štolba počátkem 70. let jako vychovatel ke Kounicům. V zimním období, kdy hraběcí rodina pobývala v Praze, měl Josef volnější režim, mohl se stýkat s přáteli a také navštěvovat divadlo. *„Hrabě Kounic měl dále, jako všichni ostatní šlechtici čeští, svou loži v divadle německém (Stavovském), ale já způsobil záhy za pomoci hraběnky Elišky, že předplatil také loži v divadle prozatímním (českém), která byla pak hlavně nám >mladým< k dispozici, což považoval jsem arci v ohledu národním za velice důležité.*³⁷⁰ Aktivní kontakt tehdy udržoval například s již zmiňovaným Emanuele Bozděchem, který dal Štolbovi v roce 1870 dokonce k posouzení tři vlastní dokončené texty dramatických her. Jak sám Štolba vzpomíná,

³⁶⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 139 – 142.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 161 – 162.

³⁷⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 78.

scházel se s ním v zimních měsících v Praze téměř každý den a během letních pobytů si s Bozděchem korespondoval. Bozděch Štolbu také přiměl k tomu, aby nastudoval prvky francouzské divadelní techniky a vytvořil v tomto stylu několik veseloher. Bozděch pak pod Štolbovy pseudonymy (nevíme, o které pseudonymy šlo) uvedl vytvořené hry na jeviště.³⁷¹ Jindy Štolba do rodiny Kouniců přivedl českou herečku Otílii Sklenářovou-Malou, která učila starší dceru, komtesu Maricu, správně přednášet a recitovat.

Nalézt a zpracovat původní námět se mladý Štolba pokusil i ve své následující hře *Jenom ne písemně!*, která měla premiéru 25. dubna 1870. Rozsáhlejší jednoaktová veselohra s jednodušší myšlenkou, ale dějově komplikovanější zápletkou, byla přijata s rozpaky. Viktor Guth v Pokroku (30. 4. 1870) vyzdvihl to, že hra jako celek není reminiscencí jiné obecně známé veselohry, ale vytkl objevující se stereotypy v motivech. Také byl v rozpacích z nelogických dějových zvrátů a z rozmělněných zápletek.³⁷² „*Arci jest nám tenkráté zaznamenati původní veselohru Štolbovu: Jen ne písemně, což jest to ale za ochlazení v takém vedru! Ostatně lituji českého spisovatele vůbec, jehož práce musí se octnouti na prknech v letní saisoně – totiž není-li to dobrá, cenou nepoctěná fraška. Takto ale politovati musíme i Štolbu. Činíme tak z dvojí příčiny. Předně, že svou jednoaktovou veselohru nezkrátil, a za druhé, že uvedl ji na scenu po Benedixovu Strejčkovi. (...) Štolba pokračuje sice z lehounka, ale on – pokračuje! Stavba jeho veseloher, exposice i postup děje, jakož i jednotlivé situace, v kterých dobře líčené charaktery v popředí vystupují, činí vše to záživným, zvláště spojeno-li jest s nehledaným vtípem a nenuceným humorem. Těchto vlastností se Štolbovi upřít nedá a bohdá že shledáme v něm časem dobrou akvisici pro osiřelé téměř místo veselohropisců.*“³⁷³

Je zjevné, že divadelní kritici Štolbovu veselohru *Jenom ne písemně!* vnímali jako příslib nastoupené cesty k náročnější a propracovanější tvorbě. Další dva kusy, které Štolba záhy premiérově představoval ve stejný letní měsíc, však tato očekávání nenaplnily. Ba naopak, komedie byly spíše zklamáním. K jednoaktové frašce *Únos*, která měla premiéru 14. června 1870, se v Pokroku (17. 6. 1870) opět vyjádřil Viktor

³⁷¹ Tamtéž, s. 200, 203, 204.

³⁷² SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 15 – 16.

³⁷³ Král. zemské české divadlo v Praze, in: *Česká Thalia*, roč. 4, 1. 5. 1870, č. 9, s. 66.

Guth. Hru označil za ledabyle vystavěnou a kompozičně chudou. Ve své kritice opět narážel na Štolbovu neoriginálnost, opakování známých starých fraškových figur a situací.³⁷⁴ Recenzi přinesla i Česká Thalia. „(...) novinka Štolbův *Únos*, která by se také zcela dobře jmenovati mohla dle Kořenovského: *Stará místo mladé, nás mrzí z dvou příčin. Za jedno: přišla brzo po posledním plodu Štolbově, a za druhé zapomněl pan spisovatel na jemnější stránku své plodnosti, která mu již před tím vděčnější pole vykávala. Nic nového, nic pikantního – pouze obeznanost v stavbě dramatické, což ale zůstává konečně mrtvou teorií.*“³⁷⁵ Štolbova novinka *Únos* tak představovala konvenční veselohru, vytvořenou rozpracováním anekdoty do příběhu s ustálenými fraškovými postavami. Prostá zápletka s očekávanou pointou hře také na poutavosti příliš nepřidávala.³⁷⁶ Letní divadlo Na Hradbách uvedlo premiérově ještě tentýž měsíc, konkrétně 26. června 1870, další Štolbovu veselohru. Jednalo se o tříaktovku s názvem *Spiknutí v Podmazově*. Tak výrazně jako nyní Štolba doposud žádnou svou předešlou hrou recenzenty a kritiky nepobouřil. „*Cosí tak mělkého a spolu tak banálního jako tato fraška nevyšlo až posud přece ještě z péra našeho plodného Josefa Štolby.*“³⁷⁷ „*Mrtvá saisona – na nejvyšším stupni! Vše je mrtvé! Spisovatelé, herci i obecenstvo. A kdo nás umrtvuje? Herce a obecenstvo umrtvují spisovatelé a spisovatele umrtvuje obecenstvo. Jak asi? Tím co nám v poslední době plodnost spisovatelská poskytla, (...) poněvadž nynější spisovatelé letní jsou příliš vypočítaví na efekt, jsou to, abychom tak řekli, veličiny efemerné! Spiknutí v Podmazově není nic jiného, než trochu dobře stavěné sprostoty, v kteréžto stavbě nalzáme materiál nevymáchané huby – a titulní trias: Chňap, Lap, Šňůra není také nic jiného, než nově vymundýrovaný invalida. (...) Rozepisovati se zde nebudem více o škváru tom. (...) Štolba jest k politování i s Kolárem. Kolár proto, že se dal z nedostatečnosti zaměstnání přece do něčeho a Štolba k vůli své domýšlivosti. To nám nikdo neupře. Myslí-li začátečník, že musí approbovat obecenstvo vše, co uráčí se jemu napadnout, jest zajisté domýšlivým – ne-li opovázlivým.*“³⁷⁸ Ani recenzent v Národních listech Štolbu za předložený kus nepochválil, ovšem na rozdíl od ostatních kritiků byl ve vyjadřování mírnější a přívětivější. „*Letošním novinkám v aréně na hradbách nepřaje nebe, posílajíc pravidlem na první jich představení déšť, vítr a chlad úspěchu nepříznivý. Osud ten*

³⁷⁴ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 16.

³⁷⁵ Král. zemské české divadlo v Praze, in: *Česká Thalia*, roč. 4, 1. 7. 1870, č. 13, s. 102.

³⁷⁶ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 17.

³⁷⁷ GUTH, Viktor: in: *Pokrok*, 29. 6. 1870.

³⁷⁸ Král. zemské české divadlo v Praze, in: *Česká Thalia*, roč. 4, 15. 7. 1870, č. 14, s. 108 – 109.

potkal v neděli také Štolbovu novou práci *Spiknutí v Podmazově*, frašku ve třech odděleních se zpěvem a tancem, k nížto hudbu složil V. Hřímaly; přes nevlídné počasí budila novinka dost smíchu a potlesku, na důkaz, že většina obecnstva s ní spokojena. (...) Štolba napsal frašku vídeňského druhu, který naše jeviště i v posledních letech silně ovládá; ona sice nad tu havěť ničím nevyniká, ale také mezi ní není zrovna tou nejhorší. Avšak Štolbovi k vůli nechceme to stajiti, že litujeme, vidouce ho na takových cestách, jako v tomto nejnovějším plodě. Pohybuje se na poli nejnižší frašky, která se rovná každé myšlence, ve které se nepohybují lidé, ani karikovaní lidé, alebrž duchaprázdné loutky (...). Štolba ve *Spiknutí* slézá ještě hezky hluboko pod svého Krejčího a ševce i co do estetických požadavků vůbec, i zvláště co do formy dramatické. *Spiknutí* nemá nijakého děje, který by jen poněkud napínal; nemá nijaké osy (...). *Spiknutí v Podmazově* jest látka pouze na jednoaktový žert; je v druhém jednání vyčerpána, první a poslední jednání jsou konvemi vody do toho doušku vína. (...) Ve *Spiknutí* hustěji než v jiných pracích Štolbových vyskytují se některá vlastní zrna, ale vržena jsou samým spisovatelem mezi vlastní hloží, žádné tam nevzklíčí a nevzroste.³⁷⁹ V závěru své kritiky autor konstatuje, že je na čase, aby Štolba přestal napodobovat šablony vídeňských frašek, aby sáhl po vlastních originálních nápadech a aby čerpal látku ze skutečných životních zkušeností. Také věří, že až tak Štolba učiní, dovede napsat „svižnou a říznou“ frašku povznesenou „nad normale sprostoty a pitomosti“. Všichni kritici se pozastavovali nad jednoduchostí a zároveň roztržitostí děje, nelogičností epizod, uvolněností dramatické práce, nezvládnutou kompozicí, nesourodostí jednotlivých aktů, špatně umístěnou pointou a přemírou karikovaných postav. Na základě výrazné nesourodosti prvního a druhého aktu se Jiří Smrčka domnívá, že hra vznikla spojením dvou původně zamýšlených aktových veseloher do jedné.³⁸⁰ Oproti předchozím Štolbovým veselohrám se v této prvně objevují sociálně satirické prvky. Středem zájmu se ve hře stává měšťanská omezenost. Sociálně satirické prvky ovšem nefungují jako primární zdroj humoru, pouze doplňují situační komiku. Smrčka také nachází explicitně nevyjádřenou paralelu mezi Podmazovem (jméno městečka naznačuje korumpovatelnost tamních obyvatel) a Kocourkovem. Ve vývoji autorovy poetiky pak i tato nepříliš úspěšná hra znamenala posun. Štolba totiž zjistil, kam až sahá pomyslná hranice běžně přijímané konvence daného žánru. Štolba zde také prvně vložil

³⁷⁹ Literatura a umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 10, 28. 6. 1870, příloha k č. 172, s. 3.

³⁸⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 18.

těžiště komiky do dialogů, nikoli jako dříve do situací, čímž se pokusil odchýlit od klasické situační komedie.³⁸¹

Ještě 9. listopadu 1870 měla premiéru nová Štolbova jednoaktová konverzační veselohra *Tak je to na tom světě!*. „*Nová jednoaktová hříčka Štolbova „Tak jest to na tom světě“ nemá zcela té svěžesti (...). Základní myšlenka, strojená, ideální totiž nevinnost dívčí naproti životní zkušenosti, je dosti dobrá, i provedení její je jemné, jen že zapletení celé trochu jednoduché. Dialog (...) unavuje poněkud vzdor svému místy zcela vtipnému obsahu. (...) Celek je ovšem zase pracován hladce (...).*“³⁸² Viktor Guth do Pokroku napsal, že je hra „*povrchní, rozvláčněná, prázdná, nevynikající vůbec ani co do situace ani co do charakteristiky nebo co do mluvy nad všednost.*“³⁸³ Novou veselohrou se Štolba znovu pokusil o odlišný typ komedie, ve kterém jsou zdůrazněny dialogy a omezena situační komika. Tématem hry je ženské pokrytectví ve středostavovské salonní společnosti. Ani tato hra však příliš veliký ohlas nezaznamenala. Ve vývoji Štolbovy poetiky je zde patrný posun od situační komedie ke komedii s těžištěm vloženým do dialogů. Také se prvně věnoval tématu pokrytectví středních vrstev.³⁸⁴

„(...) *Třiadvacetiletému muži otevřely se již brány naší přední scény. Na jeviště zatímního divadla v Praze byla totiž roku 1869 uvedena jako aktová veselohra >A přece<. A nyní to šlo jako v divoké honbě. Za čtyři měsíce hrána již jeho fraška >Krejčí a švec<, která v literárním konkursu byla poctěna cenou. O osudech frašky, o polemikách pro rozhodnutí poroty vzniklých napsal Štolba veselou vzpomínku, která osvětluje zákulisí zatímního divadla přímo bengálem. Za dva měsíce na to hráli již jeho novou aktovku >Bratranec<, za půl roku po té veselohru >Jenom ne písemně<, po dvou měsících aktovku >Únos<, za 12 dní na to frašku >Spiknutí v Podmazově<, a po čtyřech měsících novou aktovku >Tak je to na tom světě<. To byly opravdu již dostihy.*

³⁸¹ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 20 – 22.

³⁸² Literatura a umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 10, 11. 11. 1870, č. 308, s. 3.

³⁸³ GUTH, Viktor: in: *Pokrok*, 12. 11. 1870.

³⁸⁴ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 23.

*Zdá se, že i autora znavily, neboť přišel s novou prací až po roce. (...) Byla to tříaktová veselohra >Zapovězené ovoce<. (...)*³⁸⁵

Prozatímní divadlo uvedlo očekávanou premiéru *Zapovězeného ovoce* 7. prosince 1871. Jan Neruda se o hře vyjádřil celkem neutrálně. „Štolba již napsal několik her a zajisté jich napíše ještě mnoho: *Zapovězené ovoce* nebude mezi všemi hrami jeho ani nejlepší, ani nejhorší, tak někde u prostřed. Řekne-li se o novince té, že vydatně baví, řeklo se také již vše, čeho spisovatel sám docílití chtěl. (...) Více sobě nežádá a toho dociluje často již nynější spisovatelskou individuálností: mladistvá svěžest a lehkost vždy se líbí. V užívání komických situací často šťasten (situační veselohra a fraška zdá se že dle dosavadního bude vlastním jeho oborem) nemůže být v ostatním pak již nikdy zcela nešťasten. Přec bychom v prospěchu jeho i jeviště českého sobě přáli, aby pracoval Štolba trochu více ještě do hloubky, aby myslel na věci novější a průvodnější i aby snad pracoval pomaleji než potud; (...) Štolba je rozhodný talent a *Zapovězené ovoce* je nový toho dokladem i udrží se na repertoiru pro občasné provádění.“³⁸⁶ Josef Durdík označil *Zapovězené ovoce* za situační veselohru, která jen nebaví, ale také se dotýká všeobecně závažnějších otázek. O Štolbově novince se poté vyjádřil vesměs pozitivně a veselohru považoval za přínosnou. „Spisovatel dokázal, že má vlohu pro výraz jemnějších pochodův duševních. (...) Co se týče divadelního rozvržení, postupu děje a scen, nemůže kusu nic býti vytykáno. (...) Veselohra vyžaduje plynňého, vtipem protkvělého dialogu; plynňý jest dialog v *Zapovězeném ovoci* – vtip vyniká méně, poněvadž v situační veselohře vůbec nyní není modou. (...) Konečně přísluší vytknouti, že spisovatel věnoval velkou píli vypracování jeho; (...) Vezmeme-li souhrn se vším všudy, jest *Zapovězené ovoce* kus dobrý, a líbil by se v dobrém překladě i sehrání zajisté obecenstvu jinému než českému, tak že můžeme jej považovati za skutečné obohacení naší veseloherní literatury.“³⁸⁷ V revue *Osvěta* Václav Vlček označil Štolbovu novinku za jeho doposud nejlepší práci. Ve veselohře o třech dějstvích Štolba rozvinul opět téma lidského pokrytectví. Od hry *Krejčí a švec* je tedy *Zapovězené ovoce* první hrou, která Štolbovi opět přinesla ohlas. Úspěšná veselohra

³⁸⁵ ŠTECH, V.: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 514.

³⁸⁶ NERUDA, Jan: Literatura a umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 11, 11. 12. 1871, č. 340, s. 2.

³⁸⁷ DURDÍK, Josef: Umění, *Zapovězené ovoce*, in: *Světobzor*, roč. 6 – 7, 5. 1. 1872, č. 1, s. 7 – 8.

zařadila nyní Štolbu konečně mezi uznávané dramatiky, od kterých mohla široká i odborná veřejnost očekávat vyzrálé a nápadité práce.³⁸⁸

„Roku 1872 mělo se dávat k benefici pí. Sklenářové-Malé jeho (Štolbovo) drama *Matčino dílo*, jež však pohříchu policií zapovězeno bylo. Dramatem tím po tu dobu končí plodná působnost Štolbova na tomto poli písemnictví, však doufáme, že i v tomto směru není ukončena. Vládneť Štolba neobyčejnou vynalézavostí i účinnou technikou, i nelze si mysliti, že po tak slibném začátku byl by ustal na vždy.“³⁸⁹ Jak ukazuje příspěvek ze Světozoru, koncem roku 1872 se chystala premiéra Štolbovy nové hry *Matčino dílo*. K premiéře však nedošlo, protože hra, která řešila sociálně-dramatický konflikt v prostředí velké továrny, byla zakázaná. „(...) Roku 1873 srazil se Štolba s paní censurou. Nepřipustila provozování jeho dramatu >*Matčino dílo*<. Tak zabořila autora tato překážka, že odmlčel se na dlouho (...) Teprve otevřením Národního divadla byla opět rozechvěna jeho dramatická nervstva.“³⁹⁰ V osudném roce tedy Štolba hru vydal alespoň knižně a v úvodní části knihy, kde běžně čtenář nachází poděkování, nalézáme Štolbův vzkaz. „*Provozování kusu tohoto, ředitelstvem k. zem. divadla čes. v Praze již přijatého a intendancí schváleno, bylo c. k. policejním ředitelstvím zapovězeno, odvolání mé pak c. k. místodržitelstvím zamítnuto. V Praze, v měsíci únoru 1873. Josef Štolba.*“³⁹¹

Negativními kritikami se Štolba nemusel dlouho zabývat. Čekala ho totiž plavba do zámoří, na které strávil většinu roku 1873. Po návratu do Prahy absolvoval rigorózní řízení, získal doktorský titul a nastoupil povinnou soudní a advokátní praxi v pražských advokátních kancelářích. Poté se zamýšlel věnovat občanskému povolání. Během notářské praxe u doktora Jana Strakatého, velkého divadelního nadšence, však Štolbu divadelní tvorba zlákala znovu. Po pěti letech se tak Štolba vrátil k tvorbě domácí veselohry. V Novém českém divadle³⁹² měla 9. srpna 1877 premiéru Štolbova hra

³⁸⁸ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 28.

³⁸⁹ Naše vyobrazení J. U. Dr. Josef Štolba, in: *Světozor*, roč. 19, 24. 7. 1885, č. 12, s. 508.

³⁹⁰ ŠTECH, V.: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 514.

³⁹¹ ŠTOLBA, Josef: *Matčino dílo. Původní drama ve čtyřech jednáních*, 1. vydání. Praha, Fr. A. Urbánek 1873.

³⁹² Nové české divadlo - Plány divadla vypracoval Antonín Baum. Nové české divadlo bylo pokládáno za nové prozatímní divadlo, za předchůdce Národního divadla, které se v té době stavělo. V aréně se začalo hrát dne 6. srpna 1876. Po zprovoznění Národního divadla v roce 1883 české zemské divadlo letní arénu

O tom velkém boji se ženami s podtitulem Růžový žert ze šedivého pravěku o třech jednáních se zpěvem a tancem. Očekávaný a vytoužený příznivý ohlas hra však nesklidila. Naopak. „Pan Štolba, jenž v oboru humoresky a veselohry osvědčil tak pěkné nadání, tentokrát patrně nepřemýšlel; jinak byl by tu frašku nesepsal, a když již byla na papíře, nebyl by připustil, aby se veřejně provozovala. Nemáme-li celou tuto dramatickou práci považovati za velký lapsus calami, musíme se domnívati, že travestie byla sepsána pro užší kruh přátel v masopustním naladění a že jen nedopatřením dostala se na jeviště prvního divadla českého. Látka sama k travestii dobře jest volena, neboť právě látky vznešené a všeobecně známé nejúspěšněji se travestují, ale že posměšné zpracování pověsti o českých amazonkách jeví tak pramálo duševní práce a tak nepatrný fond vtipu, tj. příčinou osudu, jehož Štolbův žert doznal. Rozhodnou chybou správy divadelní jest, že frašku tu dala provozovati a ještě – opakovati!“³⁹³

Recenzent z Národních listů byl ve své kritice mírnější, ale Štolbovu hru stejně nepochválil. „Štolbova nejnovější dramatická práce „růžový žert“ (...) provedena byla ve prospěch zasloužilého režiséra pana L. E. Chvalkovského v Novém českém divadle a opakována druhého dne v Národní aréně. – Štolba, jenž byl již několika pracemi, jak výpravnými, tak i dramatickými talent svůj pro humoresku i frašku osvědčil, zvolil si tentokrát látku dosti choulostivou. Travestovalt’ známou pověst „O dívčím boji v Čechách“ v níž Vlasta, Šárka a Ctirad hrají hlavní úlohy. (...) Štolba neměl patrně nic jiného na zřeteli, než kontrastem mezi amazonkami a reky dávnověkými a amazonkami i reky novověkými divadelní obecnstvo krátkou dobu pobaviti (...). Zdá se tudíž, že nezdar, s jakým se kus ten potkal, možno hledati jednak v nepříznivém rozpoložení myslí obecnstva, jednak však také ve způsobu, jakým bylo travestováno. Nezdarem tím nemusí však se dát autor odstrašiti od dalších prací dramatických.“³⁹⁴

Stále populární mytologický příběh o Vlastě a Šárce tedy ve Štolbově parodickém pojetí české pověsti neuspěl. Z textové analýzy Jiřího Smrčky je patrné, proč hra u diváků i kritiků propadla i přes to, že byla naplněná vtipem, smyslem pro detail, poutavou zápletkou a dramatickým spádem děje. Nedostatky Smrčka vidí v nepůvodnosti námětu, ve špatně propracované komice, v surové parodii původní předlohy, ve vyhroceném karikování postav či v ženském pokrytectví. Hra *O tom velkém boji se ženami* tedy byla přijata spíše jako „žertování, jakéž před dvaceti lety ještě obecně mocně působilo a jež nyní už

již nepotřebovalo. Budova byla zbourána roku 1885. Divadelní arény, in: *Databáze divadel* [online], [vid. 8. 4. 2015], dostupné z: <http://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=518>.

³⁹³ Divadlo, České divadlo, in: *Švėtozor*, roč. 11, 17. 8. 1877, č. 33, s. 395 – 396.

³⁹⁴ Literatura a umění, České divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 17, 12. 8. 1877, č. 220, s. 3.

čím dál více na odpolední představení nedělní se obmezuje“.³⁹⁵ Můžeme říci, že tímto nezdařením skončilo mladické nadšení pro tvorbu původních dramatických veseloher, v kterém Štolba utvrzovaly i poměry 70. a počátku 80. let 19. století. Rokem 1877 se tedy uzavřela Štolbova série raných dramát.³⁹⁶

Ke Štolbově překladatelské činnosti ještě dodejme, že pro divadelní Arénu Na hradbách Štolba roku 1872 přeložil operní libreto z němčiny *Tři páry střevíčků čili Každý má své, obraz ze života se zpěvy a tanci*. Originální hudbu k dílu složil Karl Millöcker a text Karl Görlitz dle předlohy A. Brely.³⁹⁷ Pro Prozatímní divadlo ještě Štolba ze španělského originálu přeložil a upravil činohru o třech jednáních *Nové drama* od Dona Jeaquina Estebaneze, která ho zaujala při návštěvě havanského divadla Teatro del Tacon na Kubě. Prozatímní divadlo hru ve Štolbově překladu uvedlo premiérově 27. listopadu 1877. Předpokládáme však, že překlad a úpravy Štolbovi jistě zabraly delší čas, a tak premiéra roku 1877 byla spíše vyvrcholením dlouhodobějšího úsilí.³⁹⁸

Koncem 70. let 19. století Štolba s žádným novým dramatem nepřišel a svůj dramatický zájem omezil pouze na návštěvy pražských divadelních scén a na kontakty s přáteli od divadla. V dubnu roku 1879 například v právní záležitosti zastupoval dramatika Josefa Otakara Veselého³⁹⁹, dlouholetého kolegu a přítele, který nebyl spokojen s přístupem ředitelství Prozatímního divadla.⁴⁰⁰ Počátkem osmdesátých let se Štolba dočkal premiérového uvedení opery *Tvrdé palice* od Antonína Dvořáka, ke které sám Josef Štolba napsal již roku 1870 libreto.⁴⁰¹ Text ze soudobého českého venkovského prostředí Dvořák zhudebnil roku 1874, ač ho pokládal za příliš prostý a dramaticky jednoduchý. Po premiéře 2. října 1881 byla opera kritizována za jednotvárnost v kresbě figur a za všední jazyk. Opera, respektive komická zpěvohra o

³⁹⁵ *Pokrok*, 11. 8. 1877, s. 5.

³⁹⁶ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 30 – 33.

³⁹⁷ LUDVOVÁ, Jitka a kol.: *Hudební divadlo v českých zemích*, s. 550.

³⁹⁸ JAROŠKA, J., LIPOVSKÝ, V.: *Almanach královského zemsk. českého divadla v Praze na rok 1878*, Praha, Kněhtiskárna B. Stýbla 1877, s. 36.

³⁹⁹ Josef Otakar Veselý (1853 – 1879), český dramatický spisovatel. Po absolvování akademického gymnázia v Praze studoval medicínu na pražské univerzitě. Mezi jeho veseloherní díla patří *Na kolbišti literárním*, *Anekdota*, *Václav král tomu chce*. Zasloužil se i o operní libreta *Šelma sedlák* a *Černohorci*. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XXVI. U – Vusín, 1907, s. 609.

⁴⁰⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 176 – 182.

⁴⁰¹ HOSTOMSKÁ, Anna: *Opera. Průvodce operní tvorbou*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 601 – 602.

jednom dějství, byla posléze dávána jen zřídka. Národní divadlo ji nicméně uvedlo roku 1901 jako slavnostní představení k Dvořákovým šedesátinám. Roku 1881 Štolba zvonu jednal s Antonínem Dvořákem o dalším libretu, k dohodě však již nedošlo.⁴⁰² Ke Štolbově libretu napsal Otakar Hostinský nelichotivou kritiku. „(...) *Jednoaktová komická zpěvohra v neděli poprvé provedená očekávání obecnstva nikterak nesklamala, a repertoire náš obohacen právě v oboru, jenž je dosud bezprávním příliš zanedbáván. (...) Libretto napsal Josef Štolba, jenž v oboru frašky a veselohry již několikrátě dobyl si uznání obecnstva. Bohužel „Tvrdé palice“ pochváliti lze toliko z polovice: volba předmětu, osnova děje a plynulý souměrný jeho postup od začátku až na konec jsou výhodami, jimiž nemůže se honostiti každé české libretto, kdežto podrobné provedení zdařilého celkem plánu má leckterou vadu velmi podstatnou (...). Příběh jest jednoduchý a průhledný: Toník Vávrův a Lenka Říhova nemají ničeho proti sobě; avšak právě proto, že Toníkův otec a Lenčina matka rádi by z nich měli muže a ženu, nechtějí „tvrdé palice“ učiniti ničehož z přinucení a lstí kmotra Řeřichy dospívá děj k obvyklému veselohernímu konci, ku svatbě. (...) Kdyby bylo provedení takové jako plán, mohli bychom Štolbovi gratulovati. Avšak i on dal se svést jistými předsudky librettistů, a vypracoval text zpěvoherní tak, jak by sotva učinil při veselohře – a ráz veselohry sluší „Tvrdým palicím“, ne frašky. (...) Nejposlednější vadou libretta jest úplný nedostatek poesie; o nějakém realismu (...) ovšem také není řeči, dikce zůstává tudíž všední, prosaickou. Na mnoze shledáváme se s výrazy příliš – populárními. (...) Co do zevnější formy upozorňuji na jeden zlovyk, (...) příliš časté opakování týchže veršů různými osobami, ovšem s nezbytnými změnami pronominalními. (...)“⁴⁰³*

6.3 České divadlo v 80. letech 19. století

Na přelomu 70. a 80. let vstoupil do závěrečné fáze i názorový boj o poslání Národního divadla v Praze. Demokratičtí umělci a politikové hájili původní koncepci scény pro všechny vrstvy národa. Vzhledem k obtížné finanční situaci však byli během

⁴⁰² LUDVOVÁ, Jitka: *Hudební divadlo v českých zemích: osobnosti 19. století*, s. 549.

⁴⁰³ HOSTINSKÝ, Otakar: *Dramatické umění a hudba*, in: *Národní listy*, roč. 21, 4. 10. 1881, č. 242, s. 3.

stavby divadla do Souboru pro zřízení Národního divadla přizváni i vlivnější staročeši. Ve výčtu darů se v této době zvýšil i podíl šlechty a samotného panovníka.⁴⁰⁴

„A zase nový rozmach národní naší energie, a my vstupovali do pyšné budovy, která ukončiti měla dlouholetou prozatímnost divadla našeho. Ale sklamáni rozhlíželi jsme se kolem sebe. Bohatý sice, ale přece jen stísněný prostor ten měl býti tím vytouženým důstojným divadlem naším, divadlem, na něž skládali jsme groš ku groši, jež svědčiti mělo o nekonečné obětavosti našeho lidu a stělesniti jeden z nejskvělejších našich snů národních? Ale dlouho neměli jsme příležitost truchliti. Nenadálá katastrofa zničila je rázem, a nevídaná obětavost českého lidu umožnila, že z popele jeho povstala v krátké době budova tak skvělá, že když poprvé zasedli jsme pod její střechu, v blahém uspokojení zašeptali jsme mimovolně: „jaké to štěstí, že to první důstojné shořelo!“⁴⁰⁵

Uvedené Štolbovo negativní hodnocení první podoby Národního divadla v Praze mohlo být odrazem několika vedlejších okolností. Ve chvíli, kdy bylo Národní divadlo otevíráno, dostalo se pod kontrolu nejvlivnějších českých kruhů, které budovu považovaly za svou reprezentativní scénu. Slavnostního otevření se pak 11. června 1881 účastnili jen vybraní významní hosté. Mezi ně patřili následovník trůnu princ Rudolf s chotí, vysoká rakouská byrokracie a důstojnictvo.⁴⁰⁶

Katastrofální požár, který budovu Národního divadla v Praze zasáhl 12. srpna 1881, vzbudil mezi lidmi vlnu soucitu i odhodlání pro nové sbírky. V poměrně krátké době pak byly shromážděny potřebné finanční prostředky k dokončení stavby. Architekt Josef Schulz⁴⁰⁷, který byl přizván, aby zdokonalil a završil Zítkův⁴⁰⁸ projekt, odstranil skutečně některé nedostatky. Také spojil budovu Národního divadla s dřívějším

⁴⁰⁴ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 96.

⁴⁰⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 154 – 155.

⁴⁰⁶ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 96.

⁴⁰⁷ Josef Schulz (11. 4. 1840 – 15. 7. 1917), český architekt a restaurátor, profesor na české technice v Praze, člen České akademie věd. Vycházel z italské a české renesance, ovlivněn vídeňským historismem. Jeho stavby se vyznačují strohostí a přesností. Rekonstruoval požárem zničené Národní divadlo v Praze. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š. S. 120.

⁴⁰⁸ Josef Zítek (4. 4. 1832 – 2. 8. 1909), český architekt, profesor na německé technice v Praze. Ve své tvorbě vycházel z vídeňské novorenesance a severoitalské pozdně renesanční architektury, přičemž projevil smysl pro český výtvarný výraz. Zasloužil se o Muzeum ve Výmaru, Národní divadlo (po požáru prováděl opravy J. Schulz), Rudolfinum v Praze, Mlýnskou kolonádu v Karlových Varech. *Diderot...*, Svazek 8 t-ž. S. 451.

Prozatímním divadlem, čímž podstatně zvětšil zákulisní prostory. Obnovené a dostavěné Národní divadlo v Praze⁴⁰⁹ bylo poté otevřeno 18. listopadu 1883 opět představením Smetanovy *Libuše*.⁴¹⁰

Otevření Národního divadla v Praze působilo jako impuls na domácí literární dramatickou tvorbu. Národní divadlo se stalo metou pro dramatické pokusy literátů a nově ustavilo úspěch divadelní hry jako úspěch v Národním divadle. Mělo inspirativní charakter a chtělo být nejen česky mluvícím divadlem pro české publikum, ale také divadlem uvádějícím původní české texty s uměleckou hodnotou srovnatelnou s texty cizími. Otevření Národního divadla tak znamenalo kvantitativní i kvalitativní nástup domácí dramatické produkce. Z literátů, kteří se začali nově věnovat také dramatu jmenujme například Jaroslava Vrchlického, Julia Zeyera, M. A. Šimáčka či Františka Adolfa Šuberta⁴¹¹. Tvorba stávajících dramatiků se po otevření tzv. *zlaté kapličky* dostávala na vyšší a hodnotnější úroveň, jak tomu bylo například u Ladislava Stroupežnického či Josefa Štolby.⁴¹²

Stav návštěvnosti vytouženého domu na nábřeží však ne příliš lichotivě glosoval Julius Zeyer již dva roky po jeho otevření. „*Byl jsem od otevření Národního divadla přítomen téměř každému poněkud znamenitějšímu představení a viděl jsem, jaké a jak četné obecenstvo prostory divadelní plní. Při kusech vážných, uměleckých prázdno, při dekorativních komediích plno, k udušení. To je skutečný barometr naší umělecké probudivosti – Shakespearova tragédie odehrává se před prázdnými lavicemi neb zívajícími abonenty. Následek toho jest, jako všude, kde nutnost káže, že divadelní*

⁴⁰⁹ Národní divadlo v Praze bylo divadelní budovou s kulisovým jevištěm, v níž byl ve srovnání se staršími divadly zmenšen počet lóží ve prospěch sedadel. Po přestavbě mělo hlediště cca 1200 míst k sezení. Jeviště bylo 22 m široké, 26 m vysoké a 20 m hluboké; od hlediště je oddělovala protipožární opona. V Národním divadle v Praze bylo jako v druhém divadle na našem území už v roce 1883 zavedeno elektrické osvětlení. Stejně tak, jako dříve Prozatímní divadlo, i Národní divadlo v Praze řídilo Družstvo. Prvním ředitelem divadla byl Jan Nepomuk Maýr, který funkci vykonával v letech 1880 – 1883, avšak v českém kulturním prostředí a povědomí byl za skutečného prvního ředitele divadla považován až František Adolf Šubert, působící v divadle od března 1883 do června 1900. ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 96 – 97.

⁴¹⁰ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 96.

⁴¹¹ František Adolf Šubert (27. 3. 1849 – 8. 9. 1915), český dramatik, prozaik, divadelní historik a publicista. V letech 1883 – 1900 byl prvním ředitelem Národního divadla v Praze. Je autorem historických próz a divadelních her – realistických dram. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 416.

⁴¹² SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 58.

*správa obecenstvo k sobě nepozvedá, ale k choutkám jeho se níží. Hrát před prázdným domem znamená bankrot.*⁴¹³

V 80. a 90. letech se rozvíjelo tzv. divadlo velkého stylu, které dbalo na rozdíl od divadla 50. a 60. let 19. století mimo jiné na vizuální vjem a psychologickou propracovanost. V 80. letech se dále rozvíjely individualizační a konkretizační postupy. Divadlo velkého stylu mělo za úkol zastavit nebo aspoň zastřít rozklad romantických tendencí v divadle. Ve skutečnosti však nově pojímané inscenace otevíraly dveře moderním uměleckým postupům, které pomáhaly starý divadelní názor likvidovat a vítaly realismus a naturalismus.⁴¹⁴

V letech zápasů o realismus na českém divadle do popředí vystoupila generace autorů narozených kolem roku 1848, která přinesla divadlu řadu her výhradně ze soudobého života. Česká realistická dramata pak tvořila vrchol naší dramatické literatury v 19. století. Některá díla byla úspěšná natolik, že se udržela v repertoárech jako klasická díla dodnes. Čeští realističtí dramatikové posilovali vztah dramatu k společenské realitě a zároveň zdařile vystihovali národní život. Autory českých realistických her tvořících satirické veselohry ze současného veřejného života na malém městě byli především Josef Štolba, Karel Pippich a Václav Štěch. Dramatikové vycházeli z konkrétních událostí, které nabízel sám život na maloměstě, a inspirovali se zcela určitými lidmi. Cenu svých výpovědí o dobové společnosti snižovali tím, že pracovali s pouze několika veseloherně vděčnými typy.⁴¹⁵

6.3.1 Éra nejúspěšnějších Štolbových veseloher pro Národní divadlo

„Neutěšenými poměry Prozatímního divadla, jež každému českému dramatikovi péro takořka násilně z ruky vyrážely, na nejvýš disgustován, ano roztrpčen, dal jsem divadlu konečně vale, a slíbil jsem si, že volný čas, jehož povolání mé mi dopřeje, věnuji

⁴¹³ ZEYER, Julius (Trut): Listy z Prahy XVIII, in: Lumír, roč. 13, 20. 9. 1885, č. 27, s. 431 – 432.

⁴¹⁴ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 127.

⁴¹⁵ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 218.

nadále jiným, vděčnějším věcem.“⁴¹⁶ A tak, když se Štolba v prosinci 1879 loučil s rušnou Prahou, loučil se jistě i se svou érou působnosti v Prozatímním divadle. Počátkem roku 1880 se totiž Štolba s rodinou stěhoval do východočeských Nechanic, kde získal samostatné místo notáře. „Zatím byl mne osud zanesl z Prahy na venek. Rozloučil jsem se se svými přáteli, vrhl jsem se, zakládaje hmotnou basis svého života, vší silou na praktické své povolání, a zanechal jsem zejména na dobro své činnosti dramatické, která mi byla způsobila sice mnoho slastných, ale ještě více trpkých chvil.“⁴¹⁷ Přesto, že se Štolba snažil svému předsevzetí dostát, na divadlo stejně nedal dopustit. V Nechanicích záhy řídil místní ochotnickou skupinu a při častých zajížděkách do Prahy se uváděným představením také nevyhýbal.⁴¹⁸

„Zahájení her v Nár. divadle mnou sice zase otráslo, a tím více, když ředitel F. A. Šubert obrátil se – zajisté tak jako na mnoho jiné – i na mne s vyzváním, abych zaslal divadlu nějakou novou práci dramatickou. Ale trpké ty zkušenosti divadelní daly mi přece jen odolati tomuto vábení sirény, nad níž není svůdnější.“⁴¹⁹ Tak neochvějně chladný, jak Štolba sám o sobě míní, rozhodně nezůstal. Štolba hluboce vítal změnu divadelních poměrů, ke které došlo druhým otevřením Národního divadla roku 1883 v čele s ředitelem Františkem Adolfem Šubertem a dramaturgem Ladislavem Stroupežnickým, s nímž se Štolba přátelil již dlouhou řádku let. Na Štolbu také působila řada nových kulturních vlivů a podnětů (nastupující realismus a realistická metoda založená na pozorování či diskuse o moderních dramatických postupech vůbec).⁴²⁰ Již v prosinci 1884 dramaturg Stroupežnický Štolbu žádal o překlad a úpravu některé německé veselohry pro scénu Národního divadla, což Štolba odmítl s tím, že by se snad pustil do překladu hry z angličtiny, francouzštiny či španělštiny, ale rozhodně ne hry z němčiny. Stroupežnický se Štolbovým gestem nedal odradit a již v červnu 1885 mu zadal překlad francouzské komedie *Les Premieres armes de Richelieu* autorů Bayarda a Pinel-Dumanoira. Zakrátko tento kousek Štolba do češtiny převedl pod názvem *První souboj vévody z Richelieu*, který byl v Národním divadle v Praze premiérově uveden 5. prosince 1885.⁴²¹ Dále po Štolbovi žádal, aby sám vybral jednu ze svých dosavadních

⁴¹⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 260.

⁴¹⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 220.

⁴¹⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 100.

⁴¹⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 220 – 221.

⁴²⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, S. 59.

⁴²¹ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 59.

her, kterou by pro provedení v Národním divadle doporučil. Tomu se však Štolba bránil a Stroupežnickému odepsal, že pro Národní divadlo žádnou hru nemá.⁴²²

„Avšak tento stálý můj styk s divadlem a zejména se Stroupežnickým nezůstaly na mne bez účinku. Byl jsem se zatím vpravil do nových svých poměrů, přivedl jsem kancelář do pravidelných kolejí a začal jsem se ponenáhlu v myšlenkách mimovolně zabývat zase s divadlem. Bránil jsem se sice tomu dlouho – ale co kozel nechtěl.“⁴²³

Po letech odmlčení, kdy Štolba stihl vykonat cestu do zámoří, dostudovat práva, oženit se, odbýt soudní a advokátní praxi a stát se samostatným notářem v Nechanicích, překvapil divadelní svět novou veselohrou *Vodní družstvo*. Na hře dlouho pracoval tajně, protože největší nepřítelkyní Štolbovy dramatické tvorby byla jeho manželka. Ze Štolbových pamětí vyplývá, že ho jeho žena častokrát prosila, aby divadla už dávno zanechal a on jí sliboval, že tak učiní. Hedvika Štolbová se bála o manželovo duševní zdraví, protože Štolba vedle radosti z úspěchu silně prožíval i smutek z neúspěchu. O jeho psychické rozpoložení se pak obávala především po uveřejnění popremiérových kritik a referátů či po jeho návštěvě divadelní zkoušky. Vše výše jmenované totiž bylo pramenem Štolbova stresu a rozčilení. V okamžiku, kdy však Štolba našel příhodnou látku z všedního prostředí, v němž žil a které dovedl díky své pozorovatelské schopnosti v detailech vystihnout, pustil se do díla. *„Zapomenuv rázem na veškeré strasti a nepříjemnosti dob minulých, jal jsem se pojednou pln zimničního takořka rozechvění zabývat v duchu novou prací dramatickou.“⁴²⁴* A protože považoval svou ženu za vzdělaného reprezentanta inteligentního publika a zároveň pravdivého kritika, dal jí hru ihned po dopsání přečíst. S manželčíným souhlasem byla hra nakonec odeslána do Prahy Stroupežnickému⁴²⁵ s prosbou, aby si kus přečetl a zhodnotil. Za několik dní mu přišlo oznámení, že se ohlašuje nová hra, která bude uvedena 1. prosince 1886 v Národním divadle. Štolba si nemohl nechat ujít zkoušky a jezdil se dívat do Prahy, jak se jeho hra probouzí k životu. Režie se ujal Šmaha. V den premiéry seděl Štolba v autorské lóži číslo 1 napravo od jeviště. *„Hlava mi šla kolem, na prsou ležela ohromná tíž, a úzko mi bylo kolem srdce, že nemohl jsem ze sebe slovo vypraviti. (...) A úzkost mne neopouštěla, neboť práce moje zdála se mi tak slabá, tak prázdná, že*

⁴²² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 222 – 226.

⁴²³ Tamtéž, s. 226 – 227.

⁴²⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 261.

⁴²⁵ Ladislav Stroupežnický (6. 1. 1850 – 11. 8. 1892), český dramatik a prozaik, od 1882 první dramaturg Národního divadla. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 305.

obával jsem se nejhorsího. Ale dopadlo to nad očekávání. (...) Byl jsem mnohokrát volán, po druhém jednání přátelská deputace vtiskla mi do ruky ohromný věnec, a gratulantů, i zcela mi cizích, za jevištěm i v loži dostavil se takový počet, že nestačil jsem děkovati za vřelá slova uznání a tisknouti podávané mi ruce.“⁴²⁶ Za hru obdržel autor honorář 300 zlatých, což byl obnos naprosto nesrovnatelný s tím, který kdysi dostával v Prozatímním divadle (tehdy 40 zlatých). Mezi přítomnými gratulanty byla Štolbova rodina, mnoho nechanických obyvatel, kteří hře stáli předlohou, Antonín Chittussi či Julius Zeyer. I tímto úspěchem byly Štolbovy úmysly nikdy více se k divadlu a dramatické tvorbě nevrátit pohřbeny.⁴²⁷

S pochvalnými recenzemi na *Vodní družstvo* přišli Jan Kuffner, Jan Ladecký, Jaroslav Vrchlický, Bedřich Frida, Matěj Anastasia Šimáček či František Zákres.⁴²⁸ Recenzenti oceňovali hlavně pojetí postav, techniku výstavby dramatu, autorovu tvůrčí vyzrálost a zkušenost. Většina z nich si však i přes pozitivní ladění svých kritik neodpustila nějakou výtku. Jako první o nové hře informovaly Národní listy. „*První představení nové veselohry Josefa Štolby dopadlo pro autora velmi lichotivě. Dům byl plný, obecenstvo bavilo se, tleskalo a smálo se po celý večer. (...) Nyní po letech vrací se (Štolba) zralejší na mysli a bohatější na zkušenostech zase divadlu. (...) Vodní družstvo je pro venkovskou veselohru šťastný nápad. Kolem malého města, kde je pan Václav Zelenka předsedou hospodářského spolku, teče říčka. Má křivolaký běh a jak už bývá, někdy má vody moc a někdy málo. Majitelé luk a pozemků kolem mají se složití a dát říčku regulovati, tj. mají utvořiti to vodní družstvo. (...) Štolbově komedii schází vlastní imbroglio. Osnovní nápad je sice vymyšlen, ale není domyšlen, není ho veseloherně doužito. (...) Že se spisovateli přece podařilo bavit obecenstvo, svědčí o jeho síle a povolání. Štolba má, čeho třeba ke psaní komedii. Nápad, základní myšlenku, zápletku, intriku, schema veseloherní dovede vymyslet každý, a příště si je Štolba zajisté také přinese, ale obložití osnovu tím pravým veseloherním masem: v tom záleží umění. A to je právě Štolbova síla a Štolba je pozorovací talent, umí skutečnosti odpozorovati jednotlivosti, životu odposlouchati slova a názory, oditi zkušenost u vhodný výraz, zachytávati situace, zužitkovati momenty, lovití postavy a stavěti je na jeviště.*“⁴²⁹ Na

⁴²⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 269 – 270.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 262 – 271.

⁴²⁸ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 60.

⁴²⁹ KUFFNER, Josef: *Dramatické umění, Divadlo*, in: *Národní Listy*, roč. 26, 3. 12. 1886, č. 334, s. 3.

Nový rok psaly o Štolbově úspěchu i další listy. „*Prvního prosince přešla vítězně přes prkna Národního divadla nová dobrá česká práce. Její autor není na jevišti nováčkem. Bylo to vidět jak z jeho komedie, tak z jeho jistého, pružného vystoupení na kluzkých prknech, která dle staré fráse znamenají svět, když po bouřlivé pochvalě, jež se nesla celým hledištěm, objevil se, děkuje, uprostřed herců. (...) Při premiéře Vodního družstva znala jistě ohromná většina posluchačů Josefa Štolbu, jako výborného cestopisce, novellistu, kdežto dramatika poznala v něm poprvé. A sice dramatika, před nímž třeba mít úctu. Štolba nepřichází nepřipraven, není to jeden z těch mladých lidí, kteří obléhají všechny brány divadla, aby ho dobyli útokem beze znalosti života, beze znalosti dramatické literatury, haldy veršovaných tragedií v kapsách. (...) Talent divadelního spisovatele neleží v tom, aby vymyslel si nějakou zmotanou historii, aby posluchač nevěděl, co si má dříve pamatovati, aby dával úzkostlivě pozor, aby se mu neprovlékla mezi prsty nějak chytře hozená nitka dějová, ne; nadání dramatického spisovatele musí mít těžiště ve vyhledávání lidí a povah, povah určitých, rázovitých, zkrátka typů. – Tu osvědčil Štolba šťastnou ruku.*“⁴³⁰ Recenze se objevovaly i v časopisech. „*Příjemnou kratochvíli spůsobil obecenstvu Josef Štolba svým Vodním družstvem, veselohrou, která je vlastně fraškou. Na veselohru nedostává se tomu žertovnému kousku vyhranělejší osnovy a vzácnějšího vedení v povahách i dialogu. (...) Autor nevyvaložil dost fantasmie, aby figurkám na ploše hry dal rozmanitěji se prostoupiti. Stojí všechny v rovné řadě podle sebe a s úlohami takměř doslova souhlasnými. (...) Jak vidět, není na osnovu vymrháno tuze vtípu a důmyslu. Kdyby nebylo při figurkách spolehnutí na herecké individuality, dojem byl by únavný. V kuse tak visí všechna force na žertovném dialogu. Autor vede jej ne bez obratnosti a s jakou občanskou nonchalantností. V obracech řeči a nápadech není příliš vybíravý. Místy nerozpakuje se ani vtípy opakovati. Znamení úspěch, jakého novou fraškou docílil, za to stojí, aby si autor pro příště vytkl vzácnější úlohu. Považujeme Vodní družstvo za spisovatelův ballon d'essai. Zkouška dopadla tak šťastně, že odjel autor domů dojístá animován ku práci větší a hlubší.*“⁴³¹

S *Vodním družstvem* se změnila Štolbova dosavadní poetika. Pojetím této hry se Štolba přihlásil k realistické metodě tvorby, která byla založená na pozorování lidí

⁴³⁰ LADECKÝ, Jan: Referáty o stálých českých divadlech, in: *Česká Thalia*, roč. 1, 1. 1. 1887, č. 1, s. 9 – 10.

⁴³¹ Rozhledy, in: *Květy*, roč. 9, 1887, č. 1, s. 123 – 124.

a okolí, sběru, třídění a pořádání detailů do přesně zapadajícího soukolí, s jehož pomocí se odhaloval osud jedinec v rámci společnosti. Komický děj situovaný do prostředí menšího českého městečka, kde se každý honí za vlastním prospěchem a přitom myslí, že vše dělá pro veřejné blaho, Štolba vedle *Vodního družstva* rozvedl i v několika dalších veselohrách. Námět k této úspěšné hře však našel přímo ve své notářské praxi v Nechanicích. Byl totiž donucen zapojit se do místních diskusí a schůzí v souvislosti se zakládáním nechanického melioračního družstva. Štolba se účastnil všech jednání a měl příležitost nahlédnout do dvou proti sobě stojících táborů, tedy ke skupině usilující o vznik družstva a zároveň k odpůrcům družstva. Hra pak zaznamenala úspěch především díky promyšlené stavbě textu, propojování epizod dvěma dějovými liniemi, metodicky zdařilé výstavbě či figurám na principu odpozorovaného chování lidí z reálného života. Štolba ve *Vodním družstvu* zachytil soudobé realie českého maloměsta na pozadí lidské malosti a omezenosti v různých podobách.⁴³² Smrčka upozorňuje na to, že *Vodní družstvo* je nutné považovat za přelomovou hru nejen z hlediska proměny Štolbovy poetiky, ale také ve významu výrazného ovlivnění poetiky českého dramatu a moderní veselohry ze současnosti vůbec.⁴³³

Štolba byl novým úspěchem povzbuzen natolik, že v krátkém čase napsal novou jednoaktovou hru *All right!*, která se uváděla premiérově v Národním divadle už 27. dubna 1887. Ve hře Štolba zužitkoval své cestovatelské poznatky. Aktovka pojednává o životě evropských vystěhovalců ve Spojených státech. Konkrétně vypráví o Čechovi, který se po dvaceti letech na čas vrací z Ameriky do Prahy, aby si zde našel nevěstu. Zároveň vyvádí z omylu místní středostavovskou vrstvu, která se domnívá, že život za oceánem je bezstarostně idylický. Přesto, že se jednoduchou hrou Štolba přiklonil zpět ke konvenční veseloherní dramatice, která akcentuje především zábavu, přijala kritika kus celkem pozitivně.⁴³⁴ „Štolbova jednoaktová fraška *All right* našla

⁴³² SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 60 – 62.

⁴³³ „Josef Štolba vytvořil *Vodní družstvo* v době, pro niž byla obecně příznačná proměna stylového paradigmatu v dramatu. Dokládá to původní repertoár sezóny Národního divadla 1886/87, kdy v krátkém období několika měsíců byly uvedeny čtyři výjimečné novinky (...) Vrchlického *Exulanti* (7. 10. 1886), Šubertův *Jan Vůrava* (21. 11. 1886), Štolbovo *Vodní družstvo* (1. 12. 1886) a Stroupežnického *Naši furianti* (3. 5. 1887). Čtyři hry – čtyři odlišné metody. (...) Tyto čtyři hry mohou být demonstrací stylového přerodu od novoromantického pojetí dramatu až k realismu. *Vodní družstvo* má v této řadě zcela konkrétní a logické místo, neboť obsazuje pozici ještě nedůsledného pojetí realismu, kdy zvolená metoda není cílem, ale prostředkem k vytvoření zábavné podívané za pomoci detailu a efektu (...).“

SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 65 – 66.

⁴³⁴ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 66.

včera k prvnímu představení mnoho smíchuchtivého obecnstva. Je to nevázaná drobnost, bez velkých nároků al fresco zhotovená a sehraná. Ve velkých městech mají předměstská divadla takové příležitostné stravy zapotřebí a dobře se jim při ní dařívá. Někjaká situace a trochu nepřebíraného vtipu na ni stačí. (...) Těšíme se, že nás pan Štolba brzo překvapí veselohrou, s níž si dá větší práci. Od pěkného úspěchu Vodního družstva máme na ni právo.“⁴³⁵ Z příznivého přijetí hry je jasně patrný doznívající úspěch nedávno uvedeného *Vodního družstva*. Jednoaktovka *All right!* byla vnímána spíše jako odlehčující přídatek k velkému dílu, než jako svébytně stojící text. Nový úspěch s sebou však také nesl moment očekávání dalšího velkého autorova počínu. Jaroslav Vrchlický hru okomentoval jako „žert, bublina hrající barvami nápadu a vtipu nedělající nároky a přece žert roztomilý a obratně načrtnutý. (...) Zákuska, která se dává k zostření chuti před větší hostinou. Zákuska byla *All right!* – čekáme na oběd.“⁴³⁶ O hře referoval i Světozor. „Patrně pro slavnostní dny letošního všesokolského sjezdu psána Štolbova aktovka *All right!* přešla ve středu s úspěchem rozhodným naše jeviště a zdá se, ač neděla velikých nároků, že rovně jako Vodní družstvo nastoupí pouť po všech vlastech českoslovanských. (...) Novinka sehrána s chutí. (...) Ke konci děkoval za autora, jenž se nechtěl na scéně ukázat, režisér p. Seifert.“⁴³⁷ Bedřich Frida hru také ocenil, ale dodal, že kus chápe jako předzvěst něčeho většího. „Pan Štolba zjednal si svým Vodním družstvem v divadelním obecnstvu velmi dobrou pověst; každý se těšil, že se při jeho nové jednoaktovce příjemně pobaví a upřímně zasměje. A věru, pan Štolba čitatele své nezklamal: smíchu bylo toho večera dost. *All right* jest lehounký žertík, jemuž několi podařených situací a zásoba více méně různých vtipů pomohly snadně k vítězství. (...) Zevnější úspěch novinky byl velmi pěkný; autor byl volán, ale neobjevil se. Nechává si tu radost bezpochyby až k nové celovečerní komedii, kterou již píše.“⁴³⁸

Je pravdou, že Štolba již na nové hře pracoval. Pro celovečerní drama *Po letech* vybral látku opět ze své notářské praxe. Konkrétně šlo o ukázání nedozírných následků lichvy, se kterými se před lety osobně setkal v Praze. „*Psal jsem kus ten v opravdovém*

⁴³⁵ Dramatické umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 27, 28. 4. 1887, č. 116, s. 3.

⁴³⁶ VRCHLICKÝ, Jaroslav: in: *Hlas národa*, 29. 4. 1887.

⁴³⁷ Divadlo a hudba, *All right!* Veselohra o jednom jednání od Dra. Jos. Štolby, in: *Světozor*, roč. 21, 1886-87, č. 23, s. 367.

⁴³⁸ FRIDA, Bedřich: Dramatické umění, Z Národního divadla, in: *Zlatá Praha*, roč. 4, 6. 5. 1887, č. 24, s. 382.

rozčilení a měl jsem za to, že mohl by na jevišti mocně působiti.“⁴³⁹ Po dopsání rukopis hry zaslal Stroupežnickému k posouzení, ovšem obdržel neočekávanou odpověď. V listopadu 1887⁴⁴⁰ mu totiž Stroupežnický napsal, že z hry nemá příliš dobrý dojem, nelíbí se mu románové vyznění kusu a postrádá rázovitost českého dramatu. Přesto, že Stroupežnický hru přímo nezavrhl a pokud by Štolba chtěl, kus by i v Národním divadle uvedl, přijal Štolba raději přátelskou radu a rukopis si z Prahy nechal zaslat zpět. Hra se tak nikdy nedočkala scénického provedení a rukopis zůstal uzavřen v některém šuplíku Štolbova psacího stolu. „*Arci musím se přiznati, že na nějaký čas ztratil jsem následkem nezdaru tohoto všechnu chuť ku práci. Ale ne na dlouho. Vzpamatovav se z něho, jal jsem se psáti veselohru Maloměstští diplomati a zaslal jsem ji v lednu Stroupežnickému.*“⁴⁴¹

Očekávaným celovečerním kusem byli skutečně *Maloměstští diplomati*. V komedii skutečně velkého formátu nechal autor ve třech aktech rozehrát karikaturu společenských a veřejných poměrů v prostředí venkovského maloměsta. Pojetím i výstavbou přímo navázal na úspěšné *Vodní družstvo*. Kompozici Štolba založil na řazení dílčích epizod vzájemně propojených dějovou linií. Ústřední zápletku pak založil na sporu o tom, kterou ulicí povede přístupová cesta k budoucímu nádraží, zda jednou či druhou. Příslušnost k jednotlivým táborům se veřejně deklaruje jako péče o obecní blaho, ovšem ve skutečnosti jde jen o sledování osobních zájmů svých nositelů. Nesmyslnost celého sporu pak podtrhuje fakt, že městečko zatím žádnou železnici nemá, a přestože se výstavba trati plánuje, není jisté, zda tudy nakonec dráha vůbec povede.⁴⁴² Na okolnosti vzniku oné hry Štolba ve svých pamětech vzpomíná hned na několika místech. „*As půl roku po mém jmenování do Nechanic usadil se tam advokát Dr. Horáček, s nímž sprátelil jsem se záhy tak, že stali jsme se nerozlučnými. (...) Dr. Horáček pocházel z Jindřichova Hradce, a lnul neobyčejnou piétou k rodnému svému městu, k němuž choval jsem jí zvláštní sympatie za příčinou bohatých jeho a pro každého Čecha tak vzácně zajímavých dějin, zejména kulturních. Na procházkách našich líčil mi Dr. Horáček půvaby, poměry, život a různé osobnosti Jindřichohradecké rozličných dob, (...) že znal jsem poněnáhlu celé jeho rodiště tak,*

⁴³⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 234.

⁴⁴⁰ V knize *Z mých pamětí II.*...je na s. 235 špatná datace. Dopis od Stroupežnického Štolba nemohl dostat 23. 11. 1889 jak sám uvádí, nýbrž 23. 11. 1887.

⁴⁴¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 236.

⁴⁴² SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 68 – 69.

*jako bych tam byl sám žil.*⁴⁴³ Štolba s Horáčkem v Nechanicích odebírali a sledovali také jindřichohradecký tisk Ohlas z Nežárky, který vždy přinášel řadu zajímavých zpráv. Právě jmenované periodikum přineslo Štolbovi látku k nové veselohře. Jednou se v něm totiž dočetl o bouřlivém boji jindřichohradeckých obyvatel o to, kterou ulicí by měl být veden hlavní příjezd k nádraží, jež město vlastní chybou zatím nemá a asi ani mít nebude. „*A Ohlas od Nežárky byl věrným boje toho zrcadlem. Jednotlivé schůze obou táborů, bezčtetná jednání o předmětu tom v obecním zastupitelstvu, usnešení a revokace usnešení těch, různé protesty a zaslána honily se v něm v takovém množství a tak zajímavým a překvapujícím způsobem, že znenáhla vzniklo ve mně přesvědčení, že náhoda vnucuje mi tu takřka námět k veselohře, že nemůže býti vděčnějšího, přesvědčení, které více z mysle vypuditi jsem nemohl.*“⁴⁴⁴ Hra měla v Národním divadle v Praze premiéru 7. dubna 1888. Předcházela ji však řada scénických i dialogických úprav, které inicioval Stroupežnický, stejně tak i debata v otázkách obsazení jednotlivých rolí.⁴⁴⁵ Národní politika lákala na očekávanou hru i přítomnou osobu autora v den premiéry. „*Dnes jest premiera Štolbovy veselohry Maloměstští diplomati, která dle všeho slibuje býti podstatným rozmnožením veseloherního repertoiru českého. Spisovatel přibyl do Prahy a bude provedení svého nového díla přítomen.*“⁴⁴⁶ Kritici a recenzenti poté nový kus chválili, ovšem viděli výraznou paralelu s předchozím *Vodním družstvem* a dalšími v té době uváděnými hrami jiných autorů. A jak dokládá Smrčka, kritici měli pravdu. Štolbova novinka se skutečně dostala do nešťastné pozice, neboť ji zasáhla vlna jisté unavenosti z rychlého nástupu maloměstské veselohry, která se projevovala i na publiku. Je tedy patrné, že žánr české maloměstské veselohry byl plně konstituován, ovšem s obavami, aby nedošlo k jeho ustrnutí a opotřebení. Tento typ tvorby byl odteď soudobou divadelní kritikou považován za Štolbův autorský osobitý styl. Smrčka navíc *Maloměstské diplomaty* hodnotí jako nejryzejší příklad svého žánru, jako profesně zvládnutou zábavnou komedii se všemi atributy maloměstské veselohry 2. poloviny 80. let 19. století.⁴⁴⁷ Problematické podobnosti tematických prvků a kaleidoskopického pohledu na svět si všiml například Bedřich Frida. „*Miláček obecenstva – hezký to titul! (...) Štolbovi podařilo se nyní třikrát po sobě, a to znamenitě, a měl-li by se jednomu z autorů dramatických přidělití onen chlubný titul,*

⁴⁴³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 326.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 327 – 328.

⁴⁴⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 236 – 244.

⁴⁴⁶ Z Národního divadla, in: *Národní politika*, roč. 6, 7. 4. 1888, č. 97, s. 3.

⁴⁴⁷ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 75.

byl by to zajisté on. Štolba trefil, jak se říká, obecnstvu do noty hned svým Vodním družstvem a byl by sám proti sobě, kdyby nabízel nyní obecnstvu něco jiného, nežli to, o čem napřed ví, že se bude zase líbiti. A tak jsou Maloměstští diplomaté jakoby nové vydání Vodního družstva – fabule ovšem poněkud jiná, ale totéž ovzduší, podobné figury, podobné interesy, podobné poměry. (...) Podle toho zdálo by se, že jest program maloměstské komédie již vyčerpán, když jedna novinka za druhou přinášejí totéž – ale tomu tak není: čekáme ještě další fáse v tomto šťastně započatém směru. (...) Máme za to, že by poměry rodinné a susedské a jiné dovedly poskytnouti hojnost neméně zajímavých látek jako otázky veřejné (...). Druhá věc, ve které čekáme také vážnou proměnu, jest způsob spracování.⁴⁴⁸ Na podobnost obou Štolbových úspěšných her upozornil i recenzent Literárních listů. „Maloměstští diplomaté nejsou veselohrou, nýbrž fraškou, a že ovšem také zásluhou jest napsati i dobrou frašku. Štolba zašel do okresního města pro látku ku svému kusu a kolem otázky železniční seskupil všechny možné šosácké figury maloměstské ve veškeré jejich směšnosti, utvořiv z mnohých osob již pouhé karikatury (...). Jako ve Vodním družstvu téhož spisovatele i zde básník ukazuje, kterak v takovém malém městě každá otázka se posuzuje se stanoviska prospěchu osobního. V mnohém se oba tyto kusy sobě podobají, jen ovšem otázka, o kterou se rozhoduje, a kdo zná poměry maloměstské, dobře posoudí, kde a jak věrně realisticky Štolba tyto poměry vyličuje a kde poněkud přehání. Na tři jednání i nám se zdá býti jednoduchý předmět této veselohry příliš roztaženým.“⁴⁴⁹ Ke hře se vyjádřil i recenzent Lumíru. „Maloměstští diplomati mají děje jen poskrovnu, tak že by se vešel skoro také do jediného aktu, kdyby byl povrchněji spracován. Ale Štolba kreslil tenkrát ty svoje figurky se zvláštní láskou, a nejen ty, nýbrž také zase jednotlivé scény, takže rozpadl se kousek v celou řadu hezounkých genrových obrázků. Ten bohatý, šťastně zachycený detail charakterní i lokální neustále baví, nicméně místy přece cítíme, že je na ty tři akty málo látky. (...) Že jsou Maloměstští diplomati práce veselá, netřeba dokládati; komické figury, komické situace, a k tomu samým vtípem sršící dialog: kdo by odolal takovému pokušení? A tak se komedie líbila jako málokterý kus.“⁴⁵⁰ Ještě dodejme, že zmiňovaná podobnost dvou Štolbových her netkví jen v tématu zpracované látky. Hry mají společnou kruhovou kompozici výstavby (hry končí v bodě, kde začaly), totožný je dále pohled na dění v malém českém městě, stejně tak autor znovu

⁴⁴⁸ FRIDA, Bedřich: Dramatické umění, Národní divadlo, in: *Zlatá Praha*, roč. 5, 13. 4. 1888, č. 21, s. 334.

⁴⁴⁹ Posudky a úvahy, Maloměstští diplomati, in: *Literární listy*, roč. 9, 16. 5. 1888, č. 11, s. 184.

⁴⁵⁰ Národní divadlo, in: *Lumír*, roč. 16, 20. 4. 1888, č. 12, s. 144.

využívá detaily a zpracování stereotypů odpozorovaných z reálného života, v centru zájmu je stále maloměstský pokrytecký pragmatismus z pohledu veřejného dění. Nejpatrnější rozdíl mezi kusy je pak možné spatřovat v zakončení her. *Vodní družstvo* končí happyendem, kdežto v *Maloměstských diplomatech* zůstává konec otevřený.⁴⁵¹ Hra, která byla pražským publikem přijata s nadšením a kritiky vcelku pozitivně, nenašla rozhodně žádný ohlas u těch, jejichž životní styl Štolba karikoval. Největší vlnu nevole pak sklidili *Maloměstští diplomaté* u jindřichohradecké středostavovské společnosti. „*Vyčkal jsem v Praze první reprisu a setkal jsem se druhého dne po reprise té náhodou s profesorem Dr. Rezkem, pozdějším ministrem, jenž spatřiv mne, zaměřil ke mně a se smíchem mi sděloval, že hned druhého dne po premiéře kterýsi přehorlivý Jindřichohradečák telegrafoval pln spravedlivého rozhořčení městské radě, že ve veselohře jest rodné jeho město postaveno na pranýř, že celá řada vážených občanů jest v ní, arci pod cizími jmény vydána veřejnému posměchu, a že musí městská rada učiniti hned všechny možné kroky, aby hanebná hra ta vzata byla bezodkladně s repertoiru Národního divadla.*“⁴⁵² Poté, co Štolba připsal knižní vydání této hry příteli Antonínu Chittusimu, způsobil i jemu nevědomky potíže tím, že jindřichohradečtí obyvatelé si od té doby mysleli, že látku ke hře zprostředkoval Štolbovi právě on. Kvůli tomu byl Chittussi vystaven mnoha nařčením, útočné korespondenci a Jindřichovu Hradci se musel od té doby vyhýbat.⁴⁵³ Štolba byl chováním dotčených lidí ohromen, něco takového rozhodně nečekal a vzpomínal, jak jeho sousedé kdysi reagovali na *Vodní družstvo*. „*Provedení veselohry mé Vodní družstvo způsobilo v Nechanicích a v okolí, jak ostatně zcela přirozeno, veliký rozruch. Celá řada občanů Nechanických byla premiéře v Praze přítomna, a proto již druhého dne vykládáno ve všech místních hostincích, kdo vše jest ve veselohře zvěčněn a kterých momentů z jednání o skutečné vodní družstvo jest tam použito. A což teprv, když ochotníci veselohru s ohromným úspěchem při nabitých domech několikrát za sebou zahráli. (...) Ale co bylo tentokrát zvláštní: bezmála nikdo z těch domácích, kteří dle veřejného mínění byli potrefeni, neremonstroval proti tomu, ba byli přímo někteří, kteří s pýchou poukazovali k tomu, že oni jsou tím a tím z Vodního družstva.*“⁴⁵⁴

⁴⁵¹ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 71 – 72.

⁴⁵² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 328.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 329 – 330.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 331.

Za autora úspěšných komedií a veseloher byl Štolba již považován. Koncem 80. let se však pokusil, ne poprvé, proniknout i na pole vážného dramatu. Snahou otevřít si nyní druhou dramatickou linii navázal na dřívější pokusy. Již v roce 1872 neuspěl s vážným dramatem *Matčino dílo* a roku 1887 s hrou *Po letech*. Smrčka uvažuje, zda se tímto Štolba pokoušel, obdobně jako žánr české maloměstské veselo hry, ustanovit a ukotvit i doposud tápající žánr českého vážného dramatu zobrazující mravní konflikt uvnitř současné společnosti.⁴⁵⁵ V srpnu 1889 zadával Štolba Stroupežnickému k posouzení svůj nový dramatický kus, který byl po několika úpravách v zápětí s nadšením přijat ku provozování. Prvního jevištního ztvárnění svého vážného dramatu se tak Štolba dočkal hrou *Závěť*, jež měla premiéru 21. října 1889 v Národním divadle v Praze. Drama s napínavou detektivní zápletkou odhaluje prostředí vesnice, kde se odehrává příběh velké lásky, sousedské nenávisti, lakoty, dluhů, žárlivosti, závisti a vraždy. Štolba za hru obdržel i cenu Ferdinanda Náprstka v hodnotě 300 zlatých, kterou vyhrál ve vypsane veřejné soutěži.⁴⁵⁶ „*S jistým napjetím očekávána byla premiéra Štolbova nového dramatu Závěti, poněvadž již vyznamenání cenou Náprstkovou poutalo ku práci té zvýšenou pozornost. Budiž hned předem řečeno, že drama Štolbovo nesklamalo očekávání, jež se k němu pojilo, že přibyla jím k vesnickým rázovitým kusům práce silná, s význačnými postavami a bohatá na plně neselhávající dramatické efekty. Pro autora samého znamená Závěť veliký krok, znamená nejlepší dosavadní jeho dílo. Těšíme se z plného úspěchu, jehož jím na ráz dobyl, těšíme se z tak vydatného obohacení původní dramatické tvorby a s novými nadějemi hledíme vstříc pravému poslání Národního divadla. (...) Hra vypravena a obsazena byla dle možnosti pečlivě, i osvědčil se p. Šmaha znova jako povoláný režisér her vesnických (...). Autor byl po každém aktě volán a hned po prvním vyznamenán dvěma věnci.*“⁴⁵⁷ Hra byla tedy přijata kladně a Štolba byl po zásluze doceněn i jako autor vážného dramatu ze současnosti. „*Závěť je drama vesnické; vesnický živel přiveden k platnosti přirozeně a jadrně. Děj zbudován na poměrech rodinných a sousedských. (...) Vývoj děje je*

⁴⁵⁵ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 81.

⁴⁵⁶ Náprstkova cena - Každoročně konaná soutěž, jejíž konkurz byl vypisován 31. března a výsledek poté vyhlášen veřejně 16. srpna, v den výročí úmrtí zakladatele soutěže Ferdinanda Náprstka, českého pivovarského podnikatele, mecenáše hudby a divadla a propagátora francouzské kultury. O cenu se mohla ucházet původní česká dramatická díla, a to vážná dramata z českých dějin i vážná dramata ze současného českého života, dále veselo hry a obrazy z českého národního nebo společenského života. Hra mohla soutěžit jen tehdy, pokud byla celovečerní. V aktuálním ročníku 1889 v porotě zasedli Josef Durdík, Jaroslav Vrchlický, František Zákrejs, Josef Kuffner a Jakub Seifert. Různé zprávy, Cena Náprstkova, in: *Literární listy*, roč. 10, 16. 9. 1889, č. 19, s. 335.

⁴⁵⁷ ŠIMÁČEK, Matěj Anastasia: Divadlo a hudba, Činohra, in: *Světlozor*, roč. 23, 1. 11. 1889, č. 49, s. 587 – 588.

přirozený, motivace dobrá. Dojem kusu jest uspokojivý. Zvláště působí elementární síla venkovských povah. Strojenost některých scen v konečném souladu se jemní. Problém, o který v dramatu se jedná, je záhada spíše právnícká, než poměr rodinný. Jádro tvoří násilní klausule v závěti. (...) Závěť měla v Národním divadle dobrý úspěch a snadno se dá provést i na menších divadlech se zdarem.“⁴⁵⁸ Štolbovi gratuloval k novému úspěchu i Julius Zeyer, který sice pobýval v době premiéry v Paříži, ale o pražských událostech měl stále přehled. O slovech chvály se tak dočítáme v dopisu Zeyera adresovaného Štolbově manželce Hedvice 7. listopadu 1889. „Dočetl jsem se z referátů, které mi paní Náprstková poslala tak jako ze soukromých dopisů – o ohromném úspěchu, jež dosáhl přítel Štolba svým nejnovějším dramatem, a gratuluju mu upřímně. Je nyní na dráze, kam se dostat chtěl, je v plné síle svého tvoření a sláva mu kyne věncem. (...) Štolbu pozdravujte vřele a ještě jednou mu gratuluju k českému obecenstvu, neboť Závěť nezůstane osamotnělá. Těším se na lekturu. Kniha je, jak doufám, už na cestě z Prahy sem.“⁴⁵⁹

Dodejme ještě, že roku 1889 vyšla v *Literárních listech* bilance původní dramatické literatury české Jakuba Arbesa dokládající, kolikrát byla která Štolbova hra odehrána. Bilance byla uveřejněna v červnu 1889, proto nemůže ještě reflektovat hru *Závěť*, která měla premiéru až v říjnu, ovšem zarážející je fakt, že přehled nezmiňuje časové rozmezí, na které se uváděná data vztahují a dále to, že nebere v potaz *Maloměstské diplomaty*. Následující statistika je tedy uvedena spíše jen pro zajímavost. „Úhrnem provozovány hry tyto 52krát, z čehož připadá 20 představení na Národní divadlo. Nejčastěji (18krát) provedena fraška *Krejčí a švec*, a to 9krát r. 1869, dvakrát r. 1871, a 81., jednou 1872, 74., a 76.; *Vodní družstvo* 14krát, a to r. 1886 a 87. každý rok 7krát; *All right* 6krát; *Spiknutí* 5krát; *O tom boji se ženami a Bratranec* každý 3krát; *Jenom ne písemně* 2krát; ostatní kusy každý jednou. Mimo to napsal Štolba drama *Matka*, které vyšlo tiskem, ale nebylo provozováno, poněvadž je censura divadelní zakázala.“⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ VÍTEZNÝ, V.: Posudky a úvahy, J. Štolba: *Závěť*, in: *Literární listy*, roč. 11, 16. 7. 1890, č. 15, s. 260 – 261.

⁴⁵⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 36 – 39. (v knize jsou k dohledání autentické kopie korespondence)

⁴⁶⁰ ARBES, Jakub: Billance původní dramatické literatury české, Příspěvek k dějinám českého divadla od J. Arbesa, in: *Literární listy*, roč. 10, 16. 6. 1889, č. 13, s. 222.

6.4 České divadlo v 90. letech 19. století

Na sklonku 19. století představovalo české divadlo již velmi rozvinutou a aktivně se projevující oblast umělecké činnosti. V čele divadelního dění stálo Národní divadlo v Praze s vyspělým činoherním, operním a baletním souborem. V obvodu Prahy dále působilo několik menších divadelních scén, které sloužily především lidovým vrstvám. Po českých zemích putovalo přibližně čtyřicet profesionálních kočujících společností, z nichž některé zajížděly i za hranice, jedna dokonce do zámoří. Vedle profesionálních divadel u nás pak vyvíjelo činnost i několik set menších amatérských spolků a divadelních odborů.

6.4.1 Pokus o vážné drama a návrat k osvědčenému žánru veselohry

Po jedenácti letech života ve východočeském maloměstě začaly být Štolbovi Nechanice malé, a tak se začal poohlížet po novém notářském místě někde jinde. Netrvalo to dlouho a roku 1890 se celá rodina stěhovala do rušných Pardubic, kde bylo Štolbovi na jeho žádost přiděleno místo notáře, kam nastoupil v dubnu 1891.⁴⁶¹ Ani zde však Štolba nezhálel a již na podzim 1890 zasílal do Prahy Stroupežnickému k posouzení rukopis své nové hry *Křivé cesty*. Po nejrůznějších úpravách, zkouškách a debatách nad obsazením rolí byla hra premiérově uvedena na 6. března 1891.⁴⁶² V nové hře Štolba nechal stranou zájmu prostředí malého města, ale tematické a kompoziční postupy typické pro žánr maloměstské veselohry ze současnosti aplikoval na svět panského velkostatku. Předlohou mu pak stál oblíbený Hrádek u Nechanic, vlastněný a spravovaný rodinou hraběte Jan Nepomuka Harracha, kterého Štolba důvěrně znal a s jehož úředníky byl v Nechanicích prakticky v každodenním styku. Hrou se Štolba pokusil zobrazit způsob, jakým se někteří panští zaměstnanci snaží prosazovat své kariérní zájmy na úkor druhých. Vedle klasické poctivé, přímé, cesty, se totiž Štolba setkával i s nekalými praktikami, tedy křivými cestami založenými na sebestřednosti, pomluvách, intrikách, přetvářce a donášení. Hraběcí panství pak ve hře

⁴⁶¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 122 – 126, 140.

⁴⁶² Král. české zemské divadlo v Praze, Národní divadlo, in: *Národní politika*, roč. 9, 6. 3. 1891, č. 64, s. 4.

představuje svébytný svět s uzavřeným systémem mezilidských vztahů.⁴⁶³ Myšlenkové poselství hry je pak vloženo do anonymních dopisů, které fungují jako nástroj zápletky i rozuzlení. Soudobá kritika přijala Štolbovu hru poměrně přívětivě. Chválila drobnokresbu postav, zdařilou techniku odpozorovávání i práci se zápletkou. Recenzentům příliš nevadila ani opětovně zvolená veseloherní technika založená na karikatuře. „*Také ve své nové veselohře Křivé cesty osvědčuje se Štolba opět jakožto výtečný znalec světa malých lidí z českého venkova a jako bystrý pozorovatel všech jejich malých i velkých necností, k nimž náleží zejména pomluva, osočování, mstivost, vypínavost a jiné toho druhu krásné vlastnosti. Takovými prostředky pracuje ušlechtilá chasa služebnictva v hraběcím zámku proti své vlastní vrchnosti a zvláště proti nově zvolenému rozšafnému správci (...). Novinka přijata byla velmi příznivě. Autor hry vyvolán po každém jednání.*“⁴⁶⁴ Premiéře byl přítomen i zmiňovaný Jan Harrach, který hned druhý den Štolbovi referoval svůj názor. „*>Byl jsem včera na vaší premiéře, pane doktore, < pravil ke mně usmívavě, když jsem byl pozdravil, >a musím vám říci, že jsem se výborně pobavil. Zejména pak mne zajímal první akt, v němž vylíčil jste skvostně představování úřednictva a jeho při tom si počínání.< (...) >Avšak, pane doktore, (...) mně zdá se, že konal jste studia svá k veselohře té na mých panstvích.< Přiznal jsem se k tomu, ale dodal jsem, že sebral jsem různé detaily a figurky také na panstvích jiných. >Nu, ale,< smál se hrabě, >z mých je tam přece jen nejvíce.<*“⁴⁶⁵ Vedle toho Štolba také zjišťoval, jak hru přijalo zmiňované úřednictvo. Po předchozích zkušenostech se obával i nejhoršího, ale ukázalo se, že „*úředníci byli lišáci. Přijali hru vesměs – i ti, jich jsem nikterak nešetřil – s nejroztomilejším smíchem, a když dokonce doslechli se, jak příznivého měla účinku na Jeho Osvícenost, nenalézali dosti slov, aby mi ji pochválili.*“⁴⁶⁶ Smrčka se v souvislosti s novou hrou zamýšlí nad vývojem Štolbovy poetiky a konstatuje, že nástrojem osobité poetiky komediografa Štolby nejsou heroizující příběhy a oslnivé zápletky, ale známé motivy z obyčejného života uvnitř vnějších situací.⁴⁶⁷

Roku 1895 se Štolba ještě jednou vrátil k žánru vážného dramatu. Poetická linie těchto her se však ve Štolbově podání proměňovala od romantizujícího vyznění přes

⁴⁶³ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 75 – 76.

⁴⁶⁴ Různé zprávy, Národní divadlo, in: *Národní politika*, roč. 9, 8. 3. 1891, č. 66, s. 3.

⁴⁶⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II.*, s. 336.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 338.

⁴⁶⁷ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 81.

realistické obrazy až po pokus o naturalistické ztvárnění. V Národním divadle v Praze 3. července 1895 tedy představil vážné drama *Peníze*. „*Správa divadla je neuprosná. Z cyklu výstavního, který si dala na program, nesleví ani čárky a teď za psího vedra červencových dnů, při litých 30 stupních na nullou, staví nám balvany do cesty v podobě premiér s nejtěžšími dramatickými konflikty. Uf! (...) Na štěstí je Štolbův nový kus venkoncem zajímavý. Hned od začátku popadne a zaměstná. Řeší známou záhadu peněz. Peníze jsou démon. Kdo se jim s liché strany přiblíží, je ztracen. Poruší jeho mravní bytost, zničí, otráví jej vně i uvnitř. (...) Kus se hemží figurkami a episodkami z lidu, které pan Štolba zná tak bezpečně popadnouti za límec.*“⁴⁶⁸ Zápletku Štolba vystavěl na vidině snadného zisku peněz, které by změnily život nejen hmotně, ale i duševně chudých lidí. Peníze pak do života postav vstupují jako výhra v loterii. Na scénu ovšem přichází i intriky příbuzných a vyděračů, kteří se snaží z peněz ukořistit také něco pro sebe. Smrčka hru hodnotí jako zachycení vztahu člověk-prostředí v emočně vypjaté situaci. Také dokládá, že ohlas hry nebyl jednoznačný. Kritici mladší generace (J. Karásek či F. X. Šalda) mu vytýkali absolutní nedostatek smyslu pro psychologii, banální charaktery postav, konvenční dějové efekty, nevěrohodné dramatické postupy a snahu vyjít vstříc širokému spektru publika. Šalda hru označil za „*umělecké fiasko*“ a otevřeně vyzval Štolbu, aby ihned přestal psát.⁴⁶⁹

Posledním Štolbovým pokusem o vážné drama byla aktovka *Zloděj*, která měla premiéru Národním divadle v Praze 20. prosince 1895.⁴⁷⁰ Ve hře Štolba představil naturalistické téma o determinovanosti lidského osudu sociálním prostředím. Po tomto posledním pokusu o vážné drama se však Štolba raději vrátil k osvědčenému žánru veselohry a v druhé polovině 90. let poté představil hned dvě nové.

Jednoaktovou veselohru *Mezi umělci* s podtitulem *žert o jednom jednání* uvedlo Národní divadlo premiérově 24. dubna 1896. Štolba v ní konfrontoval pokrytecký pohled na svět měšťáků s otevřeným a uvolněným pohledem malířských bohémů. Na pozadí těchto kontrastů pak rozvinul tradiční frašku. Přesto, že cílem aktovky *Mezi*

⁴⁶⁸ Dramatické umění, Divadlo, in: *Národní listy*, roč. 35, 5. 7. 1895, č. 183, s. 7.

⁴⁶⁹ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 83.

⁴⁷⁰ Král. české zem. divadlo v Praze, in: *Národní listy*, ro.č 35, 20. 12. 1895, č. 351, s. 5.

umělci bylo pobavit, hra nestála jen na satíře o maloměstské společnosti, ale otvírala i vážnější témata jako stárnutí, životní (ne)naplněnost či mezigenerační vztahy.⁴⁷¹

Skutečně propracovaným dramatickým útvarem byla až další Štolbova veselohra *Na letním bytě*. V Divadle na výstavě⁴⁷² měla premiéru 30. června 1898 a v Národním divadle v Praze 23. června 1899. Z fejetonu v Národních listech se dozvídáme, jak vypadala premiéra v Divadle na výstavě. „*Premiéře Štolbovy novinky nepřálo nebe. Pršelo od 2. do 5. hodiny, právě ve chvíli, kdy v domácnostech rozhoduje se důležitá otázka, půjde-li se ten den na výstavu či nic? Ale premiéra kusu přece jen se odehrála, ne-li před plným domem, aspoň před řadami velmi animovaného obecenstva.*“⁴⁷³ „*Autor, jemuž dle zásluhy otvírají se na pouhé zaklepaní brány Národního divadla dokořán, uchýlil se s nejnovějším plodem veselé své Musy v ochranu divadla výstavního a dodal tak jeho aspiracím určitého důrazu, jemuž patrně se porozumí. Nová hra Štolbova měla předvcírem ve čtvrtek hlučný úspěch, jenž se projevil několikrát i potleskem za hry na jevišti. A komedie Na letním bytě je věru s to, aby příjemně pobavila a časem i hlučně rozesmála. Má všechny spolehlivé, neklamné prostředky pro tento svůj úkol. Především plastické a rozkošně zabarvené figurky, tedy známou specialitu péra Štolbova, jenž je v české veselohře figurkář par excellence. Vtipem a nápady, slovními i situačními, ve hře se to také jen hemží. A přidejte k tomu*

⁴⁷¹ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 86.

⁴⁷² Divadlo na výstavě – dočasné Divadlo na výstavě v Praze zahájilo svou činnost koncem června roku 1898 a působilo po dobu Výstavy architektury a inženýrství v Praze. Poslední představení se v tzv. výstavním divadle hrálo v říjnu 1898. Česká divadelní bibliografie 1851 – 1990 (2. katalog), Praha – Divadlo na výstavě (1898)/4, in: *Retrospektivní bibliografie českého divadla* [online], [vid. 14. 3. 2015], dostupné z:

<http://bibliografie.idu.cz/divatav/katalog/cast/Z/skupina/Praha+-+Divadlo+na+v%25C3%25BDstav%25C4%259B+%25281898%2529.9>

„*Divadlo na výstavě končilo v neděli svou úspěšnou saisonu Štolbovou oblíbenou veselohrou Na letním bytě.*“ Dramatické umění, Poslední představení ve výstavním divadle, in: *Národní Listy*, roč. 38, 18. 10. 1898, č. 287, s. 4. „*První představení bylo dne 21. června, poslední dne 16. října. Zprvu hrálo se ve výstavním divadle 3-4krát týdně, od 1. srpna však denně. Šestkrát hrálo se mimo to i odpoledne i večer. Celkem bylo pořádáno 110 představení, v nichž sehrálo se 18 různých her celkem 122krát. Dle jednotlivých literatur hrálo se 6 her českých, 4 hry francouzské, 3 hry německé, 2 hry ruské, 1 hra polská, 1 anglická a 1 švédská. Většinou to byly ovšem veselohry, mimo 2 dramata, 2 aktovky obsahu vážného, jednu slavnostní hru a jednu operetu. V počtu 18 her, shora uvedených, bylo 11 her na celý večer a 7 aktovek. (...) Štolbova veselohra Na letním bytě hrála se 15krát. (...) Zvláštního úspěchu došel pokus, hrát ve výstavním divadle za ceny nejlevnější (50 – 10 kr.) a bez zvláštního vstupného do výstavy. Většina těchto představení, jichž pořad zahájen byl bohužel až 3. října, byla vyprodána a finančně zdařila se většina nad očekávání, ačkoli stihla dobu velice špatného a chladného počasí. Tolik tedy několik dat a čísel z kroniky výstavního divadla, jehož krátká činnost nezanimá bohužel bez vlivu na svěžejší rozvoj pražské otázky divadelní. Důkaz, o nejjednodušším šlo, důkaz o umělecké možnosti a finanční bezpečnosti samostatného divadla činoherního a lacinými místy, podařilo se k úplné spokojenosti.*“ Dramatické umění, Divadlo na výstavě, in: *Národní Listy*, roč. 38, 18. 10. 1898, č. 287, s. 4.

⁴⁷³ Feuilletton, in: *Národní Listy*, roč. 38, 7. 7. 1898, č. 185, s. 1.

blížkost sujetu, děj zajímavě vedený přes všechnu jednoduchost a na konec i smíchuchtivost obecnstva, jež právem požaduje od veselohry především veselosti a jež se vděčí rádo za každý rozmarný moment na scéně – a máme tu, prosím, celé tajemství nového úspěchu Štolbova (...).⁴⁷⁴ Dle Smrčky je hra *Na letním bytě*, tříaktová studie měšťáctví ze zátiší letního bytu, jedním z nejzajímavějších textů Štolbovy dramatické tvorby. Na půdorysu uzavřeného prostředí zahrady osamělého venkovského hostince, kde několik měšťáků tráví prázdniny, Štolba zachytil svět lidské přetvářky, ješitnosti, pokrytectví a zlomyslnosti. Satirický obraz měšťáctví vykreslují zobrazované postavy, které chtějí změnit své malé světy, ale přitom sledují jen vlastní zájmy, jsou netolerantní, postrádají empatii a vstřícnost k druhým.⁴⁷⁵ Po premiéře *Na letním bytě* v Národním divadle se o hru zajímala kritika znovu. Problém, zda má být hra z předměstských scén přenášena na prkna Národního divadla řešil například recenzent K. B. Mádl. „*Na letním bytě od Jos. Štolby objevila se v Národním divadle. Na jeho prknech jako novinka, která se tam sotva dostala beze všech námitek. (...) Avšak správa našeho divadla mívá někdy také principy a proti jednomu z nich nechtěla se prohřešiti, nechtěla asi hráti kus, který již na předměstské scéně si odbyl svůj křest a dobral dobré pověsti. (...) Představení v Národním divadle nepřivodilo mi jiných nebo nových (dojmů). Zpozoroval jsem jenom, že několik rozvláčnějších výkladů, při kterých se posluchač snadno stává netrpělivým, (...). Obecnstvo na nábřeží přijalo ji se stejným zájmem a málem stejnou vřelostí jako loni obecnstvo v tak zvané Uranii*⁴⁷⁶. Očividně je zajímal lehký děj, jeho střídavě veseloherní a vážná barva, hlavně však ostře osvětlená komika (...), vtip slova a humor situací. (...) Má-li Štolbova veselohra někde jakou slabinu komposiční, nebo objeví-li se někde jaká zúmýslnost u vedení hovorových duet a terzet, nahrazuje to autor vždycky případností a trefností svých figurek, v jichž břitké a detailované kresbě leží vždy hlavní váha Štolbových veselých her. (...)“⁴⁷⁷ Smrčka spatřuje proměnu Štolbovy poetiky nejen v pozvolném přechodu od fraškovitosti k hlubší otázce mravní odpovědnosti, ale i ve specifické nehybnosti událostí, která

⁴⁷⁴ Dramatické umění, Divadlo na výstavě, in: *Národní Listy*, roč. 38, 3. 7. 1898, č. 181, s. 13.

⁴⁷⁵ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 86.

⁴⁷⁶ Pro Výstavu architektury a inženýrství měla být navržena budova s přednáškovým sálem. Po pozměněném programu nakonec pro tuto výstavu architekt Osvald Polívka vyprojektoval divadlo Uranie, jehož hlediště mělo velice pokrokový půdorys kruhové výseče s elevací. Tato novobarokní dřevěná budova s prvky secese byla roku 1902 přenesena a znovu postavena a zahradě pivovaru v Holešovicích, kde sloužila svému účelu jako Lidové divadlo Uranie až do roku 1946, kdy vyhořela, in: *Divadelní arény – Databáze divadel* [online]. [vid. 17. 3. 2015], dostupné z: <http://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=518>.

⁴⁷⁷ MÁDL, K. B.: Dramatické umění, in: *Zlatá Praha*, roč. 16, 1898-1899, č. 34, s. 407 – 408.

vystihuje línou atmosféru horkého léta na lesní samotě i marné snažení postav o jakoukoli změnu. Dále hovoří o intimnější a jemnější atmosféře a zájmu o soukromé záležitosti oproti předchozímu zájmu o věci veřejné. Systémem přesně definovaného okruhu postav a vztahů mezi nimi se také vytrácí dříve typická epizodičnost. Štolba už také neklade důraz na realistické ztvárnění maloměstského prostředí, nyní konfrontuje některé principy měšťáctví. Důležitou roli má ve hře i erotická zápletka, kterou prvně rozvíjel už v předchozí hře *Mezi umělci*.⁴⁷⁸ Hrou *Na letním bytě* pak Štolba uzavřel svou dramatickou tvorbu 90. let a 19. století vůbec. V novém století bude mít i jeho tvorba nový ráz.

6.5 České divadlo na počátku 20. století

V květnu roku 1900 rozhodl Zemský výbor, že Národní divadlo v Praze bude od počátku sezóny po dalších šest let spravovat nikoli Družstvo Národního divadla ovládané staročechy, které stálo v čele první scény od jejího založení, ale nově organizovaná Společnost Národního divadla, v níž měli rozhodující slovo mladočeši. Společnost Národního divadla určila za ředitele divadla Gustava Schmoranze⁴⁷⁹. Šéfem opery se stal Karel Kovařovic⁴⁸⁰ a artistickým důvěrníkem, později dramaturgem a režisérem Jaroslav Kvapil⁴⁸¹. Přesto, že byl Kvapil šéfem činohry jmenován až roku 1911, byl již od počátku vlády Společnosti Národního divadla vedoucí osobností činohry. Základem jeho umělecké praxe zůstávalo realistické drama, jež se od poloviny 90. let 19. století soustřeďovalo na vnitřní psychologické rozpory, ústilo do dramaticky intimních příběhů, zahrnovalo divadelní impresionismus a pracovalo se symbolistickou náznakovostí. V českém divadelním vývoji se Kvapil svou režisérskou činností v Národním divadle řadí za Šubertovu éru, charakterizovanou pozdně romantickým

⁴⁷⁸ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 88, 90 – 91.

⁴⁷⁹ Gustav Schmoranz (16. 9. 1858 – 21. 12. 1930), český výtvarník, režisér a překladatel. V letech 1900 – 1922 ředitel Národního divadla v Praze, kde významně podporoval umělecké snahy J. Kvapila a K. Kovařovice o prosazení moderních inscenačních tendencí. Jako režisér a překladatel se zaměřil na francouzské konverzační hry. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 117.

⁴⁸⁰ Karel Kovařovic (9. 12. 1862 – 6. 12. 1920), český skladatel a dirigent. V letech 1900 – 1920 dirigent, dramaturg a šéf opery Národního divadla v Praze, kde vytvořil nový soubor a dosáhl mimořádné reprodukční úrovně. *Diderot...*, Svazek 4 k-l, s. 206.

⁴⁸¹ Jaroslav Kvapil (25. 9. 1868 – 10. 1. 1950), český divadelní režisér, dramatik a básník. Od r. 1900 režisér, dramaturg a od 1912 šéf činohry Národního divadla v Praze. V dramatické tvorbě spojoval novoromantický symbolismus s národním pohádkovým lyrismem. *Diderot...*, Svazek 4 k-l, s. 269.

slohem a nástupem realismu. V Kvapilově umělecké práci vyvrcholila snaha o umělecký pokrok v českém divadle mezi lety 1900 – 1914 a téměř vše hodnotné, co bylo v této době v divadelní kultuře vytvořeno, souvisí s činností jmenované osobnosti.⁴⁸²

6.5.1 Štolbovy situační komedie pro Národní divadlo

Poté, co Štolba unikl poklidnému a poněkud stísněnému venkovskému stylu života a usadil se v nedalekých Pardubicích, ocitl se opět v centru kulturního dění, společenského ruchu a pestřejšího veřejného života. Nedocenitelné se mu také zdálo železniční spojení Pardubic s Prahou, které mu nabízelo rychlý a pohodlný způsob přepravy. Ani v Pardubicích se Štolba nepřestával cítit jako dramatik hlavního města a po celý život také v duchu pražského kulturního ovzduší tvořil. Praha prostě nikdy nepřestala být jádrem jeho uměleckého života.

Na počátku nového století se Štolba nechal inspirovat situační komedií francouzských dramatiků, kteří se u nás v té době těšili poměrně veliké oblibě. Štolbova tvorba v tomto duchu ukazovala další vývoj jeho osobité poetiky, která reagovala na proměny hlavního proudu ve světové i domácí veseloherní tvorbě. Vše dokládala Štolbova nová hra *Mořská panna*, která měla premiéru 2. února 1901 v Národním divadle v Praze. Ve třech dějstvích v ní Štolba zobrazil téměř románový příběh o vytrézané nevěře. Děj pak zasadil do prostředí rýnského parníku a noblesního hotelového pokoje v přímořských lázních v Ostende. Na tomto pozadí představil tři stárnoucí přátele z Čech, kteří se společně vydali na ozdravný pobyt do zahraničí. Ten si v lázních chtějí zpříjemnit i krátkými milostnými dobrodružstvími tak, jak to kdysi dělali za starých časů.⁴⁸³ „*Plavci Odysseovi a po nich ještě jiní slýchávali prý na moři líbezné sladké zvuky, jimž nikdo neodolal. Pocházely od Sirén, jež středověk nazval mořskými pannami. Běda plavci, který dal se zlákatí tímto hypnoticky svůdným zpěvem! (...) Tato stará pověst není špatně myšlena. Člověk by skoro řekl, že ten, kdo poprvé ji smyslel – byl výborným znalcem ženské duše, kterou symbolisoval tvorem, který ničí*

⁴⁸² ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 303 a 362.

⁴⁸³ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 93.

*z pouhé rozkoše, jen pro uspokojení svého vědomí, že k vůli němu a jeho půvabu lidé srážejí vaz. (...) Od časů, kdy Odysseovi plavci bloudili mořem, změnilo se všelicos. Svět a lidé se zmodernisovali, nasákli praktickým vzduchem doby. Tomuto procesu neušly ani mořské panny. (...) Také oblast svého bytu změnily. Ze širokých dálek širých moří přistěhovaly se blíže k pobřeží a sídlí, zejména v létě, se zálibou v mořských modních lázních. (...) Je vidět, že nejedná se zde o veselohru jako umělecký gerne, ale spíše o bujnou frašku (...). Veselohrou rozhodně poslední novinka není. Schází jí ono poetické, hlubší zabarvení, které nesmí veselohra postrádati. Ostatně autor sám naznačil svou hru žertem a tím vymezil její nároky. Také v prostředcích a vtipech není autor vybíravý. Ostatně nevkládejme do věci úmysly, jichž sám autor neměl. Šlo mu o veselou frašku, a ta se konečně povedla. Divadelně je působivá, technicky neobyčejně vyspělá. Také několik pěkných figurek vykazuje. A ještě něčím se mi zamlouvá. Autor opustil baráčnické prostředí, v němž tone většina naší produkce literární a dramatické. Svou hru zasadil do elegantního, fešáckého milicu mořských lázní. Tímto fešáckým rázem se liší prospěšně hra od obyčejných našich krotkých, provinciálně plachých a nasmělých výrobků. (...) Přes svou lehkost a průzračnost, (...) hra je čiperně stavěna a v chudém našem veselém repertoiru vykoná dobře službu, ku které je určena. Ku konci poznámka: po posledních veselých novinkách mohli bychom snad žádati nějakou skutečnou, jemnou veselohru.“⁴⁸⁴ Jak je vidět, výrazně se mění právě Štolbova poetika. Postavy již nejsou sledovány v jejich všedním domácím prostředí, není zobrazován provinční národní život, chybí sarkastický detail a typické odhalování maloměšťáckých principů. V *Mořské panně* Smrčka opět sleduje přechod od komedie charakterů k situační komedii.⁴⁸⁵ Nemůžeme také pominout fakt, že Štolbovým inspiračním zdrojem (plavby lodí, mořské lázně, moře) byly osobní zkušenosti z cest do zahraničí. Dle zmiňovaného Štolbova dramatického žertu *Mořská panna* vytvořil již roku 1903 autor Landesberg-Fischl německou operetu o třech jednáních *Der Lebemann*.⁴⁸⁶*

Dle francouzského inspiračního zdroje napsal Štolba i druhou obdobnou hru s názvem *Její systém*. Premiérově byla v Národním divadle v Praze uvedena 9. března 1905. Od naposledy použité eroticko-detektivní zápletky, v *Jejímu systému* rozvíjí zápletku čistě erotickou. Ústředním motivem se stala opět mužská nevěra, tentokrát

⁴⁸⁴ NEČÁSEK, Antonín: Divadlo, in: *Lumír*, roč. 29, 1900 – 1901, č. 19, s. 231 – 232.

⁴⁸⁵ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 96.

⁴⁸⁶ LUDVOVÁ, Jitka: *Hudební divadlo v českých zemích*, s. 550.

představená jako přirozený fenomén. Dobová kritika hru přijala, ale ne již s takovým nadšením jako *Mořskou pannu*. „Úspěch *Mořské panny* dráždil autora k novému pokusu s podobnou libivou látkou navinuté příchuti. (...) Hra má internacionální ráz a není v ní ani jediné postavy tak samorostlé jako na př. baráčník Kofránek z *Vodního družstva*. I tím je příbuznější *Mořské panně*, jenže tato je hladší a sytější, kdežto v *Jejímu systému* vyplňuje autor nedostatek vlastního dějového pásma jmenovitě v druhém aktě episodními scénami (...) povážlivými svým průtahem. Sotva také dodělá se *Její systém* toho úspěchu, co *Mořská panna*, oproti níž zaujímá poměr druhého nálevu. Pikantnost některých scén je místy silně překořeněna. Než přes to přese vše novinka vykonává svůj úkol: baví a rozveseluje, a za ten její účín obecnostvo projevilo také autoru svou vděčnost. Přijetí novinky bylo velmi vřelé, autor po druhém aktu byl čtyřikrát vyvolán.“⁴⁸⁷ V *Máji Štěch* svůj názor ještě upřesnil a dopsal, že v nové hře *Její systém Štolba* představeným erotickým laděním výrazně vybíhá za své obvyklé hranice.⁴⁸⁸ Krejčí ihned po premiéře napsal, že hra překonala mravní odvážnost francouzských frašek a Ladecký uváděl, že české publikum už sice vidělo frašky využívající hrubší prostředky, ovšem ne od českých autorů.⁴⁸⁹ Podobnost obou her (*Mořská panna* a *Její systém*) Smrčka nachází ve způsobu rozřešení zápletek, v celkových kompozicích, v epičnosti místo dříve typické epizodičnosti, v gradaci, v obdobných tematických prvcích i ve zvoleném cizím až exotickém prostředí.⁴⁹⁰ Právě posledně jmenovaného, tedy odklonu od zobrazování malého českého prostoru v jeho nejrůznějších podobách, se část soudobých kritiků děsila, protože v něm viděla postupný odstup od domácí veselohry zpět k nápodobě cizích vzorů. „Po léta bylo u nás proti francouzským hrám nedvojsmyslných dvojsmyslností bojováno: marně a marně, zas a zase vytryská a hloub a hloub zakořeňuje se snaha psátí po česku pro Palais Royal, pro předměstskou Paříž. A přece prý neustále neochvějně a zaníceni chceme vzletati výš a výše! Až ke hvězdám a nad ně! Vysoko nad ně!“⁴⁹¹ S vůbec nejostřejší kritikou vystoupil Krejčí, podle kterého poslední dvě Štolbovy hry zobrazovaly falešnou morálku vyšších vrstev. „Autor stvořil pravý dynamit pod základy veškerého dnešního konvencionálního života manželského. Šťastné publikum! Směje se a neví, že tímto smíchem rozrušuje chatrnou budovu licoměrné dnešní morálky daleko víc, než kterákoliv kniha o volné lásce. (...) Tuto

⁴⁸⁷ ŠTĚCH, Václav: Divadlo a hudba, Činohra, in: *Národní politika*, roč. 23, 11. 3. 1905, č. 70, s. 6 – 7.

⁴⁸⁸ ŠTĚCH, Václav: in: *Máj*, 1804/1805, s. 435 – 436.

⁴⁸⁹ KREJČÍ, František Václav: in: *Právo lidu*, 11. 3. 1905. LADECKÝ, Jan: in: *Osvěta*, 1905, s. 357 – 358.

⁴⁹⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 97 – 98.

⁴⁹¹ ZÁKREJS, František: in: *Osvěta*, 1901, s. 274 – 275.

skutečnost netuší ani sám autor, který je pravděpodobně stejným měšťákem jako postavy, které zobrazuje. (...) Nikoliv, je mu dobře mezi nimi. Chce, abychom se jim vlídně smáli a nejedem pan Řepinský v loži neb v přízemí odnese si z divadla pocit, že je dobře takto žít a že není příčiny, proč by se tak nežilo dále.“⁴⁹² Hry dále označil za doklad sociálně nevyspělých názorů autora.

O poznatek střízlivěji a přívětivěji hodnotil o pár let později Štolbovu poslední dramatikou práci jeho přítel Václav Štěch. „Štolba se drží francouzské metody, že má být *exposice jasná, druhý akt napínavý a poslední krátký. Dějem jeho prací bývá často i jen pouhá anekdota, ale figury, jež ji nesou, jsou vždy tak životny a tak zábavny, že pojišťují úspěch hře již předem. (...) Štolba dramatik píše pro publikum. Pro naše české publikum. Autor jím tak oblíbený zná jeho divadelní názory, prostudoval jeho chápavost, ví, jaký efekt u něho neseleže, rozumí, co jest předmětem zájmu, lásky a nenávisti českého diváka – proto Štolbovy kusy dosahují tak velkého počtu představení, jsou tak oblíbenými čísly repertoáru, mají vždy zabezpečenou návštěvu. Autor a publikum se vzájemně nikdy neoklamali.“⁴⁹³*

Ve východočeských Pardubicích se Štolba také intenzivně podílel na realizaci dlouhodobějšího plánu místních, a sice na založení městského divadla. Připojil se proto ke Spolku pro zřízení divadelního domu. Spolek však nebyl příliš úspěšný, a tak iniciativu převzalo město. Městské divadlo v Pardubicích⁴⁹⁴ bylo slavnostně otevřeno 11. prosince 1909 a první uváděnou hrou byla Štolbova dramatická práce *Rok 1744* s podtitulem *Epizoda z těžkých dob města Pardubic*. Hra zachycovala vpád pruských vojsk do Pardubic a i přes tragický konec a porážku města znamenala oslavu hrdinství a hrdinských činů. „A jedním z nejšťastnějších dnů jeho života byl den, kdy divadelní budova byla otevírána slavnostním představením, pro které sepsal historickou hru „*Rok 1744*“ z doby okupace Pardubic Prusáky Bedřicha II. Stal se prvním intendantem

⁴⁹² KREJČÍ, František Václav: in: *Právo lidu*, 11. 3. 1905.

⁴⁹³ ŠTECH, Václav: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 515 - 516.

⁴⁹⁴ Východočeské divadlo Pardubice – základní kámen byl položen 16. 5. 1907, po dvou letech bylo divadlo otevřeno jako Městské divadlo v Pardubicích. Postaveno dle návrhu akademického architekta Antonína Balšánka, na výzdobě se podílel malíř František Urban a sochař Bohumil Kafka. 31. 3. 1931 divadlo vyhořelo, poté se potýkalo s finančními problémy. Historie východočeského divadla Pardubice, in: *Východočeské divadlo Pardubice* [online], [vid. 14. 4. 2015], dostupné z: <http://www.vcd.cz/divadlo/mestske.htm>.

městského našeho divadla a v této funkci vykonal neocenitelnou práci pro rozvoj divadelnictví pardubického.“⁴⁹⁵ Štolba se stal rovněž na přibližně dvacet let čestným členem i předsedou tamního Spolku divadelních ochotníků.⁴⁹⁶

6.6 České divadlo v posledních letech Rakousko-Uherské monarchie

V roce 1907 byla v Praze otevřena nová divadelní budova – Městské divadlo na Královských Vinohradech. Myšlenka druhého národního divadla se objevila už začátkem 90. let 19. století. Byl to František Šubert, ředitel Národního divadla v Praze, který pro ně navrhoval Vinohrady. Po otevření byl do čela postaven právě Šubert a jeho osoba naznačovala, že nová scéna bude konkurenčním partnerem stávajícímu Národnímu divadlu. Vinohradské divadlo zahrnovalo do své působnosti činohru, operu i operetu. V poklidném ovzduší předválečných bohatnoucích Vinohrad neslo tamní divadlo pečeť svého měšťanského původu a i když chtělo mít reprezentativní charakter, spokojovalo se spíše s divadelní zábavností než s úsilím o divadelní umění.⁴⁹⁷ Divadlo, projektované architektem Aloisem Čenským⁴⁹⁸ v honosném historizujícím slohu, mělo poměrně velkou kapacitu hlediště (1200 míst). Za ředitele Šuberta a dramaturga Jaroslava Kampera⁴⁹⁹ uvádělo vinohradské divadlo francouzské konverzační komedie osvědčených autorů.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ HRBEK, V.: JuDr. Josef Štolba – významná pardubická postava (feuilleton), autor. VÝCHOD 1930 – květen, in: *Zprávy KPP* [online], 27. 7. 2012, č. 5 – 6 [vid. 14. 4. 2015], dostupné z: http://www.kpp.iipardubice.cz/stranky/cti-zpravy.php?id=JUDr._Josef_Stolba_-_vyznamna_pardubicka_postava.

⁴⁹⁶ Různé zprávy, in: *Perštýn*, roč. VIII., 7. 8. 1897, č. 19.

⁴⁹⁷ Správa scény byla předána starému Družstvu Národního divadla, které se na Vinohradech po roce 1900 reorganizovalo. BALVÍN, Josef: *Divadlo na Vinohradech 1907 – 1967*, Praha, Divadelní ústav – Divadlo na Vinohradech 1968, s. 11.

⁴⁹⁸ Alois Čenský (22. 6. 1868 – 29. 12. 1954), český architekt a profesor pozemního stavitelství na České technice v Praze. Považován za představitele české novorenesance a secese. V letech 1896 - 1907 učil na průmyslových školách stavebních v Plzni, Písku a Praze. V letech 1903 - 1921 byl redaktorem časopisu *Architektonický obzor* a rovněž je autorem několika odborných knih. *Masarykův slovník naučný...*, Díl I. A-Č, s. 993.

⁴⁹⁹ Jaroslav Kamper (12. 8. 1871 – 31. 10. 1911), český spisovatel a novinář. Od r. 1894 členem redakce deníku *Politik*, redigoval *Obzor literární a umělecký* a *Květy*. Dobový znalec českého baroka. Uspořádal literární divadelní cykly v *Divadle na Smíchově* a v *Uranii*. V letech 1908 – 1909 dramaturg vinohradského divadla. Napsal monografické studie o L. Stroupežnickém, J. J. Kolárovi a E. Bozděchovi. *Masarykův naučný slovník...*, Díl III. H-Kn, s. 886.

⁵⁰⁰ ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 363 a 366.

V roce 1909 se novým ředitelem vinohradského divadla stal Václav Štěch⁵⁰¹. Za jeho éry poklesla celková jevištní práce. Štěch se snažil především vyhovět požadavkům Družstva, aby zajistil finančně efektivní divadelní provoz. Divadlo dále uvádělo konverzační komedie, frašky všeho druhu a operety. Zvláště často inscenovaly komedie samotného ředitele Štěcha a také jeho přítele Josefa Štolby. Literárně nejcennější byla i na dalších jevištích často uváděna Štěchova hra z učitelského prostředí *Habada a Jordán*, a od Štolby se zvláště líbily *Staré hříchy* a *Mořská panna*. Během Štěchova ředitelování došlo k odvolání dramaturga Jaroslava Kampera, který hájil moderní repertoár a vzpíral se konvencím.⁵⁰²

V létě roku 1913 došlo ve vedení Městského divadla na Královských Vinohradech opět ke změně. Novým ředitelem se stal František Fuksa⁵⁰³. Vedení činohry bylo svěřeno dramaturgovi Karlu Hugo Hilarovi⁵⁰⁴. Šéfem operety se stal Otakar Ostrčil⁵⁰⁵. Nástupem těchto lidí začala v divadle nová éra, v níž se konvencí zatížená scéna začala měnit v ohnisko divadelních výbojů. Hilarovy inscenace tvořily

⁵⁰¹ Václav Štěch (29. 4. 1859 – 23. 2. 1947), český prozaik, novinář a dramatik. V letech 1908-25 byl ředitelem Městského divadla na Královských Vinohradech, Uránie, Národního divadla v Brně. Autor žánrových próz a humoresek z městského prostředí (*Maloměstský pepř*, *Humoresky*, *Zápletky a plotky*), politického románu *Sladké vody*, společenských a satirických románů (*Koleje*, *U tří bláznů*, *Les krásných žen*), románu s biografickými prvky *Vinohradský případ* a dramát (*Maloměstská tradice*, *Třetí zvonění*, *Deskový statek*, *Co s knihou?* aj.). Je autorem vzpomínkové knihy *Divadelní paběrky*, *Džungle literární a divadelní*. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š. S. 408.

⁵⁰² ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 366 a 369.

⁵⁰³ František Fuksa (2. 2. 1859 – 27. 12. 1938), právník a divadelní ředitel. V letech 1884 - 1915 byl ve službách města Královské Vinohrady, kde vykonával funkci ředitele městských úřadů. Od roku 1907 byl členem správního výboru Spojeného družstva Národního divadla v Praze, jeho jednatelem (1910 - 1924), místopředsedou (1925 - 1930) od roku 1931 pak jeho předsedou. Ještě ve své funkci jednatele výboru Družstva pomohl prosadit v roce 1910 u ředitele Štěcha Karla Hugo Hilaru do funkce režiséra Divadla na Vinohradech. Dne 4. září 1913 se dr. Fuksa stal po Václavu Štěchovi třetím ředitelem Městského divadla na Královských Vinohradech a byl jím až do roku 1935. *Masarykův slovník naučný...*, Díl II. D-G, s. 895.

⁵⁰⁴ Karel Hugo Hilar, vl. jm. K. H. Bakule (5. 2. 1885 – 6. 3. 1935), český režisér, básník, dramatik a kritik. Do literatury vstoupil jako autor veršů a překladatel francouzské dekadentní poezie. V letech 1910 – 1920 působil ve vinohradském divadle (od r. 1913 jako dramaturg a režisér). V letech 1921 – 1935 byl šéfem činohry Národního divadla v Praze. Svou režijní tvorbu, vyznačující se spojením dynamičnosti a snovosti, zahájil nástup expresionismu. Od poloviny 20. let se soustředoval na vnitřní svět člověka, od groteskní nadsázky směřoval k poetické metafoře; vyžadoval střídmejší a civilnější herecký projev. *Diderot...*, Svazek 3 g-j. S. 177.

Cílevědomý umělecký program dal mladé vinohradské scéně až Hilar, který pochopil, že obrodu nemůže přinést jen změněná skladba repertoáru, ale zároveň i její průbojná jevištní realizace. Konvencí poznamenané divadlo záhy proměnil v dílnu moderního scénického umění. Jeho dramaturgický plán poprvé v našem divadelnictví svědčil o umělecké orientaci, která vycházela z určitého literárního názoru, znalosti moderní literatury a která se zároveň poučovala novodobým vývojem divadla. BALVÍN, Josef: *Divadlo na Vinohradech 1907 – 1967*, Praha, Divadelní ústav – Divadlo na Vinohradech 1968, s. 11.

⁵⁰⁵ Otakar Ostrčil (25. 2. 1879 – 20. 8. 1935), český skladatel a dirigent. V letech 1920 – 1935 šéf opery Národního divadla v Praze. *Diderot...*, Svazek 5 m-o, s. 494.

do roku 1914 páteř uměleckého organismu vinohradského divadla. Ostatní tamní představení ustupovala uměleckým významem spíše do pozadí. Silně se stále uplatňovala konverzační a fraškovitá hra. Z české dramatiky se stále hrály veselohry Josefa Štolby a dále nejčastěji hry Jiřího Karáska⁵⁰⁶, Stanislava Loma⁵⁰⁷, Růženy Jesenské⁵⁰⁸, Jiřího Mahena⁵⁰⁹, Františka Václava Krejčího⁵¹⁰ či Rudolfa Krupičky^{511 512}.

6.6.1 Štolbova tvorba pro Městské divadlo na Královských Vinohradech

Roku 1906 Štolba oslavil své šedesáté narozeniny a jako mnozí jiní se ani on nevyhnul tomu, že přibývajících léta zasáhla charakter jeho literární tvorby. Již koncem 19. století shromažďoval a třídil podklady k sepsání vlastních pamětí, které prvně vydal roku 1900 (I. díl) a 1905 (II. díl), oba díly souhrnně poté v jednom svazku ještě roku 1906. Je patrné, že Štolba začínal bilancovat a vracel se k vlastním vzpomínkám. V této souvislosti okomentujme i posun autorovy poetiky v dramatické tvorbě, který se vyznačoval odklonem od nevázané frašky a příklonem k situační veselohře akcentující vážnější životní momenty.⁵¹³

Výraznou změnou ve Štolbově životě byl i jeho rozchod s Národním divadlem. K tomu došlo poté, co bylo založeno Městské divadlo na Královských Vinohradech⁵¹⁴.

⁵⁰⁶ Jiří Karásek ze Lvovi (24. 1. 1871 – 5. 3. 1951), český básník, prozaik, dramatik a literární kritik. Představitel dekadence. S A. Procházkou založil a redigoval časopis *Moderní revue*. *Diderot...*, Svazek 4 k-1, s. 50.

⁵⁰⁷ Stanislav Lom, vl. jm. Stanislav Mojžíš (13. 11. 1883 – 17. 11. 1967), český dramatik a divadelní kritik. V letech 1932 – 1939 ředitelem Národního divadla v Praze. *Diderot...*, Svazek 4 k-1, s. 391.

⁵⁰⁸ Růžena Jesenská (17. 6. 1863 – 14. 7. 1940), česká spisovatelka, básnířka a učitelka. Po absolvování kurzu ve Státním ústavu učitelek v Praze učila na obecné škole v Mladé Boleslavi, Praze a Hrádku. Autorka poezie, dramát, povídek, knížek pro děti a dívky, románů. Zakotvila v dekadentní lyrice *Moderní revue*. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XIII. Jana – Kartas, 1998, s. 276.

⁵⁰⁹ Jiří Mahen, vl. jm. Antonín Vančura (12. 12. 1882 – 22. 5. 1939), český básník, prozaik, dramatik a publicista. Jeho tvorba je spjata s životním postojem generace anarchistických buřičů. *Diderot...*, Svazek 5 m-o, s. 30.

⁵¹⁰ František Václav Krejčí (4. 10. 1867 – 30. 9. 1941), český literární a divadelní kritik, prozaik, esejista, novinář, původně učitel. *Diderot...*, Svazek 4 k-1, s. 220.

⁵¹¹ Rudolf Krupička (4. 12. 1879 – 20. 10. 1951), český spisovatel, dekadentní básník, dramatik z okruhu *Moderní revue*. Spjat s Kutnou Horou, kde působil i jako učitel. *Masarykův naučný slovník...*, Díl IV. Ko-M, s. 197.

⁵¹² ČERNÝ, František; KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 – 1918*, s. 369 a 414.

⁵¹³ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 99.

⁵¹⁴ Městské divadlo na Královských Vinohradech – Původně mělo být druhé české divadlo postaveno vedle Národního domu na Vinohradech. O zřízení samostatné budovy se zasloužil F. A. Šubert. Dne 18. 6. 1902 rozhodlo městské zastupitelstvo, že divadlo bude postaveno v prostoru někdejší Štítkovy usedlosti, kterou pro tento účel zakoupila Vinohradská záložna. V soutěži návrhů obdržel 1. cenu projekt

Od tohoto okamžiku zadával Štolba premiéry svých her výhradně této druhé pražské české divadelní scéně. Štolbova spolupráce s vinohradským divadlem se prohloubila ještě více poté, co se roku 1909 stal tamním ředitelem Štolbův dlouholetý přítel Václav Štěch. Oba dramatiky pojila tvůrčí spřízněnost. Vzájemně se navštěvovali, korespondovali, vyměňovali si rukopisy svých her a jeden na druhého umělecky působil. Štěch svého staršího kolegu dokonce považoval za literární vzor, bezpečné měřítko v dramatické tvorbě a důvěrníka. „*Málo lidí vůbec a nejméně literátů nabylo u mne takové důvěry jako Štolba. Sblížil jsem se s ním nejintimněji již roku 1895 a naše rodiny k sobě přilnuly pak téměř svazkem příbuzenským. (...) Jde o člověka osobně příjemného, společensky uhlazeného, bojovnosti prostého, v životě hledajícího na všem rysy humorné.*“⁵¹⁵ Zlomovým byl pro Štolbu dále rok 1911, kdy se natrvalo přestěhoval z východočeských Pardubic zpět do Prahy. Aniž by kdy z pražského kulturního a divadelního okruhu vypadl, vpravil se záhy do dříve tak známého každodenního života rušného hlavního města takovým způsobem, jako by z něho nikdy ani neodešel. V době generační výměny Národního divadla tedy lze Josefa Štolbu charakterizovat jako vlivnou českou autoritu a uznávaného dramatika.⁵¹⁶

I v novém století se Štolba držel oblíbené veselohry, ovšem po dvou situačních komediích z prvních let 20. století, u nichž mu kritika vyčítala mimo jiné přílišnou nevázanost a frivolnost, se nyní Štolba rozhodl začít uplatňovat vážnější tóny. Ve hře pro Městské divadlo na Královských Vinohradech *Za šlechtickým erbem*, která měla premiéru 1. ledna 1909, zpracoval skutečnou aféru o falšování šlechtických titulů a prodávání erbů zbohatlíkům lačnicím po aristokratickém přídomku. Látku Štolba čerpal z kauz, které hýbaly českou společností koncem 90. let 19. století. Nová situační veselohra nesla detektivní prvky s mravním poselstvím a didaktickým efektem. Štolba hru vystavěl ve stylu pohádkového vyprávění o tom, že kdo není spokojen s tím, co má, co mu přísluší a chce stále víc a víc, je nakonec potrestán a nemá nic.⁵¹⁷ „*Domáci novinkou zahájilo šťastně Městské divadlo vinohradské při vyprodaném domě svůj první večer lidovou hrou od zasloužilého a zkušeného dramatika Josefa Štolby, která čerpána*

arch. prof. dr. Aloise Čenského, který byl v letech 1904 – 1907 realizován staviteli Janem Majerem a Josefem Veselým. Nové divadlo mělo 1091 sedadel a 80 míst k stání. Dne 24. 11. 1907 byl zahájen provoz hrou *Godiva* od Jaroslava Vrchlického. BĚLINA, Pavel, et al.: *Kronika Českých zemí*, s. 594 – 595.

⁵¹⁵ ŠTĚCH, Václav: *Vinohradský případ*, Praha, J. Otto 1928, s. 337.

⁵¹⁶ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 100.

⁵¹⁷ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 151.

jest z událostí posledních let dobře v paměti všeho čtoucího obecnstva ještě tkvících a všeobecnou pozornost vyvolávajících. Opřena o záležitosti s nepravým šlechtictvím, na jehož dobytí sedlo pohříchu tak mnoho jednak lehkověrných jednak ctižádostivých lidí a jehož vymáháním zanášelo se hned několik podnikavců, mámice ze svých kořistí někde i sumy nesvědomité, převyšující prostředky na lep sedlých hejlů, novinka Štolbova již touto látkou získala značného interese a uhodila do živého. Tím byl její úspěch značně spečetěn již napřed a stupňován působivými lidovými postavami mělkých lidiček, dobrými, ač nevybíravými vtipy (budete míti brnění – v nohách ho již mám), zdravou tendencí (...). Jak bylo podotčeno: dobrá lidová hra, zdravého zrna, jen někdy méně povrchně zarýti měla. Že bude míti po oblastech českých hojné a hlučné úspěchy, je nesporno. Premiéra na Vinohradech sehrána při vyprodaném domě, autor několikrát volán, děkoval se.⁵¹⁸ I přes to, že divadelní kritici od Štolby očekávali mnohem více, hru nakonec nikdo příliš nehanil. Výjimkou byl recenzent Zlaté Prahy, který si ostrý soud neodpustil. „Kdyby se někdo z mladých opovážil toho nevkusu a té lehkovážnosti i toho hříchu na dramatické produkci, jakého byl schopen a osmělil se pověřený dramatik J. Štolba, myslím, že by jak divadlo tak i kritika byly s jeho uměleckými aspiracemi brzy hotovy. Ale jsou rozdíly. Není nutno, jak vidět, vždy zaklepat jen a jen s uměním, zvláště přihlašuje-li se zasloužilý „starý pán“ a pak jde-li o švandu, z níž by se dalo kasovně těžít. Podtitul „lidová hra“ je dosti široký a dá se jím mnoho zakrýt, a co chcete konečně s uměním, baví-li obecnstvo taková snůška banalit a směje-li se celé divadlo vtipům a nápadům tak starým, obyčejným a všedním, že by se jich snad zhrozil poslední komik pokoutního šantanu. Není třeba proroctví. Páně Štolbova hra Za šlechtickým erbem uvítána bude jistě na všech našich ochotnických jevištích s opravdovým jástem. Jaký div! Je tu všecko, po čem se u nás tak lehko zasteskne. Trapno je jen, že s tak duchaprázdnou a mělkou hrou, bez jakýchkoli uměleckých kvalit, půjde českým světem i jméno autora, který neměl práva slevit tolik ze svého literárního významu a který českému divadlu svým zdravým a vzácným humorem, umělecky zkázněným, dal již mnoho dobrého, ale mohl jistě podat to nejžádoucnější: nejlepší českou veselohru.“⁵¹⁹ Recenzent časopisu Máj vytýkal Štolbovi retrospektivní námět, který ubíral hře na působivosti tím, že zachycená padělatelská aféra již dávno odezněla, čímž autor místo aktuální satiry předvedl jen úsměvný exkurz do nedávné minulosti.⁵²⁰ Naopak Karel

⁵¹⁸ Divadlo a hudba, Činohra, in: *Národní politika*, roč. 27, 3. 1. 1909, č. 3, s. 11.

⁵¹⁹ ENGEL, E.: Jos. Štolba. Za šlechtickým erbem, in: *Zlatá Praha*, roč. 26, 1908 – 1909, č. 17, s. 204.

⁵²⁰ *Máj*, roč. 7, 1909, s. 206.

Šípek hru *Za šlechtickým erbem* hodnotil jako zdařilou a dokonce ji označil za jednu z nejlepších Štolbových prací. „(...) Když otevřela se zlatá kaplička nad Vltavou, v dramatiku Štolbovi zaproudila druhá míza. Vodní družstvo slul nový opus druhé serie. Považuje se za největší Štolbův úspěch. Já však výše cením *Závěť* a *Za erbem šlechtickým*.“⁵²¹ Posun autorovy poetiky nacházíme v neprvoplánově použitém happyendu, v odklonu od prosté zábavy k pobavení s výchovným efektem a mravním poznáním, ve změně autorské perspektivy, ve významu rámcového příběhu a v inspiračních a literárních souvislostech hlavní dějové linie.⁵²²

Hledání odpovědnosti za podobu vlastního života se stalo hlavním ideovým východiskem i pro následující Štolbovu veselohru *Ach, ta láska!*, která měla premiéru 14. ledna 1911 v Městském divadle na Královských Vinohradech. Oproti předešlé hře zde Štolba ubral rozvernosti a fraškovitosti, došlo ke zklidnění dramatických situací a idealizaci zobrazovaného světa. Nekomplikovaná a tematicky méně bohatá zápleтка zachytila milostný čtyřúhelník, ve kterém se ocitl jeden muž a tři ženy. Tyto postavy pak reprezentovaly ustálené charakterové typy a vyhraněné postoje ke světu. Milostná zápleтка ve hře funguje jako způsob konfrontace rozdílných hodnot, jež ústí v návod a ideální model, jak mají mladí lidé přistupovat k vlastnímu životu a naplňovat ho hlubším smyslem. Dříve Štolbou využívaná linie milostných intrik a erotického podtextu nyní úplně chybí.⁵²³ „Novinka dra Štolby má zřejmou pečeť jeho tvorby posledních let stojíc nejbliže veselým hrám *Na letním bytě*, *Její systém* a *Šlechtickému erbem*. (...) Novinka docílila srdečného přijetí; vždyť autor je zapsán co nejpříznivěji v paměť našeho divadelního obecnstva, jež tak často dovedl upřímně rozesmáti a dojmout, že mu vděčí za nejeden skutečný prožitek. Po druhém aktě vyvolání nebralo konce a dr. Štolba musil na scénu, kde podána mu nádherná palma.“⁵²⁴ *Ach, ta láska!* navazuje na Štolbovu předchozí veselohru *Za šlechtickým erbem*, rozvíjí její myšlenkové motivy, prohlubuje téma odpovědného postoje k životu a ke světu a přenáší ho ze vztahu rodiče-děti na vztah dospívající-životní partner s ohledem na založení rodiny. *Ach, ta láska!* se jeví jako reprezentativní práce Štolbova pozdního tvůrčího období. Smrčka hru charakterizuje zjevným uměleckým poklesem, ústupem autora

⁵²¹ ŠÍPEK, Karel: *Vzpomínky na Prozatímní. Osm kapitol z minulosti českého divadla*, Praha, F. Topič 1918, s. 51 – 52.

⁵²² SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 154 – 155.

⁵²³ Tamtéž, s. 157.

⁵²⁴ ŠTĚCH, Václav: *Divadlo a hudba, Činohra*, in: *Národní politika*, roč. 29, 17. 1. 1911, č. 17, s. 8.

k jednodušším strukturám dramatického útvaru, tezovitou idyličností a úbytkem tvůrčích sil.⁵²⁵ Dle dobových recenzí hra divadelní publikum víceméně uspokojila. Kritici však od Štolby opět očekávali mnohem více a hra pro ně byla jen průměrným kusem. „*Veselohrou (...) nedocílil populární J. Štolba takého úspěchu, jako u některých posledních her. Snad vadila průhlednost fabule, která by se dobře vyčerpala aktovkou. Snad také morálka kusu – snoubenky, nebuďte příliš chladné ke svým ženichům! – nezdála se publiku objevem Ameriky. Mně se kus nezdál ani lepším ani horším jiných autorových prací; pracuje však stejnými prostředky, aniž by stejného výsledku dosáhl.*“⁵²⁶

Od zobrazovaných didaktických tendencí a moralismů se Štolba odklonil v další hře, komedii *Staré hříchy*, která měla premiéru 8. února 1913 v Městském divadle na Královských Vinohradech. „*Štolbovy veselohry jsou střiženy vesměs dle jednoho typu, od základní myšlenky až po drobné vtipy, (...). Staré hříchy jsou založeny na staré anekdotě o děvčeti, jež mělo poměr se třemi muži a od každého vynutilo roční příspěvek na vychování svého dítěte, zavazujíc je při tom slibem naprostého mlčení. (...) Děje je na tři akty málo, a mezery sou vyplňovány stálým hašteřením (...).*“⁵²⁷ Děj hry je prostý a vrací se k ustálenému schématu charakteristickému pro domácí tvorbu 2. poloviny 19. století v období před nástupem realistického dramatu. Toto Štolbovo vybočení z nastolené linie tak představovalo krok zpátky a návrat do minulosti. Oživení oblíbených srozumitelných zápletek, témat, motivů a tradičních dramatických postupů však bylo velice riskantní, neboť značilo rezignaci na úsilí vyrovnávat se moderním uměleckým směrům a tendencím. Štolba se chtěl patrně vrátit k časům, kdy jeho dramatické práce zaznamenávaly skutečný úspěch a kdy byl tvůrčí pokus oceňován už za pouhou snahu. Smrčka navíc podotýká, že kdyby Štolba ukončil svou dramatickou kariéru hrou *Staré hříchy*, byl by jistě odborníky literární historie podezříván z nápodoby kdysi osvědčeného komediálního modelu, kterým se snažil překonat ztrátu osobních invencí a vyrovnat s předpojatou nostalgií či úplným odtržením od soudobé reality. Hrou by se také vrátil v kruhu na počátek vývoje vlastní poetiky, odkud před půlstoletím vyšel. Na staré časy české předrealistické veselohry odkazovaly užité motivy vracející se k frašce

⁵²⁵ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 161.

⁵²⁶ DYK, Viktor: Vinohradské divadlo, in: *Lumír*, roč. 39, 1910 – 1911, č. 5, s. 236.

⁵²⁷ Dramatické umění, in: *Národní listy*, roč. 53, 12. 2. 1913, č. 42, s. 2.

i intertextová vazba na jiná díla tehdejší doby.⁵²⁸ „*Tříaktová hra p. Jos. Štolby: Staré hříchy (...) je značena autorem jako veselohra. Ne zcela správně. Způsob, jakým p. Štolba zpracoval svoje thema, je zcela fraškovitý. (...) Je patrné, že autor pohybuje se tu na samé hranici, kdy žert stává se nedelikátním a ožehavým. Je s podivem, že starý zkušený divadelník jako p. Štolba spokojil se v celku s figurami tak málo novými jako je sluha, který pije likéry a kouří doutníky svých pánů, že tak zběžně a nevýrazně odstínil své tři staré mládence. Celé hře schází distinguovanost vnitřního citění. Máte dojem, že autor traktuje své figury d'égál à égal, že nestojí nad nimi, že mezi nimi a jeho figurami je poměr příliš důvěrný, že není tu distance, kterou satyrik a humorista musí zachovati od svého předmětu.*“⁵²⁹

Po čtyřleté odmlce se Štolbova tvorba na prkna Městského divadla na Královských Vinohradech vrátila. Konkrétně se jednalo o veseloherní novinku *Zlatá rybka*, která zde měla premiéru 11. prosince 1917. Novou hrou se Štolba vrátil k poetice veseloher vážně reflektující současnost načrtnuté v hrách *Za šlechtickým erbem* a *Ach, ta láska!*. Štolba zde znovu rozvinul téma odpovědnosti dospívajících za naplňování smyslu života a harmonického vztahu s rodiči a prarodiči. Veselohra *Zlatá rybka* byla také hodnocena mnohem příznivěji než zmiňované předchozí dvě hry obdobného ražení. V kontextu celé autorovy tvorby pak náležela k jeho zdařilejším kusům. Štolba se v práci pokusil vypořádat s novými reáliemi a moderním způsobem života tak, že osvědčené způsoby výstavby dramatických situací vztáhl na současnost. Tématem hry se stal opět výběr budoucího partnera na pozadí životního stylu mladých lidí. Posun Štolbovy dramatické poetiky spatřujeme v reálněji propracovaných postavách, v opuštění idyly směrem k předvedení konfliktní skutečnosti, ve střídání dějových linií, v komplikované výstavbě dramatických situací či v kumulaci napětí.⁵³⁰ I přes Štolbovu snahu byla hra soudobou odbornou veřejností, především mladšími kritiky, považována za raritu a vnímána spíše s despektem.⁵³¹ V této době se již se jménem Josef Štolba pojila představa tzv. *nestora české komedie a populárního dramatika věku dávno minulého*, jehož tvorba již kdysi dosáhla vrcholu a později se už jen opakovala a rozměňovala jednou řečené. Získávaly-li tedy Štolbovy hry v novém století ocenění,

⁵²⁸ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 162 – 164.

⁵²⁹ JELÍNEK, Hanuš: in: *Lumír*, roč. 41, 1912 – 1913, č. 5, s. 234.

⁵³⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 165.

⁵³¹ MAJEROVÁ, Marie: in: *Ženský svět*, roč. 21, 1917, s. 377.

šlo spíše o výrazy obdivu k osobnosti starého muže s neutuchající energií.⁵³² Marie Majerová považovala Štolbovu novou hru „*jen za jednu z mnoha veseloher z malého českého světa, s malými lidmi, mělkými jejich zájmy, s figurkami nahrubo hnětenými* (...).“⁵³³ Jako jeden z mála *Zlatou rybkou* ocenil Jindřich Vodák, který Štolbův text považoval za důkaz kvalitní dramatické práce starší generace.⁵³⁴

Své dramatické dílo Štolba uzavřel hrou *Zločin v horské boudě*, jež měla v Městském divadle na Královských Vinohradech premiéru 5. června 1921. „*Josef Štolba, zasloužilý nestor českých dramatiků a vlivný činitel Městského divadla, napsal trojaktovou veselohru Zločin v horské boudě (...). Duch a nazírání, jež vyznačují Štolbovy satiry maloměstské, zůstaly nezměněny i v líčení (...) tohoto kusu, který ostatně svědčí o tom, že si jeho spisovatel zachoval závidění hodnou chuť do života a který nemění ustáleného již obrazu o Štolbovu boдрém humoru a mírném laškování. (...) Autor byl bouřlivě vyvolán a zahrnut květinovými dary.*“⁵³⁵ Štolba se i v této hře držel linie charakteristické pro jeho pozdní tvůrčí období. Znovu z trochu jiného úhlu zpracoval téma odpovědnosti mladých lidí za založení rodiny. Autor se zároveň vracel ke kritice maloměstské morálky prostřednictvím pomluv a anonymních dopisů. Poměrně chudý a poklidný děj hry se odvíjí od platonického románu dvou cizích lidí, kteří jsou v ústřední zápletky vnějšími okolnostmi donuceni strávit společně noc v jednom pokoji na jednom lůžku.⁵³⁶ Smrčka také upozorňuje na to, že Štolbu ani v jeho pětasedmdesáti letech nelze považovat za tzv. *staromilce*, neboť ve hře dává najevo své sympatie k horám a lyžování. Ve vinohradské inscenaci dokonce souhlasil s využitím kinematografu.⁵³⁷ Divadelními kritiky byla hra přijata opět víceméně pozitivně, ovšem samotná hodnocení kusu byla spojována s hodnocením Štolbovy osobnosti. Právě především jemu přispěvatelé v tisku vyjadřovali obdiv a úctu a netajili se stanoviskem, že texty starého dramatika nelze posuzovat stejnými měřítky jako pokusy mladých autorů. S negativní kritikou tehdy vystoupil mladý Jaroslav Seifert, který veselohru odmítl a označil na nepodařenou. „*První jednání je nudné, druhé jednání je přetíženo jalovými žvasty v horské boudě v noci a třetí šťastně ukončuje tuto nešťastnou hru*

⁵³² SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 165.

⁵³³ MAJEROVÁ, Marie: in: *Ženský svět*, roč. 21, 1917, s. 377.

⁵³⁴ VODÁK, Jindřich: in: *Lidové noviny*, 14. 12. 1917.

⁵³⁵ FISCHER, Otokar: *Divadlo a hudba, Lyžařská veselohra*, in: *Národní Listy*, roč. 61, 7. 6. 1921, č. 154, s. 4.

⁵³⁶ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 169.

⁵³⁷ Tamtéž, s. 174.

*konverzačními řečmi o klepech, o bezpohlavnosti ředitele dívčí školy a p. Biograf v druhém dějství je hotovou nevkusností a rozlamuje toto dějství na dva díly, nesklobované ničím jiným, než touto nemožností. (...) Patrně, že dnešní doba je mu (Štolbovi) úplně cizí a že ještě pouhou setrvačností žije myšlenkově v době své generace. (...)*⁵³⁸

6.7 Proměna Štolbovy dramatické poetiky z pohledu dnešního autora

Když se Štolba zpětně zamýšlel nad svoji divadelní kariérou, uvažoval, že k vlastní dramatické tvorbě ho mohly kdysi nasměrovat už návštěvy u Klicperů. Spolužáka a kamaráda Ivana Klicperu totiž mladý Josef často vyhledával u něho doma, kde vídal také jeho otce, většinou zadumaného a píšícího, Václava Klimenta Klicperu. Ten se dětem občas věnoval ve své pracovně a předčítal jim rozpracované kusy. Ivan také do školy nosil otcovy črty a ve třídě existovaly i pořadníky na to, kdo si díla přečte jako první. „*Když byl konec s cestováním...zůstala však mně druhá moje vášeň, divadlo, kterému jsem osudem vbíhal mimoděk do tenat. Netroufám si z toho nic dedukovat, že jsem jako hošík pozoroval Klicperu, když kusy psal...ale první past', která byla na mne náhodou nebo řízením božím naličena, cíhala na mne v dobách, kdy jsem přilnul k Ivanu Klicperovi, jenž zásoboval mne divadelními kusy. Když pak jsem uvažoval o tom, čím vlastně budu, rozhodl jsem se pro notářství a zase zvláštním řízením osudu dostal jsem se do kanceláře notáře doktora Strakatého, jenž byl předsedou divadelního družstva.*“⁵³⁹

Štolba se během svého života seznámil s divadlem po všech jeho stránkách a nahlížel na něj z nejrůznějších úhlů. Z nejvyšší hledištní galerie se přesunul na jeviště jako herec, seznámil se s rolí za oponou a nakonec sedával v čestné autorské lóži. Jeho hry byly premiérově uváděny na nejpřednějších pražských scénách a poté, co byly mnohokrát reprízované, putovaly Štolbovy dramatické texty do nejrozličnějších končin českých krajů, kde hry realizovaly ochotnické skupiny, městská divadla i menší

⁵³⁸ SEIFERT, Jaroslav: in: *Rudé právo*, 7. 6. 1921.

⁵³⁹ KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 520 – 522.

regionální arény. Sám sebe Štolba považoval za seriózního autora pražského kulturního okruhu, který přesto, že tvoří pro široké spektrum publika, netvoří primárně pro scénu předměstských jevišť. Jestliže byl Štolba ještě v první polovině 80. let 19. století považován v první řadě za prozaika, autora populárních cestopisů a povídek, těšil se již na přelomu století pověsti uznávané divadelní autority. S přibývajícím věkem došel hluboké úcty u kolegů i kritiků a získal přídomek „*nestor českého divadla*“.

Jak už víme, příznačným žánrem pro Štolbu byla veselohra s tématem měšťáctví. Při tomto zobrazování dával vyniknout „*mravnímu rozporu mezi utilitárním pragmatismem a nezištným zájmem o veřejné blaho. (...) Za komickými situacemi se v pohledu na střední vrstvy skrýval sociálně kritický podtext, jenž demaskoval negativní rysy veřejného života českých měst a obcí.*“ Veselohry byly již v době svého vzniku zamýšleny pro široké publikum, nabízely zábavu, rozptýlení i poučení. „*(...) Zpravidla fungovaly jako odraz v zrcadle, jako pohled měšťáků na vlastní slabiny a neřesti. Za pomoci realistické metody odhalovaly mravně pokřivená jednání, aniž by však přitom nabízely recept na tezovitou nápravu společnosti, či dokonce jednoduché řešení vedoucí k lepšímu uspořádání světa.*“⁵⁴⁰ I přes Štolbovo komediální ladění her a kritiku širší střední vrstvy, otevíral autor postupně i vážná témata, usiloval o kultivaci adresátů a přebíral některé novátorské postupy, které byly vlastní spíše novější exkluzivní literatuře.⁵⁴¹

Štolbův divadelní debut se datuje ke konci 60. let 19. století. Svým pojetím a dramatickou výstavbou splýval s dobovou produkcí, inspirovanou zpravidla německou a francouzskou situační komedií, která se snažila rozmnožovat nepočetné řady domácích literárně dramatických textů a přispívat ke konstituování české národní veselohry. Vrcholu a úspěchu poté dosáhl ve druhé polovině 80. let 19. století, kdy v éře nastupujícího realismu „*nechal vynikat dobře odpozorované maloměstské figurky z veřejného i soukromého života, stavěl je do zábavných i paradoxních situací a demaskoval jejich krátkozraké sobectví.*“ Ve stejné době byl Štolba kmenovým autorem Národního divadla v Praze a oblíbeným dramatikem na mnoha mimopražských scénách. Literárně činný zůstal téměř do konce života. Charakter jeho veseloher se však postupně

⁵⁴⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 3.

⁵⁴¹ Tamtéž, s. 4.

měnil tak, jak se proměňovala společnost a jak vstřebával vnější vlivy. Od nezávazných frašek a satir na maloměstské poměry se na přelomu století dostal k situačním veselohrám s jemně erotickou zápletkou a v pozdním období k reflexi vážnějších životních otázek, dotýkajících se zejména rodinného mezigeneračního soužití a hledání odpovědi mladých jedinců za smysluplné prožití vlastního života.⁵⁴²

Zdůrazněme ještě, že literární činnost pro Štolbu nepředstavovala primární zdroj příjmů. Šlo spíše o další způsob seberealizace. Vždyť jak trvalý příjem, tak adekvátní společenské postavení zajišťovalo Štolbovi jeho občanské povolání notáře. Dramatickou tvorbu tak nechápal jako něco, co ho svazuje a omezuje, naopak mu dávala volnost a radost. Mohl si tedy dovolit kratší i delší odmlky či experimenty. Štolbovu dramatickou tvorbu také výrazně ovlivnilo prostředí, v němž se pohyboval a z něhož čerpal inspiraci (česká venkovská maloměsta s typickým sociálním rozvrstvením a místními problémy).⁵⁴³

Ani v pozdním tvůrčím období Štolba nevnímal drama primárně jako prostředek ke kultivaci diváka, ale jako nástroj, jehož hodnota spočívá v divákově spokojenosti. Z hlediska celého Štolbova díla v jeho textech dominuje rovina zábavná nad didaktickou a poznávací. Psal pro široké měšťanské i venkovské publikum a právě jejich ohlas ukazoval, nakolik je jeho úsilí přínosné a životaschopné pro kulturní potřeby společnosti i pro národní literaturu. Věděl, že u průměrného návštěvníka divadla může uspět jen s dobře napsanou a realizovanou hrou, což bylo zároveň nezbytné pro základ fungujícího divadelního repertoáru. V tomto ohledu někdy narážel na negativní kritiku hlavně u mladých autorů, kteří kárali Štolbovu podbíživou snahu vyjít vstříc adresátům. S literární kritikou vůbec se Štolba potýkal celý život. Ta ho totiž pravidelně od počátků jeho tvorby chválila za neobyčejnou dramatickou zručnost, ovšem se stejnou pravidelností ho i odsuzovala za neoriginalitu, nedostatek původnosti, stále stejně používané postupy a snahu o osvědčené líbivé efekty.⁵⁴⁴

⁵⁴² Tamtéž, s. 5 – 6.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 7.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 92.

Sledujeme-li Štolbovu práci v širším literárním kontextu, vidíme, že v raném období vycházel z vídeňské lokální frašky, později z frašky francouzské, v 80. letech čerpal z ruských vzorů a realismu a na počátku 20. století se nechal inspirovat situační komedií po vzoru francouzských dramatiků (F. Carré, A. Bisson, A. Capuse, G. Feydeau), těšících se v Čechách v dané době vysoké oblibě. Je patrné, že Štolbova poetika inspirativně reagovala na proměny hlavního proudu světové i domácí veseloherní tvorby.⁵⁴⁵ Po třiceti letech života mimo Prahu zažil Štolba rokem 1911 velký literární návrat a zařadil se mezi vlivné české autority. Vždyť stál u zrození maloměstské veselohry, zasáhl do vývoje českého dramatického realismu a ani v pokročilém věku nepřestával být otevřený inspiraci novými postupy divácky úspěšných veseloher, které s příznivým ohlasem aplikoval do podmínek domácího současného prostředí.⁵⁴⁶ Po roce 1920 již Štolba žádnou novou hru nenapsal, k vydání pouze připravoval některé své starší práce. Stále však náležel k pravidelným návštěvníkům divadla, snažil se nechybět na žádném premiérovém představení vinohradské scény. Téměř až do své smrti udržoval kontakt se soudobou dramatikou.

6.8 Ohlasy a recepce Štolbovy dramatické práce

Štolbovy veselohry doposud nezískaly větší pozornost zkoumání oboru literární historie. Hry také nikdy nenáležely k tématům české literatury a „*zůstaly mimo kánon nejdůležitějších literárních textů.*“ Stejně tak, jako jiné Štolbovy práce, jsou i jeho veselohry v literárněvědných pracích reflektovány jen okrajově, a to ve spojení buď s konstituováním českého realismu, anebo vývojem dramatu. Dle Smrčky se tedy jejich zkoumáním vychylujeme z tradiční sféry literárněhistorického zájmu a směřujeme k oblasti populární kultury.⁵⁴⁷

Štolbovy veselohry patřily k nejreprizovanějším kusům domácího repertoáru do 40. let 20. století.⁵⁴⁸ K tomu se vyjadřuje i literární historik Jaroslav Opavský. „*Z domácí dramatiky se hraje především Josef Štolba (Za šlechtickým erbem, Na letním*

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 93.

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 93, 100.

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 4.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 6.

bytě, *Ach ta láska*, *Mořská panna*, *Staré hříchy*) (...). Štolba je vůbec i v pozdějších letech jedním z nejhranějších vinohradských autorů. Množstvím repríz počítaných do roku 1945 stojí mezi českými autory hned za (Františkem) Langrem a Tylem. A spolu s F. X. Svobodou vyznačuje ještě nepřijatelněji krotkou maloměstskou tradici jako jeden pól domácí dramaturgie.⁵⁴⁹ Bilance některých českých divadel pak přináší konkrétní data. Například na scéně stálého českého divadla v Brně⁵⁵⁰ byly Štolbovy hry uvedeny v rozmezí let 1886 – 1940 sedmadvacetkrát. Nejúspěšnější hrou byl kus *Na letním bytě*, který se dočkal sedmi různých nastudování.⁵⁵¹

Z jiných soupisů vidíme, že ani poté, co se Štolba rozešel s Národním divadlem v Praze koncem prvního desetiletí 20. století, nezmizely jeho hry z tamního repertoáru úplně. U příležitosti autorových sedmdesátých narozenin, v roce 1916, nastudovala první pražská scéna *Vodní družstvo*, které se poté hrálo v každé sezóně až do roku 1919. V roce 1926, u příležitosti Štolbových osmdesátin, uvedlo Národní divadlo v Praze drama *Peníze*.⁵⁵²

Ze soupisu repertoáru Městského divadla na Královských Vinohradech se dozvídáme, že v letech 1920 – 1945 zde byl Štolba hrán desetkrát. Mezi nastudované kusy patřily hry *Na letním bytě*, *Staré hříchy*, *Vodní družstvo*, *Maloměstští diplomati*, *Zločin v horské boudě*, *Mořská panna* a *Její systém*. Ve vinohradském divadle se Štolbovým hrám věnoval zejména režisér František Hlavatý, který v roce 1926 připravil k autorovým osmdesátým narozeninám rozsáhlejší „Štolbovský cyklus“.⁵⁵³

⁵⁴⁹ OPAVSKÝ, Jaroslav: Divadlo českých autorů, in: BALVÍN, Josef, et al.: *Divadlo na Vinohradech 1909 – 1967*, Praha, Divadelní ústav 1968, s. 71.

⁵⁵⁰ Národní divadlo v Brně - Národní divadlo Brno datuje svoji historii od počátku 80. let 19. století, kdy bylo založeno Družstvo českého Národního divadla v Brně. Jeho cílem bylo "starati se o pořádní důstojných her divadelních a opatřiti fond ku zřízení českého Divadla národního v Brně". V září 1881 získalo Družstvo povolení k provozování her ve velké dvoraně Besedního domu a v prosinci 1884 zahájilo pravidelný provoz ve vlastní divadelní budově na rohu Veverí ulice a tehdejšího Radvitova náměstí. Národní divadlo Brno, příspěvková organizace, jež vzniklo podle vzoru Národního divadla v Praze, je i dnes hlavní divadelní scénou v Brně. Má k dispozici tři divadelní budovy: Mahenovo divadlo, Janáčkovo divadlo a Divadlo Reduta. Z historie Národního divadla Brno, in: *NdB* [online], [vid. 30. 1. 2015], dostupné z: <http://www.ndbrno.cz/online-archiv/z-historie-ndb>.

⁵⁵¹ Viz příloha č. 1.

⁵⁵² Viz příloha č. 2.

⁵⁵³ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 178 – 179.

Rokem 1920 se Štolbova divadelní tvorba navždy uzavřela a od 20. let 20. století lze sledovat i ústup jeho her z repertoárů předních profesionálních divadel. Proměny společnosti, k nimž došlo po první světové válce, stejně tak jako proměny dramatických konvencí a směrů, způsobovaly jisté zastarávání Štolbových veseloher a jejich postupné vytlačování na periferii divadelního zájmu. Původní satiričnost ztrácela v proměnách času na své otrlosti a stávala se idylou, takže samotné veselohry začaly představovat smířlivé obrázky ze starých časů. Stále ještě odhalovaly nedokonalost tehdejšího světa, ale kdysi zobrazované nemravné jednání lidí se v aktuální realitě jevílo jako naivní, banální a úsměvné. „*Stejně a snad ještě více podstatné bylo, že zpříšňovaly jistoty tradičních hodnot a transparentnost v sociálních vztazích.*“⁵⁵⁴ Na zastarávání Štolbových textů upozornil Otokar Fischer. „*Divadelní program posledních měsíců uváděl nám na mysl, jak různé požadavky, přednosti a vady se skrývají pod mnohoznačným heslem časovosti. Český repertoár vykazoval opět několik pokusů o oživení nebo galvanizování starých her. Kolárovi Mravenci, Štolbovo Vodní družstvo byly vyhledány ve veseloherních archivech, ale shledány ctihodnými antikvami. Je skoro smutno z toho pozorování, jak rychle se odcizujeme kusům, které kdysi byly v takové oblibě a které přece v lecčems osvědčují divadelnický smysl a zručnost (to platí zvláště o některých postavách Štolbových). A máme obavu, zda se nebude obdobná zkušenost opakovati po dvou třech desetiletích, až obnovovány budou hry, ke kterým my dnes cítíme bezprostřední vztah, ke kterým jsme vábeni myšlenkovým, citovým a časovým fluidem.*“⁵⁵⁵

To, že Štolbova tvorba není mrtvá, ukazují i vzniklé filmové adaptace jeho prací. Filmová verze Štolbovy *Mořské panny* byla v režii Josefa Medeotti-Boháče uvedena prvně v československých kinech 27. srpna 1926.⁵⁵⁶ Internetová filmová databáze ČSFD upozorňuje na to, že film byl natočen v němém i zvukovém záznamu. S odkazem na Národní filmový archiv se zde dále dozvídáme, že filmové materiály jsou

⁵⁵⁴ Tamtéž, s. 179.

⁵⁵⁵ FISCHER, Otokar: in: *Česká revue*, roč. 9, 1915 – 1916, s. 703.

⁵⁵⁶ V hlavních rolích se představili Lu de Val (mořská panna), Saša Rašilov st. (statkář Hrdý), Karel Jičínský (statkář Machač), Zdenka Tůmová-Mathesiusová (paní Gábinka Hrdá), Beda Saxl (přítel Hrdého), Růžena Šlemová (Melanie), Vladimír Pospíšil-Born (spojenec Melanie) a Čeněk Šlégl (číšník). *Mořská panna*, in: *FDB.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.fdb.cz/film/morska-panna/obsazeni/12883>.

dnes pokládány za ztracené.⁵⁵⁷ Filmového zpracování se v ten samý rok dočkala i Štolbova hra *Na letním bytě*, kterou uvedl premiérově v československých kinech 31. prosince 1926 režisér Vladimír Slavínský.⁵⁵⁸ „*Na letní sídlo, pyšníci se názvem "Lázně - pensionát Tišina", zavítá rodina Kapičkových se dvěma dcerami. Pod vedením intrikující matky se celá rodina snaží ulovit ženichy pro dcery Mínu a Týnu. Způsobí přitom mnoho komplikací profesorovi Havelkovi, jeho mladé ženě a nakonec i záletnému doktorovi Česalovi, usilujícímu o profesorovu ženu. Když se vdavky zdají být ztracené, objeví se v penzionu mladík, vyhlížející jako svobodný muž...*“⁵⁵⁹ Štolbova hra *Mořská pana* byla roku 1939 zfilmována znovu, tentokrát ve snímku trvajícím 86 minut v režii Václava Kubáska. Scénář napsal Václav Wasserman a hudbu Josef Stelibský. Kameramanem byl Ferdinand Pečenka a mezi herci se objevila i jména jako Jiřina Štěpničková, Bedřich Veverka, Vladimír Řepa či Jára Kohout. Přepychový lázeňský hotel se stal kulisou příběhu, v němž hlavní hrdina očekával nějaké rozptýlení či flirt. Netušil však, že dívka, která ho zaujala, se dostala na scestí. Opustil ji totiž podvodný milenec. Na stránkách internetové filmové databáze ČSFD k tomuto filmu z roku 1939 amatérský filmový publicista Martin Čípek dopsal: „*Do galerie zapomenutých osobností českého divadla se postupem času propadl i dramatik druhé poloviny devatenáctého století Josef Štolba. Jeho hry vynikaly smyslem pro komiku a díky autorově notářské praxi často odrážely situace přímo ze života maloměstských lidíček či nejrůznějších podvodníků, šizunků a šejdířů. Konverzační fraška Mořská pana na plakátech uváděná jako "žert o třech jednáních" a patří k nejznámějším. Často ji hráli zejména ochotníci a ještě v roce 1976 ji v pozměněné podobě a pod názvem Hurá do Paříže! uvedlo pražské divadlo ABC s Lubomírem Lipským v hlavní roli. Filmové adaptace pak existují dvě. Němá verze z roku 1926 se Sašou Rašilovem a herečkou exotického jména Lu de Val se bohužel nedochovala, zvuková z roku 1939 dopadla o poznání lépe. Z jevištní verze použili filmaři pouze tři hlavní postavy, děj situovali místo na palubu luxusního říčního parníku do prostředí lázní a lázeňských hotelů.*

⁵⁵⁷ Mořská pana, in: *CSFD.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/222476-morska-panna/zajimavosti/?type=film>.

⁵⁵⁸ V hlavních rolích se ve filmu objevili Eman Fiala (Kapička), Antonie Nedošinská (Kapičková), Marie Grossová (dcera Kapičkových Mína), Jindra Hermanová (dcera Kapičkových Týna), Karel Jičínský (poštovní rada Eusebius Vostrý), Mario Karas (prof. Havelka), Ema Milevská (Havelkova žena Berta), Roman Roda-Růžička (dr. Robert Česal), Markéta Schlarbová (Česalova matka Josefina), Eduard Malý (majitel penzionu Červinka), Jiří Sedláček (spisovatel Jára Kvítek), Saša Dobrovolná (Kvítkova matka), Jaroslav Vávra (číšník), Jindřich Fiala (tulák). Na letním bytě (1926), in: *FDB.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.fdb.cz/film/na-letnim-byte/tisk/26133>.

⁵⁵⁹ Na letním bytě, in: *CSFD.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/8504-na-letnim-byte/bazar/>.

Standardnímu hereckému obsazení dominuje nesmírně krásná a půvabná Jiřina Štěpničková, trojici starokomických přátel sehráli Bedřich Veverka, Jára Kohout a Vladimír Řepa. I dnes představuje tento film příjemné rozptýlení.“ V druhé polovině 20. století byla zfilmována i Štolbova populární hra *Vodní družstvo*, která byla opakovaně odvysílána i v Československé televizi a různí pamětníci doložili, že toto zpracování viděli. Dnes je tento film pravděpodobně uložený v televizním archivu. Více informací se k němu zatím nepodařilo dohledat.⁵⁶⁰

Štolbovy veselohry byly také od jejich vzniku velice oblíbené u nejrůznějších ochotnických skupin ve městech i na venkově. Příkladem za všechny budiž nechaničtí ochotníci, ke kterým měl Štolba během svého života pravděpodobně nejbližší. Zaměříme-li se na nechanické divadelní soubory, zjistíme, že během 20. století se podílely na aktualizaci Štolbových her jako jedni z prvních. Průřez stručnou historií nechanických ochotníků ukazuje, že první skutečnou organizovanou ochotnickou skupinou v Nechanicích bylo Divadelní sdružení (DS) působící od roku 1846. Roku 1886 byl v Nechanicích založen Spolek divadelních ochotníků Kolár (SDOK), který se roku 1894 přetvořil v Jednotu divadelních ochotníků (JDO) a od roku 1896 fungoval jako Jednota divadelních ochotníků Kolár (JDOK). Josef Štolba byl pak v Nechanicích čestným členem JDO i JDOK. *„Spolek Kolár, který už nedosáhl tak výrazných úspěchů jako za doby Štolbovy, pokračoval ve své činnosti po dobu první republiky, ba i v okupaci. Drobná a nenáročná práce divadelních ochotníků pomáhala udržovat nevelký kulturní život v tomto malém městečku. V r. 1950 činnost spolku pozvolna uhasínala. Ve prospěch jejího oživení se ozvaly první hlasy v r. 1955, kdy se podařilo navázat opět na staré tradice. Na oslavách 120 let trvání ochotnické scény uvedl soubor hru pokrokového španělského spisovatele, žijícího v emigraci, Alejandra Casony „Jitřní paní“. (...) Divadelní ochotníci provedli opět celou řadu představení, mnohdy dobře provedených, rušice tím velmi příjemně jednotvárnost maloměstského živobytí (...).“*⁵⁶¹ Pro přesnost dodejme, že roku 1905 se mezi nechanické „spolky řevnivosti“ zařadili Divadelní ochotníci Sokola (DOS). Od roku 1923 ve městě fungoval Kroužek ochotníků (KO) a od roku 1986 v Nechanicích působil Divadelní soubor Místního

⁵⁶⁰ Mořská panna, in: ČSFD.cz [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/5411-morska-panna/>.

⁵⁶¹ Nechanice, Kolár, dějiny dle SOKA HK 2, in: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=multimedia&id=15821>.

kulturního střediska Nechanice (DSMKSN).⁵⁶² V roce 1946 k 100. výročí narození Josefa Štolby uspořádal spolek Kolár sjezd Klicperova divadelního okrsku, jehož součástí bylo i uvedení Štolbovy hry *Na letním bytě*. Jak již bylo řečeno, od poloviny 50. letech 20. století začala aktivita soudobých nechanických ochotníků opět růst. Ti v této době přenesli na jeviště hned několik her. K oslavám 120 let trvání nechnické ochotnické scény si na 19. červen 1955 připravili Štolbovu hru o třech jednáních *Na letním bytě*. Režie se chopil František Stránský a scény Jaroslav Bok. Inspicii zajišťoval Josef Tichý, nápovědu Bohumil Ornst a osvětlení Franta Vítek. Program přinášel také oznámení o obsazení dvanácti rolí a sděloval, že hra se odehrává „koncem devatenáctého století v osamělé restauraci s letními byty a lázněmi uprostřed lesů poblíž menšího města“.⁵⁶³ O tři roky později uvedl divadelní soubor Kolár 5. července 1958 Štolbovu hru *Vodní družstvo*. Ta byla připravena u příležitosti 91. výročí povýšení obce Nechanice na město. Děj odehrávající se v Zelenkově domě v menším okresním městě, pravděpodobně v Nechanicích, byl situován do 80. let 19. století. Drama doprovázel gramofonový záznam *Znělky města Nechanic*, tedy *Fuga a koncert pro flétnu* od nechanického rodáka Jana Křtitele Vaňhala a *Sviť, měsíčku, sviť* a *Pro Marušku* od místního rodáka Aloise Rašína. Režie se chopil Josef Kolářský, pomocné režie František Stránský, scény Jindřich Poroky, hudební spolupráce Ladislav Šimůnek, inspicie Josef Hynek a nápovědy Marie Skřivánková. Úvodní slovo měl režisér a prolog a epilog zazpívali Hana Bělinová a Petr Sláva. Obsazeno bylo celkem devatenáct rolí a z představení se dochovaly i fotografické snímky.⁵⁶⁴ Ještě o rok později ztvárnili nechaničtí ochotníci Štolbovu hru *Peníze*, která byla uvedena 24. května 1959. Drama z pražského bytu jistého Křepely zasazené do 90. let 19. století bylo zachycením jednoho nedělního odpoledne. Režii provedl Josef Kolářský, inspicie Petr Sláva a masky zajistil Josef Michalička. Obsazeno bylo třináct rolí a z tohoto provedení se taktéž zachovalo několik fotografií.⁵⁶⁵

Je patrné, že přesto, že Štolbovy hry už v době první republiky mizely z větších stálých scén, u ochotnických souborů patřily stále k vysoce vyhledávaným. Obliby dosahovaly nejvíce hry *Na letním bytě* a *Mořská panna*. Například v roce 1928 *Mořskou*

⁵⁶² Nechanice. In: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [vid. 20. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=geo&id=4037>.

⁵⁶³ ŠMKN.

⁵⁶⁴ ŠMKN.

⁵⁶⁵ ŠMKN.

pannu nastudoval soubor Divadla Vlasty Buriana, který tehdy nově sídlil v budově Švandova divadla na pražském Smíchově. Dobová kritika vyzdvihovala především Burianův výkon v hlavní roli statkáře Hrdého, ovšem hanila výkony ostatních kolegů. Dále se poukazovalo na těžkopádnost, obstarožní prostředky a naivitu celé hry, stejně tak jako na „*náběh k Burianovi libivému, který je ochoten sloužit publiku, které se chce jen a jen smát a je mu jedno, čemu se směje.*“⁵⁶⁶ Ochotníci měli Štolbovy hry na paměti i v době německé okupace a z odborné literatury je patrné, že veselohery se dostaly i za hranice protektorátu. Například čeští totálně nasazení dělníci v Bitterfeldu realizovali v letech 1943 – 1944 Štolbovu hru *Staré hříchy*.⁵⁶⁷

Obrat v recepci Štolbových veseloher nastal po roce 1948, kdy se ke slovu dostala marxistická kritika. V 50. letech byly jeho hry oceňovány za tendenčnost, smysl pro realistickou typizaci postav, za historicko-dokumentární hodnotu, za zobrazování zhoubné majetnické morálky maloburžoazie, za kritické vyznění a za jasné svědectví o nepřijatelném stavu maloměstské společnosti z přelomu století. Socialističtí autoři Štolbovým hrám přiznávali hodnotu společenské angažovanosti v odhalování nešvarů české společnosti, zároveň však kritizovali fakt, že hry nepřinášely řešení v zápase pokrokových sil proti buržoazii a zkažené měšťanské morálce.⁵⁶⁸ Josefa Štolbu a jeho tvorbu si mohli posluchači připomenout také prostřednictvím československého rozhlasu. Štolbova hra *Maloměstští diplomati* byla upravena Václavem Vaňkem pro plzeňské rozhlasové vysílání a v režii Jaroslava Budila a Vendelina Budila realizovaná 17. listopadu 1954.⁵⁶⁹

Od poloviny 60. let 20. století byla ve Štolbových hrách akcentována především zábavnost, parodie, nadsázka a groteska. V této době také docházelo k transformacím původních dramatických textů do podoby komedií se zpěvy, tedy k odstraňování původního činoherního záměru samotného autora. Upravením mělo dojít k evokování

⁵⁶⁶ MRKVIČKA, O.: Z malých pražských divadel, *Mořská panna*, in: *Lidové noviny*, 19. 8. 1928, stejně tak MAJEROVÁ, Marie: Pražští komikové, *K zahájení Burianova divadla na Smíchově*, in: *Rudé právo*, 19. 8. 1928.

⁵⁶⁷ Divadlo českých totálně nasazených dělníků a politických vězňů, in: *Dějiny českého divadla IV, Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace*, Praha, Academia 1983, s. 554.

⁵⁶⁸ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 180 – 181.

⁵⁶⁹ *Maloměstští diplomati*, in: *Stránky přátel rozhlasových her a mluveného slova vůbec* [online]. [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: <http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/11690-malomeststi-diplomati-1953.html>.

idyly ze starých dobrých časů s prvky textové naivity a parodické nadsázky. V tomto duchu upravil Štolbovu *Mořskou pannu* do podoby zpěvohry s podtitulem *Rakousko-Uherský operetní muzikál pro nejširší lidové vrstvy, který osvěží i náročného diváka* roku 1966 Richard Mihula. K *Mořské panně* se Mihula vrátil znovu ještě v roce 1976, kdy pod nově zvoleným názvem *Hurá do Paříže* spojil původní úpravu Štolbova textu s některými komediálními prvky z veselohry F. F. Šamberka *Pešť v Praze*. Zmiňované *Mořské panně* se opakovaně věnoval i Josef Nesvadba, který přišel s několika úpravami. V polovině 50. let nechal vyniknout realistické prvky, koncem 70. let do nové úpravy vložil populární písně z první čtvrtiny 20. století.⁵⁷⁰

V 80. letech 20. století dramatika Josefa Štolbu oživil například Eduard Martin⁵⁷¹, který pro hlavní redakci literárně dramatického vysílání na radiové stanici Vltava napsal malý portrét o Štolbovi s názvem „*Divadelní dědeček*“⁵⁷², jenž byl určen pro čtení dvou mužů a jedné ženy. Tehdejším šéfredaktorem byl Stanislav Neubert, literární redakci vedla Jana Kopecká a odpovědným redaktorem vysílání byla Dagmar Hubená. Hodinové vysílání proběhlo 11. října 1981 a posluchači ho mohli zaznamenat ve večerních hodinách v čase 21:50 – 22:50. Při nahlížení do třiadvaceti stránkového záznamu se ukazuje, že autor vycházel především ze Štolbových dvoudílných pamětí a také některých jeho cestopisů. Přesto, že Martin ve svém elaborátu nezabíhal do přílišných podrobností, v zásadě charakterizoval život a dílo Josefa Štolby celkem plasticky a v souvislostech.⁵⁷³

V průběhu 90. let se otevřely cesty k novému vnímání Štolbových sociálně kriticky laděných veseloherních textů. „*Jevy, které po roce 1948 vymizely z reálného života a přibývajícími léty navíc ztrácely na srozumitelnosti, nabyly v 90. letech opět na aktuálnosti. Předvolební agitace, mocenské střety, zákulisní politikaření, manipulace s druhými lidmi a veřejným míněním, praktiky při přidělování veřejných zakázek,*

⁵⁷⁰ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 183 – 184.

⁵⁷¹ Eduard Martin (27. 3. 1951 – dnes), vl. jm. Martin Petiška, český spisovatel, básník, dramatik a vydavatel. Syn Eduarda Petišky. ADAMOVIČ, Ivan, NEFF, Ondřej. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995. S. 146. (Kapitola Martin, Eduard). ISBN 80-85364-57-3.

⁵⁷² Název portrétní „*Divadelní dědeček*“ si Eduard Martin vypůjčil ze stejnojmenného článku o Josefu Štolbovi od Karla Čapka, který den po Štolbově smrti v Lidových novinách zveřejnil svůj děkovný a upomínkový článek. Právě ten autorka této bakalářské práce citovala již výše v textu. ČAPEK, Karel: *Dědeček divadelník*, in: *Lidové noviny*, roč. 38, 13. 5. 1930, č. 240, s. 2.

⁵⁷³ ŠMKN.

*korupce na radnicích – vše se znovu stalo živou součástí společenské reality. Jinak a naléhavěji přitom vystoupil do popředí etický problém rozporu mezi péčí o veřejné blaho a starostí o soukromý prospěch, mezi ideou práce pro druhé a utilitaristickou shánčlivostí, mezi nezištnou obětavostí a hromaděním funkcí, moci a peněz.*⁵⁷⁴ Štolbovy veselohry tak společnosti 90. let 20. století nenabízely jen pobavení a rozptýlení, ale i poznání a pomyslné zrcadlo. Ukazovalo se, že autorem kdysi zobrazované negativní jevy nejsou jen záležitostí doby dávno zapomenuté. Naopak. I po sto letech byly jeho myšlenky o zkažené lidské morálce, nebezpečných lidských vlastnostech a prospěchářské společnosti více než aktuální. Je vidět, že i malá historie se opakuje, člověk dělá stále stejné chyby a že společenské spory i mravní rozpory mají někdy až totožný průběh i způsob řešení. Štolbovy dramatické texty tak byly vnímány jako paralela mezi minulostí a dneškem. V 90. letech přivedlo Štolbu k novému životu především pražské divadlo Činoherní klub, které přinášelo dlouhá léta jednu z nejpopulárnějších Štolbových her. Za pozornost tak stojí opakované uvedení *Vodního družstva*, které mělo v Činoherním klubu premiéru 16. prosince 1994. Dramaturgem byl Vladimír Procházka, scénáristou Karel Glogr, režisérem Ladislav Smoček a kostýmy zajišťovala Jarmila Konečná. Zásluhou zmiňovaného režiséra Smočka se dramatické realizace v divadle poměrně věrně držely původních Štolbových textů. Hra byla od roku 1994 v nejrůznějších časových intervalech realizovaná až do června 2009. Představení trvalo přibližně 2 hodiny 25 minut. Činoherní klub vydal ke hře i stejnojmennou tištěnou brožuru sestavenou z novinových článků o Josefu Štolbovi od Karla Čapka, Václava Štěcha a Jana Kofránka, doplněnou o výňatky textu ze Štolbových pamětí.⁵⁷⁵

Na Josefa Štolbu se pak nepozapomnělo ani v novém tisíciletí. V 90. letech a opětovně v letech 2006 a 2007 hrálo Východočeské divadlo Pardubice Štolbovu hru *Na letním bytě* v režii Martina Glasera. Nosný prvek veselohry režisér našel v propojení textu s písněmi z 20. a 30. let 20. století, čímž byl nucen celý děj časově posunout do období první republiky. Štolbův sociálně kritický pohled na soudobou společnost se tak proměnil spíše v laskavý obrázek karikující idylu starých časů. Premiéra se konala konkrétně 3. a 4. června 2006 a derniéra poté 25. ledna 2007.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ SMRČKA, Jiří: *Veseloherň tvorba Josefa Štolby...*, s. 184.

⁵⁷⁵ ŠMKN.

⁵⁷⁶ Josef Štolba – Na letním bytě, in: *Východočeské divadlo Pardubice* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.vcd.cz/hry/letbyt.htm>.

Sdružení divadelních ochotníků Deštná připravilo na 13. června 2008 premiéru Štolbových *Maloměstských diplomatů* v režii Tomáše Horyny. Děj se odehrával koncem 19. století ve městě nápadně připomínajícím Jindřichův Hradec. Obsazeno bylo dvaadvacet rolí a tištěný doprovodný program blížeji představoval postavu Josefa Štolby, hru samotnou i jindřichohradeckou inspiraci.⁵⁷⁷ V roce 2012 připravilo opět Východočeské divadlo Pardubice divadelní koláž tří autorů na společné téma nevěry v českých ložnicích. Jednalo se o koláž z veselohry Josefa Štolby *Mořská panna*, aktovky Emila Arthura Longena *Pokoj za větrem* a frašky Čenka Šlégra a Jaroslava Marvana *Jen jednou za měsíc*. Režii zastával Lumír Olšovský, dramaturgii Zdeněk Janál, scénu měl na starosti Martin Černý, hudbu Daniel Barták a kostýmy Roman Šolc. Premiéra se konala 25. února 2012 a derniéra v prosinci stejného roku.⁵⁷⁸ Pro divadelní sezonu 2013 nacvičili Štolbovu hru *Vodní družstvo* Rynárečtí ochotníci. Premiéru si ochotníci odbyli 1. února 2013, reprízy byly stanoveny na únor i březen a 31. března proběhla derniéra.⁵⁷⁹ Na přehlídce amatérských divadelních souborů, uváděné v roce 2014 pražským Činoherním klubem, představil Divadelní soubor Erben z Miletína Štolbovu hru *Vodní družstvo* 30. března 2014.⁵⁸⁰ Tentýž soubor Štolbovo *Vodní družstvo* v režii Vladimíra Kněžourka uvedl znovu například 11. dubna 2014 v obci Třebihošť⁵⁸¹ a dále 20. září 2014 v Třebechovicích pod Orebem v rámci kulturní akce 43. ročník divadelní přehlídky ochotnických souborů Symposion 2014.⁵⁸² Mimo všechny zmíněné divadelní skupiny se čas od času i dnes, stejně tak jako dříve, vyskytnou divadla či divadelní sdružení, která připraví a předvedou některou ze Štolbových her. Zde byly ve zkratce uvedeny ty nejznámější a nejoblíbenější, ovšem nejedná se o celkový výčet. Štolbovými dramaty se dnes zabývají nejčastěji menší a regionální divadelní spolky, které jeho hry z maloměstských prostředí mohou často vztáhnout i na svou lokalitu a ukázat tak dnešním divákům nadčasové problémy a životní peripetie lidí prostřednictvím

⁵⁷⁷ ŠMKN.

⁵⁷⁸ Východočeské divadlo Pardubice, in: *iDivadlo.cz* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.i-divadlo.cz/divadlo/vychodoceske-divadlo/s-cizi-damou-v-cizim-pokoji>.

⁵⁷⁹ Aktuálně z divadla, in: *Divadelní soubor Rynárec* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.divadlorynarec.cz/>.

⁵⁸⁰ *Vodní družstvo*, Divadelní soubor Erben/Miletín, in: *Činoherní klub* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.cinoherniklub.cz/index.php/ck-uvadi/vodn-dru-stvo-2.html>., <http://goout.cz/cs/divadlo/vodni-druzstvo/avbq/>.

⁵⁸¹ Divadelní představení *Vodní družstvo*, in: *Obec Třebihošť* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.trebihost.cz/divadelni-predstaveni-vodni-druzstvo/>.

⁵⁸² *Vodní družstvo*, in: *Třebechovice pod Orebem* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.trebechovice.cz/vodni-druzstvo/a-1044>., http://www.trebechovice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=16945&id_dokumenty=167975.

Štolbových i více než sto let starých postav, ve kterých se však i současný divák často najde.

Současný ohlas Štolbových veseloher Smrčka spojuje se snahou autora zasadit do kontextu literární historie. V této souvislosti pak uvažuje o možné prodloužené linii *biedermeieru* a paralele s městskou a maloměstskou prózou, která se zabývá drobnými postavičkami, prožívající radosti i starosti na poli každodennosti.⁵⁸³ O významu a protikladu tradičního a současného divadla se pak rozhovořil i redaktor Viktor Viktora. „*L. Smoček dokazuje nad slunce jasněji, jak se mýlí soudy divadelních dějepisců a kritiků, když starší českou dramatikou odkazují kamsi do historického propadla. (Smočka) Učí ji nejen hovořit k dnešku, ale přesvědčivě dokazuje i její smysl a hodnotu. (...) Pomalu si zvykáme, že neúcta k tradici patří k bontonu, a pak se to neobejde bez ionizace, deformace nebo devalvace. A ejhle, Smočkovi Šamberkové, Štolbové i Štěchové objevují netušenou životnost a divák, sycený Shakespeary v džínech nebo neustále přesvědčovaný, že aktualizace znamená svévolné nakládání s textem, pomalu přestane divadlo vnímat a rozeznávat i to, v čem žije.*“⁵⁸⁴ Dnes se veseloherní odkaz Štolby skutečně posouvá na jiné místo, než které mu přisuzovala literární historie a divadelní praxe dříve. Štolbovu situační komiku dnes vnímáme jako nástroj, který divákovi zpřístupňuje paralelu mezi minulostí a přítomností, tedy mezi tím, jak se chovali naši předkové a jak se chovají naši současníci. Za nejcennější bychom měli považovat Štolbou nastavené pomyslné zrcadlo současné společnosti, jež ukazuje nadčasovou hodnotu a skutečnost.⁵⁸⁵

⁵⁸³ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 185.

⁵⁸⁴ VIKTORA, Viktor: in: *Plzeňský deník*, 3. 5. 2002.

⁵⁸⁵ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 186.

7 BELETRISTA JOSEF ŠTOLBA

7.1 Seznamování se světem literatury

Vedle divadla se Josef Štolba od mládí zajímal také o literaturu. „*Kniha mi byla od nejujtějšího věku nejmilejší zábavou. Dostal-li jsem nějakou povídku do ruky, zalezl jsem s ní do kouta a zapomněl jsem na celý svět.*“⁵⁸⁶ Jako gymnazista začal přispívat do nejrůznějších studentských spolkových časopisů. Tak se prvně setkal s konkurencí píšících vrstevníků a literární kritikou vlastní tvorby. „*Moje příspěvky do všech shora zmíněných studentských časopisů (Lípa, Přehled, Vesmír, Kritika, Satanáš, Ruch, Lumír) byly velice sporé. Měl jsem intimního kamaráda, Paděru, syna ředitele gymnasiálního, jenž nejen že neměl žádného smyslu pro tyto ideální snahy, ale stále se jim posmíval tak jedovatě, že po každém svém výtvoru cítil jsem se přímo zahanben. A z důvodu toho vyhýbal jsem se posléze všemu psaní až úzkostlivě a nutil jsem se do >práce< jen tenkrát, když redaktor na základě stanov příspěvek můj neoblomně požadoval. Ale >práce< ta obmezovala se jen na prosu, kterou mi ostatně Ivan Klicpera skoro vždy v >Kritice< nemilosrdně strhal. Pro básně neměl jsem žádného smyslu a nenapsal jsem až do maturity také ani jediné. Teprve po této – bohužel – na ně došlo. Zamiloval jsem se do roztomilé, černooké dcerušky z jistého pivovaru, a poněvadž tato blouznila stále jen o poesii, napsal jsem na rychlo celou řadu >básní< a podstrčil jsem jí je při nejbližší rendez-vous. Ale účinek byl zcela jiný, nežli jaký jsem od nich očekával. Prvního dne >básně< přečetla, druhého dne mi je po svém bratru bez nejmenšího vzkázání vrátila, a dne třetího – potkal jsem ji náhodou na odlehlém místě s mladíkem dlouhých rusých vlasů, který tehda pokládán byl za nadějného básníka a spisovatele, a jenž již dříve zaval mi nejednou příčinu k žárlivosti. Básník a spisovatel ten byl přítel můj Dr. Otakar Jedlička. Byl jsem sice v pozdějších letech tomuto účinku svých >poesí< velice vděčen, ale přes to nespáchal jsem od doby té bohudíky žádných více básní, střeže se toho zejména, kdykoliv láskyplné a bujné srdce mé hlásilo se k svému právu. >Literární< oné činnosti říkali jsme tenkrát: >připravovati se na spisovatelské povolání<, neboť již většina členů >Orebu< byla o tom přesvědčena, že bude jednou zářiti na básnickém nebi českém jako hvězdy prvního řádu.*“⁵⁸⁷ Už na gymnáziu a ve studentských spolcích se Štolba pohyboval v prostředí, ve kterém se

⁵⁸⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 46.

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 40 – 42.

seznámil s budoucími předními českými literáty a dramatiky. Mezi Štolbovy nejstarší přátele a spolužáky patřil například Josef Sládek. „*Nepamatuji se více, do jaké míry účastnil se Sládek přispívání do našich studentských časopisů, jen tolik vím, že již na gymnasiu počal do opravdy básniti. Seděli jsme vedle sebe, a já byl jedním z prvních, kdož opravdové jeho básně vůbec četli. Bylo to tuším v septimě, když jednou při přednášce prof. Zenkra mi pošeptal, že napsal celou řadu básní. A když jsem ho požádal, aby mi je půjčil ku čtení, podal mi zápisník plný básniček, psaných tím již tehdá charakteristickým jenže valně čitelnějším písmem jeho. Počal jsem ihned čísti a byl jsem něžností a zpěvností jejich, zejména kteréši básničky o hvězdičkách tak unešen, že jal jsem se mu domlouvati, aby je poslal Hálkovi do Zlaté Prahy. První svou báseň vytiskl Sládek pod svým pseudonymem z Orebu, Bavor, asi r. 1866 neb 1867, tedy nedlouho před vydáním almanachu Ruch. (...) Asi v červnu 1868 odjel Sládek do Brém, aby odtud vydal se za moře.*“⁵⁸⁸ Ze spisovatelů starší generace se mladičkový Štolba začal osobně potkávat s dramatikem Václavem Klimentem Klicperou, otcem svého kamaráda a spolužáka Ivana Klicpery, k němuž často docházel domů. Dále vídával prof. Wladiwoje Tomka, jehož manželka se přátelila se Štolbovou matkou, setkával se s Ferdinandem Mikovcem, dramatikem a divadelním kritikem, Erazimem Wocalem, Karlem Jaromírem Erbenem či Václavem Bolemírem Nebeským. Velice často chodil na návštěvu ke Gustavu Pflegrovi Moravskému do jeho bytu ve Vladislavově ulici. Z mladší generace spisovatelů se pak Štolba přátelil s Janem Nerudou, Vítězslavem Hálkem či Jakubem Arbesem.⁵⁸⁹ Přátelské i pracovní kontakty Štolba udržoval i se svým příbuzným Juliem Grégrem. „*Navštěvoval jsem často Julia Grégra, když založil Národní Listy*“⁵⁹⁰. *Byli jsme u něho s bratrem jako doma, a když pak v pozdějších letech chopil jsem se péra, nejednou hlavně pod komandem Barákovým vypomáhal jsem v redakci, arci jen v rubrikách nepolitických.*“⁵⁹¹ Na gymnáziu se Štolba také seznámil s tvorbou světových literátů a dramatiků prostřednictvím výuky. „*Nové obzory otevřely se mi, když ve vyšším gymnasiu přišel nový profesor němčiny Dr. L. Chevalier. Byl pouhý Němec, přednášel zejména literaturu německou s opravdovým zápalem, dovedl jadrným a přece ohebným svým hlasem výborně recitovat, a zavedl u nás novinku, která*

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 43 - 44.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 63.

⁵⁹⁰ Národní listy – český deník založený roku 1860/1861 a do roku 1894 řízený J. Grégrem; od 1874 list mladočechů, po 1918 tiskový orgán Čs. strany národně demokratické. Do 1918 byly listy považovány za oficiálního mluvčího politických a hospodářských zájmů české národní buržoazie v R-U. *Diderot...*, Svazek 5 m-o, s. 299.

⁵⁹¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I.*, s. 20.

*mne arci nemálo zaujala. Rozdělil totiž úlohy v Schillerových, Göthových, Lessingových a jiných německých dramatech, a vždy jednou za týden četli jsme tímto způsobem dramata tato, při čemž prof. Chevalier, podav dříve krátký rozbor celé hry a povah, učil nás verše mluvit a přednáseti. (...) S vášní četl jsem cestou do školy a ze školy, pod lavicí při přednáškách, jež mne nezajímaly, na procházce, doma, zkrátka všude. Poznal jsem tak celého Schillera, Götha, Lessinga, Shakespeara, Moliera a řecké dramatické klasiky, a znal jsem záhy celé scény z paměti, neboť původní věci, jichž bylo tenkrát tak málo, hltavosti mé více nestačily.*⁵⁹²

7.2 Literární debut

Na vysokoškolských přednáškách právnické fakulty se Štolba seznámil a spřátelil se studujícími kolegy a budoucími spisovateli Svatoplukem Čechem a Otakarem Hostinským. „*Svatopluk Čech, jenž přišel z Novoměstského gymnasia, svou milou povahou, svou skromností a tím dobráckým svým úsměvem nás všechny ihned přímo okouznil, záhy na nejpřednější místo ve sdružení Ruchu, jemuž arci náležel již dříve, se vyšvihnul a veškeré naše básníky spolkové rázem zastínil.*“⁵⁹³ Právě do doby Štolbových vysokoškolských studií spadá jeho skutečný literární debut. „*Literárně vystoupil jsem poprvé v Hálkových >Květech< počátkem roku 1869 novelkou >Ze života vojenského<.*“⁵⁹⁴ Zde se Štolba pravděpodobně mylí v dataci, protože v *Květech*⁵⁹⁵ jeho spis *Ze života vojenského* prvně vyšel teprve v létě 1870.⁵⁹⁶ Vypravěč kratičkové novely *Ze života vojenského* čtenáře přivádí na pohřeb vojenského plukovníka, který se před časem zastřelil. V poklidném prostředí hřbitova a nespočtu náhrobků nejprve vypravěč uvažuje o osudech padlých a zde pochovaných vojáků, posléze vyslechne příběh vojenského invalidy, který se na pohřeb také přišel podívat. Ten svému posluchači sděluje, jak právě pohřbený plukovník kdysi svedl nevinnou a nezkušenou schovanku jeho přítele. Na Štolbou prezentovaném příběhu je skutečně

⁵⁹² Tamtéž, s. 49 – 50.

⁵⁹³ Tamtéž, s. 70 – 71.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 62.

⁵⁹⁵ *Květy* –ilustrovaný beletristický týdeník vycházející v letech 1865 – 1872, který založili Vítězslav Hálek a Jan Neruda. Reagoval na aktuální otázky společenského a uměleckého života, spojoval funkci zábavnou a vzdělávací. Přispívali do něj mj. S. Čech, J. V. Sládek, E. Krásnohorská. *Diderot...*, Svazek 4 k-1, s. 272.

⁵⁹⁶ ŠTOLBA, Josef: *Ze života vojenského*, in: *Květy*, roč. 5, 23. 6. 1870, č. 25, s. 195 – 197.

ŠTOLBA, Josef: *Ze života vojenského*, in: *Květy*, roč. 5, 30. 6. 1870, č. 26, s. 203 – 204.

patrné, že jde o literární prvotinu. Po úvodním zdánlivě důležitém nastínění česko-uherských vztahů, autor rozvíjí drobné příběhy několika postav. Osudy hlavních hrdinů se postupně začínají chaoticky proplétat, ovšem vyvrcholení a rozuzlení je pro čtenáře spíše zklamáním. Autor totiž rezignuje na vytvoření hlubší pointy. Novela je jen poukázáním na dobré a špatné lidské vlastnosti, na morální a nemorální jednání. Chybí zde jakékoli poslání či sdělení. Postupné publikování drobné prózy však Štolbovi otevřelo brány do světa českého písemnictví, ve kterém záhy navázal užší styky s našimi spisovateli a zařadil se po jejich bok.

7.3 V redakci humoristického listu Paleček

Po řadě dalších literárních počínů stál Štolba roku 1872 u založení redakce humoristického listu Paleček společně s Janem Ottou a Gustavem Jaroslavem Schulzem⁵⁹⁷. „*Pojednou stala se v životě mém zase zvláštní nenadálá změna. Následkem okolností, jichž vyličení sem nenáleží, které však mohly by právem nalézati místo v malém, intimním románu, opustil jsem po dvou letech, arci v nejlepším souhlasu s rodinou, ku které s celým srdcem jsem byl přilnul, místo své (vychovatel v rodině Kouniců), a vrátil jsem se ke svým paragrafům. A sotva jsem tak učinil, došlo na založení >Palečka<. J. Otto vtělil svou zamilovanou myšlenku, vydávati český, humoristický lis, mnichovským Fliegende Blätter podobný, a nabídl mi redaktorství, zabezpečiv si spolu za hlavního ilustrátora J. Schulze. Přijal jsem a vzpomenuv ihned na svého přítele Zeyera, naléhal jsem nyní na něj tak dlouho, aby mně napsal pro Palečka nějakou humoresku neb novelku jemnějšího ale veselého rázu, až konečně po dlouhém, dlouhém odpírání slíbil.*“⁵⁹⁸ V Palečku, který se snažil odpovědět na všeobecnou poptávku po nepolitickém humoristickém listu, řídil Štolba redakci. Vedle doposud neznámého Julia Zeyera objevila redakce i Ladislava Stroupežnického,

⁵⁹⁷ Gustav Jaroslav Schulz (11. 12. 1846 – 24. 8. 1903), český malíř a ilustrátor, soukromý úředník, úředník Dunajské paroplavební společnosti ve Vídni. Roku 1872 s Ottou a Štolbou zakládal humoristický týdeník Paleček. Schulz zde od začátku působil jako hlavní ilustrátor. ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*, s. 197 – 200.

⁵⁹⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 11.

ZEYER, Julius: *Krásné zoubky*, in: *Paleček*, roč. 1, č. 5, s. 34 – 35. (literární debut Julia Zeyera)

Mikoláše Alše⁵⁹⁹, cestovatele Josefa Wünsche (pseudonym Beppo da Vinci), Augustina Nevšimala⁶⁰⁰, Eduarda Jelínka (pseudonym Pražský)⁶⁰¹, Primuse Sobotku⁶⁰², Elišku Krásnohorskou⁶⁰³, Václava Hornofa⁶⁰⁴, Otto Pinkase⁶⁰⁵, Emanuela Lišku⁶⁰⁶ a jiné. Rozjet nový podnik však rozhodně nebylo tak jednoduché, jak se mohlo zdát. Štolba si opakovaně stýskal na těžké začátky, které na postu redaktora listu zažíval. „*Když leta Páně 1872 pomáhal jsem s ilustratorem G. Schulzem králi našich nakladatelů J. Ottovi, zakládati humoristický list Palečka a převzal pak redakci jeho, nenadál jsem se, jaké očekávají mne svízele. Neustále vzdychalo se a toužilo po nepolitickém, humoristickém listu asi té facony, jako byly mnichovské Fliegende Blätter, tehdá u nás velice oblíbené, a zejména v kruzích literárních uznávaná jeho potřeba. Ale když list byl založen, a já jako redaktor očekával slíbené se všech stran příspěvky, dožil jsem se netušeného sklamání. Byl jsem za včas obešel veškeré naše tehdejší literáty, pokud v lyře jejich byl se kdy ozval i jediný zvuk humoristický, navštíviv arcí v první řadě Jana Nerudu, a zapřísahal všechny, aby v zájmu dobré věci přimkli se k novému podniku, slibuje obyčejným smrtelníkům neobyčejný tehdá honorář pěti zlatých za neobjemnou tu*

⁵⁹⁹ Mikoláš Aleš (18. 11. 1852 – 10. 7. 1913), český malíř, kreslíř a ilustrátor. Studoval na pražské Akademii, Nejvýznamnější osobnost generace Národního divadla. Věnoval se ilustraci pro časopisy, spolupráce s mnoha spisovateli, ovlivnil vývoj knižní grafiky. *Diderot...*, Svazek 1 a-b, s. 86.

⁶⁰⁰ Augustin Vojtěch Nevšimal (26. 8. 1847 – 27. 6. 1916), český spisovatel, vystudoval práva v Praze. Jako advokátní koncipient pracoval v Klatovech a Plzni, od 1895 měl v Praze samostatnou advokátní praxi. Vynikl jako humorista a satirik. V letech 1873 – 1876 redigoval *Paleček* (v roce 1874 s J. Štolbou) a v letech 1892 – 1895 vedl redigování *Nového Palečka*. Autor humoresek, epigramů, vzpomínek z rodného kraje, právních dokumentů a směrnic. *Masarykův slovník naučný...*, Díl V. N-Q, 1931, s. 155.

⁶⁰¹ Edvard Jelínek (6. 6. 1855 – 15. 3. 1897), český spisovatel. Nejprve psal humoristické věci, poté se zaměřil na tematiku slovanské vzájemnosti. Vydával pod pseudonymem „Pražský“. Věnoval se polštině, navázal mnoho polských kontaktů a vydával i cestopisné črty a studie z Polska. Roku 1881 mu bylo svěřeno převezení ostatků B. Jablonského z Krakova do Čech. Psal i dramata. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XIII. Jana – Kartas, 1888, s. 204 – 206.

⁶⁰² Primus Sobotka (29. 1. 1841 – 1. 8. 1925), na pražské univerzitě studoval klasickou a slovanskou filologii, vychovatel, český novinář a spisovatel. V letech 1879 – 1884 redaktor *Světozoru*, od 1884 oficiálem české univerzitní kanceláře. Spolupracoval i v redakci *Riegrova Slovníku Naučného*, redigoval *Matici lidu*, od počátku 1897 je spolupracovníkem a redaktorem *Ottova Slovníku Naučného*. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XXIII. Schlossar – Starowolski, 1888, s. 570.

⁶⁰³ Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová (18. 11. 1847 – 26. 11. 1926), česká básnířka, překladatelka, libretistka oper, autorka cyklu dívčích románů. Věnovala se ženskému hnutí. Psala do českých časopisů. *Diderot...*, Svazek 4 k-l, s. 216.

⁶⁰⁴ Václav Hornof (1840 – 1874), pedagog a český spisovatel, kvůli chronické nemoci nemohl vykonávat učitelský úřad, žil v Chrástanech. Psal básně, psal a překládal pro mládež, s bratrem Martinem Bohumilem sepsal i sbírku dětských hádanek. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XI. Hédypathie – Hýždě, 1888, s. 632.

⁶⁰⁵ Otto Pinkas (2. 3. 1849 – 2. 3. 1890), český dramatik a spisovatel. Vydal cestopisné ilustrované dílo *Cesta po Španělich*. Humoristickými články přispíval do českých periodik. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XIX. P - Pohof. 1888, s. 756.

⁶⁰⁶ Emanuel Krescenc Liška (19. 4. 1852 – 18. 1. 1903), český malíř a ilustrátor, od 1876 studoval v Mnichově, kde nakonec strávil devět let. Roku 1885 podnikl cestu do Itálie. Od roku 1888 profesor umělecko-průmyslové školy v Praze. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XVI. Líh – Media, 1888, s. 142 – 143.

stránku Palečka, a nabízejí v ohledu tom J. Nerudovi bílý list, na který mohl napsat si cifru jakoukoliv. Slibů obdržel jsem, že vrátil jsem se přímo nadšen k svým soudruhům. Ale když šlo do tuhého, sliby zůstaly pouhými sliby. Přes všechno naléhání příspěvky nedocházely a mimo E. Züngla, St. Sokola a některé jiné, tehdá méně známé spisovatele, nedostavil se z těch uznaných ani jediný. Jen někteří, až do té doby úplně neznámí se hlásili, a mezi nimi jeden vyhověl mému naléhání, jeden, jenž později stal se zářivou hvězdou na našem nebi literárním arci v oborech zcela jiných: Julius Zeyer. Byly to těžké doby, ty začátky Palečka. Nebylo spisovatelů, nebylo ilustrátorů, a kteří byli, k ničemu se neměli. S jak zimničnou nedočkavostí otvíral jsem vždy ranní a odpolední poštu, a jaké čekalo mne vždy sklamaní. Tři čtvrtiny zásilek obsahovaly humoresky, které byly k pláči, a vtipy, jež s dojemnou důsledností vypisovány byly z různých poštovních knížek, kdežto čtvrtá čtvrtina byla plna tak sprostých a surových žertů z ulice a z hospody, že zuřivě trhal jsem je na kousky.⁶⁰⁷ Postupně se však situace zlepšila a Paleček začal prosperovat. „Tak se stalo, že pojednou rozkládal se kolem Palečka nevelký sice ale za to spolehlivý šik spisovatelů a malířů, kteří pracovali pro něj s chutí a láskou, a na které bylo vždy spolehnutí. Za účinné pomoci nových skoro vesměs lidí těchto Paleček znenáhla přišel do pravidelných kolejí, a redigování, jež s počátku bylo plno svízeli a námahy, stalo se konečně zaměstnáním zcela příjemným.“⁶⁰⁸ Jak víme, Štolba v redakci nezůstal dlouho. Začátkem roku 1873 dostal nabídku k delší cestě do zámoří, kterou s nadšením přijal. Tak se stalo, že rozběhlou redakci převzal August Vojtěch Nevšimal. Štolba se na osm měsíců, od dubna do listopadu, vydal na cestu do Ameriky. Krátké fejetony z cesty pak zasílal do *Palečka*, stejně tak jako do *Lumírů*⁶⁰⁹, *Zlaté Prahy*⁶¹⁰, *Světozoru*⁶¹¹, *Květů* i *Národních listů*⁶¹² a díky cestovatelským zážitkům

⁶⁰⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 204 – 205.

⁶⁰⁸ Tamtéž, s. 211.

⁶⁰⁹ Lumír – v letech 1851 – 1866 český beletristický časopis redigovaný F. B. Mikovcem; časopis vycházející v letech 1873 – 1940, nejprve jako orgán lumírovců, v letech 1877 – 1898 redigován Sládkem, později svůj vliv ztrácel. *Diderot...*, Svazek 4 k-1, s. 414.

⁶¹⁰ Zlatá Praha – 1864 – 1865 první časopis rodinného typu, zájem o literaturu, umění i politické a sociální dění, list založil Hálek s cílem přinést spolu s beletrií i populárně-naučné čtení a poučení; 1884 – 1929 list založený Janem Ottou, redaktor Ferdinand Schulz, ilustrátor Vilém Weitenweber, reprezentativní beletristický naučně-popularizační a obrazový časopis rodinného typu s národně vzdělávací i tradicionalistickou orientací, konkurence obdobně zaměřeného Světozoru M. A. Šimáčka. *Lexikon české literatury...*, Svazek 4 II S-Ž, s. 1763 – 1769.

⁶¹¹ Světozor – 1834 – 1835 vzdělávací a osvětový ilustrovaný časopis pro široké vrstvy čtenářů, 1867 – 1899 první dlouhodobě vycházející reprezentativní český rodinný časopis přinášející původní i překladovou tvorbu, 1900 – 1943 zpravodajsky zaměřený ilustrovaný časopis zachycující domácí i zahraniční aktuální dění. *Lexikon české literatury...*, Svazek 4 I S-T, s. 451 - 463.

⁶¹² Národní listy – český deník založený roku 1860/1861 a do roku 1894 řízený J. Grégrem; od 1874 list mladočechů, po 1918 tiskový orgán Čs. strany národně demokratické. Do 1918 byly listy považovány za

se stal téměř nevyčerpatelným zdrojem pro sepsání četných fejetonů, které mu Neruda otiskoval.⁶¹³ Více informací o fejetonech z cest přináší kapitola o Štolbových cestovatelských počinech. Po návratu domů se Štolba do redakce již nevrátil. „*Vrátiv se, (...) neúčastnil jsem se nikterak redigování, poněvadž psal jsem črty z cest a pracoval při tom téměř zimničně k doktorátu. Avšak přátelské styky s dřívějšími svými spolupracovníky obnovil jsem zase, schází se s nimi a zejména se Stroupežnickým co nejčastěji.*“⁶¹⁴

7.3.1 Štolbovy humoresky pro list Paleček

Podrobná excerpce všech vydaných čísel Palečka přináší přehled Štolbových humoristických příspěvků pro jmenovaný list. Také se ukazuje, že po návratu z Ameriky se jeho spolupráce s redakcí omezila na minimum. Mezi Štolbovy nejzdařilejší příspěvky pro Paleček z doby, kdy Štolba působil v jeho redakci, tak patří jeho humoreska *Jak osud s lidmi hrá*⁶¹⁵, která vycházela v několika číslech na pokračování. Humoreska vypráví o lásce Francínka k Rezince. Zdánlivě ideální vztah ale ztroskotal kvůli nedorozumění pramenícímu ze vzájemné tvrdohlavosti. Přesto měl příběh šťastný konec. Pointa spočívala v tom, že nešťastný mladík v novinách uveřejnil anonymní inzerát, na základě kterého hledal manželku. Chtěl tak co nejrychleji zahnat trudné myšlenky na předchozí lásku. Ze všech nabídek si nakonec vybral anonymní odpověď Rezinky. Teprve při jejich prvním oficiálním shledání se ukázalo, že dva neznámí jsou Francík s Rezinkou.

V jedenáctém čísle prvního ročníku Palečka dále Štolbovi vyšla humoreska *Proč se stala Lidka nedůvěřivou*⁶¹⁶. Zásadová sklepnice Lidka v hostinci nikdy s hosty nekoketovala. To se změnilo v okamžiku, kdy do podniku zavítal velice pohledný

oficiálního mluvčího politických a hospodářských zájmů české národní buržoazie v R-U. *Diderot...*, Svazek 5 m-o, s. 299.

⁶¹³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 210 – 212.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 211.

⁶¹⁵ ŠTOLBA, Josef: *Jak osud s lidmi hrá*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 1, s. 2 – 3.

ŠTOLBA, Josef: *Jak osud s lidmi hrá*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 2, s. 9 – 11.

ŠTOLBA, Josef: *Jak osud s lidmi hrá*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 3, s. 17 – 19.

ŠTOLBA, Josef: *Jak osud s lidmi hrá*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 4, s. 25 – 27.

⁶¹⁶ ŠTOLBA, Josef: *Proč se stala Lidka nedůvěřivou*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 11, s. 87.

mladík a Lidku si začal předcházet. Ukázalo se však, že mladík s hostinskou laškoval jen proto, aby odvedl její pozornost a on mohl utéct bez zaplacení. Druhý den se neznámý mladík v hostinci objevil s omluvou a snahou vše odčinit. Lidka mu vše odpustila a uvěřila jeho slibům a sladkým slovům, ovšem když se host dosyta najedl a napil, uprchl bez zaplacení znovu. Od té doby byla Lidka vůči neznámým vždy značně nedůvěřivá.

Štolbova humoreska *Laciný „štědrý“ den*⁶¹⁷ popisuje zábavný trojlístek studujících přátel, Lišku, Růžku a Sekerku. Chlapci se potýkali s běžnými studentskými problémy, obzvláště s nedostatkem peněz. Společně také přemýšleli, jak stráví nadcházející Štědrý den. Největším rozptýlením jim tak bylo, když jim pošťák oznámil, že mají na poště od rodičů balíček s koblihami. Ke vši smůle však zjistili, že jsou koblihy zmrzlé a oni je nemají v chladném pokoji bez kamen jak rozehrát. Přesto důmyslnost chlapců zvítězila nad bídou a nouzí a všichni tři společně strávili příjemný slavnostní večer.

V humoresce *Čiperná hlava nade vše*⁶¹⁸ autor popisuje ohnivou lásku mezi Tončou Řehákovíc a Frantíkem Sekáčovic. Před sňatkem se však rodiny dvou zamilovaných rozhádaly kvůli dětinské záležitosti. V době, kdy se na náměstí instalovala socha sv. Floriana, nemohli se Řehákovi a Sekáčovi dohodnout, na kterou stranu vesnice, respektive na čí statek, bude socha hledět. Socha, které navíc upadla hlava, nakonec rozdělila na dva zneprátelené tábory celou ves. Záležitost opět vyřešila lidská vynalézavost. Frantík totiž dokázal uspokojit obě strany, když k tělu sochy směřujícímu k Sekáčům, připevnil ulomenou hlavu, kterou natočil na statek Řeháků. Vztah páru byl zachráněn a lidé z vesnice rychle na nedorozumění zapomněli. Popisovaná humoreska se později stala předlohou k opernímu libretu⁶¹⁹. *Stáňa*, původním názvem *Slavnost svatého Floriána*, je jednoaktová komická opera českého skladatele Jana Maláta z roku 1898. Libreto napsal Karel Kádner na námět humoresky Josefa Štolby *Čiperná hlava nade vše*. Opera *Stáňa* měla premiéru 30. června 1899

⁶¹⁷ ŠTOLBA, Josef: Laciný „štědrý“ den, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 13, s. 97 – 100.

⁶¹⁸ ŠTOLBA, Josef: Čiperná hlava nade vše, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 14, s. 106 – 107.

ŠTOLBA, Josef: Čiperná hlava nade vše, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 15, s. 117 – 119.

⁶¹⁹ KÁDNER, Karel: *Stáňa: libreto k opeře o jednom dějství*, Praha, F. A. Urbánek 1900, 26 s.

v pražském Národním divadle. Městské divadlo na Královských Vinohradech operu premiérově uvedlo 12. ledna 1908.⁶²⁰

Novela *Špatné oči a dobré srdce*⁶²¹ s podtitulem *Výstražná historie pro každého* představuje krátkozrakého pana Pytlíčka, který holduje plzeňskému pivu a považuje se za znalce světa. Již několikrát se mu zdálo, že cestoval po Americe, zamrzl v Severním moři, nebo se plavil na dálkových parolodích. Když jednoho večera v podobném rozmaru opouštěl svou společnost štamgastů, spletl si na ulici policistu s vysněnou Turkyní. Jak neblahá byla kombinace jeho krátkozrakosti s alkoholovým omámením dokládá incident, za který dostal 24 hodin arestu.

Kratičká humoreska *Honzík poslem*⁶²² karikuje nedorozumění mezi poslíčkem Honzíkem a panem vrchním. Mladík, jenž měl zákazníkovi doručit šest hus, jich však odevzdal jen pět. Panu vrchnímu se pak na nedoručenou šestou husu vymluvil tak vtipně, že mu bylo vše odpuštěno.

I humoreska *Jak pan hrabě dostal honitbu*⁶²³ karikuje nedorozumění mezi nadřízeným a podřízeným. Autor zde ukazuje, jak snadno si někdo může vyložit určitou věc úplně jinak, než jak ji jiný ve skutečnosti prve zamýšlel. Nadlesní a hrabě v jedné osobě poslal po svém hajném několik ulovených zajíců svému představenému. Neupřesnil však, že má na mysli představeného ze Zaměřic. Hajný se však domníval, že hrabě měl na mysli představeného z Cuchlovic. Nakonec se ukázalo, že právě tato mýlka umožnila hraběti začít lovit i ve vedlejším panství. Cuchlovičti mu totiž za jeho dar vystavili dekret k honitbě.

Humoreska z pražského života *Vystřelený dukát*⁶²⁴ vycházela v *Palečku* na pokračování. Přibližovala příběh obuvníka a příležitostného ostrostřelce Křišína

⁶²⁰ LUDVOVÁ, Jitka: *Hudební divadlo v českých zemích*, s. 550.

⁶²¹ ŠTOLBA, Josef: *Špatné oči a dobré srdce*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 23, s. 177 – 178.

⁶²² ŠTOLBA, Josef: *Honzík poslem*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 25, s. 195.

⁶²³ ŠTOLBA, Josef: *Jak pan hrabě dostal honitbu*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 26, s. 202.

⁶²⁴ ŠTOLBA, Josef: *Vystřelený dukát*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 27, s. 211 – 212.

ŠTOLBA, Josef: *Vystřelený dukát*, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 28, s. 219 – 220.

Jambury, jehož koníčkem byla armáda, střelectvo a střelné zbraně. Rád se účastnil setkání všech ostrostřelců na pražském Střeleckém ostrově, ovšem sám se zbraně nikdy nechopil a střilet odmítal. To se jednoho dne z donucení ostatních změnilo. Přes vlastní velké obavy se však do středu terče trefil. Dokonce byl oceněn zlatým dukátem. Nikdy víc ale znovu nevystřelil.

K posledním kratším humoreskám z doby Štolbova redaktorování patří vzpomínka na dobu předbřeznovou s názvem *Proč se Vondra a Šejdrk rozhněvali*⁶²⁵. Dva jmenované statkáře pojilo vzájemné dlouholeté přátelství a také zášť vůči feudální vrchnosti, na jejímž panství museli oba robotovat. Protože oba neradi pracovali, byli často zváni do vrchnostenské kanceláře k rozmluvě a k pokárání. Při jednom takovém výslechu se oba domluvili, že tentokrát pánům sdělí všechny své stížnosti. Když vycházel z kanceláře prvý robotník, říkal druhému, že sdělil vše, co měl na srdci. Druhý se záhy odhodlal a v kanceláři si také na feudální povinnosti stěžovat. Na rozdíl od svého druhu však dostal patnáct ran holí. Divil se tedy, proč nedostal ani jeho předchůdce. Ten mu později prozradil, že před pány protestoval jen potichu, aby to neslyšeli. Od toho okamžiku byli Vondra a Šejdrk nepřáteli.

7.4 Pražský právník písíci humoresky

Přesto, že se Štolba po svém návratu z Ameriky v listopadu 1873 do redakce již naplno nikdy nevrátil, přispěl občas humoristickému listu drobnou prózou. A nejen to. Své novelky a humoresky zasílal i do redakcí jiných novin a časopisů. Po tříleté odmlce Štolba roku 1876 pro Palečka napsal kratší novelu *Nevzali se z lásky!*⁶²⁶, která dle autora dokládá skutečnou událost, jíž byl sám svědkem. Šlo o domluvený sňatek dvou mladých lidí, kteří se neznali. Přesto, že snoubenci chtěli vyhovět svým rodičům, milovali jiné partnery. Na to ale nikdo nedbal a svatba se rychle odbyla. Mladí manželé k sobě však láskou nezahořeli. On záhy musel odjet pracovně na několik týdnů do Ruska, ona nechtěla sedět doma a hledala rozptýlení. Po krátkém uvažování se mladá manželka

ŠTOLBA, Josef: Vystřelený dukát, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 29, s. 227 – 228.

ŠTOLBA, Josef: Vystřelený dukát, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 30, s. 235 – 236.

⁶²⁵ ŠTOLBA, Josef: Proč se Vondra a Šejdrk rozhněvali, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 28, s. 222 – 223.

⁶²⁶ ŠTOLBA, Josef: Nevzali se z lásky!, in: *Paleček*, roč. 4, 1875 – 1876, č. 44, s. 350 – 351.

rozhodla odpovědět na anonymní inzerát v novinách, ve kterém mladý muž hledal společníci na několikatýdenní cestu do mořských lázní v Ostende či Trouville. Při domluveném setkání se ukázalo, že inzerát podal mladý manžel, kterému odpověděla nic netušící manželka. Ani tento vtipný incident pár nesblížil.

O rok později Štolba opět přispěl s povídkou dle skutečných událostí. Jmenovala se *Lordové na vsi!*⁶²⁷ a v *Palečku* vycházela koncem roku 1877 na pokračování. Vyprávěla o chudičké rodině Stránských z Roudnice u Hradce Králové. Jednoho dne dostal pan Stránský, hlava početné rodiny, tušení, že by se na něho v blízké době mohlo usmát štěstí. Poradil se tedy ještě s egyptským příručním snářem a poté se vydal se synem Pepíkem do Pardubic na dostihy. Tušení pana Stránského byla správné. Na dostizích si Pepíka vyhlídl bohatý cizinec z Londýna a přijal ho do služby. V roudnických občanech se však probudila neuvěřitelná závist. Pepíkovi takový úspěch nepřáli. Když odjel Pepík s anglickým lordem pryč, začaly ve vesnici kolovat zvěsti o tom, že bohatý muž s kočárem mohl být jen podvodníkem, což Stránské velice trápilo. Po dvou letech však do Roudnice Pepík přijel na návštěvu. Byl z něho elegantní a vychovaný mladík hovořící anglicky. Po čase do Roudnice přijel další anglický vévoda, jenž si zde chtěl také najít podobné šikovné mladé chlapce, které by vzal do své služby. Nově přichozímu Angličanovi nabídli své syny nyní rodiny, které před lety Stránským nejvíce záviděly a nejvíce je pomlouvaly. Tentokrát se ale roudničtí závistivci nechali napálit a okrást. Jejich na cestu dobře vybavené syny si totiž neodvedl anglický šlechtic, ale podvodník.

Mnohem rozsáhlejšími prózami povídkového typu Štolba přispíval do *Lumíru*. Mezi takové patřila například jeho novela *Osud?*⁶²⁸ z roku 1877. Do salónu slečny

⁶²⁷ ŠTOLBA, Josef: *Lordové na vsi!*, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 63, s. 498 – 499.

ŠTOLBA, Josef: *Lordové na vsi!*, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 64, s. 506 – 507.

ŠTOLBA, Josef: *Lordové na vsi!*, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 65, s. 518 – 519.

ŠTOLBA, Josef: *Lordové na vsi!*, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 66, s. 522 – 523.

⁶²⁸ ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 10. 4. 1877, č. 10, s. 146 – 148.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 20. 4. 1877, č. 11, s. 161 – 164.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 30. 4. 1877, č. 12, s. 177 – 181.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 10. 5. 1877, č. 13, s. 193 – 195.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 20. 5. 1877, č. 14, s. 210 – 212.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 30. 5. 1877, č. 15, s. 225 – 228.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 10. 6. 1877, č. 16, s. 243 – 246.

ŠTOLBA, Josef: *Osud?* in: *Lumír*, roč. 5, 20. 6. 1877, č. 17, s. 265 – 268.

Renaty Růžové, uznávané garderobiérky, zavítalo mnoho matek se svými dcerami. Všichni se přišly poradit ohledně módních toalet na nadcházející domácí ples. Společnost mladých dam pod vedením zkušené Renaty také sestavila seznam mládenců, které by bylo vhodné pozvat. Na seznamu hostů se objevilo i jméno neznámého doktora Ledovce, který prý scestoval tři čtvrtiny světa a právě se navrátil z Ameriky. Dívky o něm věděly jen to, že ještě nikdy žádnou ženu nemiloval, a také to, že pevně věří v osud. Právě pan Ledovec se stal na plese středem pozornosti. Do oka padl hlavně slečně Renatě. Ledovec ji však urazil a odmítl. Renata se tedy rozhodla, že trestem pro Ledovce bude jedině to, když se do ni zamiluje a ona ho později také odmítne. Osud ale způsobil, že doktor Ledovec našel zalíbení v Renatině sestře Anince. Vzhledem k tomu, že Ledovec věřil v prokletí svého rodu, jakýmkoli citům se bránil. Údajná kletba měla přinést zkázu a neštěstí těm, kteří by k někomu z Ledovcovi rodiny zahořeli láskou. Ledovcovo prokletí se kupodivu naplnilo a přineslo smrt jeho milované Anince, která zemřela následkem pádu do řeky. K Štolbově napínavé próze se v Květech vyjádřil F. V. Vykoukal. „*Víra v neodvratný, všemohoucí osud až na doby naše i mezi vzdělanstvem valně jest rozšířena. Jako staří básníci jedněmi a týmiž ústy hlásali, že každý sám jest svého lósu strůjcem, a při tom i šlji samého hromovládce Jupitera dávali skláněti se před odvěkým fatem, - tak i za našich dob posmíváme se rádi víře prostého lidu v tuto nevyzpytatelnou jakousi moc, přitom však potají zachvíváme se úzkostnou bázní před kárající rukou její. Štolba, jež v oboru vážné i žertovné prosy známe jako autora šťastného, učinil otázku věci této se týkající předmětem povídky, která po nejedné stránce jest zajímavá. Vyslovena jest tu myšlénka, že osud jakousi silou předurčující stanoví veškerým krokům jistého člověka určitou dráhu, od níž nikterak nelze mu se uchýliti. Myšlénka tato jest ovšem zahalena v malebné tkanivo reálného děje, při kterémž ona zaniká v odlehlé pozadí. Povídka Štolbova – zejména první její polovice – obsahuje množství míst působících realismem skutečně zdravým a pravdivým. (...) Celá povídka vypravena jest uhlazeným tónem konverzačním a čte se při jasné, plynné dikci velmi lehce.*“⁶²⁹

Roku 1875 Štolba uspořádal a knižně u Jana Otty vydal výběr několika svých delších i kratších *Humoresek*.⁶³⁰ V knize se tak vedle již několika výše zmíněných

⁶²⁹ VYKOUKAL, F. V.: Rozhledy. Osud?, in: *Květy*, roč. 4, 11. 1882, č. 11, s. 624.

⁶³⁰ ŠTOLBA, Josef: *Humoresky*, Praha, J. Otto 1875, 403 s.

a dříve časopisecky publikovaných próz (*Čiperná hlava nade vše, Laciný štědrý večer*) objevily i novinky (*Staří blázni, Doktorovo tajemství, Jak Anče ztratila bolení zubů, Který as?, Inu, mělo to být!, Koketa, Průchodní dům, Danajský dárek, Ponejprv a naposled*). Podruhé v přepracované verzi kniha vyšla roku 1919.⁶³¹ Podobně jako Štolbovi *Staří blázni*⁶³² byly i některé z jeho dalších próz autorem upraveny do dramatických textů a uvedeny v jevištní život.⁶³³

Beletristická poetika Josefa Štolby se stejně jako on sám vyvíjela a proměňovala. Na pole literární prózy vstoupil s drobnými humoreskami. U těch pak zůstal celá 70. léta 19. století. Jeho kratičké humorné či satirické texty vycházely v nejrůznějších časopisech a zaujímaly jednu až dvě stránky. K hlavním inspiračním zdrojům a námětům patřily Štolbovy dosavadní zážitky a zkušenosti. Autor nejčastěji tematizoval špatné lidské vlastnosti a v kontrastu s těmi dobrými pak upozorňoval na lidskou zkaženost a mravní prohnílost. Ve většině humoresek je poukázáno k tomu, že mezi nejdůležitější hodnoty patří láska, přátelství a věrnost. Pro touhu po penězích, vlivu, úspěchu či moci autor nemá přílišné pochopení. Naopak vyzdvihuje důmyslnost, vtip a lišácké chování. Vzhledem k délce humoresek Štolba výrazně pracuje s nadsázkou a karikaturou. Jeho drobné prózy jsou charakteristické rychlým spádem, momentem napětí a závěrečnou pointou. Štolbu však nemůžeme pochválit za způsob práce s postavami. Přesto, že dobová kritika hovoří o poměrně dobré psychologické propracovanosti, v jeho postavách práce s psychologickým elementem schází. Nejen ve Štolbových humoreskách, ale i novelách a povídkách, velice často vystupují šablonovité postavy. Na jedné straně se čtenář seznamuje s morálně a mravně pokřivenými jedinci, kteří za každou cenu chtějí uspokojit všechny své potřeby, a to i na úkor ostatních. Vedle nich se ve Štolbových textech setkáváme s neposkvřenými a zásadovými postavami. S těmi si však často pohrává osud či ti druzí, většinou špatní lidé. Tito jedinci sami o sobě nikdy nerozhodují, nemají na nic názor a stejně jako oni i čtenář čeká, jak to s nimi v příběhu vlastně dopadne. Někdy jim štěstí po všech útrapách do

⁶³¹ ŠTOLBA, Josef: *Humoresky*, Praha, Unie 1919, 259 s.

⁶³² BOLESLAVSKÝ, Josef Mikuláš: *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel. Nové sbírky svazek 57*, Praha, Mikuláš & Knapp 1873, 92 s. Tento svazek obsahuje 2 dramatické texty: Kdo má regii? Veselohru o 3 jednáních od Fr. J. Procházky a Staří blázni. Obrázek ze života ve 3 jednáních od J. Štolby.

ŠTOLBA, Josef: *Staří blázni. Obrázek ze života o třech jednáních*, 3. vydání, Praha, M. Knapp 1893, 70 s.

⁶³³ Arena na Smíchově. Staří blázni, in: *Národní listy*, roč. 40, 18. 8. 1900, č. 227 odpolední vydání, s. 7.

klína spadne samo, jindy skončí tragicky. Ve Štolbově podání jsou tak jeho postavy stereotypní a předvídatelné. Některé humoresky Štolba navíc zasazuje do obdobných šablonovitých struktur. Opakovaně se tak setkáváme s dějovou linkou, která rozvíjí příběh sporu z nedorozumění, příběh lásky, které není vnějšími okolnostmi přáno či příběh dvou znesvářených stran, z nichž ani jedna kvůli tvrdohlavosti a hrdosti nechce ustoupit. Právě neochota jednat pragmaticky a kompromisně je pro postavy ve Štolbových textech typická. Jak již bylo výše poukázáno, Štolba ve svých drobných prózách zpracovával osobní zážitky, klepy a drby z okolí či události, které se ho nějakým způsobem dotýkaly. Mezi takové předlohy patřily například anonymní inzerát v novinách poptávající společníka (Štolba se sám díky anonymnímu inzerátu v novinách dostal do Ameriky), trojlístek chudých studentů (jako chudý student Štolba dotvářel trojlístek věrných přátel Komerse a Zalužana), dva zneprátelené tábory (například na fakultě byl Štolba svědkem nepřátelství českých a německých studentů), touha po cestě do zahraničí (poté, co se Štolba vrátil ze zámoří, plánoval další cesty, které však na čas zůstaly jen snem) nebo život ve šlechtických kruzích (takový život Štolba poznal osobně v rodině Kouniců i Walderode). Mezi nejautentičtější prvky patří okamžiky, kdy se hovoří o cestě do Ameriky, plavbě na dálkových lodích či návštěvě lázní v Ostende.

7.5 Novelista a povídkář z Nechanic

Po návratu z Ameriky a složení notářských zkoušek se Štolba s rodinou přestěhoval do Nechanic, kde nadále rozvíjel své prozaické nadání. Štolbův odchod z pražské společnosti dokonce v novinách komentovali i jeho přátelé. *„Škoda, že Štolba není mezi námi“.* Tento upřímný povzdech často ozývá se v literárních i salonních kruzích Pražské společnosti, a pohříchu nutno uznati plnou měrou jeho oprávněnost. *Neboť ducha tak čilého, podnikavého a tvořivého postrádati, jest citelnou ztrátou. Soudruhové Štolbovi stále vzpomínají na milou jeho společnost, na nevyčerpatelný jeho humor, na líčení srčící vtipem a úsudky prozrazující neobyčejnou bystroduchosť. – Ovšem může se nám vytýkati sobeckost' a namítnouti, že na venkově českém tím více jest třeba mužů tak hybných a prozíravých, tak probudilých a probouzejících, jakým je Josef Štolba; avšak co naplat, egoismus kotví příliš hluboko v povaze lidské, a pak pojí se*

k povzdechu vyslovenému ještě vážná otázka: Čím by Josef Štolba stal se našemu písemnictví dramatickému i novellistickému, kdyby většinu času jeho nezabíraly povinnosti povolání jeho. Že muž té agilnosti a těch nepopíratelně skvělých duševních vlastností, jakými vyniká Štolba, vytvořil by na poli dramatu i novelly řadu děl ceny nevšední, nepodléhá pochybnostem. Řekne se, že totéž tvrditi se dá na př. o Quisovi a Antalu Staškovi; ovšem, ale k poznámce té, kteráž sama na věci nic nemění, lze odpověděti pohříchu jen stereotypním „bohužel“. Nicméně i tak, jak věci se mají, slušno čítati Štolbu právem mezi přední pěstitelé české belletrie a dramatu a pohlížeti k němu jako k jednomu z nejlepších českých humoristův a cestopiscův.⁶³⁴

V Nechanicích se Štolba začal věnovat psaní novel. „*Psal jsem vedle notářských spisů pilně různé novelly, hlavně ze života venkovského.*“⁶³⁵ Například s novelou *Po posvícení. Klasobraní z venkovské kanceláře*⁶³⁶ přišel Štolba na podzim roku 1880. Autorský subjekt zde do detailu popisuje, jak vlastně funguje praxe venkovského notáře. „*Časně z rána to začne. „Pochválen pán –š Kristus!“ vejde po útlém zaklepání hranatý chlapík do dveří. „Na věky. Co pak si přejete?“ „A tak bych prosil nějakou žalobu,“ odpovídá příchozí (...).*“ Nový klient Francek Rychterů chtěl totiž žalovat jistého Honzu Janáčů za iniciování hospodské rvačky. Po chvíli se do kanceláře dostaví žalovaný Honza Janáč a chce žalovat za iniciování hospodské rvačky Francka Rychterů. „*Vykládám mu, že nemohu mu udělat žalobu, poněvadž v téže věci pracuji pro jeho protivníka. (...) Po dlouhém jednání odejde ke kolegovi advokátovi.*“ Po chvíli do kanceláře přichází sedm hudebníků tvrdících, že hospodskou bitku začal starý Mráz. „*Odejdou, a vejde mladá holčice. „Budu prosit o nějakou žalobu. (...) A zatím co namáhám se ji přemluvit, aby žaloby nechala, vejde statná žena. „A já budu prosit slavný notářství“ počne rázně, „aby se mému muži ouředně zapovědělo chodit do hospody. (...) Jak čuchne k hospodě, je zle. (...) Včera vytloukl zase celou hospodu. A těch litrů co pomlátíl! Půl druhé zlatky jsem musila dnes platit, a těch modřin.*“ Poté do úřadu vchází mladá žena s mužem a žádá také sepsání žaloby. „*Včera o pěkné hodince urazil mladý Váňa mého muže na cti.*“ Další soused přichází s prosbou o žalobu, protože mu někdo včera při muzice rozbil basu. „*A koho mám tedy žalovat?*“ „*Prosím, všechny a hlavně Vejnara. Ten se pral nejvíc, a když jsem na něj volal, že mi*

⁶³⁴ Naše vyobrazení. J. U. Dr. Josef Štolba, in: *Světovzor*, roč. 19, 24. 7. 1885, č. 32, s. 508.

⁶³⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 100.

⁶³⁶ ŠTOLBA, Josef: *Po posvícení*, in: *Paleček*, roč. 8, 30. 10. 1880, č. 44, s. 345 – 346.

musí basu zaplatit, povídal, abych mu s tou starou kystnou vlezl na záda.“ V tom zvoní poledne. Kancelář se vyprázdní, a po obědě opakují se dozvuky minulého posvícení s novou silou.⁶³⁷

Mezi další Štolbovy rozsáhlejší prózy povídkového typu patří *Vesnický diplomat. Povídka z kraje*.⁶³⁸ Vypráví o Frantíku Vosáhlovi, majiteli největšího statku ve vsi, který se scházel s Andou Vantošovou. Do sňatku s chudou dívkou se však nehrnul ani poté, o se začalo šuškat, že je Anda těhotná. Ukázalo se, že Frantíkovo nečestné jednání bylo výsledkem práce vesnického dohazovače Voštípky, který chtěl Frantíka za tučnou provizi oženit s bohatou statkářkou. Když diplomatická jednání dohazovače nefungovala a Frantíka to stále přeci jen táhlo za Andou, začal Voštípka Andu i jejího otce pomlouvati a v očích ostatních očerňovat. A tak se stalo, že si Frantík záhy začal myslet o Andě jen to nejhorší. Vychytralý dohazovač si důvěřivého Frantíka omotal kolem prstu. Když Frantík prohlédl dohazovačovy vypočítavé úmysly, bylo již pozdě. Osud Frantíka potrestal smrtí jeho právě narozeného dítěte. Tragické vyznění příběhu nezachránilo ani to, že si Frantík nakonec Andu přeci jen vzal za ženu.

Štolbova povídka *Z lásky otcovské*⁶³⁹ vypráví o chudém baráčníkovi Červeném, který sám pečoval o malou zmrzačenou dcerku Lidušku. Když jednoho dne od sousedů, kterým právě vyhořel dům, zjistil, že se dá lehce vydělat na vyplacené pojistce, rozhodl se svou starou chatrč pojistit a za nějaký čas podpálit. Přesto, že Červený vše dělal jen pro svou milovanou dceru, ta při požáru zemřela. I když pojišťovna vyplatila Černému vysoké odškodné, on si je neužil, protože se zbláznil.

Ve svých pamětech Štolba také líčí, jakým způsobem literárně zpracoval motiv nechanického žebráka Joky. Toho představil ve své povídce *Pod farní střechou*⁶⁴⁰. Šlo o dítě nechanického faráře a místní kuchařky, které osiřelo. Bez dohledu pak vyrůstalo

⁶³⁷ ŠTOLBA, Josef: Po posvícení, in: *Paleček*, roč. 8, 30. 10. 1880, č. 44, s. 345 – 346.

⁶³⁸ ŠTOLBA, Josef: Vesnický diplomat. Povídka z kraje, in: *Květy*, roč. 4, 5. 1882, č. 5, s. 547 – 570.

⁶³⁹ ŠTOLBA, Josef: Z lásky otcovské. Obrázek ze vsi, in: *Květy*, roč. 4, 11. 1882, č. 11, s. 568 – 583.

⁶⁴⁰ ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 20. 1. 1883, č. 3, s. 33 – 38.

ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 1. 2. 1883, č. 4, s. 54 – 59.

ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 10. 2. 1883, č. 5, s. 74 – 79.

ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 20. 2. 1883, č. 6, s. 92 – 95.

mezi dobyt看em. Ve věku třiceti let pak Joka zemřel na kýlu. Autor líčí pokrytecké chování nechanických, když mrtvému vystrojili bohatý pohřeb a trumfovali se v historkách, kdo z nich více o Joku pečoval. Všichni náhle zapomněli na to, že Joku zavrhlí a nechali z něho vyrůst asociála a negramotného člověka. „*Obdržel u našich dveří vždy nějaký kus teplého pokrmu a za to děkoval při každém nahodilém setkání s psí vděčností. Usmíval se co nejlíbezněji, následoval nás vždy kus cesty a volal stále: >Pán –odný, pán –odný<. (...) Historie Jokova nešla mi z hlavy, a já neměl pokoje, dokud nenapsal jsem, co nešťastný ten tvor ve mně byl rozvířil. Novella vyšla ve Sládkově >Lumíru< a vzbudila pozornost, které jsem se arci nenadál.*“⁶⁴¹ Povídka roku 1905 vyšla dokonce v Korunové knihovně Nakladatelského družstva Máje v samostatném vydání.⁶⁴²

V Nechanicích se také Štolba opět dostal k překladatelství. Roku 1882 vyšel jeho překlad povídky od španělského autora Fernana Caballera⁶⁴³. Do češtiny přeložil také knihu korunního prince Rudolfa *Cesta po zemích východních*⁶⁴⁴. „*Podepsanému nakladateli (J. Ottovi) dostalo se té veliké cti a vyznamenání, že svěřeno mu do vlastního nákladu české vydání illustrovaného díla, které sepsati ráčil Jeho Výsost korunní princ Rudolf. Kniha Jeho Výsosti korunního prince jest psána svěžím tím roztomilým tonem, jímž dovede vládnouti jen mladý muž srdce vřelého, ducha vnímavého a vzletu nevšedního. Co pak dodává jí největší ceny, jest, že líčí prostě jen to, co vznešený spisovatel její sám byl viděl a poznal, a že líčí to způsobem tak jasným a spolu plastickým, že čtenář vidí vše v duchu před sebou, a že nabude o krajích těch obrazu velezajímavého a spolu zřetelného a všestranného. Účinek ten podporují na nejvyš překrásné obrazy slovuťného umělce Pausingra, jenž vznešeného spisovatele na cestě té byl doprovázel a náčrtky své vždy na místě samém byl sdělal. Cesta po zemích východních vyjde v nádherné úpravě autorisovaným překladem dra. Josefa Štolby, chvalně známého spisovatele a cestovatele českého.*“⁶⁴⁵ K významným Štolbovým

⁶⁴¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 338 - 340.

⁶⁴² ŠTOLBA, Josef: *Pod farní střechou*, Praha, Nakladatelské družstvo Máje, Praha 1905.

⁶⁴³ CABALLERO, Fernán: *Justa a Rufina: povídka*. Praha, Nákladem knihkupectví I. L. Kobrova 1882, 46 s. Ústřední knihovna, seš. 49.

⁶⁴⁴ RUDOLF, rakouský korunní princ: *Cesta po zemích východních*. Praha, J. Otto 1884, 172 s.

⁶⁴⁵ Skvostné cestopisné dílo Jeho Cís. Výsosti korunního prince Rudolfa. *Cesta po zemích východních*, in: *Zlatá Praha*, roč. 1, 1884, č. 20, s. 87.

překladům také patří kus od anglického spisovatele Thomase Mortona⁶⁴⁶. Ten však Štolba vydal až počátkem 90. let 19. století.

V neposlední řadě se Štolba věnoval i studiu a popisu svého rodného kraje, královéhradeckého okresu, dále Smiřic, Josefova a Jaroměře ve čtvrtém díle Ottových Čech nazvaném Polabí.⁶⁴⁷ „*Velikolepý archiv české vlastivědy, vydávaný pod jménem Čechy, dospěl k dílu IV., jenž jest věnován střednímu Labi od Hradce Králové až po Mělník. Na této pouti překrásnými a památnými kraji ryze českými sprovázejí nás Dr. Josef Štolba a Dr. J. V. Prášek výkladem slovesným a A. Levý kresbou. (...) V tomto sešitu Dr. J. Štolba vypisuje dějiny a památnosti staroslavného Hradce Králové a přechází k Smiřicím, jež v pamětech českých znějí jménem rovněž nezapomenutelným. Přírodní, dějinná a národohospodářská stránka ve vypsání Štolbově jsou sloučeny v příjemný soulad a poutají mysl čtenářovu pravdou věcnou i půvabem slovesným. Všechny ilustrace z Polabí podal A. Levý, jejížto krajinářská kresba působí zvláštním uměleckým kouzlem a dokonalostí nepřestižnou.*“⁶⁴⁸ „*O prvních dvou sešitech čtvrtého dílu tohoto přeskvostného spisu, věnovaných Hradci Králové, Smiřicím, Josefovu, Jaroměři a bojišti Královehradeckému, s uznáním velice chvalným podali jsme zprávu už v ročníku minulém, vyznačivše, s jakou pilí dr. Josef Štolba prostudoval a s jakou slovesnou dokonalostí vypsál tento žirný kraj naší vlasti, jeho osudy a krásy, jeho práci a památky. Nabyv v písemnictví českém zvučného jména svými cestopisy ze vzdálených končin zahraničních, dr. Josef Štolba tímto cestopisem po Kralohradecku zasloužil si upřímných dikův našich. Práce jeho jest zdařilý kabinetní kousek literární pouti po kraji domácím, nevynikajícím sice žádnou divokou romantikou přírodní, která spisovatele i při menší umělecké snaze usnadňuje a pojišťuje skvělý úspěch, ale za to tím bohatším památkami dějinnými, živly kulturními a národohospodářskými, které vyžadují hlubokého studia a důmyslu autora, aby ve formě literární došly svého pravého významu a všeobecného ocenění. Tutouž chválu vzdáváme pokračovateli Štolbovu ve*

⁶⁴⁶ MORTON, Thomas: *Není všechno zlato, co se třpytí*, Praha, Nákladem J. Pospíšila 1891, 96 s. Divadelní biblioteka, sv. 181.

⁶⁴⁷ ŠUBERT, F. A., LIEBSCHER, K., PRÁŠEK, J., ŠTOLBA, J., VRCHLICKÝ, J.: *Čechy: společnou práci spisovatelův a umělcův českých*, Díl IV. Praha, J. Otto 1892, 285 s.

⁶⁴⁸ Literatura. Čechy. Společnou práci spisovatelův a umělcův českých vedou Fr. Ad. Šubert, F. A. Borovský a Karel Liebscher. Nákladem J. Otty v Praze. Díl IV. Polabí. Seš. I. Popisují Dr. Jos. Štolba a Dr. J. V. Prášek, in: *Zlatá Praha*, roč. 4, 24. 6. 1887, č. 31, s. 494.

vypsání Polabí, profesoru dru. J. V. Práškoví, jenž líčení své připoutal přímo tam, až kam Štolba je byl dovedl. “⁶⁴⁹

Po souborném vydání drobnějších humoresek Štolba zamýšlel knižně vydat i některé své povídkové práce. Tento záměr však skončil u vydání jednoho sešitu, jenž obsahoval jen dvě povídky. „*Poslední dobou kromě cestopisných statí, uveřejňovaných v četných listech českých, pěstuje Štolba se zálibou a zdarem povídku; první díl jeho sebraných „Novel“ vyšel nedávno, i byl v literární rubrice tohoto listu oceněn i doporučen. Poukážeme na dotýčný referát a těšíme se upřímně na díly následující.*“⁶⁵⁰ „Štolba náleží k nejpilnějším a také oblíbeným českým spisovatelům (...). I v povídce náleží Štolbovi místo zajisté čestné. Zásobujeť děle než po patnáct let všechny naše časopisy belletristické skladbami povídkovými, jež také čtenářstvo rádo čítá. Máť Štolba živý způsob vypravování, osnovu z pravidla jasnou a také dosti přirozenou a formu zamlouvavou; ovzduší pak bývá pravidlem naplněno jakýms veselým tonem, který osvěžuje čtenáře. Přistoupí-li tedy Josef Štolba k soubornému vydávání povídek svých, je to věc zcela přirozená a oprávněná. První svazek novell, jež nákladem J. R. Vilímka vycházeti počaly, drží dva kusy, z nichž první „Zlaté srdce“ je rozměrná povídka, jakkoliv malým apparatusem osob, místa a času podporovaná, přece široce založená a důležité thema pojednávající. Kousek druhý jest dojímavá drobotina „Z pražského zátiší“.“⁶⁵¹ Povídka *Zlaté srdce* líčí boj mezi láskou a vděčností. Z boje pak vychází vítězně vděčnost a úcta. Autor vypravuje příběh ovdovělého statkáře Semeckého, který se po několika letech bez ženy rozhodne opět oženit. Společníci pak nachází v chudé služce Elišce ze sousedního statku. Ta k Semeckému sice nevzplane láskou, ale slíbí mu věrnost z úcty k jeho štědrosti a vstřícnosti. Eliška však ještě před sňatkem doprovází svou paní do Itálie, kde se setkává s mladým umělcem Vilémem Semeckým, bratrancem jejího nastávajícího muže. Eliška s Vilémem se do sebe záhy bláznivě zamilují a celá situace se komplikuje. Přesto se věrná Eliška vrací do Čech a vstupuje do sňatku se statkářem. V krátké době se do vlasti vrací i Vilém, který chce navštívit hlavně svého strýce. Teprve nyní Vilém zjišťuje, že v domě jeho strýce žije jeho láska z Říma, která potlačuje svou lásku na úkor vděčnosti. Manželé se pak

⁶⁴⁹ Literatura. Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých vedou Fr. Ad. Šubert, F. A. Borovský a Karel Liebscher. Nákladem J. Otty v Praze, in: *Zlatá Praha*, roč. 5, 25. 11. 1887, č. 31, s. 14.

⁶⁵⁰ Naše vyobrazení. J. U. Dr. Josef Štolba, in: *Světlozor*, roč. 19, 24. 7. 1885, č. 32, s. 508.

⁶⁵¹ MÍŘIOVSKÝ, Emanuel: Literatura česká. Novelly Josefa Štolby, in: *Zlatá Praha*, roč. 1, 1884, č. 51, s. 616.

pokouší Viléma oženit s některou dívkou ze sousedství. Nakonec se Vilém zamiluje do Eliščiny sestry Otilky a tu si také vezme za ženu. Zlaté srdce tedy v hrudi nosila Eliška. Sama sobě odepřela lásku, spokojenost a štěstí, ale dopřála je jiným. Svého muže pak zahrnovala úctou a vděkem. Povídka *Z pražského zátiší* má velice prostou osnovu. Vypráví dojemný příběh mladého důstojníka, který vyrůstal bez rodičů jen s babičkou. Po její smrti se přestěhoval k jisté vdově, jež se mu stala druhou babičkou. Společné chvíle pak trávili procházkami či rozpravou v hostincích.⁶⁵² V přepracované podobě pak vybrané povídky vyšly ještě jednou.⁶⁵³ „*Josef Štolba jest z našich nejplodnějších a nejvšestrannějších spisovatelů. Těžko by bylo říci, v kterém oboru spočívá těžiště jeho produktivní síly. (...) Jestli snad do nedávna převahu v jeho spisech měly práce humoristické, které patří mezi nejlepší toho druhu v literatuře české, tož v poslední době vyrovnával Štolba tuto převahu novellami vážného obsahu a ty, dosud po časopisech roztroušené, vydává teď v elegantní bibliotéce Vilímkově v souborném vydání. I. svazek leží před námi a chová novelly: „Zlaté srdce“ a „Z Pražského zátiší“.* Vytkneme hned předem přednosti nejen těchto, ale všech prací Štolbových vůbec: Děj bohatý, spád rychlý bez dlouhých reflexí, řeč prostá avšak lahodná, beze všech násilností brusářských i beze všech kudrlinek nastudované a tím nechutné pikanterie. Knihu Štolbovu čteme se živým zájmem rádi a lehce a byť někdy mocně vyrušovala, což jest jen ctností každé knihy, přece konečný dojem jest uspokojivý, jest jemný. Učiniti moderní novellu zajímavou bez vybájených podivných příhod, bez úzkostlivého psychologického plýtvání, bez příměšků žhavých popisů, jediné dějem, komposicí a nevyumělkovaným vypravováním, v tom spočívá těžiště Štolbových novell. Odporúčujíce vřele svazek I. těšíme se upřímně na druhý.“⁶⁵⁴

„*V Nechanicích (...) naskytlo se mi tam také události i figur, jež vyzývaly přímo k novellistickému spracování.*“⁶⁵⁵ V této době je patrná i proměna Štolbovy prozaické poetiky. K nejvýraznějším rysům patří to, že opouští psaní drobných humoresek a začíná tvořit rozsáhlejší novely a povídky. Jeho příběhy jsou hutnější, propracovanější

⁶⁵² ŠTOLBA, Josef: *Novelly I.* Praha, Josef R. Vilímek 1885, 207 s.

⁶⁵³ ŠTOLBA, Josef: *Z dramát života: novelly.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1904, 139 s.

⁶⁵⁴ ŠIMÁČEK, Matěj Anastasia: Rozhledy. Literatura česká. Josef Štolba. *Novelly*, in: *Světovzor*, roč. 19, 9. 1. 1885, č. 4, s. 63.

⁶⁵⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 338.

a hlubší. Novým a očividně nevyčerpatelným inspiračním zdrojem se stává život na maloměstě, život na vesnici. Mnohem výrazněji do popředí vystupují i prvky realismu (čas, místo, události, postavy). Autor začíná své postavy zasazovat do věrohodnějších situací, jejich charakteristiky ani osudy si nijak zvlášť nepřibarvuje. Pro Štolbův styl je typický detailní popis a drobnohled. Začíná pracovat i s retrospektivní technikou vypravování. Autor stále tematizuje události, které ho v běžném životě obklopují. V některých pasážích dokonce vypravěčský subjekt vystupuje z textu, hovoří o sobě jako o Josefu Štolbovi a říká, že prezentovaný obsah je popisem skutečných událostí, které sám zažil. Čtenář jeho povídek se tak najednou ocitá na dostizích v Pardubicích, na šlechtických plesech či ve šlechtickém prostředí, mezi tajemnými cestovateli z Ameriky, mezi podvodníky kupčícími s dětskou pracovní silou, v právních sporech a soudních tahanicích, je svědkem pojistných událostí či vesnického domlouvání sňatků. Ani v pozdějším Štolbově tvůrčím období nemůžeme hovořit o psychologii postav. Jeho hrdinové se příliš nevyvíjejí. V úvodu textu jsou jim často ve vnější i vnitřních charakteristice přiřknuty určité vlastnosti, se kterými musí žít a podle kterých také prvoplánově jednají. Víme tedy, co od koho můžeme očekávat. Místo vnitřního přerodu tak sledujeme citově afektované jedince. Určité postavy ve Štolbových příbězích se jeví jako zbytečné, některé jsou dokonce nepromyšleně začleněné a matoucí. Povídkám někdy na poutavosti a zajímavosti ubírají zdouhavé a příliš popisné začátky, obšírná vypravování o postavách (o jejich předchozím životě, detailní charakteristiky) a nadměrně detailní vykreslení nepodstatných jevů (oblečení, bydlení, přírody). Další období Štolba svou beletristickou tvorbu oživil povídkami s vážným obsahem a tragickým vyvrcholením.

7.6 Štolbovy vzpomínky, paměti a jeho bilanční próza z Pardubic

Po přestěhování do Pardubic začal Štolba psát vzpomínkovou a bilanční prózu odrážející jeho dosavadní život. Mezi takové texty patřila Štolbova *Knih*a přinášející informace o počátcích Zeyerovy literární tvorby. Štolba byl totiž přímým svědkem jeho debutu a literárního vzestupu. O Zeyerově objevení a přivedení ho k psaní pak Štolba vypravuje i ve svých pamětech. „*Vzpomínku na (...) literární počátky Zeyerovy napsal jsem pro ilustrovanou literární revui spolku českých knihkupců a nakladatelů >Knihu< r. 1896, tedy v době, kdy Zeyer náležel již mezi nejprvnější a všestranně uznané literární velikány naše (...).*“⁶⁵⁶ Vzpomínkami na pražské divadelní prostředí 60. a 70. let 19. století pak Štolba přispěl do knihy *Divadelní paběrky: vzpomínky tří divadelních nadšenců*⁶⁵⁷, kterou vydal společně s divadelními vzpomínkami Karla Šípka a přítele Václava Štěcha. Obě Štolbovy kapitoly (*Zapomenutý dramatik* a *Moje první cena*) se o pár let později znovu objevily i v jeho souborných pamětech.

„*Štolba v posledních letech jal se psáti též vzpomínkové články*⁶⁵⁸. *Hned první měl takový úspěch, že byl z nejrůznějších redakcí zahrnut žádostmi o nové. V Máj* se o vzpomínkách Štolbových mnoho mluvilo, a tu vznikly první popudy, aby autor, který tak intenzivně účastnil se ruchu divadelního a literárního, přikročil k vydání svých pamětí. *Nějakou dobu se Štolba bránil – bránil, ale konečně sedl a jal se psáti. První sešit tohoto poutavého díla Štolbova je dnes již v ruce českého čtenářstva. Jsme přesvědčeni, že bude kniha Z mých pamětí po dlouhá léta zdrojem mnohých poznatků z pohnutých dob českého kvasu uměleckého, že Štolba kronikář osvětlí různá dosud temná místa, a že svěžím způsobem svého vypravování literaturu memoirovou obohatí svazkem zvláště poutavým.*“⁶⁵⁹ V době, kdy už Štolba vzpomínky připravoval, navštívil ho v Pardubicích JUDr. Eduard Gütting v pracovní záležitosti. O tamní návštěvě později napsal: „*Viděl jsem v knihovně celý archiv časopisů, brožur, učiněnou pyramidu*

⁶⁵⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 14.

⁶⁵⁷ ŠTOLBA, Josef: *Divadelní paběrky. Vzpomínky tří divadelních nadšenců*. Praha, Máj 1902, 250 s. V textu se jedná o J. Štolbu, V. Štěcha a V. Šípka.

⁶⁵⁸ ŠTOBLA Josef: Julius Zeyer v zrcadle svých dopisů. Vzpomínky, in: *Máj*, roč. 1, 1902, č. 1.

ŠTOBLA Josef: Vzpomínka na Bedřicha Smetanu, in: *Máj*, roč. 2, 1903, č. 1.

⁶⁵⁹ ŠTECH, V.: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 516.

vzorně seřazených dopisův od nejrůznějších osob, z většího dílu od literátů, novinářů a umělců, s nimiž dr. Štolba žil v přátelských stycích a pilně si s nimi dopisoval. „Dá-li Bůh zdraví“, řekl tenkrát Štolba..., „budu s pořádáním tohoto materiálu ve dvou – třech letech hotov a pak se hned dám do psaní.“ Kde vzal dr. Štolba k práci čas...ví sám Bůh. ⁶⁶⁰ První díl *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*⁶⁶¹ Štolba vydal roku 1900. Obsahoval kapitoly *Z mého života, Za onoho času, O studentských divadelních představeních, Emanuel Bozděch v mých vzpomínkách, Libretto pro Bedřicha Smetanu a Dvě premiéry*. Druhý stejnojmenný díl⁶⁶² vyšel později roku 1905 a přinášel kapitoly *Julius Zeyer v zrcadle svých dopisů, Moje první cena, Zapomenutý dramatik, Mé styky s Ladislavem Stroupežnickým, Za Antonínem Chittussim a Péle-Méle z mého Nechanického zátiší*. Roku 1906 vyšly oba díly souhrnně⁶⁶³ v jednom svazku opatřené Štolbovou předmlouvou, kde upozorňuje čtenáře na to, že nechce psát svou autobiografii, protože si nemyslí, že by někoho zajímalo, co všechno kdy zažil. Zdůrazňuje zde však, že si je vědom doby, ve které žil. „(...) v dobách, kdy první vánek svobody osvěžil všecken život náš. Doby ty jsou tak zajímavé a důležité, že jest přímo povinností každého současníka, aby hleděl zachovati kde jakou podrobnost, týkající se tehdejšího duševního, národního i politického života našeho. (...) A mnoho současníků, kteří vypravovati mohli a měli, mizí, aniž by byli vykonali tuto stou povinnost. Uvažuje o věcech těchto, sáhl jsem do své paměti (...).“⁶⁶⁴ Vzpomínky prezentují mnoho osobních zážitků a životních okamžiků. Také přinášejí plastičtější pohled na poměry dané doby a osoby známější i ty pozapomenuté. „Kdo pročítá jeho „Paměti“, i když osobně neznal dr. Jos. Štolbu, neubrání se podivu a sympatiím k tomuto usměvavému, laskavému, vždy elegantnímu a činorodostí nabitému panu notáři a spisovateli tak bohaté činnosti literární. Jak on tam, pán už téměř 60letý, když psal své Paměti, dovede svěže, často humorně a přece vždy dokumentárně zachycovat události svého dlouhého života, týkající se jeho osoby, a zase celého kaleidoskopu postav našeho literárního života od let šedesátých.“⁶⁶⁵

⁶⁶⁰ GÜTTLING, Eduard: U dra. J. Štolby v Pardubicích, in: *Máj*, roč. 4, 27. 4. 1906, č. 33, s. 526.

⁶⁶¹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, 276 s.

⁶⁶² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků II*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1905, 374 s.

⁶⁶³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1906.

⁶⁶⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1906, předmluva.

⁶⁶⁵ TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII.,

7.7 Dobová kritika Štolbovy prozaické tvorby

Z dobových novinových i časopiseckých textů víme, že Štolba nebyl vždy za své literární příspěvky chválen. Některé jeho spisy strhala odborná kritiky, na jiné občas útočili sami čtenáři a předplatitelé tiskovin. Na řadu stížností a negativních posudků Štolba později nostalgicky vzpomíná ve svých pamětech. S prvními útočnými kritikami se setkal již jako redaktor humoristického listu. „*V prvním ročníku Palečka uveřejněn byl zcela nevinný cyklus obrázků o bázlivém sedláku, a v zápětí byl jsem jako redaktor zaplaven spoustou korespondenčních lístků, v nichž tonem více méně líbezném vyslovovány různé hrozby, a poučován jsem byl spolu co nejdůtklivěji, že stav selský jest jádrem celého národa, a že nikdo beztrně nesmí se ho dotknouti. A kdykoliv vyskytl se tam vtíp neb anekdota o příslušníku některého jiného stavu – vyjímám se zvláštním zadostiučiněním stav právníků – hned sypaly se na mne různé listky mnohdy velice rázného obsahu.*“⁶⁶⁶ Podobně na období, které Štolba strávil v Palečku, vzpomínal v časopiseckém příspěvku pro tentýž list roku 1880. „*Nevelký ale přívětivý, podlouhlý pokojík naplněný pěkně uspořádaným ovocem Ottovy nakladatelské činnosti, tvořil redakční apartamenty novorozeného Palečka. (...) K večeru zavítal jsem obyčejně po druhé za den do redakce, a v tu dobu nalezl jsem vždy již více méně velký houfec možných dopisů na redakčním stole. Pošta, jakož i plechová schránka, v průjezdě domu pověšená, vychrlily tou dobou na mne vždy obsah svůj. (...) >Slavná redakce! Minulý pátek zaslal jsem příspěvek se žádostí, aby v sobotním čísle najisto vytištěn byl. List vyšel však bez příspěvku mého. Mysliteli, že takovým způsobem vychováte sobě spolupracovníky, mýlíte se velice. S úctou N. N.< Usměju se, hodím list za příspěvkem do koše a sáhnu dále. (...) Velký list s adresou o několika gramatických chybách vnucuje se mi takřka do rukou. Otevru. Na obyčejné čtvrtce je tuškou linkováno, a obsah jest několik anekdot, opsaných nevím již z které čítanky nižšího gymnasia. Konec zní: „Pane redaktor! Již jednou jsem poslal do Palečka příspěvky, ale nebyly uveřejněny. Jestliže tyhle ty tam taky nepřijdou, přestanu pro Vás ihned psát a budu zasílat své příspěvky do Pražského Denníku.“ Nyní došlo na korespondencku. „Vy chlape mizerná, esli budete si nás sedláky dobírat, tak Vám o sv. Václavu, až tam*

22. 11. 1935, č. 3, s. 5.

⁶⁶⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 346.

přijedu, spřerážím všechny hnáty. Kdyby sme Vám nekrmili, tak byste tam pošli hlady, a tím Vaším cárem můžete si zatopit! Jenden sedlák. “Ukládám úctyplně tuto emanaci horkokrevného zastánce rolnictva a sáhnu po dopisu (...) a čtu zase dál. „Pane, jedna anekdota, v minulém čísle vytištěna dotýká se způsobem neslušným kněžstva. Zapovídám si tudíž další zasílání neslušného listu Vašeho. N. N. kaplan.“ (...) Dále: „Pane redachtor! Tak já jsem taky na ten jejich plátek abonýrovajen. Dělá mi náramnou legraci, ale nemám tam v Praze žádné známé, tak bych jich prosil, dyby mi nechali poslat od někýho Kluge kakao pro děti dobírkou. Má stará odstavila Anču, a doktor nám to poradil. S úctou, ale nezapomenou!“ Houf nerozervěných listů se stále zmenšuje, koš nestačí polykat a já zoufale hledím na oddělení, do kterého klad jsem vždy přijaté příspěvky. V tom stáhnu po listě, jehož zevnějšek budil důvěru. Byl psán písmem, jež jevílo na první pohled ráznost svého původce. Otevru: „Mamlase! Vy jste se odvážil, odmítnouti mou báseň: „Zouvakova smrt“! Vy mrzáku, kdybyste sám sebe spolk, tak byste nic takového nesvedl. Ode dneška počnu po všech kavárnách proti vašemu mizernému plátku agitovat: ale zároveň píšu také vašemu nakladateli, aby věděl, jaké člověka krmí. S neuctou vás –“ Usměju se útrpně, - v tom otevrou se dveře sousedního pokoje, a nakladatel – s úsměvem vchází. “Tuhle jsem dostal na vás žalobu“, praví s hlasitým smíchem. Vezmu a čtu. „Velectěný pane! Mám za vlasteneckou svou povinnost oznámit Vám, že nechcete výtečného svého Plečka navždy zničit, musíte ihned odstranit mizerného jeho redaktora. Nejen že sám nic napsat nedovede, ale zráří i jiné, kteří psátí dovedou, a to jen z osobní žárlivosti. Jestliže bez odkladu neučiníte radikální změnu v redakci -, počnu ve všech kavárnách proti Palečku agitovati, a pak jste zatit. S úctou vás -“ Dám mu na vzájem poslední svůj list a usmívám se také. Chvilí si stěžujeme, pak podá mi nakladatel své obyčejné „dlouhé habánské“, stiskne mi přátelsky ruku, a odchází prohodiv jako mimochodem: „prosím vás, redaktore, nezapomeňte, nejděle zítra do poledne, aby byla aspoň polovice rukopisu v tiskárně.“ S nakladatele mizí i úsměv můj. Stůl je prázdný, košík je plný, přihrádka na rukopisy pro tiskárnu zeje obmezenou prázdnotou...Zoufale chápu se péra. Ó kam jste se poděly, zlaté krásné časy!“⁶⁶⁷

K některým Štolbovým příspěvkům mělo výhrady i znalejší publikum. Například redaktor a literární kritik Zlaté Prahy Emanuel Miřiovský vytýkal Štolbovým

⁶⁶⁷ ŠTOLBA, Josef: Z mého redaktorování, in: *Paleček*, roč. 8, 25. 12. 1880, č. 52, s. 409 – 410.

novelám *Zlaté srdce* a *Z pražského zátiší* jazykové nedostatky. „(...) *Žádná dáma, jež se představuje, neřekne: „Jsem žena statkáře Rabského a jmenuji se Isa (!)“; chyby syntaktické a gramatické bohužel i zde jsou: nevytrpělo mne to doma.) s netí, na net’ (30., 33.) místo s neteří, na neteř, a zase jinde neteř místo nom. net’, nejdi m. nechod’ (33.), v podzim m. na podzim (41.), že jest lásky jiné m. láska jiná (78.), poroučejte mnou m. mně (147.) a j.“⁶⁶⁸*

Jak již bylo nastíněno výše, někdy si proti sobě Štolba dokázal popudit i celé skupiny příslušníků toho či onoho povolání. „V redaktoru *Liboveském* vyličil jsem mladého a nadšeného, arci ale ve venkovských poměrech již úplně tonoucího redaktora let osmdesátých, obmezeného rozhledu a jakýchkoliv vyšších amcibí prostého, o němž však ani můj nepřítel říci nemůže, že bych byl chtěl jím venkovské naše redaktory skandalisovati. To mi ani ve snách nenapadlo, neboť vytvořil jsem prostě jen figuru, jakou jsem pro svůj kus potřeboval, nemaje při tom ani pomyšlení na nějakou tendenci. A přes to nevinná tato figura pobouřila velkou část redaktorů venkovských našich listů tak velice, že vrhli se na mne způsobem přímo neslýchaným, spílající mi až surově. A každý takový rozčilený redaktor článek svůj zatrhl modrou tužkou a zaslal mi ho ku potěšení. Avšak nejen to. Knihkupec F. A. Urbánek, přítel z mladých dob, patrně měl za to, že bylo by škoda, kdyby vzácná četba tato nedostala se mi snad do rukou, a proto každý takový článek podtrhl taktéž modrou tužkou a zaslal mi ho také poštou, tak že obdržel jsem každou takovou expektoraci in duplo. Skoro se strachem již otvíral jsem vždy noviny pod páskou docházející, neboť hrozil jsem se již sám všech těch špatností, které rozhněvaní redaktoři ve mně byli našli.“⁶⁶⁹ Vedle novinářů si zneřáčil například i duchovní hodnostáře, na čas dokonce i svého strýce faráře. „*Historie Jokova* (...) vyšla ve *Sládkově >Lumíru<* a vzbudila pozornost, které jsem se arci nenadál. *Klerikální deník* věnoval jí i mně článek, v němž oheň a síru chrlil na hlavu mou, a ti, v jichž prospěch jedině jsem byl psal, vrhali na mne zuřivě anathema své. (...) Zmíněný článek klerikálního denníku pobouřil proti mně nemálo také strýce mého P. Ullmana, faráře ve *Velkém Újezdě* a později v *Kněževesi*, u něhož trávil jsem jako student prázdniny a svátky vánoční a velikonoční, a jenž mne měl z duše rád. Napsal mi rozhorlený dopis, že by se nebyl nikdy nadál, že mohl bych tak hluboko klesnouti,

⁶⁶⁸ MÍŘIOVSKÝ, Emanuel: Literatura česká. Novelly Josefa Štolby, in: *Zlatá Praha*, roč. 1, 1884, č. 51, s. 616.

⁶⁶⁹ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 332.

*že varuje mne tudíž, dokud je ještě čas a že s úzkostí modlí se za spásu duše mé. Beze všeho vysvětlování zaslal jsem mu svou novellu, aby si ji přečetl. A dočkal jsem se skvělého zadostiučinění. >Odpusť, drahý hochu můj, že mohl jsem i jen na okamžik věřiti fanatickému onomu článku (...)<. A pomluvy a intriky proti mně šířily se po celém kraji jako babí leto na podzim.*⁶⁷⁰ Ze Štolbových pamětí a dalších pramenů vyplývá, že se autor s literární kritikou, ať už odbornou či laickou, potýkal často. Je však třeba konstatovat, že jako zkušený prozaik a znalec svého publika si z negativních ohlasů dlouho nic nedělal a záhy se snažil přicházet s novými a originálnějšími příspěvky. Při analýze jeho textů je také patrné, že se často při psaní poučil z předchozích chyb a znovu je již neopakoval. Na kritiku pak reagoval tím, že se napříště vyvaroval všemu, co mu bylo dříve vytýkáno.

⁶⁷⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 340, 343.

8 SPOLEČENSKÁ, SPOLKOVÁ A OSVĚTOVÁ ČINNOST JOSEFA ŠTOLBY

8.1 Bezplatné přednášky pro veřejnost

Štolba během svého života nasbíral mnoho cestovatelských zkušeností, což dokládají nejrůznější časopisecké črty, novely i cestopisy. Omezené informace však máme o jeho přednáškové činnosti. Dostupné prameny se v této souvislosti omezují jen na zmínky o Štolbových prezentacích cestovatelských zážitků před publikem. Bezplatné přednášky většinou iniciovaly nejrůznější regionální spolky a organizace, případně Sokol. Štolbu zvaly do svých měst, kde ve velkých společenských místnostech nebo v sokolovně místní očekávali vzrušující zážitek. Z tisku víme, že o svých amerických zážitcích Štolba na pokračování přednášel už v roce 1873 a 1874 spolku učitelů. „*Beseda Učitelská bude míti zítra, dne 28. t. m. týdenní hromadu, ve kteréž bude přednášeti pan JUC. Jos. Štolba o svých cestách po Americe vůbec a o školství americkém zvláště.*“⁶⁷¹ „*Beseda Učitelská měla dne 28. m. m. týdenní hromadu, ve kteréž přednášel za velmi četného účastenství pp. členů, dám a hostů JUC. pan Josef Štolba o své cestě po Americe. První této přednášky předmětem bylo vylíčení země a obyvatelů západní Indie a Mexika. Bohatý materiál, který p. Štolba v oněch báječně krásných, za příčinou vědeckého bádání Čechy snad poprvé navštívených krajinách nasbíral, poetické stanovisko, s něhož tamější magickou přírodu líčil, stkvěle tropickou barvivostí připomínající zevnější roucho, ve kteréž svou přednášku přiodil, jakož i trefná charakteristika: vším tím dovedl své vděčné posluchače až do posledního svého slova u nejvyšší míře a co nejpříjemněji poutati. Ký div tedy, že nerozdílná panuje dychtivost po dalších dvou, p. Š. roztomile slíbených přednáškách.*“⁶⁷² O své výpravě do zámoří také opakovaně přednášel na požádání Kořenského pražskému spolku scházejícímu se v Občanské besedě na Smíchově.⁶⁷³ Po absolvování skandinávských cest a načerpání dalších zážitků Štolba v přednáškové činnosti pokračoval i v Nechanicích a na českém východě. „*Krásně zvykl jsem si v těch milých, útulných Nechanicích. Zažil jsem tam plných jedenáct let za nejšťastnějších okolností. Psal jsem vedle notářských spisů pilně různé novelly, hlavně ze života venkovského, jenž rozvíjel se v netušené zajímavosti*

⁶⁷¹ Kapitola spolkův učitelských, in: *Beseda Učitelská*, roč. 5, 27. 11. 1873, č. 48, s. 566.

⁶⁷² Tk: Kronika spolkův učitelských, in: *Beseda Učitelská*, roč. 5, 11. 12. 1873, č. 50, s. 592.

⁶⁷³ KOŘENSKÝ, Josef: Vánoční vzpomínka, in: *Národní politika*, roč. 47, 25. 12. 1929, č. 353, s. 1, příloha.

přede mnou, našel jsem tam popud k nové činnosti dramatické, řídil jsem čilou družinu divadelních ochotníků, která směle soutěžití mohla s nejlepšími v Čechách, zajížděl jsem často do Prahy, kdež ocitl jsme se vždy na nějaký den v plném víru nezapomenutelného toho života, jež musel jsem kdysi s těžkým srdcem opustiti, podnikal jsem cesty, na nichž nové a nové příležitosti jsem nalézal k článkům a knihám cestopisným, konal jsme v přečetných městech Českého Východu bezplatně přednášky o cestách svých a vítal jsem v domě svém dlouhou řadu našich literátů a umělců (...).“⁶⁷⁴ Dr. Jaroslav Květ vzpomíná, že jako student gymnázia jednu cestovatelovu přednášku v Hradci Králové také navštívil. Tématem již byla Štolbova cesta po Holandsku. „Když kterýsi spolek královehradecký – nevím dnes již určitě, byli-li to akademikové z Dobroslava či Sokol – pozval Dr. Štolbu ku přednášce, nedočkavě hleděli jsme vstříc jeho příchodu v neděli jistého podzimního dne, kterého v podvečer měli jsme spatřit miláčka našeho. (...) Přišel den žádaný – dočkali jsme se i sedmé hodiny večerní. V Sokolovně tłum náš tísnil se v prázdných prostorech vedle řad sedadel, kde úzké prostory vyhrazeny pro místa k stání. Snad zdržel se cestou host náš nebo se zpozdil vlak – mistr přišel pozdě. Ale nikdo si nestěžoval, trpělivě sečkali všichni. Nebyla tenkrát přednáška i ve městě jinak čilý společenský a vůbec veřejný život vykazujícím zjevem všedním – nepřednášelo se tak ledabylo o všem a ode všech. Vědělo se, že kdo něco bude přednášet, má co povědět, co bude zajímat – ne jako dnes... Konečně přišel náš zbožňovaný mistr. Vyprávěl o svých cestách po Holandsku. (...) Jako dnes vidím dr. Štolbu usedajícího za stolec s obligátní lahví s vodou a sklenkou na podiu spolkové místnosti. Nastalo ticho, že by pád špendlíku byl býval slyšitelný. Dr. Štolba rozevřel zápisky a hned prvními slovy rozeného causeura, mohutným a přece lahodným timbrem svého hlasu i srdečnou bodrostí svého vyprávění, tu ironisujícího sebe sama, tu nevtíravě poučujícího, tu obratně upoutávajícího k prosté zápletce cestovní příhody získal si rázem všechny myslí. Zvláště mládež nepřeslechla jistě ani slůvka, salvami upřímného smíchu kvitujíc dobrosrdečný sarkasmus cestovatelův, od nevinné narážky na tchýni až po barvitý, výstižný akvarel hollandské čistotymilovnosti ohrožující kolemjdoucího turistu bezděčnou lázní. Přednáška trvala asi 2 hodiny, ale nikoho neunavila. Dr. Štolba byl ovšem už tehdy znám jako turista, který viděl veliký kus světa. Tři svazečky jeho dojmů Za oceánem přečetli jsme několikrát a vzpomněli jich nescíslněkrát na svých drobných liliputánských konkvistách po královehradeckém okolí s dvacetníkem v kapse

⁶⁷⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 99 – 100.

a s nehoráznou touhou po krajích protinožců v duši. Co se však podařilo přednášce Štolbově, je, myslím, nejvýraznější relief její hodnoty a významu autora toho pro cestopis český vůbec – dovedl nadchnouti pro cestování vzdělavací, budil zájem pro snahy poznávat hodně mnoho světa daleko za politickými šraňky vlasti a říše, v době, kdy se u nás málo cestovalo – skoro nic, kdy mimo Wünsche (Neruda je starší), Čecha a Štolbu nebylo skoro turistů, kteří by dovedli o svých cestách také něco kloudného napsati. A ta touha vyletět do světa důtklivěji, než dříve z četby, živým slovem Štolbovým vznícena už v srdci neulehla. (...) Takový pronikavý vliv měla jediná přednáška Štolbova. Kolik máme takových přednášečů? “⁶⁷⁵

8.2 Spolková činnost

Již jako mladý student se Štolba účastnil spolkového života na pražském akademickém gymnáziu. Se spolužáky ze třídy, mezi které patřili například Jaromír Čelakovský⁶⁷⁶, Ivan Klicpera⁶⁷⁷, Josef Václav Sládek⁶⁷⁸, Svatopluk Čech⁶⁷⁹, Prusík⁶⁸⁰, Zalužan, Komers, Forchheim, Sušický či Kaplan, se začal scházet ve studentském spolku Oreb⁶⁸¹. „*Záhy založili jsme spolek >Oreb< s odbory literárním, belletristickým a vědeckým, jehož členové nazývali se >bratry<, odbývali jsme pravidelné schůze, v nichž jednalo se jako v malém parlamentě, podnikali hromadné výlety, při nichž zpívány vlastenecké písně a pronášely ohnivé řeči, a počali jsme po příkladě vyšších*

⁶⁷⁵ KVĚT, J.: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 517 - 518.

⁶⁷⁶ JUDr. Jaromír Čelakovský (21. 3. 1846 – 16. 10. 1914), český právník, historik, politik, archivář, žurnalista, věnoval se dějinám městského práva, od roku 1886 mimořádný a od 1892 řádný profesor na právnické fakultě české univerzity. ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Moje zápisky 1871 – 1914*, Praha, Skriptorium 2004.

⁶⁷⁷ Ivan Klicpera (1846 – 17. 2. 1881), český spisovatel. I přes to, že vystudoval práva, nemohl se kvůli chronické nemoci oboru věnovat, zajímal se o krásnou literaturu. *Ottův slovník naučný...* Svazek XIV. Kartel – Kraj, 1899, s. 372.

⁶⁷⁸ Josef Václav Sládek (27. 10. 1845 – 28. 6. 1912), český básník a překladatel, publicista, redaktor i cestovatel. *Diderot...* Svazek 7 ř-š, s. 161.

⁶⁷⁹ Svatopluk Čech (21. 2. 1846 – 23. 2. 1908), český básník a prozaik, hlavní představitel básnické generace ruchovců, 1879 – 1899 redaktorem Květů. *Diderot...*, Svazek 2 c-f, s. 108.

⁶⁸⁰ František X. Prusík (24. 11. 1845 – 7. 6. 1905), český slavista, 1877 – 85 gymnaziální ředitel v Roudnici nad Labem, pak první ředitel Minervy a na to do 1901 profesor na akademickém gymnáziu v Praze. Zabýval se starší českou literaturou, redigoval časopis Krok, stál u založení Jednoty českých filologů a překladatelů. *Masarykův naučný slovník...* Díl V. N-Q, s. 1033.

⁶⁸¹ Oreb – Studentský spolek fungující na akademickém gymnáziu na Starém městě pražském (nábřeží). Předsedou byl Jaromír Čelakovský, zakladatelem Josef Sládek. Členové se oslovovali bratři a spolek měl několik odborů. Literární odbor (orgán: Kritika), vědecký odbor (orgán: Vesmír) a beletristický odbor (orgán: Lípa a Přehled). Oreb vydával časopisy, pořádal schůze a nejrůznější debaty. ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 42 – 43.

tríd vydávati své vlastní, psané časopisy, do kterých každý z nás přispívati musel. Byla to nejprve >Lípa< a po ní >Přehled<, orgán odboru belletristického, >Vesmír<, orgán odboru vědeckého, >Kritika<, list odboru literárního a >Satanáš<, poutník humoristický a ilustrovaný, jenž náležel odborům všem.⁶⁸² Orbitům, jak si členové spolku říkali, však začal v krátké době konkurovat spolek Vltavan⁶⁸³, jenž vytvořili gymnazisté z vyšších ročníků v čele s Emanuelem Englem⁶⁸⁴. Jejich společnost se soustředovala do pivovaru U Lajblů v Žitné ulici. „Na >Vltavana< hleděli jsme my Orbité s počátku se značným despektem, poněvadž hlavním bodem jeho programu byla zábava, kdežto my dbali jen čistě literárních a vědeckých snah. Ale když došlo v >Orebu< k různým nesvárům a zápasům, jež skončily dokonce secessí některých členů, spojily se >Oreb<, >Vltavan< a sdružení tábořských abiturientů >Slavoj< v jediné, mohutné těleso, kterémuž dáno jméno >Ruch<. A tento první >Ruch<, v němž básníci a spisovatelé z >Orebu< tvořili pevné jádro, scházival se pravidelně >U šumavského smrku< ve Štěpánské ulici, někdy také v bytě Čelakovského a v létě v kterémsi hostinci ve Vršovcích.“⁶⁸⁵ Po Štolbově maturitě roku 1865 byl spolek Ruch⁶⁸⁶ přeorganizován a začal vydávat stejnojmenný časopis Ruch. V krátké době došlo k fúzi spolku Ruch s knihkupcem Valečkou⁶⁸⁷ a stavitelem Martincem⁶⁸⁸. Spolek dále převzal list Lumír, jenž do roku 1866 představoval spolkový orgán. „Ale i jinak počínal si tento nový Ruch velice směle. Spočátku scházel se >U Primasů< na Václavském náměstí, kdež Svatopluk Čech bydlel, později však najal si vlastní svůj byt o 2 pokojích a kuchyni v Bartolomějské ulici (...) a odbýval zde pak pravidelné schůze

⁶⁸² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 34.

⁶⁸³ Vltavan – studentský básnický spolek fungující na akademickém gymnáziu. Založili ho Svatopluk Čech s Emanuelem Englem. ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 42 - 43.

⁶⁸⁴ Emanuel Engel (20. 10. 1844 – 26. 10. 1907), český lékař a politik, umírněný mladočech. *Diderot...*, Svazek 2 c-f, s. 108.

⁶⁸⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 35 – 36.

⁶⁸⁶ Spolek Ruch – za aktivní Sládkovy účasti vznikl roku 1865 sloučením studentských spolků Oreb a Vltavan. Členové se scházeli v pivovaru U Primasů, který byl na rohu Václavského náměstí a Štěpánské ulice, tam, kde je dnes Komerční banka. Spolek se dále snažil o udržení časopisu Lumír, založeného 1851 Ferdinandem Břetislavem Mikovcem (1826 – 1862). Zpočátku byl Ruch orientován na původní českou literaturu, později výrazně i na světovou. LEBROVÁ, Dobromila: Josef Václav Sládek, básník a překladatel – 100. výročí úmrtí, in: *Pozitivní noviny* [online], 2. 7. 2012 [vid. 10. 2. 2013], dostupné z: <http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2012060072>.

⁶⁸⁷ Eduard Georgievič Valečka (19. 7. 1841 – 19. 7. 1905), nakladatel, publicista, básník, beletrista, překladatel z ruské literatury, slavjanofil. Pracoval též v oboru zeměpisu a dějin uniátské církve. VALEČKA, Eduard Georgievič, 1841-1905, in: *Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR* [online], 1. 4. 2015 [vid. 1. 4. 2015], dostupné z:

<http://biblio.hiu.cas.cz/authorities/180758;jsessionid=A6B6E6526A52EDC8BE059E7CC9367940>.

⁶⁸⁸ Jaroslav Martinec, vlastním jménem Josef Martin (20. 8. 1842 – 9. 4. 1924), český stavitel, básník a humorista. Po studiu polytechniky se věnoval stavitelství. Literárně debutoval s vtipy v Humoristických Listech roku 1861. Vydával básně, satiry a divadelní referáty. Roku 1866 redigoval časopis Lumír. Jeho stavby dodnes stojí na pražských Vinohradech. *Ottův slovník naučný...*, Díl XVI Líh-Media, s. 916.

své. A zde vznikla také myšlenka, vydání básnický almanach⁶⁸⁹, myšlenka, kterou členstvo přijalo s jásotem. Ihned sestavena redakce, do níž zvoleni Sládek, Goll⁶⁹⁰ a Hostinský⁶⁹¹, nejlepší básníci >Ruchu< dodali své příspěvky, a roku 1868 vyšel almanach ten pod titulem >Ruch<, vyvolav v tehdejší naší společnosti nemalé, ale oprávněné vzrušení.⁶⁹² Přesto, že se na přípravě almanachu podíleli posluchači vysokých škol a příspěvky procházely ostrou kritikou Ivana Klicpery, musel *Almanach Ruch* prvně vydat Sládek sám vlastním nákladem s finančním příspěvím Engela. Mnozí totiž nevěřili v jeho úspěch. Díky členství ve spolku Ruch navázal Štolba kontakt i s Josefem Durdíkem či Vítězslavem Hálkem⁶⁹³. Po prázdninách roku 1866, které strávil v Plzni, se stal devatenáctiletý Štolba členem Akademického čtenářského spolku⁶⁹⁴ a členem literárního odboru Umělecké besedy⁶⁹⁵, kde byl dominantní postavou Hálek. Večírky a besedy Umělecké besedy se účastnili nejčastěji Karel Sabina⁶⁹⁶, básník Siegfried Kapper⁶⁹⁷, Josef Wenzig⁶⁹⁸, dr. Durdík, malíř a prof. Pinkas⁶⁹⁹, žurnalista Barák⁷⁰⁰ a starý Purkyně⁷⁰¹. S těmi všemi Štolba navázal přátelské vztahy.⁷⁰²

⁶⁸⁹ Almanach Ruch - redakci Josefa Sládka vyšel roku 1868 první ročník k upomínce založení Národního divadla. Obsahuje 77 původních básní lyrických i výpravných. Pokračovateli byly Almanach českého studentstva vydaný 1869 (redigoval Čech, Hostinský, Šolc) a Almanach omladiny československé z 1870. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XXII. Rozkošný – Schloppe, 1904, s. 89.

⁶⁹⁰ Jaroslav Goll (11. 7. 1846 – 8. 7. 1929), český historik, zakladatel české pozitivistické školy. *Diderot...*, Svazek 3 g-j, s. 70.

⁶⁹¹ Otakar Hostinský (2. 1. 1847 – 19. 1. 1910), český estetik, hudební vědec, výtvarný teoretik, kritik a pedagog. *Diderot...*, Svazek 3 g-j, s. 225.

⁶⁹² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 38.

⁶⁹³ Vítězslav Hálek (5. 4. 1835 – 8. 10. 1874), český básník, prozaik, dramatik, publicista a kritik, spolu s Nerudou vůdčí představitel skupiny literátů kolem almanachu Máj. *Diderot...*, Svazek 3 g-j, s. 126.

⁶⁹⁴ Akademický čtenářský spolek - založen v Praze v listopadu 1848. Středisko československých studentů vysokých škol. Původně řečnický a čtenářský spolek podporující vědecké vzdělávání a zájem o politiku. Členy mohli být zpočátku vysokoškolští studenti bez rozdílu národnosti, kandidáti, doktoři a profesori. Od roku 1853 musel spolek omezit svou činnost pouze na čtenářskou a členy mohli být jen studenti univerzity a techniky. Ryze českým spolkem se stal roku 1860. Největšího rozvoje se dočkal v 70. letech, od 1869 měl stále přes tisíc činných členů. *Ottův slovník naučný...* Svazek I. A – Alpy, 1888, s. 569 – 570.

⁶⁹⁵ Umělecká beseda byl český umělecký spolek založený 1863. Sdružoval spisovatele, výtvarníky a hudebníky. Usiloval o rozvoj českého umění organizováním uměleckého života i osvětovou činností. *Diderot...*, Svazek 8 t-ž, s. 188.

⁶⁹⁶ Český básník, prozaik, dramatik a novinář Karel Sabina (29. 12. 1813 – 9. 11. 1877), redigoval Pražské noviny a Noviny Lípy slovanské. Zatčen a odsouzen za májové spiknutí. Autor mnoha operních libret. *Diderot...*, Svazek 7 ř-š, s. 27.

⁶⁹⁷ Siegfried Kapper (21. 3. 1821 – 7. 6. 1879) židovský básník píšící německy a česky. Propagoval společný emancipační boj Čechů a Židů, překladatel K. H. Máchy. *Diderot...*, Svazek 4 k-l, s. 46.

⁶⁹⁸ Josef Wenzig (18. 1. 1807 – 28. 8. 1875) český libretista, spisovatel a pedagog německého původu. Napsal libreta k operám Dalibor a Libuše Bedřicha Smetany. *Diderot...*, Svazek 8 t-ž, s. 378.

⁶⁹⁹ Český malíř a grafik Soběslav Hyppolit Pinkas (7. 10. 1827 – 30. 12. 1901). *Diderot...*, Svazek 6 p-r, s. 127.

I po odchodu z Prahy se Štolba aktivně podílel na spolkové činnosti. V 80. letech v Nechanicích s pomocí místních obyvatel založil Okrašlovací spolek pro město. Nechanický spolek poté inicioval vybudování chodníků podél městských domů, vysazení stromořadí, založení parku u kostela atd. „Když založili jsme v letech osmdesátých okrašlovací spolek pro město, a započali pořizovati široké chodníky nejprvé podél domů na náměstí, kdež byla tak hrozná chůze, že šlo za tmy večerního osvětlení přímo o zlomení nohy nebo ruky, a podle nich a napříč náměstí stromořadí, kolem kostela malý park, aby ten špejcharovitý jeho zevnějšek netloukl tak do očí, hněvali se zle a vytýkali nám (starší generace místních obyvatel), že chceme z Nechanic udělat Paris, aby se těch cizích sem ještě více nahrnulo.“⁷⁰³ Štolba si ve svých vzpomínkách na veliký odpor starousedlíků, kteří se stavěli proti jakýmkoli inovacím a změnám, stěžuje opakovaně. V této souvislosti ho také trápilo špatné železniční spojení s Prahou a Hradcem Králové na hlavní trati Severozápadní dráhy. Starousedlíci dokonce přesvědčili vedení města o tom, že bude lepší zůstat mimo hlavní dopravní tepnu a uchovat si poklidnou atmosféru tamního okolí. Město tak zůstávalo odkázáno na dopravu bryček. „Zůstaly s nevelkými jen změnami dodnes státi tam, kde stály před tolika a tolika roky, poněvadž proměškaly vhodný okamžik, kdy mohly ocitnouti se – na dráze. Bylo prý jen třeba, vyšlapati ve Vídni potřebné k tomu cestičky. Ale tehdejší zástupcové města postavili si hlavu. Že ústaváckých ministrů o nic prositi se nebudou. A neprosili. Za to však Dobřeničský velkostatkář, využiv náležitě situace, pomocí velikého spojení svého s německými politickými kruhy docílil toho, že spojení Severozápadní dráhy z Prahy na Hradec Králové přes Nechanice, na které byla plná naděje, o které se však nikdo na světě nepřimlouval, odloženo definitivně, a že dráha vedena přes Dobřenice. Kde mohly Nechanice dnes býti, kdyby ležely na hlavní trati Severo-západní dráhy!“⁷⁰⁴ Vedle toho Štolba v Nechanicích začal organizovat ochotnické divadlo a zasloužil se tak o vznik Jednoty divadelních ochotníků. V době, kdy Národní divadlo uvádělo Štolbovu hru *Vodní družstvo*, inspirovanou nechanickým maloměstem, šířil se městem tak velký zájem hru vidět, že se skupina ochotníků vydala

⁷⁰⁰ Josef Barák (26. 1. 1833 – 15. 11. 1883) český novinář a politik. Hlavní redaktor Almanachu Máj. *Diderot...*, Svazek 1 a-b, s. 317.

⁷⁰¹ Jan Evangelista Purkyně (17. 12. 1787 – 28. 7. 1869), český lékař, přírodovědec a filozof, profesor na univerzitě ve Vratislavi a Praze. *Diderot...*, Svazek 6 p-r, s. 314.

⁷⁰² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 52 – 58.

⁷⁰³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 316.

⁷⁰⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 315.

do Prahy na premiéru a poté se pokoušela o její reprodukci i v Nechanicích. O spolku divadelních ochotníků z Nechanic v této diplomové práci hlouběji pojednává kapitola o divadle.

Koncem roku 1887 stál Štolba u zrodu Spolku českých spisovatelů beletristů Máj. „*Již několikrát a ze stran nejvážnějších a nejpovolanějších upozorňováno co nejdůtklivěji na důležitost spolku belletristů, majícího za účel hájiti vydatně hmotné zájmy, podporovati mladé talenty, pomáhati členům postiženým neštěstím a co nejrázněji hledati prostředky, jakými budoucnost spisovatelův, oddávajících se celým působením svým práci na poli krásné literatury, zajistiti neb alespoň utěšeněji učiniti by se dala, aby nevyskytly se již případy, že pracovníci, kteří do pozdních šedin péro z ruky takřka nepouštěli, dovolávati se musili milosrdi. (...) Sluší vítati mladý klub jako počátek, jako zárodek mohutného bohda v budoucnosti spolku všech belletristů českých, jenž nehledě ke stranám a směrům spojí v sobě všechny poctivé a zdatné pracovníky v oboru naší krásné literatury nejen za účelem svépomoci, ale i za ochranou důstojnosti literatury, za podporou všeho, co silného a dobrého a slibného, a za bojem proti všemu, co nepřátelského, potlačujícího, břídilského, neschopného a špatného.*“⁷⁰⁵ Spolek českých spisovatelů beletristů Máj byl založen v prosinci 1887 pod názvem Klub českých spisovatelů Máj (vydání stanov a veřejného prohlášení)⁷⁰⁶. Dle původní myšlenky měl nově založený spolek sdružovat jen beletristy mladší generace, kteří se cítili podceňovaní a nedocenění. Mladí autoři tím zároveň reagovali na neexistenci obdobných ústavů a orgánů pro mladé a začínající talenty. Tzv. Spolek mladších českých belletristů Máj změnil roku 1888 své původní stanovy v tom smyslu, že umožnil přijímat i autory ze starší generace. Spolek tak začal podporovat české spisovatele bez rozdílu v nemoci, ve stáří i v hmotné nouzi. Primárním cílem spolku tehdy bylo vytvořit jeho členům adekvátní a důstojné podmínky pro jejich literární tvorbu, která by obohatila národní písemnictví. Pro své členy spolek zřídil penzijní fond. Také zavrhl vydávání vlastního spolkového časopisu a knih. Spolek, který byl založen v tichosti a se skromnými prostředky, se během několika let stal střediskem elitní společnosti českých beletristů, kde se za heslem hájení hmotných zájmů

⁷⁰⁵ Literatura, in: *Světovzor*, roč. 22, 18. 12. 1887, č. 3, s. 46.

⁷⁰⁶ Literatura, in: *Světovzor*, roč. 22, 18. 12. 1887, č. 3, s. 46.

a společenských práv spisovatelů sešli literáti všech směrů, stran a různého stáří.⁷⁰⁷ V letech 1902 – 1926 Josef Štolba redigoval spolkovou knihovnu Divadelní knihovna Máje.⁷⁰⁸

Po odchodu do Pardubic zde Štolba vstoupil do již fungujících spolků, například do literárního či divadelního. Místní divadelní ochotníci zde čas od času hrávali v sálech Na Veselce či v hostinci U České Koruny. Usilovalo se také o založení skutečného divadla a kulturního domu, proto se Štolba připojil ke Spolku pro zřízení divadelního domu, který se snažil, aby Pardubice měly své vlastní divadlo. Spolek však nebyl příliš úspěšný, a tak iniciativu později převzalo město, které zamýšlený projekt nakonec realizovalo úspěšně.⁷⁰⁹ Městské divadlo v Pardubicích⁷¹⁰ bylo slavnostně otevřeno 11. prosince 1909 Štolbovou hrou. „*A jedním z nejšťastnějších dnů jeho života byl den, kdy divadelní budova byla otevírána slavnostním představením, pro které sepsal historickou hru „Rok 1744“ z doby okupace Pardubic Prušáky Bedřicha II. Stal se prvním intendantem městského našeho divadla a v této funkci vykonal neocenitelnou práci pro rozvoj divadelnictví pardubického.*“⁷¹¹ Štolba se stal rovněž na přibližně dvacet let čestným členem i předsedou tamního Spolku divadelních ochotníků.⁷¹²

V neposlední řadě nesmíme opomenout fakt, že Josef Štolba byl členem IV. třídy České akademie věd a umění⁷¹³, tedy třídy, jež sdružovala české literáty, české

⁷⁰⁷ SLÁDEK, Josef Václav: Feuilleton, in: *Lumír*, roč. 16, 10. 11. 1888, č. 32, s. 384.

LA PNP, fond: MÁJ, spolek českých spisovatelů - beletristů, 1887 – 1948, 31 kartónů.

⁷⁰⁸ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, Svazek 4 I S-T. Praha, Academia 2008, s. 771 – 774.

(V letech 1908 – 1920 navíc Štolba redigoval knihovnu Knihovna lidových divadel).

⁷⁰⁹ SOkA Pardubice, fond: Rukopisy, kn. č. 27, Memorabilien der Stadt Pardubitz gesammelt und gewidmet der Vaterstadt vom Vincenz Kablik pens. Magistratssekretair im Jahre 1850, s. 150 a 179.

⁷¹⁰ Východočeské divadlo Pardubice – základní kámen byl položen 16. 5. 1907, po dvou letech bylo divadlo otevřeno jako Městské divadlo v Pardubicích. Postaveno dle návrhu akademického architekta Antonína Balšánka, na výzdobě se podílel malíř František Urban a sochař Bohumil Kafka. 31. 3. 1931 divadlo vyhořelo, poté se potýkalo s finančními problémy. Historie východočeského divadla Pardubice, in:

Východočeské divadlo Pardubice [online], [vid. 10. 2. 2013], dostupné z:

<http://www.vcd.cz/divadlo/mestske.htm>.

⁷¹¹ HRBEK, V.: JuDr. Josef Štolba – významná pardubická postava (feuilleton), autor. VÝCHOD 1930 – květen, in: *Zprávy KPP* [online], 27. 7. 2012, č. 5 – 6 [vid. 10. 2. 2013], dostupné z:

http://www.kpp.iipardubice.cz/stranky/cti-zpravy.php?id=JUDr._Josef_Stolba_-_vznamna_pardubicka_postava.

⁷¹² Různé zprávy, in: *Perštýn*, roč. VIII., 7. 8. 1897, č. 19.

⁷¹³ Česká akademie věd a umění, do roku 1918 zvaná Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění císaře Františka Josefa, byla zřízena po delším jednání jako samostatný a veřejný ústav 21. 1. 1890.

výtvarné umělce a české hudebníky zejména se zřetelem na domácí umění. Tzv. dopisujícím členem⁷¹⁴ byl Štolba od 29. října 1890, tzv. mimořádným členem⁷¹⁵ od 1. prosince 1892 a tzv. řádným členem⁷¹⁶ od 23. května 1923.⁷¹⁷ Hlavním úkolem Akademie pak bylo „*pěstovati a podporovati vědy jazykem českým i jazyk tento a jeho literaturu, pečovati o zdokonalení umění domácího a šířiti jazykem českým výsledky všeliké činnosti té, jakož i výsledky činnosti vědecké, literární a umělecké, uveřejněné v jazycích jiných.*“⁷¹⁸

8.3 Společenská setkávání

Roku 1885 se na popud Dr. Quise⁷¹⁹ zrodila myšlenka realizovat sjezd spisovatelů východních Čech. První sjezd se uskutečnil ještě téhož roku, tedy 1885 v Pardubicích, druhý 1886 v Nechanicích u Štolby. K druhému východočeskému sjezdu literátů byl později vydán i podrobný almanach Černá hodinka⁷²⁰ prezentující

Akademie se dělila na čtyři třídy. V I. byly soustředěny vědy filozofické, státní, právní, společenské, historické a archeologické, ve II. byly vědy matematické, přírodní, lékařské, zeměpisné a fyzikální, ve III. se nacházely vědy jazykovědné se zřetelem na vývoj české řeči a do IV. patřilo umění literární, výtvarné a hudební. LEVORA, Josef; ŠLECHTOVÁ, Alena: *Členové České akademie věd a umění 1890 – 1952*, Praha, Academia 2004, s. 7 – 8.

⁷¹⁴ Dopisujících členů bylo dvakrát tolik než členů řádných, neměli však hlasovací právo. LEVORA, Josef; ŠLECHTOVÁ, Alena: *Členové České akademie věd a umění 1890 – 1952*, s. 9.

⁷¹⁵ Počet mimořádných členů byl stejný jako počet členů řádných a nejméně polovina z nich musela mít řádné bydliště v Praze nebo nejbližším okolí. Mimořádní členové měli hlasovací právo jen ve schůzích svých tříd. LEVORA, Josef; ŠLECHTOVÁ, Alena: *Členové České akademie věd a umění 1890 – 1952*, s. 9.

⁷¹⁶ Řádní členové měli hlasovací právo ve valných shromážděních a ve schůzích své třídy. Jejich počet byl stanoven pro I., II., a IV. třídu po 15, pro III. na 12. Celkem tedy bylo řádných členů 57. Nejméně dvě třetiny řádných členů musely mít řádné bydliště v Praze nebo okolí. LEVORA, Josef; ŠLECHTOVÁ, Alena: *Členové České akademie věd a umění 1890 – 1952*, s. 8 - 9.

⁷¹⁷ O jeho členství hovoří i parte vydané Českou akademií věd a umění roku 1930. LEVORA, Josef; ŠLECHTOVÁ, Alena: *Členové České akademie věd a umění 1890 – 1952*, s. 296.

⁷¹⁸ Oficiální stanovy České akademie věd a umění z roku 1890.

⁷¹⁹ Ladislav Quis (5. 2. 1846 – 1. 9. 1913), český básník a spisovatel, právník, představitel skupiny ruchovců. Od 1872 v redakci Slovan, přešel do Národních listů. Advokát v Čáslavi, poté v Přelouči. Přispíval do českých časopisů, tvorbu vydával i samostatně. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XX. Pohora . – Q, 1888, s. 1085 – 1086.

⁷²⁰ HERRMANN, Ignát; JELÍNEK, Edvard; KLÁŠTERSKÝ, Antonín; ŠIMÁČEK, M. A: *Černá hodinka: vzpomínky členů Máje I. a II. část*. Praha, J. Otto 1892, 391 s.

„*Péči a ve prospěch spolku byla vydána nakladatelem J. Ottou publikace, jež má něco společného s výročními sbírkami povídek, jež vydává pařížský spolek spisovatelů Sociétés des gens des lettres. Kniha Máje není krásná a originelní. Jí se reprezentují čeští spisovatelé neobyčejně skvěle. Je ohromný to skok ku předu od těch chudických almanachů z dřívějších let! Věru ty drobné, skromné a neúhledně upravené knížky z let šedesátých a sedmdesátých, v nichž se sešla hrst krátkých črt a básně našil literátů, jsou pravými Popelkami vedle této nádherné, pařížskou elegancí se honosící knihy Černá hodinka.*“ Různé zprávy. Černá hodinka, in: *Národní politika*, roč. 10, 13. 12. 1892, č. 344 ranní vydání, s. 4.

beletristické příspěvky účastníků nechanického setkání. „*První část almanahu, věnovaného vzpomínkám účastníkův literárního sdružení, jež v dějinách novověkého písemnictví českého má důležitou kapitolu, obsahuje velmi zajímavé příspěvky buď v próse, buď ve verši od 21 členův Máje. Jsouť to: Antoš Jan, Bittner Jiří, Černý Adolf, dr. Jiří Guth, Havlík Josef, dr. Herben Jan, Herites František, Hejduk Adolf, Jamot R. E., Jelínek Edvard, Jirásek Alois, Klášterský Antonín, dr. Pippich Karel, Preissová Gabriela, Rais Karel V., Sova Antonín, Stašek Antal, Světlá Karolína, Šimáček M. A., Viková-Kunětická Božena, Vrchlický Jaroslav. – Úprava knihy jest velice sličná.*“⁷²¹

„*Památník literárního spolku Máj, vhodně pojmenován Černá hodina, ve své druhé části přinesl příspěvky: Svatopluka Čecha, F. Táborského, Jos. Konráda, Jos. Štolby, Jaroslava Kvapila, Jos. Kuchaře, Jos. M. Hovorky, Antonína Klose, Jos. V. Sládka, Fr. Ad. Šuberta, Vác. Hladíka, Václava Štěcha, J. Vávry, Fr. Kvapila a Jos. Kolára. Celkem Černá hodinka obsahuje práce třicíti sedmi spisovatelův českých; hojnost zajímavé a cenné látky pro dějiny českého písemnictví z posledního dvacetiletí.*“⁷²² Štolbovi tedy u sebe doma hostili a vítali vzácné hosty. „*Rozumí se, že jsem se vynasnažil ze všech sil, abych vzácné kollegy v péře uvítal co nejskvěleji. Dům můj byl jako divadlo za vzácné návštěvy v lesku, a já a celá má rodina chvěli jsme se v napnutém očekávání, kdo z pozvaných asi se dostaví. A nejen my. Celé Nechanice, kdež sjezd ten budil pochopitelný arci rozruch, hleděly s účastenstvím přímo neslýchaným příchodu tak vzácných hostů. (...) Poněvadž někteří z účastníků vážití museli cestu dosti dalekou a namáhavou, bylo, tuším, zcela v pořádku, že žena moje pokládala za svou povinnost, aby postarala se co nejsvědomitěji o tělesné blaho hostů našich, a že připravila bohaté hody, jež po prohlídce mého sídla a nejbližšího jeho okolí měli osvěžiti tělesné síly jejich, abychom s tím větší chutí dáti se mohli do řešení různých literárních otázek.*“⁷²³

Štolba byl členem zajímavých společenských sdružení a setkávání i v Pardubicích. Zdejší intelektuálové a umělci se s častými pražskými návštěvníky scházeli na třech reprezentačních místech. Především vzdělanci a zámožnější lidé chodili do pardubického hotelu U Střepských, na dnešní třídu Míru do domu později známého jako *Žralok*. Tuto společnost často navštěvoval i Josef Štolba, který se tu vídal například s Mikolášem Alšem, který pro město plnil nejrůznější zakázky, či se zdejším

⁷²¹ Literatura. Černá hodinka: vzpomínky členů Máje, in: *Zlatá Praha*, roč. 10, 16. 12. 1892, č. 5, s. 60.

⁷²² Literatura. Černá hodinka: vzpomínky členů Máje, in: *Zlatá Praha*, roč. 10, 24. 3. 1893, č. 19, s. 228.

⁷²³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 320.

architektem Bózou Dvořákem⁷²⁴. Dalšími středisky schůzek byly hostinec Na Veselce a luxusní areál s parními lázněmi, restaurací a kavárnou Na Bubenči na konci Pernerovy ulice.⁷²⁵ Pardubice za Štolbova působení byly rychle rostoucím a rozvíjejícím se městem. I Štolba se rozhodl vystavět si zde vlastní dům, s čímž mu pomohli především jeho známí. Důstojný objekt a nový domov v tehdy vznikající Smilově ulici mu vyprojektoval již zmiňovaný Bóža Dvořák, návrhy na výzdobu fasády nakreslil Mikoláš Aleš. Jednalo se o jednopatrový dům, jehož dva štíty Aleš vymaloval postavami husitského hejtmana Diviše Bořka z Miletínka a Vojtěcha z Pernštejna dle návrhu Pernštejnovy hrobky v tamním kostele sv. Bartoloměje.⁷²⁶ Nejprve jeho dům v Nechanicích, později i ten v Pardubicích, se staly střediskem městského kulturního a uměleckého života, někdy i centrem veřejného dění. Často ho navštěvovali především přátelé z Prahy. Hostíval u sebe Vrchlického, Aleše, Stroupežnického, Šmahu, Vojana, manžele Kvapilovy, Zeyera, Jiráska a řadu jiných.⁷²⁷

8.4 Založení knihovny

V roce 1891, tedy v roce, kdy Štolba Nechanice opouštěl, se stal zakladatelem nechanické knihovny. V letech 1893 až 1919 pak nesla nově vzniklá instituce Štolbovo jméno. *„Další kapitolou historie je Štolbova knihovna. JUDr. Josef Štolba působil v Nechanicích v 80tých letech devatenáctého století jako notář. Sám byl velkým milovníkem literatury a autorem mnoha divadelních her. Do Nechanic sezval sjezd spisovatelů na východě Čech žijících v čele s Aloisem Jiráskem. V roce 1891 se stal Dr. Štolba zakladatelem knihovny, která od roku 1893 nesla jeho jméno. Po vzniku Československé republiky v roce 1919 vznikla (sloučením Štolbovy knihovny a knihoven*

⁷²⁴ Bóža Dvořák (6. 5. 1864 – 17. 3. 1954), český inženýr, architekt, konzervátor, stavitel a geometr. Zasadil se o úpravy a rekonstrukce historických objektů a novostavby v Pardubicích na konci 19. a poč. 20. st. PANOCH, Pavel. Architekt Boža Dvořák a záchrana Kunětické Hory, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubic*, roč. 32, 1997, č. 9-10, s. 249 - 256.

⁷²⁵ Díl 68: Pardubický notář a dramatik Josef Štolba, in: *Český rozhlas Pardubice* [online], [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohlednuti/_zprava/dil-68-pardubicky-notar-a-dramatik-josef-stolba--974433.

⁷²⁶ Díl 68: Pardubický notář a dramatik Josef Štolba, in: *Český rozhlas Pardubice* [online], [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohlednuti/_zprava/dil-68-pardubicky-notar-a-dramatik-josef-stolba--974433.

⁷²⁷ KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 522.

spolků) *Veřejná knihovna města Nechanice. Sídila v měšťanské škole, po té v malém sále Radnice.*⁷²⁸ Později město Štolbovi vyjádřilo úctu tím, že po něm pojmenovalo i jednu z ulic. Štolbova ulice se v Nechanicích nachází dodnes. Významnou událostí pro dodnes existující knihovnu bylo oficiální navrácení historického názvu *Štolbova knihovna* s přívlastkem *městská* roku 2008. Navrácení původního názvu proběhlo za souhlasu a podpory přímých žijících potomků⁷²⁹ Josefa Štolby. Dnešní oficiální název tedy zní *Štolbova městská knihovna Nechanice*.

8.5 Zapojení do regionální samosprávy

Josef Štolba se účastnil i pardubické obecní samosprávy a několik let zasedal v obecním zastupitelstvu. Velké pocty se Štolbovi dostalo v roce 1899, kdy se ocitl v čele Výstavního výboru pro pořádání Umělecké výstavy. Pod jeho vedením se tak v Pardubicích uskutečnila Umělecká výstava otevřená v prostorách školy na dnešním Komenského náměstí 541. Vystavovaly se především práce předních českých malířů a sochařů, kterých se nakonec sešlo na 550 originálních kusů. Místní časopis *Perštýn* o ní napsal: „...výstavě co do rozsahu a umělecké ceny do té doby na českém venkově rovno nebylo.“⁷³⁰ Ve městě byl znovu výrazně aktivní také na počátku nového století. Roku 1902 se stal totiž předsedou výkonného výboru, který měl připravit a realizovat Východočeskou výstavu průmyslu, zemědělství, národopisu a umění v roce 1903⁷³¹. Výstava měla za úkol představit průmyslové a hospodářské výdobytky východních Čech a zároveň probudit širší zájem o regionální zvyklosti a s tím související historii. Pro plánovanou akci vznikl výstavní areál Na Olšinkách, ovšem některé expozice byly umístěny i v místních školách a tělocvičnách, kde se v létě neučilo.⁷³² „(...) málokteré město české těší se tak příznivým podmínkám rozvoje všeho života jako Pardubice. Jen

⁷²⁸ Historie knihovny v Nechanicích, in: *Knihovna Nechanice* [online], [vid. 1. 4. 2015], dostupné z: <http://www.knihovnanechanice.webk.cz/pages/o-knihovne.html>.

⁷²⁹ Navrácení původního názvu proběhlo se souhlasem přímých potomků Josefa Štolby: právnicka JUDr. Ladislava Siebera a pravnuček PhDr. Jany Šámalové a Kateřiny Caivasové. RaDŠ

⁷³⁰ BRONCOVÁ, Dagmar, et al.: *Knih o městě Pardubice*, s. 76.

⁷³¹ Východočeská výstava 1903 byla největší akcí Českého království mimo Prahu, s myšlenkou na realizaci přišlo obchodní grémium v 1897, zájem veřejnosti o výstavu byl veliký. Více na Východočeská výstava průmyslu, zemědělství, národopisu a umění v roce 1903, in: *Pardubice.eu* [online], [vid. 10. 2. 2015], dostupné z:

<http://www.pardubice.eu/mesto/turisticke-informace/vychazkove-okruhy/trasa-1/vystava.html>.

⁷³² BRONCOVÁ, Dagmar, et al.: *Knih o městě Pardubice*, s. 76 a 124.

*trochu více dobré vůle, přítomnosti a spravedlnosti a trochu méně zlomyslnosti, ješitnosti a ziskuchtivosti, a mohlo by záhy býti zcela jinak. Nejlepším toho důkazem jest uskutečnění velikolepé Výstavy z r. 1903, která přes všechny přímé i tajné úklady i se stran, od nichž nejméně bylo lze toho se nadíti, a přes to, že nepříznivá pohoda pronásledovala ji až do konce, skončila nejen velikým mravním ale i neočekávaným hmotným úspěchem a prokázala jasně, že Pardubice mají skutečně právo na primát Českého Východu.*⁷³³

⁷³³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 139 – 140.

9 PŘÁTELÉ A SPOLUPRACOVNÍCI JOSEFA ŠTOLBY

Již jako student pražského akademického gymnázia Štolba navazoval kontakty a přátelské vztahy s nejrůznějšími osobami. Mezi jeho spolužáky patřili pozdější známí čeští literáti, dramatikové, politikové i vědci. Také členstvím v několika spolcích, přispíváním do časopisů a navštěvováním divadel se Štolbovi postupně otevíraly dveře do pražského kulturního centra nejvýznamnějších umělců. Přátelské styky se svými známými Štolba aktivně udržoval i po odchodu z Prahy do Nechanic, posléze do Pardubic. „*Vítal jsem v domě svém dlouhou řadu našich literátů a umělců, z nichž nejčastěji mými hosty bývali Kořenský, Zeyer, Dr. Košut, Dr. Holub, Edvard Jelínek a prof. Dr. Hlava, kterýž vyhledal si dokonce v rodině mé ženy družku svého života, a mezi nimiž nescházeli ani Jirásek, Vrchlický, Antal Stašek, Albieri, Dr. Luis, Dr. Čelakovský, Dr. Pippich, Chittussi, Mádl, Dr. Kučera, Miřiovský, Adolf Černý, Řehoř, Dr. Řezníček a jiní a jiní. Ba i Vojta Náprstek se svou Pepičkou, jak manželku svou volával, navštívili mne tam a způsobili v Nechanicích návštěvou svou nemalý rozruch.*“⁷³⁴ Následující šestice českých osobností představuje nejbližší a nejvěrnější Štolbovi přátele. Některým z nich autor dokonce věnoval samostatnou kapitolu ve svých pamětech.

9.1 Emanuel Bozděch

Mezi Štolbovi nejstarší přátele z mládí patřil Emanuel Bozděch, se kterým se Štolba seznámil jako student při navštěvování horní divácké galerie Prozatímního divadla. Z řady neznámých Bozděch vystoupil poté, co Prozatímní divadlo uvedlo 9. května 1867 premiéru jeho veselohry *Z doby Cotillonů*. Hra sklídila obrovský úspěch a zastínila doposud představovaná dramata. V letech 1869 až 1876 stanul Bozděch v pozici dramaturga Prozatímního divadla. Měl však několik rivalů, kteří ho neuznávali, což divadlu navenek kazilo pověst.⁷³⁵ Když se stal Štolba vychovatelem v rodině Kouniců, vztahy mezi ním a Bozděchem se ještě více utužily. Bozděch Štolbu často v hraběcím paláci v Panské ulici navštěvoval. V zimě, kdy rodina pobývala v Praze,

⁷³⁴ Tamtéž, s. 100.

⁷³⁵ Tamtéž, s. 167 – 181.

mohli se oba přátelé vídat téměř denně, hlavně při povinných procházkách po obědě, na kterých Štolba doprovázel svého svěřence. V létě, kdy Štolba Kounice doprovázel na cestách, si zase pravidelně dopisovali. Bozděch přiměl Štolbu k překladu několika francouzských veseloher, které pak byly pod nejrůznějšími pseudonymy uváděny v Prozatímním divadle. Bozděch si také nechával některé své práce Štolbou zhodnotit, především poté, co mu jeho dílo strhala kritika. Když se Štolba roku 1873 chystal na cestu do zámoří, Bozděch příteli jeho cestu neuvěřitelně záviděl a v den odjezdu Štolbu dokonce osobně doprovázel na Smíchovské nádraží. Od listopadu 1874, kdy se pozice artistického ředitele ujal J. N. Maýr, začaly být v divadle v rámci úspor realizovány ekonomické reformy. S tím souviselo i to, že vedení divadla Bozděchovu funkci dramaturga znevažovalo a podhodnocovalo. Bozděch se tak cítil profesně, lidsky i finančně nedocenen. Vzal si proto několikaměsíční dovolenou a odjel do Paříže. V dopisech určených Štolbovi se mu pak svěřoval, že pobyt v Paříži pro něj znamená nejtřásnější období v životě.⁷³⁶ O osudu Emanuela Bozděcha se Štolba dopodrobna rozepsal i ve svých pamětech. Podobně jako jiní jeho současníci také on spekuloval o přítelově údajné smrti. *„Před několika dny překvapena naše veřejnost zprávou, že Emanuel Bozděch, jenž před více než dvaceti roky beze stopy zmizel, a o němž se mělo za to, že skončil sebevraždou, dosud žije. Zdržuje prý se v jistém klášteře přísné řehole na Balkáně. Má prý v klášteře druha, který před ním z Prahy zmizel. Oba byli prý v Praze důvěrnými přáteli a neodloučili prý se ani v okamžiku, když náš vynikající dramatik světa se uzavíral do kláštera, kam k němu nepronikne ni nejmenší zvěst z veřejného života. Zpráva mne vzrušila, ač ihned vyznávám, že nemohu uvěřiti. Byl jsem po dlouhá léta v úzkém styku s Bozděchem, v redakci německé Politik i mimo ni. (...) Když jsem se s Bozděchem seznámil, byl velmi roztrpčen. Již tehdy, když po velkém úspěchu své veselohry „Z doby kotillonů“ a „Baron Görtz“ byl r. 1869 ustanoven dramaturgem českého divadla, měl s tehdejším vrchním režisérem J. J. Kolárem stále půtky. (...) Když pak byl Bozděch jmenován dramaturgem, nesl to Kolár na své neobmezené panství v divadle uvyklý tak těžce, že z počátku Bozděcha ani k vykonávání jeho úřadu připustiti nechtěl a později stále jej urážel. (...) S českým divadlem rozešel se Bozděch roku 1876, když se nemohl s tehdejším družstvem o smlouvu dohodnouti (...) - tak vypravuje dr. Štolba ve svých Pamětech – (...).⁷³⁷ Ve svých publikovaných*

⁷³⁶ Tamtéž, s. 181 – 242.

⁷³⁷ SRBA, Adolf: Feuilletton. O Bozděchovi, in: *Národní politika*, roč. 28, 20. 10. 1910, č. 289, s. 1.

pamětech Štolba věrnému příteli Bozděchovi věnoval celou kapitolu nazvanou *Emanuel Bozděch v mých vzpomínkách*.

9.2 Julius Zeyer

Julius Zeyer pocházel z pražské patricijské rodiny, která vlastnila dvě pily s tesařskými dílnami. Štolba se ve svých studentských letech řadil mezi partu starých kamarádů Juliova bratra Jana, a když mladší bratři Julia zřídili v době velké prosperity rodinného podniku na pile kuželník, začal pilu Štolba se svými druhy v 60. letech pravidelně navštěvovat. „*Po několik roků za léta večer co večer rána za ranou odrážela se od omšného, cihlového pozadí bašt, a veselý smích a někdy i zpěv hlaholival tu tak dlouho, až pozdní noc a zamračený hlídač připomenuli lehkonohé společnosti, že je třeba také pomýšlet na návrat domů. Do sebranky oné náležel jsem také já, starý kamarád Juliova bratra Jana, a měl jsem jako takový také přístup do bytu rodiny Zeyerovy ve zmíněném již protějším, žlutě natřeném domě se nalézajícího. Co jsme se tu i tam nastuchali, nemajíce ani tušení, že z domu toho vyjde jednou národu našemu básník z boží milosti.*“⁷³⁸ V této době však Julia, který trávil dlouhá léta na cestách v cizině, ještě nikdo neznal. Celá společnost mladých přátel se točila jen kolem Jana Zeyera.⁷³⁹ V době, kdy se Josef Štolba stěhoval do paláce Kouniců, navštívil ho Jan Zeyer s prosbou, aby pomohl jeho bratrovi najít obdobné místo vychovatele. Líčil, že má pro takovou práci dostatečnou kvalifikaci - studoval, cestoval po Evropě a naučil se cizí jazyky. Jelikož měl Štolba mnoho kontaktů a konexí, souhlasil a řekl Janovi, ať ho Julius u Kouniců navštíví. Hned druhý den se Julius dostavil a po krátké době se stal Štolbovým přítelem, kterého často navštěvoval. Štolba však soudil, že práce vychovatele pro Julia není příliš vhodná, protože Zeyerova příliš citlivá povaha nemůže být slučitelná s takovým povoláním. „*Čím blíže jsem jej poznával, tím více přicházel jsem k tomu náhledu, že při všech svých vzácných vlastnostech duševních, k povolání vychovatelskému přece jen se – nehodí. Jsouť parkety domů šlechtických – aspoň snad u*

⁷³⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 6.

⁷³⁹ Jan Zeyer (4. 3. 1847 – 6. 5. 1903), architekt a stavitel, bratr Julia Zeyera. V letech 1870 – 1871 cestoval po Itálii. Praxe v předměstské stavební bance. Pět let žil v Roudnici. Vydal dílo o pražském baroku a rokoku. Několik let předsedou Umělecké besedy a jejího výtvarného odboru. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XXVII. Vůz – Žyžkowski, 1888, s. 598.

*nás – tak kluzké, že ne každý dovede po nich bezpečně kráčet, (...).*⁷⁴⁰ Dle Štolbových rad tedy Julius přestal o místo vychovatele usilovat. Oba se však přátelili dále, hovořili o umění a literatuře a Štolba Juliovi poradil, aby se místo vychovatelství zaměřil na psaní, čemuž se Julius výslovně bránil. Jeho prvotinu⁷⁴¹ po čase uveřejnil Štolba v humoristickém listu *Paleček*. Zeyer si se Štolbou rozuměl i v oblasti cestování. Jako mladý se ve Vídni vyučil tesařině, a protože se k danému řemeslu pojila zvyklost vydat se na vandr do světa, vypravil se v jednadvaceti letech do Německa a Švýcarska. Poté, co se naučil cizí jazyky, vycestoval i do vysněného Ruska, kde pracoval jako sekretář a společník u aristokratické rodiny. Mezi další Zeyerovy výpravy patřily cesty na Krym, do Francie, Španělska, Itálie i Tuniska. Své cesty v cizině prokládal pobyty v Čechách, především v milovaných Vodňanech.⁷⁴² V době, kdy už žil Štolba v Nechanicích, prosil ho Zeyer znovu, aby mu pomohl najít vychovatelské místo. Štolba mu vyhověl a k práci na nejmenovaném zámku mu dopomohl. Zeyer se Štolbou stále udržoval úzké kontakty a navštěvoval ho zprvu v Nechanicích a poté i v Pardubicích. Julius si oblíbil celou Štolbovu rodinu a velice si rozuměl s jeho dětmi. Se Štolbovými si pravidelně dopisoval nejčastěji o dětech, přírodě a cestování. Také jim posílal básně na posouzení a k Vánocům dával Štolbovým dcerám cizojazyčné knihy.⁷⁴³

9.3 Ladislav Stroupežnický

Mezi nejuvěrnější přátele Štolby patřil i Ladislav Stroupežnický, kterého objevila Štolbova redakce v *Palečku*. „*Jednoho dne dostavil se do redakce mladík, jenž napadl mi ihned umělým svým a jak se zdálo, plechovýmnosem, zařezávajícím se těsně do tváří, kterýž na patřičném místě udržovaly zlaté brejle, k němu připevněné. Hoření pýsk jeho byl příšerně rozjizven, hlas zastřen slabým nádechem huhňavosti, a řídoučký vous pod nosem a na bradě nesloužil právě ku zvláštní ozdobě obličeji, který, ač ne hezký, měl však přece výraz sympatický, k čemuž přispívaly hlavně veselé, inteligentní oči, chytrácky do světa hledící. Dlouhé, na konci kučeravé vlasy tvořily nezvyklý rámeček nezvyklé tváři této, a v pravici mladého muže svítil takorůžka objemný, stočený sešit,*

⁷⁴⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 8 – 9.

⁷⁴¹ ZEYER, Julius: Krásné zoubky, in: *Paleček*, roč. 1, č. 5, s. 34 – 35. (literární debut Julia Zeyera)

⁷⁴² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 18 – 21.

⁷⁴³ Tamtéž, s. 22 – 56.

na němž ihned utkvěl můj zrak. >Mé jméno jest Stroupežnický,< pravil úsečným hlasem, >jsem spolupracovníkem Humoristických Listů,< a přináším vám humoresku pro >Palečka<. Chtivě sáhl jsem po sešitu, jež mi podával, a v nejbližším okamžiku byli jsme pohříženi v přátelský rozhovor, průběhem jehož mladý muž prohlásil, že budu-li moci práce jeho použít, přijde milerád opět a často. Humoreska nazývala se >Konec přátelství dvou přátel<⁷⁴⁴ a přišla mi arci jako na zavalanou.⁷⁴⁵ Koncem roku 1873 přišel za Štolbou s prosbou, zda by mu posoudil jeho první pokus o skutečné drama. Doposud psal jen frašky a veselohry, které ho však vnitřně neuspokojovaly a nenaplnňovaly. Štolba byl však předloženým dramatem Stroupežnického zklamán. Ten přijal Štolbovu kritiku statečně a přátelsky a na důkaz toho, že se Štolbou stále udržoval vřelé vztahy, vydal v roce 1875 u Jana Otty svou první knihu nazvanou *Rozmanité čtení*⁷⁴⁶ s věnováním právě Josefu Štolbovi. Ještě v témže roce vystoupil Stroupežnický s nevelkým ohlasem s jednoaktovou hrou. Po všech prvních neúspěších se situace začala pozvolně měnit. Stroupežnický začal představovat jednu hru za druhou, jeho talent se postupně rozvinul a on se vypracoval natolik, že se roku 1882 stal dramaturgem Národního divadla. Roku 1878 vydal román *Cavani*⁷⁴⁷, který představoval románové zpracování jeho prvního dramatu, které Štolba posoudil jako nedostačující. Stroupežnickému bylo totiž líto nevyužité látky, a tak ji zpracoval jiným způsobem. Když se stal Stroupežnický dramaturgem Národního divadla, chtěl po Štolbovi, aby přispěl svým cizojazyčným umem a přeložil pro divadlo hru z němčiny. Štolba chtěl nejprve odmítnout, protože z němčiny překládat pro české divadlo netoužil. Stroupežnickému nakonec odpověděl, že by se úkolu ujal s radostí, kdyby se jednalo o překlad z angličtiny, francouzštiny nebo španělštiny. Němčinu s Národním divadlem ale nechtěl spojovat. Když se Stroupežnický obeznámil se Štolbovými postoji k překladatelství, zaslal mu se stejnou prosbou jednu francouzskou hru. Tuto práci nakonec Štolba přijal a po kladném ohodnocení mu byla nabídnuta další spolupráce, kterou však musel odmítnout, protože se v té době chystal na cestu do ciziny. Po svém návratu obdržel Štolba žádost, aby pro divadlo napsal vlastní hru. Přesto, že se Štolba podle svých slov myšlenice vlastní dramatické tvorby bránil, přišel nakonec po osmileté pauze dramatické tvůrčí nečinnosti s veselohrou *Vodní družstvo*. Všechny úmysly

⁷⁴⁴ STROUPEŽNICKÝ, Ladislav: Žalostný konec přátelství dvou přátel, in: *Paleček*, roč. 1, č. 5, s. 37 – 38.

(v ročníku 1 vydáváno po kapitolách na pokračování v dalších číslech)

⁷⁴⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 205 – 206.

⁷⁴⁶ STROUPEŽNICKÝ, Ladislav: *Rozmanité čtení*. Praha, J. Otto 1875.

⁷⁴⁷ STROUPEŽNICKÝ, Ladislav: *Cavani*. Praha, Theodor Mourek 1878, 164 s.

Štolby nevracet se již k divadlu byly náhle s velkým ohlasem na jeho novou hru pryč a dramatik z Nechanic začal Stroupežnického zásobovat dalšími pracemi.⁷⁴⁸

9.4 Vojta Náprstek

Po návratu z Ameriky se Štolbovi otevřely brány Náprstkova salónu. Štolba se tak zařadil mezi jeho pravidelné návštěvníky. Zde potkával nejen staré známé. Poznal tu i řadu nových a věrných přátel. Na pohostinnost Vojty Náprstka pak Štolba opakovaně vzpomínal. *„A všichni tito a jiní přátelé nalézali středisko své u Náprstků, kdež uzavřeli jsme tak mnohé spojení přátelské pro celý život. Není třeba líčiti ovzduší jediného našeho tehdejšího salonu, jež činil tak vábným a tak neodolatelným nezapomenutelným a nedoceněným dosud náš Vojta Náprstek, nejpokrokovější, nejsvobodomyšlnější, nejdemokratičtější, nejryzejší, nejenergičtější, nejobětovnější, nejnezištnější, nejnadšenější a nejpoctivější syn Českého národa, jemuž sám Julius Zeyer nevyrovnatelnou svou přednáškou, k posmrtné oslavě sedmdesátých jeho narozenin proslovenou, nejskvělejší pomník byl postavil, a jeho, jen pro něj a pro myšlenky jeho žijící choť. (...) Ale že, získav si po návratu z Ameriky dvěma přednáškami z cest u Náprstků takřka domovské právo, docházel jsem tam s celou svou rodinou vždy s opravdovou radostí, doznávám milerád, a že byli jsme tam, jako ostatně každý, srdečně vítáni, netřeba teprv podotýkati. Náš Vojta byl tak rád vesel, a vděčen za každý žert, a já přicházel vždy pln bujného rozmaru a vždy s kupou neodolatelných událostí ze svého venkovského života, jež Vojtu vždy velice pobavily.“*⁷⁴⁹ Milena Secká, která ve své knize *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*⁷⁵⁰ odkazuje na pasáž v práci amatérského knihovníka Náprstkovy knihovny Stanislava Kodyma *Hrst vzpomínek (části v Památníku VN nezveřejněné)*,⁷⁵¹ také potvrzuje vzájemné přátelské vztahy Náprstka a Štolby. *„K nejmítanějším hostům patřil U Halánků nechanický notář Dr. Štolba, humorný oblíbenec páně Náprstkův, jak co cestovatel, tak co veseloherní autor.*

⁷⁴⁸ Tamtéž, s. 224 – 275.

⁷⁴⁹ Tamtéž, s. 110 – 111.

⁷⁵⁰ SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*, 301 s.

⁷⁵¹ KODYM, Stanislav: *Hrst vzpomínek (části v Památníku VN nezveřejněné)*, 1926, s. 185. Strojopis. Scrapbook 117, Náprstek Vojta 4.

*Paní Helena*⁷⁵² Štolbová byla výtečná kuchařka a časem posílala Náprstkům ukázky svého umění, takové extrafajn perničky. Jednou vybalil pan Vojtěch z nechanické zásilky krabici v podobě ozdobené knihy s nápisem na desce „Novely Hedviky Štolbové“. Tuhle Vybrané spisy – ovšem pečivo – nedaly paní Náprstkové klidně spát, - přemýšlela, která by paní Hedviku přetrumfla, či „dala jí groš“, jak říkala. Konečně to měla: bude vydávat „Almanachy Josefy Náprstkové“, kterýžto Almanachy byly makové buchty veliké coby cihly. Pekly se U Halánků na masopustní úterý a historická služebná Tóny je roznášela po známých, tolik kusů, kolik měla rodina členů, při čemž děti dostávaly cihly poloviční. Pamětník Almanachů vyslovil diagnosu, že imponovaly spíše rozměrem než vnitřní hodnotou.⁷⁵³ Další svědectví o vřelém přátelství dvou mužů přináší publikace Maryši Radoňové-Šárecké *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*⁷⁵⁴. „Labužnický dr. Štolba, (...), zvyklý salonnímu životu a požitkům hraběcí tabule, nemohl se při veškeré lásce k Náprstkovům smířiti s jejich praženou kaší, sladkými ryzci a jinými prostými nebo nezvykle připravenými jídly. Proto zjistil vždy obratně předem diplomatickým dotazem v kuchyni nebo u samých hostitelů, co bude k obědu, a pak teprve pozvání přijal nebo si vymyslel vhodnou výmluvu, která ho osvobodila od jídel, neodpovídajících jeho vytríbeným gastronomickým choutkám.“⁷⁵⁵ Po Štolbově odchodu z Prahy do Nechanic se Štolba inspiroval dýchánky U Halánků a na východočeském venkově začal vytvářet obdobnou společnost vítající českou dobovou elitu. „Štolbovo nechanické zátiší se (...) zalidňovalo a dost se podobalo pražskému halánkovskému domu, jak mohl ochotně konstatovat sám Vojta Náprstek, když si do Nechanic zajel se svou rozšafnou múzou Pepičkou.“ V oněch „milých a přítulných Nechanicích“ hostíval vedle mnoha významných postav z uměleckého, literárního, dramatického i právního prostředí také několik cestovatelů. Mezi nimi „holického Afrikána“ Emila Holuba, „neoficiálního apoštola česko-polsko-litevské kulturní vzájemnosti“ Edvarda Jelínka, „důvěrníka amerických Čechů“ Pavla Albieriho⁷⁵⁶, Františka Řehoře⁷⁵⁷ či Josefa Kořenského.⁷⁵⁸

⁷⁵² Štolbova manželka je v originální citaci chybně jmenovaná, nejde o Helenu, ale o Hedviku Štolbovou. Toto jméno bude v citaci dále použito správně.

⁷⁵³ SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek...*s. 246 – 247.

⁷⁵⁴ RADOŇOVÁ – ŠÁRECKÁ, Maryša: *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*. Praha, Dělnické nakladatelství 1945, 494 s.

⁷⁵⁵ RADOŇOVÁ – ŠÁRECKÁ, Maryša: *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*, s. 71.

⁷⁵⁶ Pavel Albieri (1. 8. 1861 – 21. 10. 1901), vl. jm. Jan Mucek, česko-americký spisovatel, básník, novinář a fotograf. V letech 1884 – 1889 vydával v Jaroměři a HK regionální časopis Ratibor. Roku 1889 organizoval pobyt českých návštěvníků na Světové výstavě v Paříži, v roce 1895 působil jako korespondent Národopisné výstavy. V letech 1890 - 1895 a po roce 1898 pobýval v USA, kde se zabýval

Jak již bylo zmíněno, U Halánků Štolba navázal řadu dalších přátelských kontaktů. S orientalistou Dr. Jaromírem Břetislavem Košutem⁷⁵⁹ se v létě 1880, tedy v době, kdy Košut u Štolbů v Nechanicích pobýval na prázdninách, domlouval na řadě výletů. Jejich první společná výprava měla směřovat do Afriky. V září 1880 však Košut napsal Štolbově manželce dopis, ve kterém se omlouval, že kvůli neodkladnému rozpracovanému úkolu nemůže odcestovat. Žádnou společnou výpravu nakonec cestovatelé nepodnikli, protože 6. prosince 1880 Košut nečekaně zemřel na otravu krve následkem vnitřního poranění, které si přivodil nešťastným pádem.⁷⁶⁰ K Náprstkům často docházel i polský konsul Edvard Jelínek. Právě on ovlivnil Štolbův výběr cest a destinací ve slovanském světě. Josefa Štolbu dokonce pozval i k sobě do Polska. Ten nabídku přijal a Jelínka zde krátce doprovázel v Krakově, Čenstochové a Varšavě. Jako nadšenec pro česko-polské vztahy a polské záležitosti uvedl Jelínek Štolbu do polské společnosti na nejrůznějších banketech a večírcích. Štolba později vzpomínal na to, jak ve Varšavě po osmi prohýřených dnech i nocích padl naprostým vyčerpáním a musel se vrátit zase domů.⁷⁶¹ Přes Vojtu Náprstka se Štolba seznámil i s Aloisem Karešem⁷⁶², jenž se v Brémách staral o české vystěhovalce, kteří měli namířeno do Ameriky. Vojta Náprstek Karešovu činnost velice podporoval a Kareš na oplátku podporoval Náprstkovo Průmyslové muzeum. Sám Štolba poznal Kareše v roce 1881 při první cestě

obchodem a redigoval časopisy pro českou menšinu; do Čech zasílal cestopisy a reportáže, ilustrované fotografiemi a mapami. Tragicky zahynul při pádu pod vlak na dovolené v Texasu. K nešťastnému skonu Pavla Albiera, in: *Národní listy*, roč. 41, 6. listopadu 1901, č. 306, s. 2.

⁷⁵⁷ František Řehoř (16. 12. 1857 – 6. 10. 1899), český etnograf studující Rusíny, Ukrajince a další národnosti v Haliči a Bukovině. Odborník na haličský národopis, sběratel tamních knih a předmětů. Během 13 let v Haliči nashromáždil téměř 3000 knih, které věnoval Muzeu Království českého. Když se vracel z Haliče do rodných Stěžer, odtud to měl do Nechanic jen kousek. Štolbovi dával posuzovat své pokusy o překlady, ukazoval mu sešity se svými nákresy ukrajinských krojů i se zápisy lidových zkazek, pořekadel a písní. Domlouval národopisnou spolupráci s hradeckým Adolfem Černým a vozil dárky z Ukrajiny pro nejrůznější česká muzea. Do Ottova slovníku naučného přispěl přibližně 160 hesly. ČERNÝ, Adolf. František Řehoř, in: *Světlozor*, roč. 33, 20. října 1899, č. 48, s. 576.

⁷⁵⁸ RODR, Josef: *Příběhy z dalekých krajin*, s. 285 – 286.

⁷⁵⁹ Jaromír Břetislav Košut (18. 1. 1854 – 6. 12. 1880), první český docent orientalistiky na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. V Basileji rok studoval teologii, poté přešel do Lipska na orientalistiku. Věnoval se islámským studiím, perštině, turečtině, arabštině, hindštině. V Praze přednášel do 1880 v oboru předověchovní filologie a islamistiky. FILIPSKÝ, Jan, et al.: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté...*, s. 266 – 267.

⁷⁶⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 104 – 108.

⁷⁶¹ Tamtéž, s. 108 – 110.

⁷⁶² Alois Kareš (1822 – 1885). Roku 1848 se účastnil revolučního povstání v Uhrách, kde vstoupil pod prapory Košutovy armády a bojoval proti Rakousku. Po bitvě u Világoše se už nemohl vrátit do Čech, a tak odjel do ciziny. V Brémách si založil dopravní společnost – resp. vystěhovaleckou a přepravní kancelář. Teprve roku 1871 obdržel amnestii s povolením na návrat do Čech. Když Kareš podnikal roku 1885 cestu na jih Evropy kvůli zotavení, skončil svou výpravu 12. července v Terstu, kde náhle zemřel. Byl pohřben v rodném Vamberku. SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek...*s. 293.

do Skandinávie. Právě Náprstek Štolbu tenkrát nasměroval na cestu přes Brémy, kde ho Kareš na Náprstkovo doporučení očekával. Štolba na záslužnou činnost Kareše nikdy nezapomněl a věnoval mu svou knihu *Na skandinávském severu*⁷⁶³, o čemž svědčí jeho úvodní komentář: „*Vysoce ctěnému příteli svému panu Aloisu Karešovi v Brémách na důkaz hluboké úcty a v upomínku na rok 1881 připisuje tuto knihu J. Š.*“⁷⁶⁴

9.5 Josef Kořenský

Z domu U Halánků vzešlo i přátelství mezi Štolbou a Josefem Kořenským. „*Kořenský jako by byl býval členem mé rodiny. Každé svátky a každé prázdniny trávil u nás v Nechanicích, a děti nemohly se >strýčka< nikdy dočkat. Však také nezdolným humorem svým a svou upřímnou, vzácně společenskou povahou prozářil vždy dny svého pobytu u nás tak, že zarmoutil nás vždy jen svým – odjezdem. A když později počal podnikati veliké své cesty, z každé z nich zajížděl přímo k nám, aby zotavil tu své stýrané tělo a přivedl vyúhořený a nejednou pokažený žaludek zase do pořádku. S jakou radostí přijali jsme pokaždé zprávu jeho, obyčejně telegrafickou, že přijede, a s jakou slávou vítali jsme ho vychrtlého, do černa opáleného, divoce zarostlého, ale stále plného neúmorného humoru. Když vracel se z první své velké, sibiřské cesty oznámil svůj příchod telegramem bez podpisu: „Ze Sibíře do Nechanic přijede dnes černý panic“ a my věděli hned, pro koho chystat slávobrány. A druhou svou cestu do Skandinávie vykonal jsem z velké části v jeho společnosti. Rozumí se, že byli jsme spolu, jako doposud, v stálé korespondenci, a že dopisy naše nesly se vždy jen notou nejveselejší, ne-li rozpustilou. Dopisy takové vítal vždy Vojta Náprstek s nepokrytou radostí. Když Kořenský dostavil se do dopoledního dýchánku u Halánků a zašeptal usmívavě: >Mám zas něco z Nechanic<, zatáhl ho Náprstek ihned do zadního svého kabinetu, a za chvíli ozýval se odtud tak srdečný smích, že hosté zasvěcenější pohlédli s porozuměním na sebe a prohodili: >To je jistě něco od Štolby.< A když navzájem došel do Nechanic dopis od Kořendy – jinak se mu u nás neříkalo – četl se zpravidla vždy nahlas, a bylo při tom veselo na všech stranách. I služebné byly by pro něj skočily do ohně, neboť měl pro každou vždy přívětivé, žertovné slovo. Zejména služka Marjánka, samorostlá,*

⁷⁶³ ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu. Črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska*. Praha, J. Otto 1884, 314 s. Z našich i cizích vlastí, č. 3.

⁷⁶⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 111 – 122.

myšlenkami nových sociálních proudů netknutá venkovská děva zralejšího věku, vzhlížela k němu jako k nejvyšší bytosti. Kdykoliv četl se dopis od něho, musela býti přítom a smála se vždy s námi, až se jí oči zalévaly. Jednou po skončené lektuře vrátila se s hlasitým smíchem do kuchyně. >Co se směješ< tázala se jí druhá služka. >I Kořenda psal!< odvětila a smála se na celé kolo dál.⁷⁶⁵

S Josefem Kořenským Štolba konal svou druhou skandinávskou výpravu v roce 1884. „Vábná příroda skandinávského severu s dlouhými a slunnými dny letními lákala nás k sobě již před lety. Tehdy měl nechanický notář a nerozlučný soudruh a přítel dr. Josef Štolba ještě mrštné nohy, mohl se odvážit po vykonaných cestách amerických za polární kruh do vlasti kočovných švédských Lopařů a býti mým veselým společníkem po několik neděl až do památné Haparandy.“⁷⁶⁶

O tom, jak mezi cestovateli vlastně vzniklo tak intenzivní přátelství, podává zprávu Kořenský. „Máme-li prožívati šťastné okamžiky štědrého večera, nepostačuje pouze pohádková příroda tropická, jaká mne kdysi obklopovala na Ceyloně. (...) Ó, že nejsem v tuto posvátnou chvíli vánoční u vábného stolu nechanického notáře Štolby! Letos je tomu padesát let, kdy se octl dr. Josef Štolba jako notář v Nechanicích. Spisovatelská činnost byla jeho protekcí, protože byl znám už před rokem 1879 jako oblíbený dramatik a autor cestopisu *Za oceánem*. Cesta, kterou vykonal Štolba do Nového světa, sblížila mne se Štolbou po prvé: Požádal jsem ho jako jednatele Občanské besedy na Smíchově, aby nám ve spolku přednášel o Americe. Nastávající notář vyhověl mě prosebně a posluchačstvo vzpomínalo na Štolbovu řeč a její humor po dlouhou dobu. O pět let později přilnuli jsme k sobě důvěrně za cesty, vykonané společně na skandinávský sever. Třetím soudruhem byl advokát dr. Horáček⁷⁶⁷ rovněž

⁷⁶⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 101 – 104.

⁷⁶⁶ KOŘENSKÝ, Josef: Feuilleton. *Za zlatem švédského severu*, in: *Národní politika*, roč. 44, 17. 11. 1926, č. 315, ranní vydání pro Prahu, s. 1 – 2.

⁷⁶⁷ Cyrill Horáček (7. 11. 1862 – 9. 5. 1943), český národohospodářský spisovatel, právník. Od 1890 tajemník městské spořitelny v Praze. Přispíval do českých periodik. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XII. Hédypathie – Hýždě, 1888, s. 560. „As půl roku po mém jmenování do Nechanic usadil se tam Dr. Horáček, s nímž sprátelil jsem se záhy tak, že stali jsme se nerozlučnými. Však divili se tomu lidé nemálo. Zhusta na venkově notář a advokát zápolí spolu o tu skývu božího chleba a někdy až nehežky. U nás bylo jinak. Podporovali jsme se vzájemně a dařilo se nám oběma dobře. A jakmile uhodila pátá, ať v létě ať v zimě, ať pršelo, hřmělo nebo sněžilo, vyrazili jsme spolu z města a vraceli se vojenským krokem až k osmé. A jak nám to oběma sloužilo! Nikdy necítíl jsem se tak zdravým, jako v Nechanicích. A nejen to. Dr. Horáček byl se mnou stejných duševních směrů. Bibliotéka byla mu největším bohatstvím a kniha

z Nechanic. Ze smíchu jsme ani nevycházeli. Od těch dob jsem býval v rodině přítele Štolby jako doma, či jak píše Štolba ve své knize Z mých pamětí: členem jeho rodiny. Nepřibyl-li třem Štolbovým dceruškám bratříček, měly děti ve mně alespoň strýčka. (...) Když jsem se vracel koncem září 1887 ze své první cesty po Sibiři do vlasti, maje za sebou Irtyš, Ural, Samaru, Tulu, Kyjev, Krakov, Olomouc a Pardubice, zamířil jsem nejdříve ke Štolbovým. (...) A po dvouhodinné jízdě vypouštěl povozník z kočáru osmahlého turistu, který se teprve v útulné domácnosti Štolbovů zase zotavil. Komu by nebylo u Štolbova stolu chutnalo! Paní domácí řídila se bezděčně výrokem slavného Francouze Brillata Savarina: Člověk není na světě jenom proto, aby jedl a pil, ale aby dobře jedl a pil. Mnoho kulinářských vědomostí přinesl ke svému krbu také sám dr. Štolba, nabyv těch zkušeností jako někdejší vychovatel ve šlechtickém domě Kounicově. I řídil se i jinde při výběru pokrmů zvykem čínského mudrce Konfuce: Byla-li rýže špatná, mistr nejedl. Prodloužití pobyt v Nechanicích nebylo po asijské cestě možno. Dovolená, které se mi dostalo od úřadů, schylovala se ke konci. Proto jsem přísliboval tím radostněji, že přijedu na celé příští vánoce.... Vyžádaný povoz přijel na železniční stanici do Surovátky, přivázel zároveň kožich, a očekávaný strýček byl zase mezi nejmilejšími. Štědrovečerní odpoledne tonulo té doby v záři jasného slunce, a zmrzlá půda se suchým sněhem lákala k delší vycházce. K naší trojici se přidružil též malý hošík advokáta Horáčka a naslouchal zticha našemu hovoru. Velebili jsme unisono nádherné divadlo, jaké nás provázelo celou cestu. Nejvyšší české horstvo lesklo se i s bělostnou Sněžkou v nevídané velebnosti a ostrosti a uchvacovalo naši mysl. Jasně ovzduší je zdánlivě přiblížilo. (...)“⁷⁶⁸

9.6 Antonín Chittussi

Antonín Chittussi⁷⁶⁹, přáteli obvykle přezdívaný *Kýřta*, pobýval v 70. letech 19. století převážně ve Francii, kde se často potýkal s finančními nedostatky. Jeho přítel

skutečnou potřebou. Zajímal se o literaturu a umění a pěstoval řeči. A při tom byl pln samorostlého, neodolatelného humoru.“ ŠTOLBA, Josef: Z mých pamětí II, s. 319.

⁷⁶⁸ KOŘENSKÝ, Josef: Vánoční vzpomínka, in: *Národní politika*, roč. 47, 25. 12. 1929, č. 353, příloha, s. 1 – 2.

⁷⁶⁹ Antonín Chittussi (1. 12. 1847 – 1. 5. 1891), český malíř. Studoval na pražské Akademii, v Mnichově i Vídní, ovlivněn barbizonskou školou. Tvořil plenérové krajiny zachycující atmosférické a náladové momenty. Od roku 1879 žil v Paříži, kde výrazně rozvinul svou tvorbu. Dospěl k poetickému zvýraznění

z Hradce Králové proto v Čechách zprostředkoval prodej několika jeho zaslaných obrazů. Roku 1884 byl osloven i Josef Štolba, který si mezi nabízenými obrazy dva vybral. Tehdy ještě nevěděl, že je to základ jeho pozdější soukromé umělecké sbírky. Poté, co roku 1885 Chittussi uspořádal v Praze výstavu, stal se v Čechách vyhledávaným malířem. Štolba později litoval, že si dříve nekoupil více jeho obrazů. Když se koncem 70. let Chittussi vrátil ze zahraničí do domoviny, znal se se Štolbou pouze zběžně. „Znal jsem Chittussiho od doby, kdy vrátil se koncem let sedmdesátých z Bosny, avšak neměl jsem s ním bližších styků.“⁷⁷⁰ K jejich sblížení a navázání přátelství došlo po premiéře⁷⁷¹ *Vodního družstva*. Přímou po skončení hry přišel Zeyer v doprovodu Chittussiho gratulovat Štolbovi k úspěchu do autorského lóže. Hned druhý den šel Štolba se Zeyerem Chittussiho navštívit. Úspěšný dramatik si u něho zakoupil obraz *Kapří rybník u Třeboně* za honorář, který obdržel za nově uvedenou hru. Od té doby byli oba umělci ve stálém kontaktu a vzájemně se navštěvovali v Praze i v Nechanicích.⁷⁷²

Od poloviny 80. let Chittussi trpěl chronickým onemocněním dýchacích cest, které si přivodil nachlazením. „Zárodek choroby té pochytíl ve svém uměleckém povolání, jemuž oddával se s tělem s duší. Maloval převážnou většinu svých obrazů v přírodě, a žádná nepohoda, pokud nečinila malování vůbec nemožným, nebyla s to, aby jej odstrašila. Dovedl malovati i v plné zimě, ve sněhu, zahalen v plédy, po dlouhou dobu, ohřívaje chvílemi skřehlé ruce v kapsách, a dýchaje na ledové tuby. (...) Shledav jej v Praze churavého, přiměl jsem jej po dlouhém domlouvání konečně k tomu, že slíbil, že za svým zotavením přijede ke mně do Nechanic. A skutečně přijel za krásných dnů srpnových. Strávil u mne asi tři měsíce a zotavoval se vůčihledě – ale bylo přece jen patrné, že zdraví jeho jest vážně podkopáno.“⁷⁷³ Roku 1886 tak Chittussi konec léta a začátek podzimu trávil v Nechanicích. Štolba nařídil, že o něho musí být dokonale postaráno. Chittussi dostal k ruce i vlastní služku. Štolba si však často stýskal, že šlo o neukázněného pacienta, který si s příchodem podzimu nelámal hlavu a klidně vyseďával dlouhé hodiny v chladu a ve větru. Celá Štolbova rodina si Chittussiho záhy

české krajiny v motivech jihočeských rybníků a v obrazech z Českomoravské vysočiny. Maloval krajinu v plném denním světle bez romantické stylizace. *Diderot...*, Svazek 3 g-j, s. 291.

⁷⁷⁰ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 276 - 277.

⁷⁷¹ Štolbova veselohra *Vodní družstvo* měla premiéru 1. 12. 1886 v Národním divadle v Praze.

⁷⁷² ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 270 – 271.

⁷⁷³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 279 – 280.

velice oblíbila a oslovovala ho *Kýto*. Ten si pak nejvíce oblíbil Štolbovy malé dcery. Nejmladší Olga byla jeho *miláčkem* a Chittussiho ji dokonce portrétoval. V domě Štolby zažil Chittussi i vážný románek s mladou dívkou ze sousedství. Po třech měsících však Nechanice opustil a vrátil se do Prahy. Se Štolbovou rodinou si Chittussi stále dopisoval a do Nechanic se na léčení znovu vrátil koncem léta 1887. V únoru roku 1888 dokonce Chittussi přijal Štolbovo pozvání na tamní soukromý ples, kde se po dlouhé době setkal se svou láskou. V nechanických společenských kruzích už delší dobu kolovaly zvěsti, že ji Chittussi požádal o ruku. Tato informace však není nikde více rozvíjena.⁷⁷⁴ Od konce 80. let trpěl Chittussi chronickým katarem, který ignoroval a považoval ho za vyléčený. Zanedlouho se mu však zdraví zhoršilo a nemohl již cestovat. Štolba ho ještě několikrát navštívil. Po vleklé nemoci 1. května 1891 zemřel. Na vlastní přání byl pohřben na Vyšehradě. Roku 1893 dala Josefina Náprstková⁷⁷⁵ s pomocí Štolby, Zeyera a několika dalších přátel jeho hrob opravit tak, aby byla úctyhodně zachována jeho památka. To dokumentuje i fotografie Chittussiho hrobu, jež je součástí Štolbových pamětí.⁷⁷⁶

⁷⁷⁴ Tamtéž, s. 279 – 310.

⁷⁷⁵ Josefa Náprstková, rozená Křížková (8. 10. 1838 -), od 1875 provdána za Vojtu Náprstka. Od mládí pomocnicí jeho matky Anny. Její činností vzniklo v Náprstkově muzeu oddělení Práce našich matek. Zájem o českou lidovou práci. *Ottův slovník naučný...*, Svazek XVII. Median – Navarrete, 1888, s. 1039.

⁷⁷⁶ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 310 – 313.

10 ZÁVĚR

Závěrem se pokusme výše prezentovaný text shrnout a zhodnotit. Odpovězme také na klíčovou otázku, zda předkládaná diplomová práce nese rysy odborné historické biografie. Podejme i důkaz o tom, že studium Štolbovy osobnosti a jeho díla přineslo uspokojivé odpovědi na otázky položené v úvodu této práce. Je patrné, že při ucelené rekapitulaci Štolbova života v patřičných souvislostech nám vyvstává před zraky plastický obraz člověka, jenž za sebou zanechal nezanedbatelný odkaz a jenž ovlivňoval nejen své vrstevníky, ale i nastupující generace. Také konstatujme, že na svou dobu a dobové podmínky byl Štolbův život až překvapivě dynamický, nestereotypní, dobrodružný a jistě naplněný. Díváme-li se například jen na události, které dospívajícího Štolbu zastihly v jeho studentských letech a které v pražské společnosti o to více rezonovaly, shledáváme, že již prostředím, dobou a sociálním postavením byl podněcován k významnějším počínům. Vždyť hluboká proměna rakouské říše, která se stala konstituční monarchií, přinesla vnitřní společnosti nové možnosti. Výchova v české občanské rodině podporující český jazyk, českou kulturu i tradici pak předznamenávala Štolbův kritický pohled na jeho okolí žijící v poněmčeném duchu. Josefa Štolbu považujeme za národně smýšlejícího vlastence usilujícího o povznesení české kultury a společnosti. Domácí zázemí a vliv rodičů měly klíčový vliv na autorův budoucí směr působení. Vedle výchovy Štolbu ovlivňovaly i další faktory. Pocházel z měšťanské úřednické rodiny žijící převážně v Praze, která si držela určité společenské postavení přesto, že se vždy musela starat o existenční zajištění. Studoval na prestižním akademickém gymnáziu a úspěšně absolvoval právnickou fakultu. V pražských šlechtických rodinách, ve kterých působil několik let jako vychovatel, si osvojil vynikající společenské chování a některé nároky noblesní společnosti (etiketu, cizí jazyky, konzumaci vybraných pokrmů). Aniž by se jakýmkoli náznakem Štolba o náboženství zmiňoval, můžeme ho zařadit k tradičnímu středoevropskému křesťanskému založení. Neopovrhoval ani maloměstským způsobem života. Ve své notářské praxi, kterou provozoval po celý život a která pro něho představovala především v prvních desetiletích jeho profesní činnosti stěžejní zdroj obživy, se setkával a jednal se všemi vrstvami obyvatel. O osobním vztahu k německé národnosti se sám autor vyjadřuje v různých souvislostech opakovaně, nikdy se však neuchyluje k nacionálním výpadům či šovinistickým postojům. Jeho smýšlení se v tomto směru

nenese v duchu nenávisťných intencí. Ve svých textech vždy popisuje česko-německé a německé záležitosti co nejobjektivněji a zabývá se spíše tím, jak podpořit české zájmy a domácí prostředí. Politické či hospodářské problematice se pak detailněji nevěnuje vůbec. Štolba nekomentuje ani významné dobové události, které se ho zajisté v každodenním životě dotýkaly. Vzhledem k jeho právníckému vzdělání a občanskému povolání notáře předpokládáme, že se v daných záležitostech velmi dobře orientoval. Politické a legislativní změny musely mít hlavně na jeho profesní život výrazný dopad. O Štolbově hodnotové orientaci toho z pramenů i sekundárních zdrojů víme mnohem více, než o jeho názorové a politické inklinaci. Přesto, že s žádným politickým proudem oficiálně nesympatizoval, víme, že nejbližší měl k tzv. mladočechům. Usuzujeme tak například ze Štolbovy úzké vazby na přítele a vzdáleného příbuzného Julia Grégra, spoluzakladatele Národní strany svobodomyšlné. Vedle toho se Štolba stýkal s jeho bratrem Edvardem Grégrem, dále Josefem Barákem či Emanuelem Englem, tedy dalšími aktivními členy jmenované strany. Již jako student měl možnost Štolba nahlédnout i do redakce Národních listů, tiskového orgánu mladočechů, ve kterém se setkával s dalšími představiteli daného proudu. Později do novin sám přispíval vlastní produkcí. Programové pojetí mladočechů (demokratizace, české národní a zároveň liberální směřování, podpora českého školství, ochrana svobod, zrovnoprávnění češtiny, rozšíření volebního práva apod.) poté odpovídá i způsobu uvažování Josefa Štolby. Zajímáme-li se o Štolbův vztah k ženám, můžeme vycházet jen z jeho osobních poznámek. Konstatujeme tedy, že o své manželce se vyjadřoval vždy seriózně a s úctou. Dle jeho vlastních slov ji také považoval za prvního čtenáře a objektivního a pravdivého kritika svých textů. Po svém návratu z americké výpravy se kvůli ní také nevypravil na již naplánovanou několikaletou cestu přes Persii, Čínu, Japonsko a Sibiř. Poměrně liberální a demokratická výchova tří vlastních dcer pak nasvědčuje, že ženy Štolba vnímal jako sobě rovné partnery. Ve svých pamětech se také několikrát zmiňuje například o svém hlubokém obdivu k herečce Otýlii Sklenářové-Malé. Při cestách do zahraničí si však neodpustil někdy i pikantnější komentáře hodnotící cizokrajné ženy. Zde si všímal především jejich odlišné fyzické konstituce, netypického vzhledu, nezvyklé stavby obličeje či jiné barvy pleti. Na základě četby jeho textů víme, že u žen preferoval plnost jejich tělesných tvarů. Za normální a krásné považoval pouze Středoevropanky, tedy ženy ze známého kulturního okruhu.

Mezi Štolbovy zájmy patřily literatura, divadlo, umění, cestování a psaní. Především díky znalosti několika světových jazyků se Štolbovi naskytly příležitosti k vycestování do zahraničí již v mladém věku. Josefa Štolbu dnes řadíme do skupiny cestovatelů-spisovatelů beletristů. Osobní svědectví o jeho výpravách do ciziny se mu nejednou stalo inspiračním zdrojem a předlohou pro vlastní uměleckou tvorbu. Již ze zahraničí autor občas do českých redakcí zasílal drobné fejetony, které stručnou a zajímavou formou přibližovaly záznamy z cest. Komplexnější informace o svých dobrodružných výpravách Štolba většinou i knižně publikoval s cílem seznámit se vzdálenými lokalitami a poměry právě domácí publikum. Za tímto účelem v Čechách vykonal i řadu osvětových přednášek. Jeho cestovatelské počiny chápeme také jako projev národního buditelství. Štolbovo otevřené humanistické smýšlení s nestranným přístupem k té či oné cizí národnosti a kultuře mu pak poskytovalo hlubší vhled do celé problematiky. Přesto, že má Štolba velice blízko k demokratickému a rovnému způsobu uvažování, v souvislosti s domorodým cizokrajným obyvatelstvem v nejrůznějších končinách naší planety zůstává konzervativní a stereotypní. Sice si je vědom negativních důsledků evropského kolonialismu a imperialismu, zastává však vychovatelský přístup a je přesvědčen o tom, že bílí a vzdělaní kolonizátoři mají negramotným a barbarským národům co nabídnout. Na svých cestách Štolba sice rád zkouší neobvyklé způsoby tamního života (stravu, dopravu, ubytování, divadlo,...), ale v zásadě není ochoten se místním poměrům přizpůsobit. Z jeho cestopisů je evidentní, že je navyklý na určité standardy. Od nabízených služeb očekává určitou úroveň, od navštívených míst (hotelů, restaurací, dopravních prostředků, divadel) pak určitý komfort a estetickou adekvátnost. Štolbovy negativní kritiky a pejorativní či hanlivá hodnocení pak pramení z jeho zakořeněných a osvojených norem, úzů a zvyklostí. Při detailní analýze autorových cestopisů zjišťujeme, které jevy na svých cestách opakovaně sledoval, čímž se nám opět potvrzuje sféra jeho zájmu. Poetika Štolbových cestopisů vykazuje realistickou metodu záznamu. Detailně popisné pasáže a systematické vysvětlování neznámých jevů odkazují na Štolbův pozorovací talent. Štolba dobře zná své čtenáře a je zřejmé, že je chce vzdělávat i bavit. Jeho práce jsou čtivé, humorné, nekonvenční a zaměřením spíše populárně naučné. Za nejzajímavější a nejcennější v autorových cestopisných textech považujeme jeho subjektivní hodnocení, výčty dojmů a názorů. Nejčastějším terčem jeho ostrovtipu a kritiky jsou však všudypřítomně zkažené lidské mravy, špatné lidské vlastnosti a pokřivené mezilidské vztahy. O Štolbových dovednostech lze z jeho cestopisů také mnohé vyčíst.

Ovládal jízdu na koni, uměl používat střelné zbraně, naučil se plavat a zvládal absolvovat i delší a náročnější pěší túru.

K předním Štolbovým vášním patřilo divadlo. Sám autor vytvořil přibližně třicet vlastních dramát, řadu jiných do češtiny přeložil a některé jeho beletristické texty se staly předlohou dramatických kusů jiným autorům. Podrobný pohled na soudobé divadlo pak dokládají nejen Štolbovy dramatické práce, ale i odborné divadelní kritiky, počty repríz a návštěvnost her. Během svého života se autor s divadlem seznámil po všech jeho stránkách. Znal roli divadelního diváka, jevištního herce i dramatického autora. Štolbu považujeme za dramatika pražského kulturního okruhu, který přesto, že tvořil pro široké publikum, netvořil primárně pro scénu předměstských jevišť. S přibývajícím věkem došel hluboké úcty u kolegů i kritiků a stal se uznávanou osobou v oboru. Příznačným žánrem pro Štolbu byla veselohra s tématem měšťáctví. Jeho veselohry nabízely rozptýlení, zábavu i poučení. Často používal metodu zrcadla, která umožňovala prostřednictvím her divákům ukázat pohled na vlastní slabiny, mravní nedostatky a neřesti. Nejčastěji tematizoval sociální problematiku střední maloměstské vrstvy a negativní rysy veřejného života českých obcí a vesnic. Výrazným inspiračním zdrojem se Štolbovi stal život v Nechanicích a Pardubicích. Drobnohledu zkušeného pozorovatele ve východních Čechách neuniklo téměř nic. Pomocí realistické metody záznamu pak autor do svých prací přenášel skutečné osudy lidí z vlastního okolí. Přesto, že se Štolba často pokoušel o didaktický přístup, nenabízel společnosti recept na nápravu vedoucí k lepšímu a hodnotnějšímu životu. Po řadě úspěchů s komediálně laděnými dramaty se pokusil i o zobrazení vážnějších témat. Pojetím a dramatickou výstavbou jeho tvorba v 70. letech 19. století splývala s dobovou produkcí inspirovanou zpravidla vídeňskou a pařížskou situační komedií/lokální fraškou. Vrcholu ve své divadelní kariéře dosáhl ve druhé polovině 80. let 19. století, kdy v éře nastupujícího českého realismu zobrazoval již zmiňované odpozorované postavy z maloměstského prostředí. Ve této době byl Štolba kmenovým autorem Národního divadla v Praze a oblíbeným dramatikem na mnoha mimopražských scénách. Literárně činný pak zůstal téměř do konce života. Charakter jeho veseloher se však postupně měnil. Od nezávazných frašek a satir na maloměstské poměry se na přelomu století dostal k situačním veselohrám s jemně erotickou zápletkou a v pozdním období k reflexi vážnějších životních otázek, dotýkajících se zejména rodinného mezigeneračního

soužití a hledání odpovědi mladých jedinců za smysluplné prožití vlastního života. Ve Štolbových dramatických textech dominuje rovina zábavná nad výchovnou a poznávací. Ohlas širokého publika pak často ukazoval, nakolik je jeho úsilí přínosné a životaschopné pro kulturní potřeby společnosti i pro národní literaturu. S literární kritikou, často i velice ostrou a nepřívětivou, se Štolba potýkal celý život. Na jedné straně byl chválen za dramatickou zručnost, na té druhé pak haněn za neoriginalitu, nedostatek původnosti, opakování stejných postupů a za snahu o osvědčené líbivé efekty. Tím, že Štolbova dramatická poetika reagovala na proměny hlavního proudu světové veseloherní tvorby, působila autorova tvorba silně i na vývoj v domácím prostředí. Realizovaná dramata Josefa Štolby z divadelních jevišť nezmizela ani po jeho smrti. I když méně než dříve, byly jeho hry uváděny prakticky celé 20. století. Ani dnes nejsou jeho hry zapomenuty. Štolbova dramata nejčastěji znovuožívají menší regionální divadelní soubory či ochotnické skupiny. Není však výjimkou, že se autorovy práce objevují i na prknech Východočeského divadla v Pardubicích či na pražských scénách.

Aktivní zájem o útvary krásné literatury v nejrůznějších podobách se úzce prolíná se všemi ostatními sférami Štolbova života. Vedle role čtenáře si Štolba osvojil i roli autora beletristických textů či roli odborného literárního kritika. Řadu let byl i spolutvůrcem vybraných dobových periodik a knižnic. I jeho prozaická poetika se však postupně proměňovala. Jako autor drobných humoresek byl vnímán celá 70. léta 19. století. Jeho kratičké vtipné či satirické texty tehdy vycházely v nejrůznějších časopisech a zaujímaly jednu až dvě stránky. I na beletristickém poli ke Štolbovým inspiračním zdrojům patřily jeho vlastní zážitky a zkušenosti. Autor tematizoval špatné lidské vlastnosti, upozorňoval na lidskou zkaženost a mravní prohnitost. Za nejvyšší hodnoty považoval lásku, přátelství a věrnost. Obdobně jako ve svých dramatech i zde často vyzdvihoval důmyslnost, ostrovtip a originální jednání. Pracoval s nadsázkou a karikaturou. Drobné prózy charakterizoval rychlý spád, moment napětí a závěrečná pointa. Proměna Štolbovy prozaické poetiky je dobře pozorovatelná na jeho textech z 80. let 19. století. Tehdy se odklonil od drobných humoresek a přišel s rozsáhlejšími novelami a povídkami, které měly hutnější, propracovanější a hlubší ráz. Novým a očividně nevyčerpatelným inspiračním zdrojem se mu stal život na maloměstě, v Nechanicích. Autor zjevně pracoval s metodami realismu, své postavy zasazoval do věrohodných situací a jejich charakteristiky ani osudy nepřibarvoval. Pro autorův styl

byl i zde opět typický detailní popis a drobnohled. Ani v pozdějším Štolbově tvůrčím období nemůžeme hovořit o psychologii postav. Jeho hrdinové se příliš nevyvíjeli. Další období Štolba svou beletristickou tvorbu oživil povídkami s vážným obsahem a tragickým vyvrcholením.

Také se začal věnovat vzpomínkové a bilanční próze. Podobně jako na poli dramatického umění se i jako autor krásné prózy musel potýkat s negativními literárními kritikami. Máme-li Štolbu z hlediska literární historie zařadit, náleží do skupiny ruchovsko-lumírovské generace, kterou zastřešuje literární realismus. Dvě výrazné literární skupiny, ruchovci a lumírovci, vedle sebe existovaly hlavně v 70. a 80. letech 19. století. Ve svých názorech a postojích se sice střetávaly, nikdy však nevystupovaly proti sobě. Nejednalo se o vzájemně soupeřící skupiny, naopak se vzájemně obohacovaly a doplňovaly. Řada autorů hlásící se nejprve k ruchovcům měla někdy svou pozdější tvorbou dokonce blíže k lumírovcům. Josef Štolba stál osobně u zrodu almanachu *Ruch* roku 1868. K ruchovcům náležel tematizováním aktuálních národních a sociálních problémů, vlasteneckých myšlenek, českého venkova a reality vůbec. Také přispíval do časopisu *Osvěta*, tiskového orgánu tohoto literárního hnutí. Ruchovské motto „*umění pro národ*“ dobře vyjadřuje Štolbovy dlouholeté snahy. Zejména díky překladům a zahraničním inspiračním zdrojům můžeme Štolbu zařadit i k lumírovcům, kteří se svou tvorbou chtěli přiblížit světu a modernímu člověku. Ke generaci lumírovců, kteří se sdružovali kolem časopisu *Lumír*, do něhož i autor často přispíval, ze Štolbových přátel patřili například Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický či Julius Zeyer. Na základě úzkého kontaktu s nimi či vzájemným názorovým ovlivňováním pak Štolba inklinoval i k tomuto literárnímu směru.

Výzkum jasně ukazuje a potvrzuje, že prostřednictvím Štolbovy osoby můžeme hlouběji poznat i dobovou společnost (její založení, kulturní a hodnotovou orientaci, každodennost,...), jež ho v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století obklopovala. Josefa Štolbu vnímáme jako aktivního českého vlastence a buditele, který po celý život nejrůznějšími formami a snahami povzbuzoval národní vědomí, tradici i produkci. Štolba je také reprezentantem příslušníka české intelektuální elity v době sílící a vrcholící emancipace českého národa. Zkoumáním jeho přátelských

a společenských kontaktů poznáváme mnoho nového o známých i méně známých osobnostech z jeho okolí. Někdy se jen utvrzujeme v již ověřených informacích, čímž Štolbovy texty nabývají na věrohodnosti a autenticitě. Život Josefa Štolby byl propojen s řadou význačných jmen. Ze starší generace jmenujme osobnosti jako byli Václav Kliment Klicpera, Wladiwoj Tomek, Ferdinand Mikovec, Erazim Wocel, Karel Jaromír Erben, Karel Sabina, Václav Bolemír Nebeský či Gustav Pflegr Moravský. Z mladší generace se pak Štolba přátelil například s Janem Nerudou, Vítězslavem Hálkem, Jakubem Arbesem, Josefem Václavem Sládkem, Svatoplukem Čechem, bratry Grégrovými, Eliškou Krásnohorskou, Karolinou Světlou či Juliem Zeyerem. Vedle literátů udržoval úzké styky také s řadou dramatiků, nakladatelů, redaktorů, malířů a cestovatelů. Drobné Štolbovy vzpomínky či zmínky na jmenované i jiné osobnosti jeho doby podhalují autorův osud v širším kontextu. Například i ze vzájemné korespondence se někdy dozvídáme nečekané perličky, které odborná či historicky orientovaná literatura doposud nezmiňovala.

A proč tak zajímavá osobnost své doby jako Josef Štolba zůstával dlouho okrajovým tématem publicistů, historiků, badatelů i životopisců? Pravděpodobně proto, že zájem o zkoumání dramatických textů se obvykle řadil v kontextu dějin národní literatury až za poezii a prózu. I Štolbovy prozaické texty navíc svým typem ani charakterem nepřesahovaly již na prahu svého vzniku exkluzivní sféru literatury. Navíc byly zamýšleny pro široké publikum. Jejich zkoumání se tak pro literární historiky stalo už v prvopočátku nezajímavou a okrajovou záležitostí. Nebyly-li tedy zkoumány primární autorovy texty, chyběl zde podnět i pro historiky a životopisce. Literární historie se také dlouhou dobu zabývala pouze prestižní tvorbou, takže se jiný typ literární produkce do skupiny sledovaného materiálu nedostával. Ustálenými a opakovanými výklady téhož navíc docházelo k vytváření zkresleného stereotypního rámce a odborné publikace, encyklopedie či učebnice zabývající se vývojem české literatury a historie pak sledovaly stále stejná témata a jinými slovy omílaly totéž. Záležitostí teprve doby nedávné je danou situaci změnit obzvláště analyzováním dříve tak nezajímavé historie. Nadešla doba, kdy nezkoumáme jen dobovou vysokou literaturu, ale i produkci, která kdysi ovlivňovala běžné čtenáře. Zájem o takový výzkum nepřispívá jen k hlubšímu kulturnímu a sociologickému poznání minulých dob, ale zároveň zasazuje jevy a osobnosti do nových souvislostí. Nově se tak odhalují

vzájemné vazby a motivace mezi texty rozdílných sfér, proměňuje se pohled na národní literaturu i na národní dějiny a recepcce historie tak získává komplikovanější, ale o to celistvější a plastičtější podobu. I to může být odpovědí na to, proč k vytvoření Štolbova životopisu tak dlouho chyběl důvod a proč k oné záležitosti přistupujeme až nyní. I my se látkou zabýváme proto, že dlouho chyběl o pojednávanou problematiku zájem. Láká nás také Štolbovo všestranné založení, které dokládá obrovské množství archivního materiálu. O to více se nám zdá, že studium jeho osobnosti je smysluplným, přínosným a logickým krokem. O postavu Josefa Štolby navíc v posledních letech nejvíce zájem jen specializovaní historikové či výzkumníci z řad vysokoškolských studentů. Jak již bylo nastíněno, ani dnes neutuchá zájem o některá autorova dramatická díla. Menší divadelní společnosti jeho hry realizují stále. Jméno Josefa Štolby bylo také v posledních letech opakovaně připomínáno v několika tematických televizních a rozhlasových pořadech. V malých východočeských Nechanicích ožívá Štolbův odkaz každým dnem prostřednictvím Štolbovy městské nechanické knihovny, která od roku 2008 opět hrdě nese jméno svého zakladatele. Štolbovou ulicí se lze i v současné době projít v řadě větších i menších českých měst a obcí. V Hradci Králové je na Štolbově rodném domě k vidění bronzová pamětní deska a v centru Pardubic stále stojí dům, který Štolba na vlastní náklady vystavěl. Největší a snad i nadčasový odkaz však nesou Štolbovy publikované práce a příspěvky. Ke studiu a bádání v širších či detailnějších souvislostech stále vybízí i několik archivně uložených pozůstalostí dotýkajících se Štolbova odkazu. Zda se naše stanovené úmysly podařily a k sestavení kvalitní a reprezentativní odborné historické biografie došlo, necht' posoudí čtenář sám. My se domníváme, že se vytyčený úkol zdařil a biografie dle základních nároků a požadavků na tento žánr vytvořena skutečně byla.

11 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

11.1 Prameny

11.1.1 Prameny archivní

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), 4,2
bm nezpracováno, 0 bm zpracováno, 0 bm inventarizováno, archivní soubor není
přístupný k nahlížení

nezpracované kartony

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond: Velké formáty: diplomy

Rodinný archiv Dobroslava Štolby

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond: Notářství Štolba Josef, JUDr., Nechanice
inventář 1999, s. 12, ev. č. 1549

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond: Rodinný archiv Štolbů (1787 – 1950)
inventář 2001, s. 21, ev. č. 1660
inv. č. 34, krat. č. 1, Články o Dr. Josefu Štolbovi

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond: Štolbova knihovna Nechanice
inventář 1967, s. 2, ev. č. 63

Státní okresní archiv Pardubice, fond: Notářství Pardubice
sdružený a soupisový inventář 1979, s. 10. ev. č. 182/2
inv. č. 44, kn. č. 38, Rejstřík jednací 1911 – 1912
inv. č. 26, kn. č. 20, Index abecední

Státní okresní archiv Pardubice, fond: Rukopisy
kn. č. 27, Memorabilien der Stadt Pardubitz gesammelt und gewidmet der
Vaterstadt
vom Vincenz Kablik pens. Magistratssekretair im Jahre 1850, s. 150, 179, 696

Státní okresní archiv Pardubice, fond: Spolek divadelních ochotníků Štolba Rosice nad Labem

prozatímní inventární seznam 1981, s. 2, ev. č. 770

Štolbova městská knihovna Nechanice, archiv spravuje Hana Kramářová.

11.1.2 Prameny vydané

11.1.2.1 Primární prameny vydané

11.1.2.1.1 Cestopisy

ŠTOLBA, Josef: *Americké povídky*. Praha, J. Otto 1882, 383 s. Z našich i cizích vlastí.

ŠTOLBA, Josef: *Klepy z cest*. Praha, J. Otto 1873, 234 s.

ŠTOLBA, Josef: *Na půdě moři urvané. Črty z výletu do Holandska*. Praha, F. Bačovský 1896, 240 s. Všeobecná zajímavě poučná knihovna, č. 12.

ŠTOLBA, Josef: *Na skandinávském severu. Črty z výletu do Švédska, Norska a Dánska*. Praha, J. Otto 1884, 314 s. Z našich i cizích vlastí, č. 3.

ŠTOLBA, Josef: *Prales. Obraz ze života mexických indiánů*, 2. vydání. Praha, J. Otto 1892, 103 s.

ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem I. V Západní Indii*. Praha, Grégr a F. Dattel 1874, 218 s.

ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem II. V Mexiku*. Praha, Grégr a F. Dattel 1875, 200 s.

ŠTOLBA, Josef: *Za oceánem III. V Severní Americe*. Praha, Grégr a F. Dattel 1876, 181 s.

ŠTOLBA, Josef: *Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska*. Praha, J. Otto 1890, 226 s. Z našich i cizích vlastí, č. 8.

ŠTOLBA, Josef: *Ze slunných koutů Evropy. Vzpomínky z menších cest.* Praha, Česká grafická akc. společnost Unie 1918, 244 s.

ŠTOLBA, Josef: *Ze Západní Indie a Mexika. Černošská republika Haiti.* Praha, Česká grafická Unie 1920, 85 s. Země a lidé.

ŠTOLBA, JOSEF: *Ze Západní Indie a Mexika. Jamajka a mexické pobřeží.* Praha, Česká grafická Unie 1920, 118 s. Země a lidé.

11.1.2.1.2 Dramata

ŠTOLBA, Josef: *Ach, ta láska! Veselohra o třech jednáních.* Praha, Máj 1907, 134 s.

ŠTOLBA, Josef: *All right. (ól rajt). Veselohra o jednom jednání.* Praha, F. Šimáček 1888, 80 s.

ŠTOLBA, Josef: *Bratranec. Fraška v jednom jednání.* Praha, J. Pospíšil 1870, s. 84.

ŠTOLBA, Josef: *Její systém. Veselohra o třech jednáních.* Praha, Máj 1905, 184 s.

ŠTOLBA, Josef: *Jenom ne písemně! Veselohra v jednom jednání.* Praha, J. Pospíšil 1876, 56 s.

ŠTOLBA, Josef: *Krejčí a švec. Fraška se zpěvy a tanci ve 3 jednáních.* Praha, Kober 1870, 68 s.

ŠTOLBA, Josef: *Křivé cesty. Veselohra o třech jednáních.* Praha, F. Šimáček 1891, 139 s.

ŠTOLBA, Josef: *Maloměstští diplomati. Veselohra o třech jednáních.* Praha, F. Šimáček 1888, 114 s.

ŠTOLBA, Josef: *Matčino dílo. Původní drama ve čtyřech jednáních*, 1. vydání. Praha, Fr. A. Urbánek 1873.

ŠTOLBA, Josef: *Mezi umělci. Žert o jednom jednání*. Praha, F. Šimáček 1896, 42 s.

ŠTOLBA, Josef: *Mořská panna. Žert o třech jednáních*. Praha, F. Šimáček 1901, 137 s.

ŠTOLBA, Josef: *Na letním bytě. Veselohra o třech jednáních*. Praha, F. Šimáček 1918, 184 s.

ŠTOLBA, Josef: *O tom velkém boji se ženami. Růžový žert ze šedivého pravěku o třech jednáních se zpěvem a tancem*. Praha, Máj 1925, 93 s.

ŠTOLBA, Josef: *Peníze. Drama o 3 jednáních*. Praha, F. Šimáček 1895, 106 s.
Dramatická díla Josefa Štolby, sv. 3.

ŠTOLBA, Josef: *Po letech. Drama o třech jednáních*. Praha, Máj 1924, 124 s.

ŠTOLBA, Josef: *Spiknutí v Podmazově. Fraška ve třech jednáních se zpěvy a tancem*. Praha, Knihkupectví Jaroslava Pospíšila 1871, 96 s.

ŠTOLBA, Josef: *Staré hříchy. Veselohra o třech jednáních*. Praha, Máj 1913, 120 s.

ŠTOLBA, Josef: *Staří blázni. Obrázek ze života o třech jednáních*, 3. vydání. Praha, M. Knapp 1893, 70 s.

ŠTOLBA, Josef: *Tak je to na tom světě! Veselohra v jednom jednání*. Praha, Nákladem knihkupectví Jaroslava Pospíšila 1873, 98 s.

ŠTOLBA, Josef: *Tvrdé palice. Komická zpěvohra v 1 jednání*. Praha, F. A. Urbánek 1882, 48 s. Bibliotéka operních operetních textů, řada 2, sv. 4.

ŠTOLBA, Josef: *Únos. Veselohra v jednom jednání*, in: ASCHENBRENNER, Emil: *Věžeň carovny: veselohra ve dvou jednáních / dle Bayard-a a Lafont-a; přeložil V.K.*

Častolovský. *Únos: veselohra v jednom jednání / od Josefa Štolby. Za nevěstou: veselohra ve dvou jednáních/z humoresky Aloisa Gallata.* Praha, Knihkupectví Jaroslava Pospíšila 1872, 99 s.

ŠTOLBA, Josef: *Vodní družstvo. Veselohra o 3 jednáních.* Praha, F. Šimáček 1887, 112 s. *Repertoir českých divadel, sv. 3.*

ŠTOLBA, Josef: *Zapovězené ovoce.* Praha, J. Štolba 1872, 122 s. *Divadelní svět, sv. 1.*

ŠTOLBA, Josef: *Za šlechtickým erbem. Lidová hra o třech jednáních.* Praha, Máj 1909, 164 s.

ŠTOLBA, Josef: *Závět'. Drama o třech jednáních.* Praha, F. Šimáček 1889, 107 s.

ŠTOLBA, Josef: *Zlatá rybka. Veselohra o třech jednáních.* Praha, Máj 1918, 93 s.

ŠTOLBA, Josef: *Zločin v horské boudě. Veselohra o třech jednáních.* Praha, Máj 1920, 144 s.

ŠTOLBA, Josef: *Zloděj. Drama o jednom jednání.* Praha, F. Šimáček 1896, 30 s.

11.1.2.1.3 Knižně vydaná beletrie, vzpomínkové práce

ŠTOLBA, Josef: *Divadelní paběrky. Vzpomínky tří divadelních nadšenců.* Praha, Máj 1902, 250 s.

ŠTOLBA, Josef: *Humoresky.* Praha, J. Otto 1875, 403 s.

ŠTOLBA, Josef: *Humoresky.* Praha, Unie 1919, 259 s.

ŠTOLBA, Josef: *Novelly I.* Praha, Josef R. Vilímek 1885, 207 s.

ŠTOLBA, Josef: *Pod farní střechou.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje, Praha 1905.

ŠTOLBA, Josef: *Z dramát života: novelly*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1904, 139 s.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, 276 s.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků II.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1905, 374 s.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1906.

11.1.2.2 Sekundární prameny vydané

ADÁMEK, Karel: *Paříž: cestopisný úryvek*. Praha, J. Otto 1872, 147 s.

BOLESLAVSKÝ, Josef Mikuláš: *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel. Nové sbírky svazek 57*. Praha, Mikuláš & Knapp 1873, 92 s.

CABALLERO, Fernán: *Justa a Rufina: povídka*. Praha, Nákladem knihkupectví I. L. Kobrova 1882, 46 s. Ústřední knihovna, seš. 49.

HERRMANN, Ignát; JELÍNEK, Edvard; KLÁŠTERSKÝ, Antonín; ŠIMÁČEK, M. A.: *Černá hodinka: vzpomínky členů Máje I. a II. část*. Praha, J. Otto 1892, 391 s.

JAROŠKA, J., LIPOVSKÝ, V.: *Almanach královského zemsk. českého divadla v Praze na rok 1878*. Praha, Kněhtiskárna B. Stýbla 1877.

KÁDNER, Karel: *Stáňa: libreto k opeře o jednom dějství*. Praha, F. A. Urbánek 1900, 26 s.

MORTON, Thomas: *Není všechno zlato, co se třpytí*. Praha, Nákladem J. Pospíšila 1891, 96 s. Divadelní biblioteka, sv. 181.

NERUDA, Jan: *Menší cesty*. Praha, Grégr a F. Dattel 1877, 233 s. Feuilletony Jana Nerudy, sv. 4.

RUDOLF, rakouský korunní princ: *Cesta po zemích východních*. Praha, J. Otto 1884, 172 s.

STROUPEŽNICKÝ, Ladislav: *Cavani*. Praha, Theodor Mourek 1878, 164 s.

STROUPEŽNICKÝ, Ladislav: *Rozmanité čtení*. Praha, J. Otto 1875.

ŠÍPEK, Karel: *Vzpomínky na Prozatímní. Osm kapitol z minulosti českého divadla*. Praha, F. Topič 1918, 96 s.

ŠTĚCH, Václav: *Vinohradský případ*. Praha, J. Otto 1928, s. 337.

11.2 Literatura

11.2.1 Slovníky a encyklopedie

BĚLINA, Pavel, et al.: *Kronika Českých zemí*, 2. vyd. Praha, Fortuna Print 2003, s. 148, 508, 520 - 521. ISBN 80-7321-071-1.

ČERNÝ, František - KLOSOVÁ, Ljuba: *Dějiny českého divadla III. Činohra 1848 - 1918*. Praha, Academia 1977, 657 s.

ČERNÝ, František; SCHERL, Adolf: *Dějiny českého divadla IV, Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace*. Praha, Academia 1983, 706 s.

Československá vlastivěda, Díl X. OSVĚTA, Praha, Sfinx Bohumil Janda 1931, s. 538, 550.

Diderot. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, Svazek 1 – 8. Praha, Diderot 1999. ISBN 80-902555-2-3.

GÖTZ, František - TETAUER, Frank: *České umění dramatické. Činohra*, Díl 1. Praha, Šolc a Šimáček 1941, 371 s.

HUTTER, Josef - CHALABABA, Zdeněk: *České umění dramatické. Zpěvohra*, Díl 2. Praha, Šolc a Šimáček 1941, 384 s.

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, Díl 1 – 4. Praha, Academia 1985 - 2008.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, Svazek I – VII. Praha, Československý kompas 1925 – 1933.

MENCLOVÁ, Věra; VANĚK, Václav a kol.: *Slovník českých spisovatelů*. Praha, Libri 2005, 882 s., ISBN 80-7277-179-5.

Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, Svazek I – XXVII. Praha, J. Otto 1888 – 1908.

ŠUBERT, F. A. - LIEBSCHER, K. - PRÁŠEK, J. - ŠTOLBA, J. - VRCHLICKÝ, J.: *Čechy: společnou prací spisovatelův a umělců českých*, Díl IV, Praha, J. Otto 1892, 285 s.

11.2.2 Odborná literatura, monografie

ADAMOVIČ, Ivan; NEFF, Ondřej: *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha, R3 1995. 349 s. ISBN 80-85364-57-3.

Almanach II Státního divadla v Brně, Soupis repertoáru českého divadla v Brně 1884 – 1974. Brno, Státní divadlo v Brně 1974.

BALVÍN, Josef: *Divadlo na Vinohradech 1907 – 1967*. Praha, Divadelní ústav – Divadlo na Vinohradech 1968, 271 s.

BENEŠOVÁ, Petra: *Pardubické notářství v letech 1852 – 1929*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Ústav historických věd, 126 s. Vedoucí práce Marie MACKOVÁ.

BENEŠOVÁ, Zdeňka; SOUČKOVÁ, Taťána; FLÍDROVÁ, Dana: *Stavovské divadlo. Historie a současnost*. Praha, Národní divadlo 2000, 134 s. ISBN 80-902183-7-7.

BOROVÍČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české – Cestovatelství*. Praha, Litomyšl, Paseka 2010, 757 s. ISBN 978-80-7432-000-2.

BRONCOVÁ, Dagmar, et al.: *Kniha o městě Pardubice*. Pardubice, MILPO 1999, 238 s. ISBN 80-86098-12-5.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Moje zápisky 1871 – 1914*. Praha, Skriptorium 2004, 440 s. ISBN 80-86197-51-4.

DURDÍK, Josef: *Kritika. Výbor úvah J. Durdíka o zjevech literárních a uměleckých*. Praha, Fr. A. Urbánek 1874, 359 s.

FILIPSKÝ, Jan, et al.: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha, Libri 1999, 620 s. ISBN 80-85983-59-1.

FINGAL, Petr: *Český spisovatel JUDr. Josef Štolba*, Praha, Spolek českých spisovatelů belletristů Máj 1930, 3 s.

GEBAUER, Bohuslav: *Východočeské otrokářství*. Praha, Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské 1906, 84 s.

HOJDA, Zdeněk: Na exotickém severu? Čeští návštěvníci skandinávských zemí na sklonku 19. století, in: *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 27. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 22. – 24. února 2007*,

BLÁHOVÁ, Kateřina; PETRBOK, Václav (edd.), Praha, Academia KLP 2008, 137 – 155 s., ISBN 978-80-200-1584-6, 978-80-86791-56-2.

HOSTOMSKÁ, Anna: *Opera. Průvodce operní tvorbou*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1958, s. 601 – 602.

JANKA, Otto: *Příběhy českých cestovatelů zapomenutých i nezapomenutých*. Třebíč, Akcent 2001, s. 117 – 119. ISBN 80-7268-122-2.

KLOSOVÁ, Ljuba: *Nástin dějin českého divadla od odchodu J. K. Tyla z Prahy až po počátky kritického realismu (1851 – 1887)*. Praha, SPN 1957, 135 s.

KLOSOVÁ, Ljuba: *Život za divadlo*. Praha, Odeon 1986, 283 s.

KODYM, Stanislav: *Dům U Halánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha, ČS 1955, 237 s.

KODYM, Stanislav: *Hrst vzpomínek (části v Památníku VN nezveřejněné)*, 1926, s. 185. Strojopis. Scrapbook 117, Náprstek Vojta 4.

KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé, Díl I*. Praha, Orbis 1961, 421 s.

KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé, Díl II*. Praha, Orbis 1961, 492 s.

LEVORA, Josef; ŠLECHTOVÁ, Alena: *Členové České akademie věd a umění 1890 – 1952*. Praha, Academia 2004, 443 s. ISBN 80-200-1066-1.

LUDVOVÁ, Jitka a kol.: *Hudební divadlo v českých zemích*. Praha, Divadelní ústav, Academia 2006, 698 s., ISBN 80-7008-188-0, 80-200-1346-6.

MARTÍNEK, Jiří - MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha, Libri 1998, 509 s. ISBN 80-85983-50-8.

NOVÁK, Arne: *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*, 5. vydání. Brno, Atlantis 1995, 1804 s., ISBN 80-7108-105-1.

PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí. Minulostí do přítomnosti*. Praha, Nakladatelství Al. Bohdaneckého 1916.

PRAŽÁK, Václav: *Nechanice. Obrázky z historie a života města*. Hradec Králové, GARAMON 2003, 190 s. ISBN 80-86472-14-0.

RADOŇOVÁ – ŠÁRECKÁ, Maryša: *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*. Praha, Dělnické nakladatelství 1945, 494 s.

RODR, Josef: *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové, Kruh 1986, s. 279 – 320. ISBN 46-006-86.

ROZHON, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha, Nakladatelství Aleš Skřivan ml. 2005, 317 s. ISBN 80-86493-18-0.

ŘEZNIČKOVÁ, Lucie: *JUDr. Josef Štolba – cestovatel*. Liberec, 2013. Bakalářská práce. TU v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Katedra historie, 233 s. Vedoucí práce Miloslava MELANOVÁ.

SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha, Vyšehrad: Národní muzeum 2011, 301 s. ISBN 978-80-7429-173-9.

SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby, Karla Pippicha a Václava Štecha*. Ostrava, 2007. Disertační práce (Ph.D.). Ostravská univerzita v Ostravě. Filozofická fakulta. Katedra české literatury a literární vědy, 208 s. Vedoucí práce Vedoucí práce Dagmar MOCNÁ.

Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881 – 1983, 1. díl: Soupis repertoáru 1881 – 1920. Praha, Národní divadlo 1983.

Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881 – 1983, 2. díl: Soupis repertoáru 1920 – 1983. Praha, Národní divadlo 1983.

Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881 – 1983, 3. díl: Rejstříky a pomocné přehledy. Praha, Národní divadlo 1983.

Sto let českého divadla v Plzni: 1865 – 1965. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1965, 309 s.

ŠOLLE, Zdeněk: *Vojta Náprstek a jeho doba.* Praha, Felis 1994, 255 s. ISBN 80-901766-0-7.

ŠTĚPÁN, Václav; TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta: *Prozatímní divadlo: 1862 – 1883 I.* Praha, Academia, Národní divadlo 2006, 743 s., ISBN 80-200-1480-2, 80-7258-238-0, 80-200-1443-8, 80-7258-257-7.

ŠTĚPÁN, Václav; TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta: *Prozatímní divadlo: 1862 – 1883 II.* Praha, Academia, Národní divadlo 2006, 954 s., ISBN 80-200-1481-0, 80-7258-256-9, 80-200-1443-8, 80-7258-257-7.

ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy.* Jinočany, H&H 2002, 318 s. ISBN 80-7319-010-9.

TILLE, Václav: *Kouzelná moc divadla.* Praha, Divadelní ústav 2007, 671 s. ISBN 978-80-7008-216-4.

URBAN, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918.* Praha, Svoboda 1982, s. 669, 673, 675.

11.3 Tištěné noviny a časopisy

11.3.1 Autorské články

ARBES, Jakub: Billance původní dramatické literatury české, Příspěvek k dějinám českého divadla od J. Arbesa, in: *Literární listy*, roč. 10, 16. 6. 1889, č. 13, s. 222.

ČAPEK, Karel: Dědeček divadelník, in: *Lidové noviny*, roč. 38, 13. 5. 1930, č. 240, s. 2.

ČERNÝ, Adolf: František Řehoř, in: *Světozor*, roč. 33, 20. října 1899, č. 48, s. 576.

DOMEČKA, L.: Rodák královéhradecký – Dr. Jos. Štolba, in: *KRAJ KRÁLOVÉHRADECKÝ, Organ republikánské strany zeměd. a maloroln. lidu*, roč. XVII., 1. 5. 1926, č. 33, s. 1.

DURDÍK, Josef: Umění, Zapovězené ovoce, in: *Světozor*, roč. 6 – 7, 5. 1. 1872, č. 1, s. 7 – 8.

DYK, Viktor: Vinohradské divadlo, in: *Lumír*, roč. 39, 1910 – 1911, č. 5, s. 236.

ENGEL, Emanuel: Jos. Štolba: Za šlechtickým erbem, in: *Zlatá Praha*, roč. 26, 1908 – 1909, č. 17, s. 204.

FINGAL, Petr: *Český spisovatel JUDr. Josef Štolba*, Praha, Spolek českých spisovatelů belletristů Máj 1930, 3 s.

FISCHER, Otokar: in: *Česká revue*, roč. 9, 1915 – 1916, s. 703.

FISCHER, Otokar: Divadlo a hudba, Lyžařská veselohra, in: *Národní Listy*, roč. 61, 7. 6. 1921, č. 154, s. 4.

FRIDA, Bedřich: Dramatické umění, Z Národního divadla, in: *Zlatá Praha*, roč. 4, 6. 5. 1887, č. 24, s. 382.

FRIDA, Bedřich: Dramatické umění, Národní divadlo, in: *Zlatá Praha*, roč. 5, 13. 4. 1888, č. 21, s. 334.

GUTH, Viktor: in: *Pokrok*, 29. 6. 1870.

GUTH, Viktor: České divadlo, in: *Politik*, 6. 8. 1869, č. 215.

GUTH, Viktor: Pražské divadlo, in: *Pokrok*, 6. 8. 1869, č. 102.

GÜTTLING, Eduard: U dra. J. Štolby v Pardubicích, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 526.

HÁLEK, Vítězslav: Pražský feuilleton, Naši měšťané a návštěva divadelní, in: *Květy*, roč. 1, 18. 1. 1866, č. 8, s. 94 – 95.

HOSTINSKÝ, Otakar: Dramatické umění a hudba, in: *Národní listy*, roč. 21, 4. 10. 1881, č. 242, s. 3.

JELÍNEK, Hanuš: in: *Lumír*, roč. 41, 1912 – 1913, č. 5, s. 234.

KOŘENSKÝ, Josef: Feuilleton. Za zlatem švédského severu, in: *Národní politika*, roč. 44, 17. 11. 1926, č. 315, ranní vydání pro Prahu, s. 1 – 2.

KOŘENSKÝ, Josef: Rozhledy. Česká literatura, in: *Květy*, roč. 5. 11. 1883, č. 11, s. 774 – 775.

KOŘENSKÝ, Josef: Vánoční vzpomínka, in: *Národní politika*, roč. 47, 25. 12. 1929, č. 353, s. 1, příloha.

KREJČÍ, František Václav: in: *Právo lidu*, 11. 3. 1905.

KRONBAUER, R. J.: Několik dodatků k pamětem dr. Josefa Štolby, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 519 – 526.

KUFFNER, Josef: Dramatické umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 26, 3. 12. 1886, č. 334, s. 3.

KVĚT, J.: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 517 - 518.

LADECKÝ, Jan: in: *Osvěta*, 1905, s. 357 – 358.

LADECKÝ, Jan: Referáty o stálých českých divadlech, in: *Česká Thalia*, roč. 1, 1. 1. 1887, č. 1, s. 9 – 10.

MÁDL, K. B.: Dramatické umění, in: *Zlatá Praha*, roč. 16, 1898-1899, č. 34, s. 407 – 408.

MAJEROVÁ, Marie: in: *Ženský svět*, roč. 21, 1917, s. 377.

MAJEROVÁ, Marie: Pražští komikové, K zahájení Burianova divadla na Smíchově, in: *Rudé právo*, 19. 8. 1928.

MÍŘIOVSKÝ, Emanuel: Feuilleton. Americké povídky. Napsal dr. Josef Štolba, in: *Lumír*, roč. 10, 10. 11. 1882, č. 32, s. 512.

MÍŘIOVSKÝ, Emanuel: Literatura česká. Novelly Josefa Štolby, in: *Zlatá Praha*, roč. 1, 1884, č. 51, s. 616.

MRKVIČKA, O.: Z malých pražských divadel, Mořská panna, in: *Lidové noviny*, 19. 8. 1928.

NEČÁSEK, Antonín: Divadlo, in: *Lumír*, roč. 29, 1900 – 1901, č. 19, s. 231 – 232.

NERUDA, Jan: Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 9, 6. 10. 1869, č. 276 s. 3.

NERUDA, Jan: Literatura a umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 11, 11. 12. 1871, č. 340, s. 2.

NERUDA, Jan: Na baště – Feuilleton, in: *Národní Listy*, roč. 9, 6. 8. 1869, č. 215, s. 1.

PANOCH, Pavel: Architekt Boža Dvořák a záchrana Kunětické Hory, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubic*, roč. 32, 1997, č. 9-10, s. 249 - 256.

SEIFERT, Jaroslav: in: *Rudé právo*, 7. 6. 1921.

SEKANINA, František: Písemnictví. Z dalekých krajů. Cestopisy a novelly Štolbovy, Havlasovy, Jack Londonovy, in: *Národní politika*, roč. 36, 20. 1. 1918, č. 18, příloha, s. 2.

SLÁDEK, Josef Václav: Feuilleton, in: *Lumír*, roč. 16, 10. 11. 1888, č. 32, s. 384.

SRBA, Adolf: Feuilleton. O Bozděchovi, in: *Národní politika*, roč. 28, 20. 10. 1910, č. 289, s. 1.

STROUPEŽNICKÝ, Ladislav: Žalostný konec přátelství dvou přátel, in: *Paleček*, roč. 1, č. 5, s. 37 – 38.

ŠIMÁČEK, Matěj Anastasia: Divadlo a hudba, Činohra, in: *Světlozor*, roč. 23, 1. 11. 1889, č. 49, s. 587 – 588.

ŠIMÁČEK, Matěj Anastasia: Rozhledy. Literatura česká. Josef Štolba. Novelly, in: *Světlozor*, roč. 19, 9. 1. 1885, č. 4, s. 63.

ŠTĚCH, Václav: in: *Máj*, 1804/1805, s. 435 – 436.

ŠTĚCH, Václav: Divadlo a hudba, Činohra, in: *Národní politika*, roč. 23, 11. 3. 1905, č. 70, s. 6 – 7.

ŠTĚCH, Václav: Divadlo a hudba, Činohra, in: *Národní politika*, roč. 29, 17. 1. 1911, č. 17, s. 8.

ŠTECH, Václav: Josef Štolba, in: *Máj*, roč. IV., 27. 4. 1906, č. 33, s. 514 - 516.

ŠTOLBA, Josef: Alfonso Perez. Obrázek z ostrova Cuby, in: *Květy*, roč. 2, 1/1880, č. 1, s. 57 – 70.

ŠTOLBA, Josef: Amsterdam. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 5, 1/1883, č. 1, s. 53 – 64.

ŠTOLBA, Josef: Amsterdam. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 5, 2/1883, č. 2, s. 157 – 178.

ŠTOLBA, Josef: Čiperná hlava nade vše, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 14, s. 106 – 107.

ŠTOLBA, Josef: Čiperná hlava nade vše, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 15, s. 117 – 119.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Hlavní město republiky mexické II., in: *Národní listy*, roč. 14, 18. 4. 1874, č. 105, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Hlavní město republiky mexické III., in: *Národní listy*, roč. 14, 8. 5. 1874, č. 125, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton (na pokračování), Klepy z cest XXXIX., Ukončení Klepů z cest: Loučení se s Londýnem a odjezd, in: *Národní listy*, roč. 12, 27. 3. 1872, č. 85, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Za kajmany, in: *Národní listy*, roč. 14, 25. 3. 1874, č. 82, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Zápasy s býky v Mexiku I., in: *Národní listy*, roč. 14, 4. 3. 1874, č. 61, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Feuilleton. Zápasy s býky v Mexiku III., in: *Národní listy*, roč. 14, 9. 3. 1874, č. 66, s. 1.

ŠTOLBA, Josef: Helgoland. Cestopisný obrázek, in: *Květy*, roč. 3, 10/1881, č. 10, s. 433 – 461.

ŠTOLBA, Josef: Honzík poslem, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 25, s. 195.

ŠTOLBA, Josef: Jak osud s lidmi hrá, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 1, s. 2 – 3.

- ŠTOLBA, Josef: Jak osud s lidmi hrá, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 2, s. 9 – 11.
- ŠTOLBA, Josef: Jak osud s lidmi hrá, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 3, s. 17 – 19.
- ŠTOLBA, Josef: Jak osud s lidmi hrá, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 4, s. 25 – 27.
- ŠTOLBA, Josef: Jak pan hrabě dostal honitbu, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 26, s. 202.
- ŠTOBLA Josef: Julius Zeyer v zrcadle svých dopisů. Vzpomínky, in: *Máj*, roč. 1, 1902, č. 1.
- ŠTOLBA, Josef: Klepy z cest. Zábavné cestopisné obrázky, in: *Paleček*, roč. 1, č. 20, příloha, s. 2.
- ŠTOLBA, Josef: Laciný „štědrý“ den, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 13, s. 97 – 100.
- ŠTOLBA, Josef: Literatura a umění. Klepy z cest, in: *Světobzor*, roč. 6 – 7, 27. 12. 1872, č. 52, s. 619.
- ŠTOLBA, Josef: Lordové na vsi!, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 63, s. 498 – 499.
- ŠTOLBA, Josef: Lordové na vsi!, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 64, s. 506 – 507.
- ŠTOLBA, Josef: Lordové na vsi!, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 65, s. 518 – 519.
- ŠTOLBA, Josef: Lordové na vsi!, in: *Paleček*, roč. 5, 1876 – 1877, č. 66, s. 522 – 523.
- ŠTOLBA, Josef: Můj výlet do Laponska. Z cest Josefa Štolby. Prof. J. Kořenskému v upomínku na tento společně vykonaný výlet, in: *Lumír*, roč. 13, 1. 7. 1885, č. 19, s. 289 – 295.
- ŠTOLBA, Josef: Nevzali se z lásky!, in: *Paleček*, roč. 4, 1875 – 1876, č. 44, s. 350 – 351.

- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 10. 4. 1877, č. 10, s. 146 - 148.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 20. 4. 1877, č. 11, s. 161 – 164.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 30. 4. 1877, č. 12, s. 177 – 181.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 10. 5. 1877, č. 13, s. 193 – 195.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 20. 5. 1877, č. 14, s. 210 – 212.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 30. 5. 1877, č. 15, s. 225 – 228.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 10. 6. 1877, č. 16, s. 243 – 246.
- ŠTOLBA, Josef: Osud? in: *Lumír*, roč. 5, 20. 6. 1877, č. 17, s. 265 – 268.
- ŠTOLBA, Josef: Po posvícení, in: *Paleček*, roč. 8, 30. 10. 1880, č. 44, s. 345 – 346.
- ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 20. 1. 1883, č. 3, s. 33 – 38.
- ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 1. 2. 1883, č. 4, s. 54 – 59.
- ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 10. 2. 1883, č. 5, s. 74 – 79.
- ŠTOLBA, Josef: Pod farní střechou. Obrázek z venkova, in: *Lumír*, roč. 11, 20. 2. 1883, č. 6, s. 92 – 95.
- ŠTOLBA, Josef: Proč se stala Lidka nedůvěřivou, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 11, s. 87.
- ŠTOLBA, Josef: Proč se Vondra a Šejdrk rozhněvali, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 28, s. 222 – 223.

ŠTOLBA, Josef: Skelleftea. Z cest Josefa Štolby, in: *Lumír*, roč. 13, 20. 2. 1885, č. 6, s. 81 – 83.

ŠTOLBA, Josef: Špatné oči a dobré srdce, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 23, s. 177 – 178.

ŠTOLBA, Josef: Vesnický diplomat. Povídka z kraje, in: *Květy*, roč. 4, 5. 1882, č. 5, s. 547 – 570.

ŠTOLBA, Josef: V hollandské residenci. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 6, 2/1884, č. 2, s. 158 – 170.

ŠTOLBA, Josef: Visby. Z cest Josefa Štolby, in: *Květy*, roč. 7, 1/1885, č. 1, s. 31 – 39.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek z ostrova Jamajky, in: *Květy*, roč. 1, 2/1879, č. 2, s. 175 – 196.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek ze života mexických Indiánů, in: *Květy*, roč. 1, 7/1879, č. 7, s. 1 – 19.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek ze života mexických Indiánů in: *Květy*, roč. 1, 8/1879, č. 8, s. 127 – 140.

ŠTOLBA, Josef: V pralese. Obrázek ze života mexických Indiánů, in: *Květy*, roč. 1, 9/1879, č. 9, s. 255 – 270.

ŠTOLBA, Josef: V stínu Modrých Hor. Obrázek ze života mexických Indiánů, in: *Květy*, roč. 1, 2/1879, č. 2, s. 175 – 196.

ŠTOLBA, Josef: Vystřelený dukát, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 27, s. 211 – 212.

ŠTOLBA, Josef: Vystřelený dukát, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 28, s. 219 – 220.

ŠTOLBA, Josef: Vystřelený dukát, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 29, s. 227 – 228.

ŠTOLBA, Josef: Vystřelený dukát, in: *Paleček*, roč. 1, 1873, č. 30, s. 235 – 236.

ŠTOBLA Josef: Vzpomínka na Bedřicha Smetanu, in: *Máj*, roč. 2, 1903, č. 1.

ŠTOLBA, Josef: Ze života vojenského, in: *Květy*, roč. 5, 23. 6. 1870, č. 25, s. 195 – 197.

ŠTOLBA, Josef: Ze života vojenského, in: *Květy*, roč. 5, 30. 6. 1870, č. 26, s. 203 – 204.

ŠTOLBA, Josef: Z lásky otcovské. Obrázek ze vsi, in: *Květy*, roč. 4, 11. 1882, č. 11, s. 568 – 583.

ŠTOLBA, Josef: Z mého redaktorování, in: *Paleček*, roč. 8, 25. 12. 1880, č. 52, s. 409 – 410.

ŠTOLBA, Josef: Zoě. Scéna z hospůdky námořníkův na ostrově Sv. Tomáše, in: *Květy*, roč. 1, 11/1879, č. 11, s. 610 – 617.

TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 22. 11. 1935, č. 3, s. 5.

TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 22. 11. 1935, č. 82, s. 5.

TERŠL, F.: Feuilleton (na pokračování), Spisovatel dr. Jos. Štolba, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXIX., 8. 1. 1936, č. 3, s. 3.

VIKTORA, Viktor: in: *Plzeňský deník*, 3. 5. 2002.

VÍTĚZNÝ, V.: Posudky a úvahy, J. Štolba: Závěť, in: *Literární listy*, roč. 11, 16. 7. 1890, č. 15, s. 260 – 261.

VODÁK, Jindřich: in: *Lidové noviny*, 14. 12. 1917.

VRCHLICKÝ, Jaroslav: in: *Hlas národa*, 29. 4. 1887.

VYKOUKAL, F. V.: Rozhledy. Osud?, in: *Květy*, roč. 4, 11. 1882, č. 11, s. 624.

WEITENWEBER, Vilém: Karel Liebscher, in: *Zlatá Praha*, roč. 2, 5/1885, č. 19, s. 258.

ZÁKREJS, František: in: *Osvěta*, 1901, s. 274 – 275.

ZÁVODNÁ, Eliška: Od Halánků na sever. *Týdeník Rozhlas*, roč. 22, 30. 7. – 5. 8. 2012, č. 31, s. 8.

ZEYER, Julius: Krásné zoubky, in: *Paleček*, roč. 1, č. 5, s. 34 – 35.

ZEYER, Julius (Trut): Listy z Prahy XVIII, in: *Lumír*, roč. 13, 20. 9. 1885, č. 27, s. 431 – 432.

11.3.2 Články bez uvedení konkrétního autora

Arena na Smíchově. Staří blázni, in: *Národní listy*, roč. 40, 18. 8. 1900, č. 227 odpolední vydání, s. 7.

Cestopisná literatura. Za polární kruh. Črty z druhého výletu do Švédska. Napsal dr. Jos. Štolba. V Praze nákladem J. Otty, in: *Národní listy*, roč. 31, 21. 3. 1891, č. 79, s. 5.

Č: Josef Štolba, in: *Národní listy*, roč. 70, 13. 5. 1930, č. 110, večerní vydání, s. 1.

Činohra, *Česká Thalia*, roč. 3, 15. 10. 1869, č. 20, s. 156.

Divadlo, in: *Naše listy*, 2. 4. 1869, č. 91, s. 2.

Divadlo a hudba, All right! Veselohra o jednom jednání od Dra. Jos. Štolby, in: *Světozor*, roč. 21, 1886-87, č. 23, s. 367.

Divadlo a hudba, Činohra, in: *Národní politika*, roč. 27, 3. 1. 1909, č. 3, s. 11.

Divadlo, České divadlo, in: *Světozor*, roč. 11, 17. 8. 1877, č. 33, s. 395 – 396.

Dramatické umění, in: *Národní listy*, roč. 53, 12. 2. 1913, č. 42, s. 2.

Dramatické umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 27, 28. 4. 1887, č. 116, s. 3.

Dramatické umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 35, 5. 7. 1895, č. 183, s. 7.

Dramatické umění, Divadlo na výstavě, in: *Národní Listy*, roč. 38, 3. 7. 1898, č. 181, s. 13.

Dramatické umění, Divadlo na výstavě, in: *Národní Listy*, roč. 38, 18. 10. 1898, č. 287, s. 4.

Dr. František Bačkovský zemřel, in: *Knihkupecký oznamovatel*, roč. 16, 1909, č. 25, s. 109 – 110.

Feuilleton, in: *Národní Listy*, roč. 38, 7. 7. 1898, č. 185, s. 1.

Josef Štolba zemřel, in: *Lidové noviny*, roč. 38, 13. 5. 1930, č. 240, s. 2.

Kapitola spolkův učitelských, in: *Beseda Učitelská*, roč. 5, 27. 11. 1873, č. 48, s. 566.

Karel Liebscher. Nákladem J. Otty v Praze, in: *Zlatá Praha*, roč. 5, 25. 11. 1887, č. 31, s. 14.

K nešťastnému skonu Pavla Albiera, in: *Národní listy*, roč. 41, 6. listopadu 1901, č. 306, s. 2.

- Král. zemské české divadlo v Praze, in: *Česká Thalia*, roč. 4, 1. 5. 1870, č. 9, s. 66.
- Král. zemské české divadlo v Praze, in: *Česká Thalia*, roč. 4, 1. 7. 1870, č. 13, s. 102.
- Král. zemské české divadlo v Praze, in: *Česká Thalia*, roč. 4, 15. 7. 1870, č. 14, s. 108 – 109.
- Král. české zem. divadlo v Praze, in: *Národní listy*, roč. 35, 20. 12. 1895, č. 351, s. 5.
- Král. české zemské divadlo v Praze, Národní divadlo, in: *Národní politika*, roč. 9, 6. 3. 1891, č. 64, s. 4.
- Letní divadlo na hradbách, in: *Národní Listy*, roč. 9, 4. 8. 1869, č. 213.
- Literatura, in: *Národní listy*, roč. 23, 2. 12. 1883, č. 287, s. 2 – 3.
- Literatura, in: *Světozor*, roč. 22, 18. 12. 1887, č. 3, s. 46.
- Literatura a umění, České divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 17, 12. 8. 1877, č. 220, s. 3.
- Literatura a umění, in: *Světozor*, roč. 8, 9. 10. 1874, č. 41, s. 488.
- Literatura. Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých vedou Fr. Ad. Šubert, F. A. Borovský a Karel Liebscher. Nákladem J. Otty v Praze. Díl IV. Polabí. Seš. I. Popisují Dr. Jos. Štolba a Dr. J. V. Prášek, in: *Zlatá Praha*, roč. 4, 24. 6. 1887, č. 31, s. 494.
- Literatura. Černá hodinka: vzpomínky členů Máje, in: *Zlatá Praha*, roč. 10, 16. 12. 1892, č. 5, s. 60.
- Literatura. Černá hodinka: vzpomínky členů Máje, in: *Zlatá Praha*, roč. 10, 24. 3. 1893, č. 19, s. 228.

Literatura a umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 10, 28. 6. 1870, příloha k č. 172, s. 3.

Literatura a umění, Divadlo, in: *Národní Listy*, roč. 10, 11. 11. 1870, č. 308, s. 3.

Máj, roč. 7, 1909, s. 206.

Národní divadlo, in: *Lumír*, roč. 16, 20. 4. 1888, č. 12, s. 144.

Naše vyobrazení. J. U. Dr. Josef Štolba, in: *Světazor*, roč. 19, 24. 7. 1885, č. 32, s. 507 - 509.

Nestor českých dramatických spisovatelů – mrtev. Josefa Štolby není více!, in: *Večer*, roč. 30, 13. 5. 1930, č. 147, s. 1

Odhalení pamětní desky spisovateli Jos. Štolbovi, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 23. října 1935, č. 74, s. 2.

Oznámení, in: *Osvěta lidu*, roč. XXXVIII., 23. 10. 1935, č. 38, s. 2.

Pohřeb spisovatele dr. Štolby, in: *A – Zet České slovo*, 16. 5. 1930, č. 114, s. 4.

Pokrok, 11. 8. 1877, s. 5.

Posudky a úvahy, Maloměstští diplomati, in: *Literární listy*, roč. 9, 16. 5. 1888, č. 11, s. 184.

Příspěvek bez označení, český překlad, in: *Politik*, roč. III., 18. 6. 1869, č. 166, s. 3.

Rozhledy, in: *Květy*, roč. 9, 1887, č. 1, s. 123 – 124.

Různé zprávy, in: *Perštýn*, roč. VIII., 7. 8. 1897, č. 19.

Různé zprávy, Cena Náprstkova, in: *Literární listy*, roč. 10, 16. 9. 1889, č. 19, s. 335.

Různé zprávy. Černá hodinka, in: *Národní politika*, roč. 10, 13. 12. 1892, č. 344 ranní vydání, s. 4.

Různé zprávy, Národní divadlo, in: *Národní politika*, roč. 9, 8. 3. 1891, č. 66, s. 3.

Skvostné cestopisné dílo Jeho Cís. Výsosti korunního prince Rudolfa. Cesta po zemích východních, in: *Zlatá Praha*, roč. 1, 1884, č. 20, s. 87.

Spisovatel Josef Štolba, in: *Polední list*, roč. IV., 13. 5. 1930, č. 133, s. 3.

Tk: Kronika spolkův učitelských, in: *Beseda Učitelská*, roč. 5, 11. 12. 1873, č. 50, s. 592.

Z Národního divadla, in: *Národní politika*, roč. 6, 7. 4. 1888, č. 97, s. 3.

Z Palečkovy tobolky, in: *Paleček*, roč. 3, 11. 9. 1875, č. 50, s. 400.

11.4 Internetové zdroje

11.4.1 Webový zdroj jednoho autora

HRBEK, V.: JuDr. Josef Štolba – významná pardubická postava (feuilleton), autor. VÝCHOD 1930 – květen, in: *Zprávy KPP* [online], 27. 7. 2012, č. 5 – 6 [vid. 14. 4. 2015], dostupné z:

http://www.kpp.iipardubice.cz/stranky/cti-zpravy.php?id=JUDr._Josef_Stolba_-_vyznamna_pardubicka_postava.

LEBROVÁ, Dobromila: Josef Václav Sládek, básník a překladatel – 100. výročí úmrtí, in: *Pozitivní noviny* [online], 2. 7. 2012 [vid. 10. 2. 2013], dostupné z:

<http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2012060072>.

VALEČKA, Eduard Georgievič: 1841-1905, in: *Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR* [online], 1. 4. 2015 [vid. 1. 4. 2015], dostupné z:

<http://biblio.hiu.cas.cz/authorities/180758;jsessionid=A6B6E6526A52EDC8BE059E7C9367940>.

SZABO, Miloš: Olšanské hřbitovy, Římskokatolická farnost u kostela sv. Prokopa Praha 3 – Žižkov, in: *Prokopské listy* [online], 16. 10. 2006 [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: http://www.farnost-zizkov.cz/index-tisk.php?id_clanek=1271&tisk=tisk.

11.4.2 Webový zdroj bez uvedeného autora

Aktuálně z divadla, in: *Divadelní soubor Rynárec* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.divadlorynarec.cz/>.

Cestopisy, in: *Elektronická knihovna cestopisů 19. a 20. století* [online], [vid. 20. 4. 2015], dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/clit/ekc19a20s/>.

Cestovatelé, in: *Hedvábná stezka. Cestovatelský portál* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: <http://www.hedvabnastezka.cz/>.

Česká divadelní bibliografie 1851 – 1990 (2. katalog), Praha – Divadlo na výstavě (1898)/4, in: *Retrospektivní bibliografie českého divadla* [online], [vid. 14. 3. 2015], dostupné z:

<http://bibliografie.idu.cz/divatav/katalog/cast/Z/skupina/Praha+-+Divadlo+na+v%25C3%25BDstav%25C4%259B+%25281898%2529.9>

ČRo Vltava. Vltavský poledník, in: *iRadio Český rozhlas* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z:

http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?defaultNavigation=&query=&from=10.7.2012&to=1.9.2012&porad=4478x_Vltavsk%C3%BD+poledn%C3%ADk.

Databáze českého amatérského divadla [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z:

<http://www.amaterskedivadlo.cz/>.

Díl 68: Pardubický notář a dramatik Josef Štolba, in: *Český rozhlas Pardubice* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z:

http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohlednuti/_zprava/dil-68-pardubicky-notar-a-dramatik-josef-stolba--974433.

Divadelní arény, in: *Databáze divadel* [online], [vid. 8. 4. 2015], dostupné z: <http://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=518>.

Divadelní představení Vodní družstvo, in: *Obec Třebihošť* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.trebihost.cz/divadelni-predstaveni-vodni-druzstvo/>.

Dr. Frant. Bačovský, in: *Slovník českých nakladatelství 1849 – 1949* [online], [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/dr-frant-backovsky.html?index_group=all.

Historie knihovny v Nechanicích, in: *Knihovna Nechanice* [online], [vid. 1. 4. 2015], dostupné z: <http://www.knihovnanechanice.webk.cz/pages/o-knihovne.html>.

Historie východočeského divadla Pardubice, in: *Východočeské divadlo Pardubice* [online], [vid. 14. 4. 2015], dostupné z: <http://www.vcd.cz/divadlo/mestske.htm>.

Josef Štolba, in: *Otevřená encyklopedie Wikipedie* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_%C5%A0tolba.

Josef Štolba – Na letním bytě, in: *Východočeské divadlo Pardubice* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.vcd.cz/hry/letbyt.htm>.

Kramerius, in: *NK ČR* [online], [vid. 20. 4. 2015], dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcome.do>.

Maloměstští diplomati, in: *Stránky přátel rozhlasových her a mluveného slova vůbec* [online]. [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: <http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/11690-malomeststi-diplomati-1953.html>.

Město zpracovává pasport uměleckých děl, in: *Hradec Králové. Oficiální stránky statutárního města* [online], [vid. 10. 4. 2015], dostupné z:

<http://www.hradeckralove.org/noviny-a-novinky/mesto-zpracovava-pasport-umeleckych-del>.

Mořská panna, in: *CSFD.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z:

<http://www.csfd.cz/film/222476-morska-panna/zajimavosti/?type=film>.

Mořská panna, in: *CSFD.cz* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z:

<http://www.csfd.cz/film/5411-morska-panna/>.

Mořská panna, in: *FDB.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z:

<http://www.fdb.cz/film/morska-panna/obsazeni/12883>.

Na letním bytě, in: *CSFD.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z:

<http://www.csfd.cz/film/8504-na-letnim-byte/bazar/>.

Na letním bytě (1926), in: *FDB.cz* [online], [vid. 28. 3. 2015], dostupné z:

<http://www.fdb.cz/film/na-letnim-byte/tisk/26133>.

Nechanice, in: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [vid. 20. 3. 2015], dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=geo&id=4037>.

Nechanice, Kolár, dějiny dle SOkA HK 2, in: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [vid. 20. 3. 2015], dostupné z:

<http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=multimedia&id=15821>.

Osobnosti, in: *Encyklopedie dějin města Brna* [online], [vid. 20. 3. 2015], dostupné z:

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=13612.

Pardubická ohlédnutí. O pořadu, in: *Český rozhlas Pardubice* [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/pardubice/ohljednuti>.

Slavné osobnosti regionu, in: *Blanský les – Netolicko* [online], [vid. 17. 3. 2015], dostupné z: <http://www.blanet.cz/?artid=124&lang=cz&mode=normal>.

Vinohrady – dům Valdek čp. 620 – Odkud vzal Valdek své jméno, in: *Oficiální webový portál Prahy 2* [online], [vid. 17. 1. 2015], dostupné z: http://www.praha2.cz/2315_Vinohrady-dum-Valdek-cp-620-Odkud-vzal-Valdek-sve-jmeno.

Vltavský poledník. Magazín o životním stylu, in: *Vltava*. [online]. [vid. 10. 4. 2015], dostupné z: http://www.rozhlas.cz/vltava/porady/_porad/4478.

Vodní družstvo, in: *Třebechovice pod Orebem* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.trebechovice.cz/vodni-druzstvo/a-1044>.

http://www.trebechovice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=16945&id_dokumenty=167975.

Vodní družstvo, Divadelní soubor Erben/Miletín, in: *Činoherní klub* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.cinoherniklub.cz/index.php/ck-uvadi/vodn-dru-stvo-2.html>, <http://goout.cz/cs/divadlo/vodni-druzstvo/avbq/>.

Východočeské divadlo Pardubice, in: *iDivadlo.cz* [online]. [vid. 28. 3. 2015], dostupné z: <http://www.i-divadlo.cz/divadlo/vychodoceske-divadlo/s-cizi-damou-v-cizim-pokoji>.

Východočeská výstava 1903 byla největší akcí Českého království mimo Prahu, s myšlenkou na realizaci přišlo obchodní grémium v 1897, zájem veřejnosti o výstavu byl veliký. Více na Východočeská výstava průmyslu, zemědělství, národopisu a umění v roce 1903, in: *Pardubice.eu* [online], [vid. 10. 2. 2015], dostupné z: <http://www.pardubice.eu/mesto/turisticke-informace/vychazkove-okruhy/trasa-1/vystava.html>.

Z historie Národního divadla Brno, in: *NdB* [online], [vid. 30. 1. 2015], dostupné z: <http://www.ndbrno.cz/online-archiv/z-historie-ndb>.

12 SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: *Přehled Štolbových her v premiéře***
Příloha č. 2: *Štolbovy hry v Prozatímním divadle*
Příloha č. 3: *Štolbovy hry v Národním divadle v Praze*
Příloha č. 4: *Štolbovy hry v brněnském divadle na Veveří*
Příloha č. 5: *Nastupující notář v Nechanicích*
Příloha č. 6: *Nastupující notář v Pardubicích*
Příloha č. 7: *Josef Štolba v kostýmu cestovatele*
Příloha č. 8: *Štolba s přáteli na Haiti*
Příloha č. 9: *Štolba s přáteli v Mexiku*
Příloha č. 10: *Josef Štolba jako dramatik*
Příloha č. 11: *Josef Štolba v Městském divadle na Královských Vinohradech*
Příloha č. 12: *Štolba v redakci humoristického listu Paleček*
Příloha č. 13: *Josef Štolba ve své pracovně*
Příloha č. 14: *Alšovo blahořání ke Štolbovým šedesátinám*
Příloha č. 15: *Oslavná báseň Vrchlického ku příležitosti Štolbových šedesátin*
Příloha č. 16: *Smuteční oznámení, Josef Štolba zemřel*

Příloha č. 1:

Štolbovy hry v premiéře (60. a 70. léta):

1869	31. 3.	<i>A přece</i>	(Prozatímní divadlo)
	4. 8.	<i>Krejčí a švec</i>	(Letní divadlo Na Hradbách)
	říjen	<i>Bratranec</i>	(Prozatímní divadlo)
1870	25. 4.	<i>Jenom ne písenně!</i>	(Letní divadlo Na Hradbách)
	14. 6.	<i>Únos</i>	(Letní divadlo Na Hradbách)
	26. 6.	<i>Spiknutí v Podmazově</i>	(Letní divadlo Na Hradbách)
	9. 11.	<i>Tak je to na tom světě!</i>	(Prozatímní divadlo)
1871	7. 12.	<i>Zapovězené ovoce</i>	(Prozatímní divadlo)
1872	(neuvedeno)	<i>Matčino dílo</i> (vážné drama)	(neuvedeno, zákaz cenzora)
1877	9. 8.	<i>O tom velkém boji se ženami</i>	(Nové české divadlo)
	27. 11.	<i>Nové drama</i> (překlad)	(překlad pro Prozatímní divadlo)

Štolbovy hry v premiéře (80. léta):

1885	5. 12.	<i>První souboj vévody z Richelieu</i> (překlad)	(Národní divadlo)
1886	1. 12.	<i>Vodní družstvo</i> (veselohra)	(Národní divadlo)
1887	27. 4.	<i>All right!</i> (veselohra)	(Národní divadlo)
	(neuvedeno)	<i>Po letech</i> (vážné drama)	(neuvedeno)
1888	7. 4.	<i>Maloměstští diplomati</i> (veselohra)	(Národní divadlo)
1889	21. 10.	<i>Závěť</i> (vážné drama)	(Národní divadlo)

Štolbovy hry v premiéře (90. léta):

1891	6. 3.	<i>Křivé cesty</i> (veselohra)	(Národní divadlo)
1895	3. 7.	<i>Peníze</i> (vážné drama)	(Národní divadlo)
1895	20. 12.	<i>Zloděj</i> (vážné drama)	(Národní divadlo)
1896	24. 4.	<i>Mezi umělci</i> (veselohra)	(Národní divadlo)
1898, 1899		<i>Na letním bytě</i> (veselohra)	(Divadlo na výstavě, Národní divadlo)

Štolbovy hry v premiéře (počátek 20. století):

1901	2. 2.	<i>Mořská panna</i> (situační komedie)	(Národní divadlo)
1905	9. 3.	<i>Její systém</i>	(Národní divadlo)
1909	11. 12.	<i>Rok 1744</i>	(Městské divadlo v Pardubicích)

Štolbovy hry v premiéře (Městské divadlo na Královských Vinohradech):

1909	1. 1.	<i>Za šlechtickým erbem</i>	(Městské divadlo na Královských Vinohradech)
1911	14. 1.	<i>Ach, ta láska</i>	(Městské divadlo na Královských Vinohradech)
1913	8. 2.	<i>Staré hříchy</i>	(Městské divadlo na Královských Vinohradech)
1917	11. 12.	<i>Zlatá rybka</i>	(Městské divadlo na Královských Vinohradech)
1921	5. 6.	<i>Zločin v horské boudě</i>	(Městské divadlo na Královských Vinohradech)

Příloha č. 2:

Soupis repertoáru Prozatímního divadla v Praze dokládá, kolikrát a ve kterém období zde byly Štolbovy hry uváděny. (PD = Prozatímní divadlo, AH = Letní aréna Na Hradbách, NČ = Nové české divadlo).⁷⁷⁷

<i>A přece!</i> (PD)	31. 3. 1869	/1x/
<i>Krejčí a švec</i> (AH)	4. 8. 1869 – 19. 11. 1876	/17x/
<i>Bratranec</i> (PD)	4. 10. 1869 – 4. 12. 1869	/3x/
<i>Jenom ne písemně!</i> (PD)	25. 4. 1870 – 9. 5. 1870	/2x/
<i>Únos</i> (AH)	14. 6. 1870 – 15. 6. 1870	/2x/
<i>Spiknutí v Podmazově</i> (AH)	26. 6. 1870 – 28. 8. 1870	/5x/
<i>Tak je to na tom světě!</i> (PD)	9. 11. 1870 – 3. 12. 1870	/2x/
<i>Zapovězené ovoce</i> (PD)	7. 12. 1871 – 12. 12. 1871	/3x/
<i>O tom velkém boji se ženami</i> (NČ)	9. 8. 1877 – 15. 8. 1877	/3x/
<i>Krejčí a švec</i> (NČ)	10. 7. 1881 – 14. 5. 1883	/3x/
<i>Tvrdé palice</i> (NČ)	2. 10. 1881 – 9. 10. 1883	/9x/
<i>Není všechno zlato, co se třpytí</i> (<i>All That Glitters Is Not Gold</i>), (<i>Drei Paar Schuhe</i>) (AH)	15. 7. 1872 – 9. 1. 1873	/4x/
<i>Tři páry střevíců</i> (AH)	30. 8. 1872 – 31. 7. 1881	/28x/
<i>Nové drama</i> (PD)	27. 11. 1877 – 29. 11. 1877	/2x/

⁷⁷⁷ ŠTĚPÁN, Václav; TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta: *Prozatímní divadlo: 1862 – 1883 I.* Praha, Academia, Národní divadlo 2006, 743 s., ISBN 80-200-1480-2, 80-7258-238-0, 80-200-1443-8, 80-7258-257-7.
ŠTĚPÁN, Václav; TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta: *Prozatímní divadlo: 1862 – 1883 II.* Praha, Academia, Národní divadlo 2006, 954 s., ISBN 80-200-1481-0, 80-7258-256-9, 80-200-1443-8, 80-7258-257-7.

Příloha č. 3:

Následující přehled jasně dokládá, v jakém období a kolikrát byly Štolbovy hry uváděny v době, kdy byla jeho domovskou základnou první pražská česká scéna a dále, kolikrát zde byly jeho hry uvedeny poté, co přešel k druhé pražské české divadelní scéně.⁷⁷⁸

Období, ve kterém je Národní divadlo v Praze Štolbovou domovskou scénou:

<i>Tvrdé palice</i>	18. 4. 1884 – 17. 7. 1884	/4x/
<i>První souboj vévody z Richelieu</i>	5. 12. 1885 - 12. 1. 1886	/3x/
<i>Vodní družstvo</i>	1. 12. 1886 – 8. 3. 1890	/17x/
<i>All right!</i>	27. 4. 1887 - 14. 6. 1887	/6x/
<i>Maloměstští diplomati</i>	7. 4. 1888 – 6. 5. 1888	/6x/
<i>Závěť</i>	21. 10. 1889 – 2. 1. 1890	/6x/
<i>Křivé cesty</i>	6. 3. 1891 – 9. 9. 1891	/6x/
<i>Vodní družstvo</i>	18. 10. 1892 – 6. 12. 1899	/16x/
<i>Tvrdé palice</i>	25. 6. 1894 – 27. 6. 1894	/2x/
<i>Závěť</i>	18. 1. 1895 – 11. 6. 1895	/4x/
<i>Peníze</i>	3. 7. 1895 – 25. 9. 1895	/5x/
<i>Zloděj</i>	20. 12. 1895 – 23. 12. 1895	/2x/
<i>Mezi umělci</i>	24. 4. 1896 – 28. 3. 1899	/6x/
<i>Tvrdé palice</i>	23. 3. 1898 – 16. 4. 1898	/4x/
<i>Na letním bytě</i>	23. 6. 1899 – 20. 6. 1901	/8x/
<i>Mořská panna</i>	2. 2. 1901 – 12. 4. 1908	/30x/
<i>Tvrdé palice</i>	8. 9. 1901 – 20. 5. 1905	/15x/
<i>Závěť</i>	14. 12. 1903 – 4. 1. 1904	/2x/
<i>Vodní družstvo</i>	27. 2. 1904 – 17. 6. 1906	/7x/
<i>Její systém</i>	9. 3. 1905 – 12. 4. 1905	/6x/

⁷⁷⁸ *Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881 – 1983, 1. díl: Soupis repertoáru 1881 – 1920.* Praha, Národní divadlo 1983.

Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881 – 1983, 2. díl: Soupis repertoáru 1920 – 1983. Praha, Národní divadlo 1983.

Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881 – 1983, 3. díl: Rejstříky a pomocné přehledy. Praha, Národní divadlo 1983.

Období, ve kterém už není Národní divadlo v Praze Štolbovou domovskou scénou:

<i>Tvrdé palice</i>	25. 9. 1910 – 12. 3. 1912	/10x/
<i>Tvrdé palice</i>	24. 10. 1913 – 8. 12. 1921	/21x/
<i>Vodní družstvo</i>	9. 6. 1916 – 27. 5. 1918	/7x/
<i>Vodní družstvo</i>	19. 3. 1919	/1x/
<i>Peníze</i>	8. 5. 1926 – 12. 5. 1926	/3x/
<i>Tvrdé palice</i>	31. 8. 1928 – 5. 12. 1946	/66x/
<i>Veselé námluvy/Stáňa</i>	27. 6. 1914 – 14. 9. 1940	/7x/

Příloha č. 4:

Následující přehled ukazuje, kdy a tedy i kolikrát byly které Štolbovy hry v brněnském divadle na Veveří uváděny.⁷⁷⁹

<i>Krejčí a švec</i>	10. ledna 1886; 22. října 1889; 8. března 1896
<i>Matčino dílo</i>	27. března 1905
<i>Vodní družstvo</i>	12. února 1887; 1. října 1892; 14. prosince 1901; 4. dubna 1907
<i>Maloměstští diplomati</i>	6. října 1891
<i>Závěť</i>	17. listopadu 1889; 1. března 1893; 2. ledna 1889
<i>Křivé cesty</i>	8. října 1891
<i>Peníze</i>	22. října 1895
<i>Na letním bytě</i>	28. října 1898; 21. prosince 1899; 23. prosince 1903; 4. dubna 1907; 12. května 1917; 8. září 1919; 27. června 1940
<i>Mořská panna</i>	21. února 1901; 3. prosince 1921
<i>Ach, ta láska</i>	8. října 1911; 11. června 1926
<i>Staré hříchy</i>	6. dubna 1913
<i>Zlatá rybka</i>	31. ledna 1918

⁷⁷⁹ „Při srovnání s ostatními dramatiky šlo spíše o průměr. Sledovanému období vévodil v počtu uvedených inscenací J. K. Tyl (74), následován L. Stoupežnickým (46) a F. F. Vamberkem (42); vysokou popularitu si také udržoval například A. Jirásek (31) a až do počátku 20. let i J. J. Kolár (29).“ SMRČKA, Jiří: *Veseloherní tvorba Josefa Štolby...*, s. 178.; *Almanach II Státního divadla v Brně, Soupis repertoáru českého divadla v Brně 1884 – 1974*. Brno, Státní divadlo v Brně 1974.

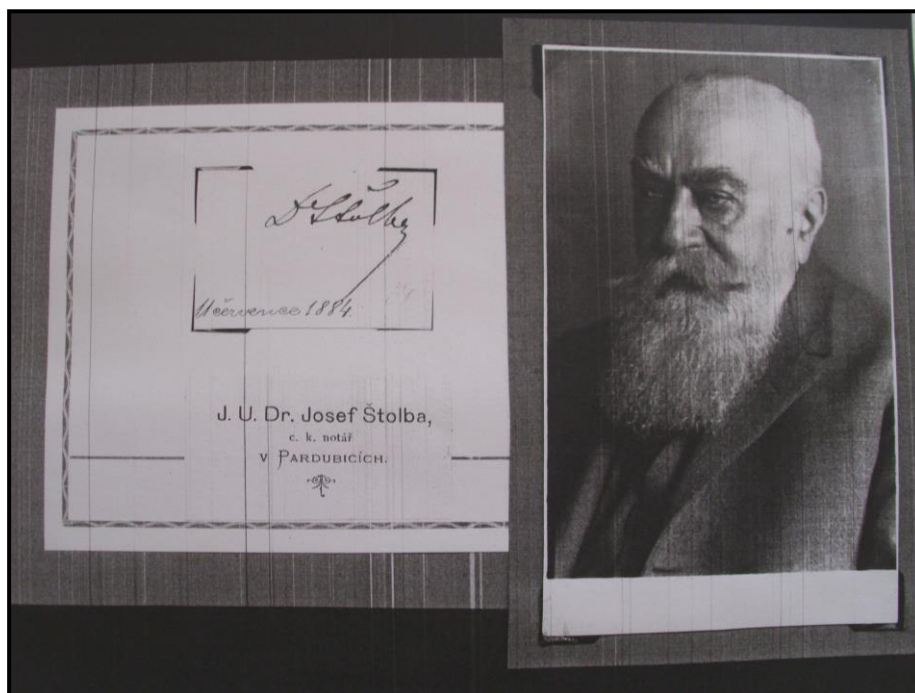
Příloha č. 5:

Josef Štolba jako nastupující notář v Nechanicích, rok 1880.⁷⁸⁰

Příloha č. 6:

Josef Štolba jako nastupující notář v Pardubicích, rok 1891.⁷⁸¹

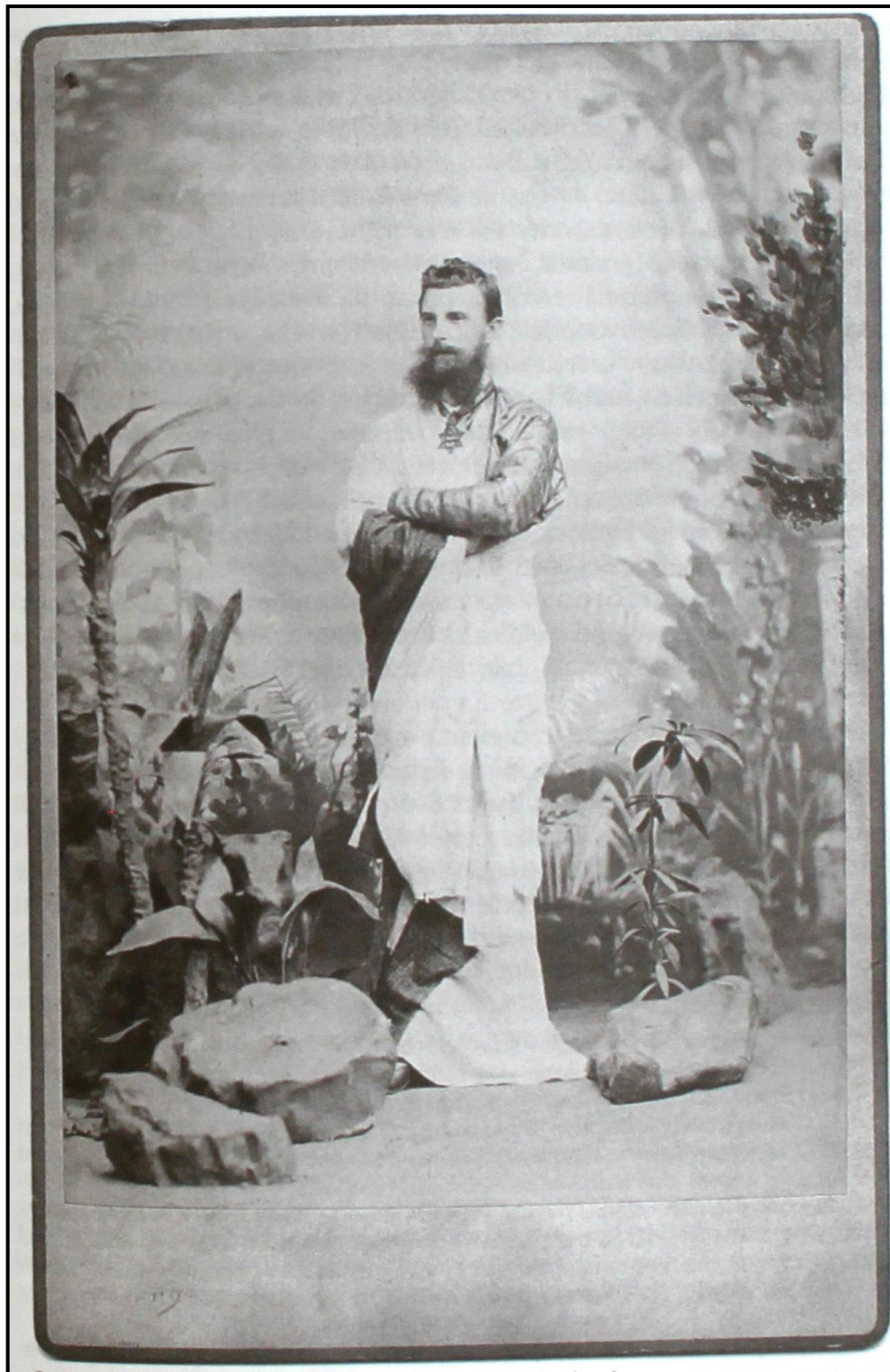

⁷⁸⁰ ŠMKN.

⁷⁸¹ ŠMKN.

Příloha č. 7:

Josef Štolba v kostýmu cestovatele.⁷⁸²

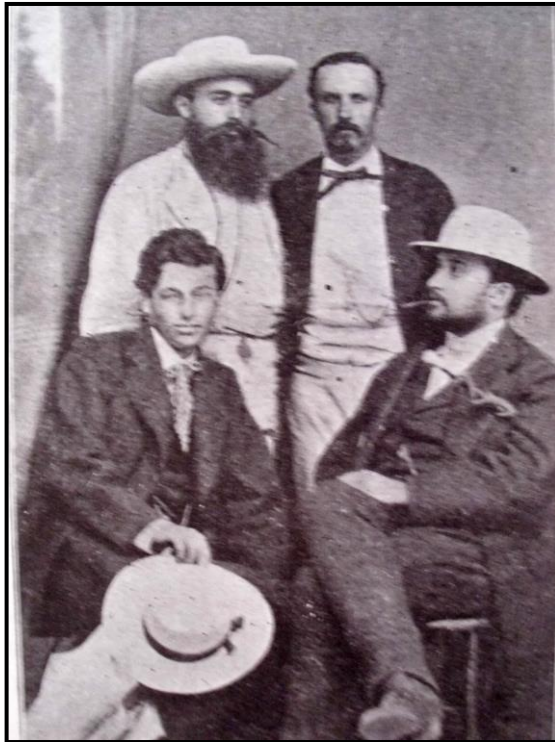

⁷⁸² BLÁHOVÁ, Kateřina; PETRBOK, Václav: *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*,...s. 141, 490.

LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton B-D (fotografie).

Příloha č. 8:

Josef Štolba s přáteli na Haiti, rok 1873. Hrabě Desfours (vlevo dole), Josef Štolba, pan Cabanis (vpravo nahoře), Vilém Bečvář (vpravo dole).⁷⁸³

Příloha č. 9:

Josef Štolba s honební společností v mexické Verakruz, rok 1873. Josef Štolba (vlevo na koni), pan Kählich (třetí zleva na koni), Vilém Bečvář (druhý zprava stojící u koně).⁷⁸⁴

⁷⁸³ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 89.

⁷⁸⁴ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí I*, s. 85.

Příloha č. 10:

Josef Štolba jako dramatik.⁷⁸⁵

Příloha č. 11:

Josef Štolba ve Vinohradském divadle slaví osmdesátiny, rok 1926.⁷⁸⁶

⁷⁸⁵ ŠMKN.

⁷⁸⁶ RaDŠ.

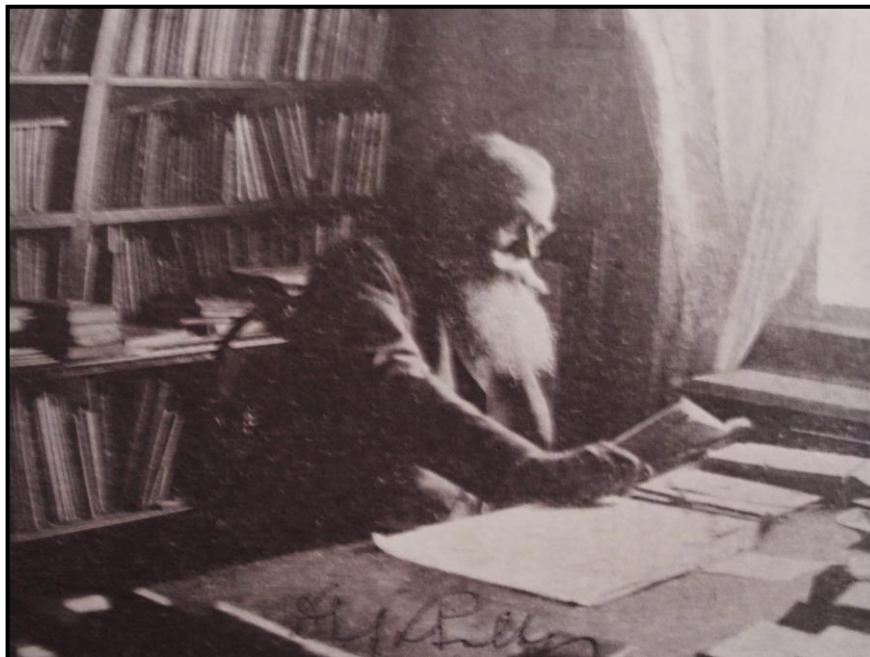
Příloha č. 12:

V redakci Palečka, zakladatelé Jan Otto (vlevo), redaktor Josef Štolba (uprostřed) a ilustrátor Gustav Jaroslav Schulz, rok 1872.⁷⁸⁷

Příloha č. 13:

Josef Štolba při práci.⁷⁸⁸

⁷⁸⁷ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 13.

ŠVEHLA, Jaroslav: *Jan Otto. Kus historie české knihy*. Součást obrazových příloh.

⁷⁸⁸ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí II*, s. 139.

Příloha č. 14:

Josefu Štolbovi přeje k šedesátinám jeho přítel Mikoláš Aleš, květen 1906. ⁷⁸⁹

Milý a velvážný pane
Dobře!

Vzpomínám a vzpomínám, od
počátku Pelečka až po
posvěcení ve Vaší besídce
v Paudubicích, jarož i na
stolečném u Erchercoda
Štěpána na Koňském trhu
a samé jen a jen pěkné
upomínky! — A proto:
Ruč Vám Páměť dáti
jen všechno Dobře na tomto
nářem vlastenském údolí!

ještě dlouhá či krat zvaná
mnohá léta aby jste
ale já vinovat neumím,
já to pači nadřelím:

ale ani kouse neprošlo!

ještě Dobře, že to neslyšíte,
nejsem právě při klase.
Milostpami' radu líbám a
Vaš pozdravuju co nejvíc,
čnej a ostávám vždy
upřímně oddaný
Mikoláš Aleš

Vinohrady, 2^{ho} máje 1906

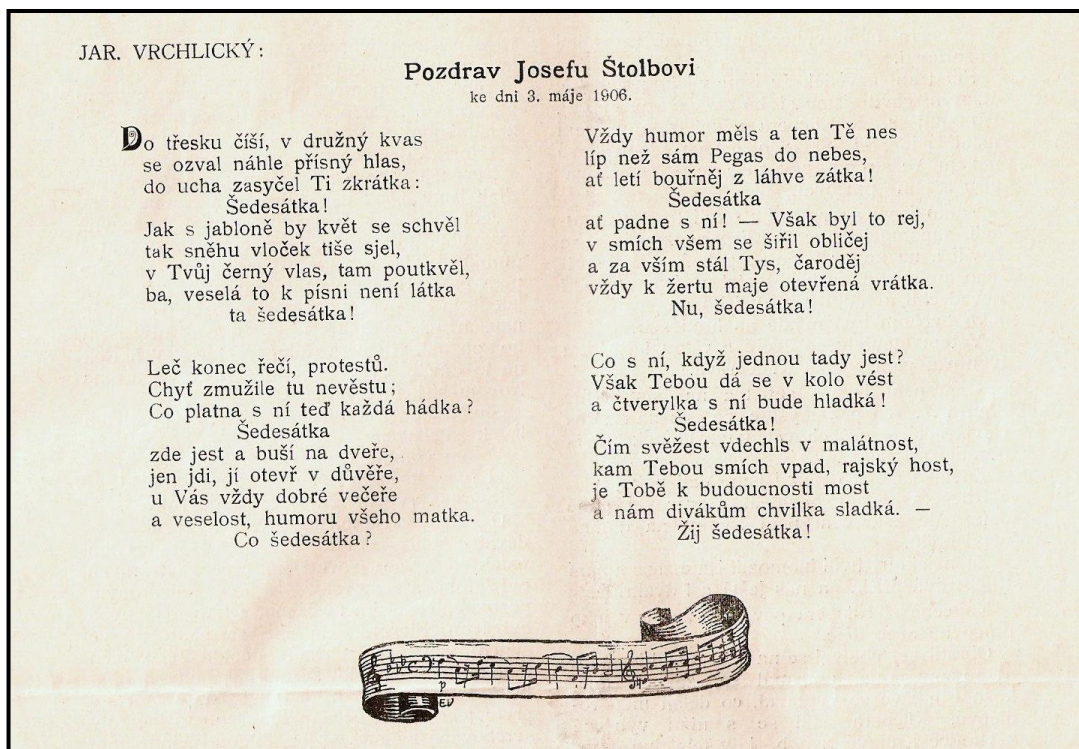
To ostadní už jen vyprávění:
"Kde domov můj?"
"Kde domov můj" atd.)

⁷⁸⁹ LA PNP, fond: Štolba Josef (1846 – 1949), nezpracovaný karton 2 – B3 Kr 3 (korespondence).

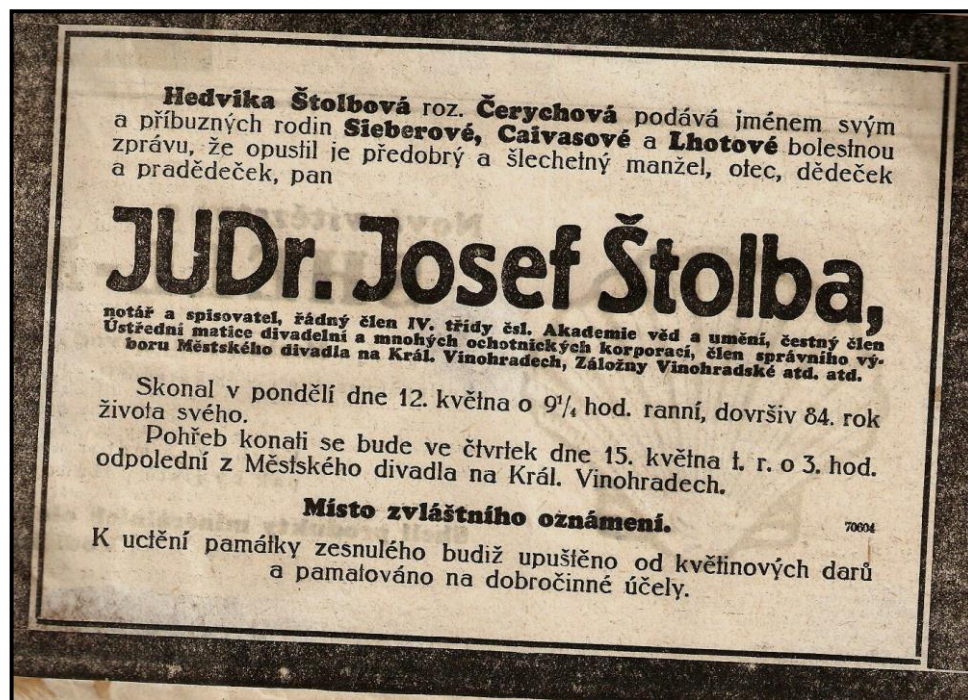
Příloha č. 15:

Jaroslav Vrchlický uveřejnil ku příležitosti Štolbových šedesátin v časopisu *Máj* oslavnou báseň věnovanou Josefu Štolbovi.⁷⁹⁰

Příloha č. 16:

Smuteční oznámení vydaná rodinou, květen 1930.⁷⁹¹

⁷⁹⁰ VRCHLICKÝ, Jaroslav: Pozdrav Josefu Štolbovi, in: *Máj*, roč. IV., 27. dubna 1906, č. 33, s. 519.

⁷⁹¹ RaDŠ.